

ÜNNEPI KÖTET
Györgyi Kálmán
75. SZÜLETÉSNAPIJA
ALKALMÁBÓL

SZERKESZTETTE

POLT PÉTER – BELOVICS ERVIN
GELLÉR BALÁZS – AMBRUS ISTVÁN

Ünnepi kötet Györgyi Kálmán 75. születésnapja alkalmából

Ünnepi kötet Györgyi Kálmán 75. születésnapja alkalmából

Szerkesztette

Polt Péter – Belovics Ervin – Gellér Balázs – Ambrus István

Budapest, 2016

Szponzorok:

Legfőbb Ügyészség – Polt Péter

Magyar Ügyvédi Kamara – Bánáti János

Igazságügyi Minisztérium – Trócsányi László

ELTE ÁJK – Király Miklós

© Szerzők, 2016

© Szerkesztők, 2016

Györgyi Kálmán portréját P. Nagy Gabriella készítette.

ISBN 978-963-312-247-1

www.eotvoskiado.hu

Felelős kiadó: az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának dékánja

Projektvezető: Sándor Júlia

Szakszerkesztő: Borsos-Szabó Ágnes

Felelős szerkesztő: Gaborják Ádám

Tördelőszerkesztő: Bornemissza Ádám

Borítóterv: Csele Kmotrik Ildikó

Nyomdai munkák: Multiszolg Bt.

Tartalom

Előszó	7
Laudatio	9
<i>Bánáti János</i>	
Gyorsítás, hatékonyság versus garanciák	13
<i>Bárányos Bernadett</i>	
Tények és értékítéletek a rágalmozási eljárásokban	19
<i>Bárd Petra</i>	
Az állam elleni bűncselekmények a hatályos magyar Büntető Törvénykönyvben	35
<i>Belovics Ervin</i>	
Egység, többség, halmazat	53
<i>Busch Béla</i>	
Az idő a büntetőjogban	61
<i>Fenyvesi Csaba</i>	
Psychologische Grundzüge der Konfrontierung	69
<i>Filó Mihály</i>	
A büntetőjogi cselekményfogalom	85
<i>Gellér Balázs</i>	
A mulasztás okozatosságának találkozása a hivatali gondossági kötelemmel	95
<i>Görgényi Ilona</i>	
A resztoratív büntetőjog új irányai	101
<i>Hack Péter</i>	
Gondolatok a 20. századi ügyészségről	115

Herke Csongor

Az ügyészség jogállása jog-összehasonlító megközelítésben 123

Király Tibor

Györgyi Kálmán köszöntése 131

Kőhalmi László

Antikorrupciós küzdelem etikai eszközökkel? 135

Kónya István

A Kúria szerepe az egységes bírói jogalkalmazói gyakorlat kialakításában 149

Korinek László

A hatalommegosztás elvének érvényesülése rendőri vonatkozásban 157

Kovács Tamás

A katonai büntető perrendtartás születésétől
a katonai ügyészi szervezet megszűnéséig 161

Lévay Miklós

A feltételes szabadságra bocsátás lehetőségéből kizárt életfogytig tartó szabadság-
vesztésre ítélték kötelező kegyelmi eljárásának szabályozása a 2014. évi
LXXII. törvényben, figyelemmel az Emberi Jogok Európai Bíróságának
joggyakorlatára 183

Nagy Ferenc

Az egyesítő büntetési elméletekről a német büntetőjog-tudományban 193

Polt Péter

Az európai ügyész 207

Vókó György

Nem állami ellenőrzése a fogva tartásnak 215

Meghívó 233

Előszó

Megkésve, de annál nagyobb örömmel zártuk le e kötet kéziratát. Valójában ez a második Györgyi Kálmán ünnepi kötet, és meggyőződésünk, hogy bár elsődleges célja az ünnepelt előtti tisztelgés volt, éppolyan szakmai sikert ér majd el, mint az első ünnepi kötet. A Laudatio mindegyikünk szívéből szólt, ahhoz nehéz bármit hozzátenni. A szakma színe-java, akadémikusok, professzorok, a gyakorlat legjelesebb képviselői és persze diákok köszöntötték előadásukkal vagy jelenlétükkel Györgyi tanár urat. Talán nem baj, ha több mint egy évvel később jelenik meg e kötet: tovább tart az ünnep. A gondolatokon, amelyeket e kötet tanulmányai, az előadások írott változatai tartalmaznak, nem fog az idő. Ma, amikor a teljesítmény egyetlen mércéje a siker, a siker egyetlen mércéje pedig a pénz és a pozíció, mind az ünnepelt, mind az ünneplők üdítő példái annak, hogy az emberség és a szakmai tudás azok a valódi értékek, amelyek kiváltják a kollégák, tanítványok igazi tiszteletét és szeretetét. Ez a valódi siker, és ezért vagyunk hálásak a sorsnak, hogy Györgyi Kálmánnak, kollégánknak, tanárunknak és barátunknak ilyen formában is kifejezhettük tiszteletünket és szeretetünket.

Geller Balázs

Tisztelt Vendégeink, kedves Egybegyűltekt!

Örömmel üdvözlöm önöket a Györgyi Kálmán tanár úr tiszteletére rendezett mai ünnepi konferenciánkon. Mindenekelőtt köszöntöm az ünnepeltet, aki idén májusban töltötte be 75. életévét. Talán elnézed nekünk, tanár úr, hogy születésnap ajándékként ez a rendezvény kissé megkésett, de céljait és szándékait figyelembe véve valóban az ajándékozás gesztusa hívta életre, amellyel – azt hiszem, minden jelenlévő nevében mondhatom, hogy – szeretnénk elismerni és megköszönni szakmai munkáját és emberi példamutatását. Körünkben köszöntöm Polt Péter legfőbb ügyész urat, Bánáti János urat, a Magyar Ügyvédi Kamara elnökét és Kónya István urat, a Kúria elnökhelyettesét. Továbbá köszöntöm a magyar jogásztársadalom további jeles képviselőit, akik megtisztelték jelenlétükkel rendezvényünket. Szívből örülök, hogy ma alkalmunk van együtt ünnepelni, és köszönöm a szervezőknek, Belovics Ervin legfőbb ügyész helyettes úrnak és Gellér Balázs professzor úrnak, hogy ebben segítségünkre voltak.

„Mindenkinek állása azon befolyástól függ, melyet körére gyakorolni képes. Így van ez, nemcsak egyeseknél, de nemzeteknél is, s így volt minden időben” – mondja a tudomány nemzeti hivatásáról értekezve báró Eötvös József. És valóban, vannak, akik szűk körben, a maguk módján képesek hatni úgy, hogy tisztességgel elvégzik munkájukat, kisebb-nagyobb feladatukat, és legjobb igyekezetük szerint betöltik szerepüket a család, a barátok vagy egy munkaközösség életében. De vannak olyanok is, akiket a képességeik alkalmassá tesznek arra, hogy akár egy egész ország, egy egész nemzet életére, jövőjére befolyással legyenek. Ez kivételes feladat és kivételes lehetőség, amely keveseknek adatik meg. És még kevesebben tudnak méltó módon élni vele. Györgyi Kálmán azon szűk társaságba tartozik, amelynek tagjai hatnak, és jó irányba hatnak hazájuk közösségére. Különösen tiszteletreméltó dolog ez, ha tekintetbe vesszük tanár úr sokrétű és szerteágazó tevékenységét, amelynek minden területe szerves része az életműnek. A tanár, a jogtudós, az állami tisztségviselő szerepe, és ezen betöltött hivatások által megszerzett tudás és tapasztalat kivételesen gazdag pályáról tanúskodik. Így tehát páratlanul széles az a kör, amelyre tanár úr – Eötvöst idézve – mind a mai napig *„befolyást gyakorolni képes”*. Tanítója és példaképe lett fiatalabb jogásztársainak, és beírta nevét közelmúltunk azon fejezetének lapjaira, amelyek Magyarország demokratikus átalakulásáról szólnak.

Kezdjük azzal, hogy Györgyi Kálmán tanárember. Legendás és népszerű oktatója volt hosszú éveken át az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának. Gyerekkora óta tanár szeretett volna lenni, méghozzá történelemtanár, végül mégis a jogászai pályát választotta. Az ELTE-n végezte egyetemi tanulmányait, és másodévesen döntötte el, hogy a büntetőjog felé veszi

az irányt, amit jórészt Kádár Miklós professzor hatásának tulajdonít. 1964-ben szerzett jogi doktori oklevelet „*summa cum laude*” minősítéssel. Államvizsgálója után Kádár professzor marasztalta az egyetemen, munkát ajánlott neki a Büntetőjogi Tanszéken, és ezzel megkezdődött Györgyi tanár úr egyetemi karrierje. Tanársegéd, egyetemi adjunktus, majd docens lett, és tanári tevékenységét elismerve többször választották a Kar legnépszerűbb oktatójának. Pályafutása során jogászok generációinak tanította a büntetőjogot. És nemcsak büntetőjogot tanított, hanem személyiségével egyben közvetítette a jogászai jellem és erkölcs hiteles képét. Tanár úr a jogi oktatás ügyét mindig is szívében viselte, talán ennek köszönhetően lett 1979 és 1985 között az ÁJK dékánhelyettese, majd az 1989/1990-es tanévben a Kar dékánja. Szigorúan és következetesen igyekezett megszervezni a Kar életét, példás szabálykövetés jellemezte munkáját a kezdetektől fogva. Ez a munka azonban nem tarthatott sokáig, a rendszerváltással fordulat következett be tanár úr pályáján: 1990-ben az első szabad Országgyűlés a Magyar Köztársaság legfőbb ügyészeként választotta.

Tanáremberből közjogi méltóság lett. Györgyi Kálmán tanári munkáját részfoglalkoztatású oktatóként folytatta a karon, fizetését nem vette fel, így ingyen oktatott, és dékáni hivataláról lemondott. A közügyekben, az állam életében való részvétellel együtt történelmi jelentőségű feladatok elvégzésére kapott felkérést. Noha nem volt korábban praktizáló jogász, és nagy szervezetrendszer irányításában sem volt tapasztalata, mégis vállalta a kihívást, ami nagy bátorságra és magabiztosságra vallott. Döntése helyesnek bizonyult. Tanár úr egyszer elmondta, hogy véleménye szerint mestere, Kádár Miklós professzor az ő ügyészi felkérését, ha megérhette volna, a következő szellemességgel kommentálta volna: „*Kedves Kálmán! Nem kizárt, hogy nálad alkalmatlanabb embert is lehetett volna e tisztségre találni.*” Mi viszont már tudjuk, hogy alkalmasabbat aligha.

Az 1990-ben megkezdett munka tétje ugyanis az ügyészség működésének megreformálása és presztízisének helyreállítása volt, hiszen a közvélemény szemében az ügyészség intézménye a lenini–sztálini koncepciók perек vádiratainak előkészítőjével volt azonos. Holott maga az ügyészi szervezet a jogállami polgári igazságszolgáltatás elengedhetetlen résztvevője. A rendszerváltás után az egész államigazgatásnak és a társadalomnak is szembe kellett néznie a szocialista berendezkedés terhes örökségével, de eljött az idő, amikor az országot új pályára kellett állítani. Az ügyészi szervezetre ebben a munkafolyamatban nagy szükség volt, és negatív megítélésük ellenére az ügyészek jól képzett munkaerőnek bizonyultak. Tanár úr az átmenet zavaros időszakában, az állam demokratikus újjászervezésének nehézségei közepette töltötte be az egyik legfontosabb állami hivatalt, és tette mindezt olyan sikerrel, hogy 1996-ban az Országgyűléstől ismételten megbízást kapott a posztra, méghozzá kétharmados támogatottsággal. Az ügyészség alkotmányos helyzetéről folyó vitába is bekapcsolódott, és bár elképzelésével sokan vitatkoztak, ő mindvégig kiállt azon nézete mellett, hogy egy tisztán független ügyészi szervezet nem működhet igazán jól. Véleménye szerint a háború előtti szervezeti működés helyreállítása lett volna a rendszerváltás idején a megfelelő megoldás, ám ez elmaradt. Györgyi tanár úr tiszta és világos okfejtéseiben rámutatott az ügyészi felelősség viszonyaiban megmutatkozó ellentmondásokra. Az általa megfelelőnek

vélt modell a független főügyész presztízsének csökkentésével is együtt járt volna, és ez világossá tette, hogy Györgyi Kálmán nézeteit és döntéseit soha nem személyes ambíciói határozták meg. Iránytűje mindig az erkölcsi és a szakmai megalapozottság maradt. Egy helyen úgy nyilatkozott, hogy *„az államnak politikai megközelítésben olyannak kell lennie, hogy a hatalmon lévők akkor is szeretni tudják, ha majd éppen ellenzékben lesznek”*. Egy igazi demokrata szavai ezek. És egy igazi vezetőé, aki munkájában alapos és alázatos, döntéseiben higgadt és méltányos, elveiben pedig megingathatatlan. Nem véletlen, hogy az őt tisztelettel övezők tábora mellett számos irigye akadt. Tíz éven át dolgozott kollégáival az ügyészség megújításán és konszolidálásán, majd 2000 májusában indoklás nélkül lemondott hivataláról. Akkoriban akadtak, akik vádaskodással igyekeztek szakmai tekintélyét aláásni, és lemondása után sokan találgatták döntése valódi okát, miközben elvégzett munkája méltatlanul kevés hangsúlyt kapott.

Györgyi tanár úr legfőbb ügyészi pályája után sem szűnt meg a köz érdekében dolgozni: szakmai tapasztalatát a kodifikáció terén kamatoztatta. 2000-ben az Igazságügyi Minisztériumban miniszteri biztосként a büntető törvénykönyv reformjának előkészületeit irányította. Ez a munka egy büntetőjogtudósnak a lehető legszebb feladat. És számára nem is volt újdonság, hiszen már a hetvenes és a nyolcvanas években is részt vett a Btk. jogszabály-előkészítő munkálataiban. Kodifikátorként nemcsak a büntetőjog területén dolgozott, hanem ő készítette el a tudományos minősítésről szóló jogszabályt is. 1984-ben pedig az oktatási törvény szerkesztőbizottságának élére került.

Györgyi Kálmán 1980-ban szerzett kandidátusi fokozatot. Magas rangú hivatala mellett és vezetői tevékenysége idején tanár úr életében a tanítás és a tudomány művelése némiképp háttérbe szorult, de továbbra is jelen volt. Eddigi pályafutása során több mint 170 szakmai közleménye jelent meg magyar és idegen nyelven. Munkásságának legjelentősebb darabja a *Büntetések és intézkedések* című monográfia, amely 1984-ben jelent meg. Ez a mű ma is a büntetőtan egyik alapvető szakirodalmi munkájával hozzájárult a Btk. 1986-ban megjelent magyarázatához, és közreműködött a Btk. 1968-as kommentárjában is.

Rendszeresen publikált német nyelven. Feldolgozta a 19–20. századi német–osztrák büntetőjogi szakirodalmat, megvizsgálva annak hatását a magyar büntető jogtudományra. Rendkívül nagy hatással volt tudományos pályájára a külföldön töltött ösztöndíjas kutatói munka: 1967-ben Pescarában, 1969-ben pedig Freiburg im Breisgauban, a Max Planck Intézetnél folytatott tanulmányokat. Német nyelvterületen ma is az egyik legismertebb magyar jogász, aki számos német és osztrák szakmai fórumon tartott előadást. A Bécsi Egyetem Jogi Kara is kínált számára katedrát, de tanár úr Budapesten maradt, és dolgozott tovább a magyar jogtudomány szolgálatában. Ennek ellenére mindig is vallotta, hogy a jogászok nem zárkózhatnak be a saját országukba. Olyan szakemberekre van szüksége az országnak, akik a nemzetközi szakmai és tudományos kapcsolatokra is nyitottak tudnak maradni.

Györgyi tanár úr a magyar és a nemzetközi jogászközösség aktív tagja. Ő volt az, aki a Magyar Jogász Egylet vezetésében kezdetektől fogva részt vett, mert mindig fontosnak tartotta a jogászok rendszeres szakmai találkozóit.

A tanár úr, ahogy mondani szokták, régi vágású úriember. Közszerelőként is egyszerűen, sztarallűröktől mentesen végezte a munkáját. Nem tartott igényt többre, mint amire valóban szüksége volt ahhoz, hogy elvégezze a feladatát. Magas színvonalú műveltségével, tájékozottságával, biztos szakmai háttérével és nem utolsósorban intelligens humorával vette fel a harcot az őt ért kritikák és támadások ellen. Egyfelől rendkívül pontos, precíz és szigorúan szabálykövető. Olyan, aki megköveteli és megteremti maga körül a rendet. Másfelől szellemes társasági ember. Mindig elegáns és sportos. Merthogy egyébként köztudottan sportszerető ember: fut és teniszezik. Tanár úr az, akire szakmailag és emberileg is felnézhetünk. Olyan meghatározó egyénisége egyetemünknek, akire mindig büszkék leszünk.

Kívánok Neked, Tanár Úr, jó egészséget, és Isten éltesen sokáig!

Dr. Mezey Barna
tanszékvezető egyetemi tanár, rektor

Gyorsítás, hatékonyság *versus* garanciák

Tisztelt ünnepelt, tisztelt professzor asszony, professzor urak, hölgyeim és uraim, tisztelt kollégák. Én is két személyes megjegyzéssel kezdeném.

Professzor asszony 40 évvel ezelőtti emlékeit elevenítette fel, én 10 évvel hátrább megyek és 50 évvel ezelőttre, az 1960-as évek közepére emlékszem, amikor a már említett Kádár professzor úr tanszékén lehettem demonstrátor, Györgyi Kálmán pedig fiatal tanársegéd volt. Azt a perbeszédversenyt szervezte meg és volt a lebonyolításáért felelős, amely életem meghatározója és pályám szempontjából – fogalmazhatok úgy, hogy – sorsfordító volt.

A másik személyes jellegű megjegyzésem, hogy tulajdonképpen magyarázatát adom annak, hogy a gyorsítás *versus* garanciák kérdését a mai konferencián miért tartom aktuálisnak, miért beszélek róla, mikor ezt a témát már volt lehetőségem több szakmai megbeszélésen, konferencián elmondani, de azt hiszem, hogy három okkal is magyarázhatom – ha kell magyarázni.

Az első magyarázat természetesen maga az ünnepelt, akinek az elkötelezettsége a jogállam és – nyilvánvalóan ebből következően – a jogállami garanciák mellett vitathatatlan.¹

A másik magyarázat – ha egyáltalán magyarázat – a nyitó előadást tartó Király akadémikus úr személye, aki már 1962-ben – ha már az 1960-as évekre utaltam – a következőket írta és engedjék meg, hogy a pontosság kedvéért idézzem Király Tibor művéből, 1962-ből a következő mondatokat: „a büntetőügyeknek a sorsától emberek sorsa függ. Nemcsak a terheltté, de másoké is. A büntetőeljárás olyan hatalom, amely embereket megfoszthat szabadságuktól, vagyonuktól, becsületüktől. A büntetőeljárásban a bírák tévedése tragikus következménnyel járhat. Ez a magyarázata annak, hogy igyekeznek olyan szabályokat felállítani, amelyek kizárják, legalábbis csökkentik a tévedés lehetőségét. A büntetőeljárás jog ezen garanciák rendszere” – mondta akadémikus úr 50 évvel ezelőtt.²

A harmadik személyes okom, hogy ezt a témát a mai lehetőséget is megragadva vázolom, hogy a büntetőeljárás törvény kodifikációs munkálatai – amint az ismert –, ha kisebb kanyarokkal is, de lendületet vettek, és nyilvánvaló, hogy ennél a büntetőeljárás törvény kodifikációjánál személyes meggyőződése – de talán nem csak az enyém –, hogy erre a bizonyos egyensúlyra, hogy a gyorsítás ne menjen a garanciák rovására, a továbbiakban feltétlenül vigyázni kell.

* Dr. Bánáti János, a Magyar Ügyvédi Kamara elnöke.

¹ BÁNÁTI János: Megújítva megőrizni. *Magyar Jog*, (2013) 9. sz., 513–514. o.

² KIRÁLY Tibor: *A védelem és a védő a büntető ügyekben*. Budapest, 1962.

Mit értek én tulajdonképpen ez alatt az egyensúly alatt, és most azt kell mondanom, hogy elnézést kérek, de egy nagyon profán hasonlattal kezdem. A profán hasonlat az autóversenyzésből jön, ahol azok a tervezőmérnökök, akik mindent elkövetnek azért, hogy minél gyorsabb és nagyobb teljesítményű gépkocsinak a gyártását segítsék elő, hallatlan-hallatlan figyelmet fordítanak a biztonságra, hiszen nagyon jól tudják, hogy nemcsak a gépkocsit vezető, hanem adott esetben a nézők biztonságára is figyelniük kell.

Azt kell mondanom, hogy sajnálatos módon az elmúlt években azok a tervezőmérnökök, akik a magyar büntetőeljárással foglalkoztak, olyan utasításokat kaptak a megbízótól – alapvetően nyilvánvalóan a politikai megrendelőtől –, hogy a hangsúlyt a gyorsításra helyezték, a minél nagyobb teljesítményre, és a garanciákra nem kell annyira odafigyelni. Valahogy így tudom elképzelni a felkérést. Hogy ez a megállapításom ne a levegőben lógjon, csak három példát hozok az elmúlt évekből, évtizedből. Sokkal többet lehetne hozni, de ez a három példa – azt hiszem – jól mutatja az irányt, és jól mutatja, hogy milyen veszélyek lehetségesek ezen az úton.

A három példa abból a szempontból mindenképpen különböző, hogy az első – azt kell mondanom, hogy – már hamvába hullt, hiszen tervezetig jutott csak el, a kodifikációs munka tervezetéig csupán, és a végleges törvényt nem abban a formában fogadták el, ahogy az előterjesztés eredendően gondolta, de mutat bizonyos gondolkodást. A második példa törvényre emelkedett, de az Alkotmánybíróság *megálljt* mutatott. A harmadik példa pedig jelenleg is hatályos törvény.

Az első – amely tehát csak a kodifikációs munkálatok során került elő – a tárgyalás gyorsításából eredő gondolat, és a kodifikáció úgy gondolta, hogy a nyomozás során felvett tanúvallomásokat a bíróságnak akkor is lehetősége legyen egyszerűen ismertetni – tehát a tanú megidézése nélkül –, ha ezt az ügyész így indítványozza, és e vonatkozásban a terheltnek és a védőnek, hogy úgy mondjam nem lett volna szava, tehát az ő tiltakozásuk ellenére is ez így bonyolódhatott volna le.

Lehet, hogy ha lesz időm, akkor foglalkozom általánosságban, szélesebb körben a nyomozás és a tárgyalás egymáshoz való viszonyával – tehát azt hiszem, teljesen nyilvánvaló, hogy ez a módszer, ez a lehetőség a garanciákat súlyosan megsértette volna. Azt kell mondanom, hogy a jogalkotási folyamatban bekövetkezett a korrekció, és a törvény úgy lépett hatályba – mint nagyon jól tudjuk –, hogy csak akkor van lehetőség a nyomozati vallomás ismertetésével a tanúk tárgyalási meghallgatását mellőzni, ha ezt a védő, illetve a terhelt sem ellenzi.

A második példa törvénné vált ugyan, az Alkotmánybíróság döntése azonban utóbb megsemmisítette. Erre tekintettel azt csak nagyon röviden foglalom össze. Ez abból a körülményből adódott, hogy a 2010-es évekre – elsősorban a Fővárosi Törvényszéken – olyan helyzet alakult ki, amely megoldhatatlanná tette az ügyek időszerű tárgyalását. Erre a törvényhozás a gyorsítás érdekében úgy reagált, hogy az Országos Bírósági Hivatal elnöke számára lehetővé tette, hogy – anélkül, hogy az összes lehetséges igazgatási módszert kimerítette volna – az egyedi ügyet, lényegében indokolás nélkül, tetszőleges bírósághoz áthelyezhesse.

E vonatkozásban az Alkotmánybíróság világos álláspontot foglalt el, tehát semmilyen túlzásba nem esek, ha azt mondom, hogy ez a jogszabály, ez a törvény, ez a gyorsítást célzó törvény bizony a garanciák sérelmével járt, és alkotmányellenes volt.

A harmadik példám azokból a jogintézményekből merítem, amelyek jelenleg is hatályosak. Ez a szakértő kirendelése – és nincs lehetőségem, hogy belemenjek részletesen a mai előadás keretében általában a szakértői bizonyítás fontosságára, annak a majdnem egyes ügyekben már lehetetlen alakulására, hogy bizonyos ügyekben tulajdonképpen szakértői bíraskodás folyik.

Korinek akadémikus úr arról beszélt, hogy a rendőr dönt el bizonyos ügyeket azzal, hogy gyanúsítottá nyilvánít. Én majdnem azt mondanám, hogy vele egyenrangúvá teszem nagyon sok ügyben a szakértőt, aki sokszor kompetenciáját túllépve a bűnösség kérdésében foglal állást, de nem a szakértői bizonyítás általános problémájáról szólnék, bár, hogy napi-renden van, azt pont a néhány héttel ezelőtt, a Kúrián ebben a körben, ebben a témában megtartott összbírói értekezlet – amely kifejezetten a szakértői intézménnyel és az egész szakértői bizonyítás lehetetlenségével foglalkozott – jól mutatja.

Ez a háttér a szakértővel kapcsolatban, és akkor nézzük, hogy mi a probléma a jelenlegi törvényes megoldással. Néhány évvel ezelőttig a nyomozóhatóságnál megszokott volt – és természetesen ez ma sem változott –, hogy ő kirendel szakértőt az általa feltett kérdések megválaszolására annak a nyomozási stratégiának, taktikának a fényében, amely vezérli a nyomozást.

És itt muszáj néhány mondatra kitérnem arról, hogy kit is rendel ki a nyomozóhatóság. És anélkül, hogy vádaskodnék, a személyes összefonódásra, egyetlenegy körülményre azért felhívom a figyelmet, amely egyértelműen igazolható objektív adat. Gazdaságossági, hatékonysági okokból egy negatív árverés az, amely a büntetőeljárás nyomozati szakaszában megszabja, hogy kit rendel ki a nyomozóhatóság szakértőként. Egyéb körülményekről nem szólok.

Van egy szakértő vélemény, annak alapján sor kerül a vádemelésre. A korábbi büntetőeljárás törvény egyértelmű, világos rendelkezést tartalmazott, ebben az esetben a vádirat kézbesítése után 15 napon belül benyújtott védői, terhelti kérelemre kötelező volt a bíróságnak új szakértőt kirendelni. A gyorsítás, hatékonyság nevében ezt a törvényt módosították, és a jelenleg hatályos törvény a bíró mérlegelésére bízta, hogy ennek az egyértelműen kiegyensúlyozó jellegű indítvány következtében – a nyomozás során keletkezett szakértői véleményekkel szemben – legyen-e egy másik szakvélemény is. Ez önmagában nem lenne baj, ha másik oldalról a bírót nem szorítaná a részben igazgatási vezetők által és az igazgatási vezetőkre is ránehezedő nyomás a gyorsítás és az ügyek időszerű befejezése körébe.

Ez tehát a helyzet, amikor azt hiszem, igenis beszélnünk kell a gyorsítás és a garanciák egymáshoz való viszonyáról. Ahogy utaltam rá, nagyon jól tudom – és nem lehet e mellett szó nélkül elmenni –, hogy problémák vannak az időszerűséggel, hiszen a bűnözésnek a struktúrája, összetettsége, minősége oly mértékben változott az elmúlt évtizedekben, amivel, ki kell mondani, nem tartott lépést a bűncselekmények felderítésével, elbírálásával foglalkozó

nyomozhatóság és az igazságszolgáltatásnak sem az infrastruktúrája, sem a személyi háttere. Ebből világosan következett az, hogy időszerűség-problémák az elmúlt 10–20 évben mind nagyobb számban következtek be. Különösen kirívóan jelentkeztek ezen időszerűségi problémák egyes országosan is nagy jelentőségű ügyekben, amelyekre a média figyelme is kiemelten vetült.

Ezek a média érdeklődésébe került elhúzódó ügyek feltehetően – ahogy mondtam – a politikát is olyan kényszersmegoldások felé hajtották, hogy itt valamit tenni kell az időszerűségnek a biztosítása érdekében, és ezzel a szociológiai háttérrel születtek meg azok a rendelkezések, amelyek elvezettek ahhoz, hogy a jelenleg hatályos büntetőeljárás törvény – azt hiszem, nem az egyedüli szubjektív véleményem, sokunknak a véleménye szerint – a gyorsítás és a hatékonyság oltárán olyan garanciális elemeket áldozott fel, amelyeket nem lett volna szabad, hiszen, hogy Király Tibor akadémikus urat idézzem, ismételten 50 évvel ezelőtről „olyan tévedések következhetnek be ebben az emberek, családok egzisztenciáját, szabadságát érintő eljárásokban, amelyek nem engedhetők meg önmagában azért, hogy egy ügy fél évvel korábban fejeződjön be”.

Ha ez így van, akkor a kérdés úgy merül fel, hogy vannak-e azért lehetőségek, mert önmagában kritizálni és azt mondani, hogy ez így nem jó, rosszak voltak ezek a lépések – és ezen az úton ne menjünk tovább –, ez kevés egy olyan időszakban, amikor – ahogy utaltam rá – új büntetőeljárás törvény készül. Nyilvánvaló felelősséggel számba kell venni azokat a megoldási lehetőségeket, módokat, amelyek úgy biztosítanák az eljárás gyorsítását és hatékonyságát, hogy közben a terhelt védekezési jogát megalapozó garanciákat nem érintenék.

Ennek a számbavételéhez abból a nagyon egyszerű kérdésből vagy nagyon egyszerű sémából indultam ki, hogy ha tulajdonképpen adottnak vesszük a már említett infrastruktúrát – és nem megyek bele részletekbe: igazgatási létszám, költségvetési kérdések –, de ott nagy csodákra nem számíthatunk, akkor el kell gondolkodni azon, hogy a bemenő, az *input* milyen módon csökkenthető úgy, hogy garanciák, jogpolitikai célok ne sérüljenek, hiszen ha itt lehetőségek vannak, akkor nyilván – úgy mondanám – a megmaradó ügyek, a mindenképpen bíróság elé kerülő ügyek tárgyalása, alapos garanciákat biztosított tárgyalása is biztosíthatja az időszerűséget.

A legalitás, az officialitás környékén van az első lehetőség, amin elkezdhetünk gondolkodni. A mai büntetőeljárást, ha egy mondatban akarjuk és nagyon sommásan összefoglalni, akkor az állam eldönti, hogy mi a bűncselekmény, ezt az anyagi jogban természetesen, majd eldönti azt is, hogy bűncselekmény megvalósulása esetén – függetlenül a sokat emlegetett sértettől – mit akar.³ Ez a fő elv, és nagyon jól tudjuk, hogy a hatályos törvényben is vannak szűk körű kivételek: magánindítványhoz kötöttség és egyebek. Ha van, akkor azért van min tovább gondolkodni.

Az összes lehetőséget nem érintem, egyetlenegy kört említek, a vagyon elleni bűncselekmények körét. A vagyon elleni bűncselekményeknél meggyőződésem, hogy az az elv, amely lényegében – a hozzátartozók sérelmére elkövetett bűncselekményt kivéve – a teljes

³ CSEREI György: A sértetti jogok érvényesülése. *Belügyi Szemle*, (2003) 2–3. sz., 126–160. o.

officialitásból indul ki, és azt mondja, hogy én államként eldöntöm, hogy itt bizony büntető-eljárás indítása kell, ez az akadémikus által is nagyon sokat emlegetett szocialista jog csökkenése, az az állampolgári tulajdonban lévő gondolkodás, amikor állami tulajdon volt és természetes volt az a gondolat, hogy itt a vagyon elleni bűncselekmény, azt egyben hivatalból mindent üldözni kell. De hát könyörgöm, azért 2014–2015-re talán be lehet látni, hogy a magántulajdonon alapuló gazdaságban, ahol egy ügyvezetőnek milliárdos döntésekre van lehetősége, és hoz egy üzleti döntést, annak milliárdos következménye van.

És azt mondom, hogy ő nem dönthet, hogy ha a cégnél volt egy 80 ezer forintos sikkasztás, akkor ezért legyen-e büntetőeljárás vagy ne? Az államnak kell azt mondani, hogy adott esetben a sértett akarata ellenére beidézem a tíz dolgozót tanúként, lefoglalom a számítógépet, és több olyan kárt okozok a cég működésében, amely semmilyen módon nem indokolható? Mindenki számtalan példát tudna mondani. Azt hiszem, hogy talán ez az egy példa elég arra, hogy a gondolkodás e vonatkozásában intenzíven meginduljon, amelynek az lehet az eredménye, hogy a jelenleginél sokkal szélesebb bűncselekményi körre terjedne ki az a lehetőség, hogy kizárólag a sértett döntése és akarata alapján induljon meg a büntetőeljárás, ne pedig az állam akaratából.

A következő lépés, amin gondolkodni lehet, az a már megindult büntetőeljárások befejezésének a módja. Ma a fő szabály – és majdnem azt mondanám, hogy szinte kivétel nélkül a gyakorlatban – a bírói ítélettel való lezárása az ügynek. Nagyon hangzatos címei vannak a büntetőeljárás törvénynek ma is, amelyek elterelésről és bizonyos vádhalasztásról, elméletileg lehetővé tesznek. Nem vitás, hogy itt részben a gondolkodásnak kellene megváltozni, de ehhez a törvényi háttérrel is módosítani kell, amely ki meri mondani azt, hogy a vádról való tisztességes megállapodás akkor, amikor a terhelt és az állam büntetőigényét képviselő Ügyészség között minden szempontból tisztességes megállapodás születik és később lényegében ez a megállapodás kerül a bíróság elé – 28 tárgyalási napot és minden egyéb jogvitát megelőzendő –, ez az út sokkal szélesebb körben lenne követhető, mint ahogy arra jelenleg a törvény lehetőséget ad. Amint utaltam rá, sokkal kevesebb ügyet kéne érdemben a bíróságnak minden részletre kiterjedően tárgyalni, és nem lenne probléma, vagy legalábbis olyan nagy probléma az időszűkével, mint ma.

Ezt követően néhány kérdéssel szintén egy-egy mondatban – mert még néhány percem van a szűk időkeretből –, amely talán ugyancsak az eljárások gyorsításához vezetne garanciák sérelme nélkül. Az egyik kérdés ebben a körben a terhelt tárgyalási jelenléte. A terhelt tárgyalási meg nem jelenése miatt ugyanis éppen a sokvádlottas ügyekben, a rendkívül összetett ügyekben nagyon sok ügy, nagyon sok tárgyalás marad el – és ez a hatékonyság rovására megy. Azt hiszem, itt egyértelmű és drasztikus fordulatra van szükség.

A terhelt tárgyalási jelenlétét – álláspontom szerint – nem lehet másként rögzíteni, mint jogot a védekezéshez, azaz annak a megjelölését, hogy neki jogában áll mindenről tájékozódni, elvileg mindenről tudni, mindenre észrevételt tenni, és az adott körben kérdezni.

Ezt a tárgyaláson jelenléti jogot a törvény megfordította, kötelezővé tette fő szabályként, és arra a felemás megoldásra – amely a jelenleg hatályos törvényben van – itt elvi áttérés kell,

elvi áttörés olyan háttérrel, amelyre világos lehetőséget ad az Európai Bíróság gyakorlata, amely világosan kimondta, hogy fő szabályként igenis ez egy joga a terheltnek, és az ő döntésén kell hogy múljon, hogy lemond-e a tárgyalási részvételtől, és akár egy 50 napos tárgyalás is a távollétében zajlik, értelemszerűen a védő jelenlétében.

Nem megyek bele itt sem a részletekbe, de azt hiszem, nagyon-nagyon sok tárgyalás halasztását lehetne megakadályozni. Kijelentem – elnézést a kis szubjektív megjegyzésért –, sokkal többet, mint a múltkori törvény, amely a védők mulasztására vezette vissza a tárgyalások többszöri halasztását, igaztalanul a védői karra hárítva a napolásokat, és az úgynevezett helyettes védő intézményével próbálta a kérdést megoldani. A terheltet nem kell helyettesíteni, egész egyszerűen rá kell bízni, hogy döntse el, részt vesz-e a tárgyaláson és máris hatékonyabb a büntetőeljárásunk.

Nagyon röviden, utoljára egy mondat még arról, hogy ebben a példaszerű lehetőségben hol lehet még keresni megoldásokat. Ott, hogy ha a bíróság és az ügyészség, mármint a vád egymáshoz való viszonyát világosan és teljesen egyértelműen tisztázza az új büntetőeljárási törvény, felmentve a bíróságot a váddal kapcsolatos kérdésekben bizonyítástól. Azt a fajta kettősséget, amely a mai törvényben részben bizonyos jogszabályi koherenciazavar miatt a bíróságot – főleg az elsőfokú bíróságot – a felé szorítja, hogy a megalapozatlanság elkerülése érdekében adott esetben hivatalból bizonyítson, nyilvánvalóan meg kell szüntetni. Megint tudnék idézni európai bírósági döntést, amely azt mondja, hogy ezt ketté kell választani és az a bíróság, amely ilyen kérdésekben elmerül és a vád bizonyításában merül el, már elveszti a pártatlanságát, bírói döntésre lényegében nem alkalmas.

Ahogy az előadás elején utaltam egy mondatral a nyomozás és a tárgyalás egymáshoz való viszonyára, tulajdonképpen lehet, hogy azzal kellett volna kezdenem, akkor arra jutott volna idő, mert alapkérdés, a gyorsításban és a hatékonyságban. Ez a kettős bizonyítás két eljárási szakaszban teljes körűen megismételt bizonyítás – ’93-ra, ha visszamegyünk, hogy mit mondott az akkori kormányhatározat, hogy a büntetőeljárásnak milyen módon kell felépülnie, mi a nyomozás tényleges és egyedüli célja, akkor persze csodálkozhatunk, hogy abból a kormányhatározatból mi lett ’98-ra. Remélem, hogy az új eljárási törvénytől ez nem fog következni, hogy a kormányhatározatban meghatározott céllal merőben ellentétes törvény kerül majd elfogadásra.

Tisztelt kolléganők, kollégák, az önkorlátozásban, illetve a szervezők által is adott korlátozásba, 20 percbe ennyi fért bele. A téma azonban remélem, kimeríthetetlen, és remélem azt, hogy nem csak én gondolom így és nem csak az ünnepelt, mert őt ismerem annyira, hogy biztos lehetek benne, hogy a garanciák kérdésében velem azonos álláspontot foglal el. És még nagyon sokan ugyanígy gondolják, és tudunk még közösen gondolkodni erről a kérdésről. Köszönöm szépen!

Tények és értékötelek a rágalmozási eljárásokban

Nagy megtiszteltetés számomra, hogy egy rövid tanulmánnyal tiszteleghelek Györgyi Kálmán előtt. Tudományos, szakmai érdemeit a nálam arra hivatottabbak méltatták. Én elsősorban Györgyi Kálmán, a TANÁR előtt tiszteleg, aki összetéveszthetetlen stílusával, kiváló humorával, imponáló tudásával még a legnehezebb témák iránt is felkeltette a hallgatók érdeklődését. Bár akkor még nem sejtettem, hogy egyszer annak a tanszéknek a munkatársa leszek, amelynek ő a mai napig emblematikus alakja, szorgalmasan látogattam büntetőtani előadásait. Kívánom, hogy tanár úr sokáig legyen köztünk erőben, egészségben, alkotókedvben!

Györgyi Kálmán legfőbb ügyészi múltjára tekintettel talán meglepőnek tűnik, hogy egy olyan kérdéssel foglalkozom, amellyel az ügyészség csak ritkán találkozik, mégis bízom benne, hogy a téma érdeklődésre tarthat számot.

A rágalmozási, becsületsértési ügyek a kis tárgyi súlyú bűncselekmények közé tartoznak, büntethetőségük egy kivételtől eltekintve magánindítványhoz kötött.¹ További sajátosságuk, hogy az eljárás fő szabály szerint magánvádra folyik.² A fenti okok miatt talán hajlamosak vagyunk úgy tekinteni ezekre az eljárásokra, mint a feljelentett személy bosszantására indított, a bíróságok leterheltségét szükségtelenül tovább növelő ügyekre. Mivel az eljárás a bíróságon megtett feljelentésre indul, a bíróságoknak kell a sokszor előkészítetlen, nagy tömegű magánvádas eljárásokkal megbirkózniuk.³ Az eljárás maga egyszerűnek tűnik, hiszen a Be. magánvádas eljárásokra vonatkozó fejezetét kell alkalmazni, és az idetartozó

* Dr. Bárányos Bernadett, tanársegéd (ELTE), ügyvéd

¹ A Btk. 231. § (2) bekezdés értelmében a 221–228. §-ban meghatározott bűncselekmény csak magánindítványra büntethető, kivéve, ha a 227. §-ban meghatározott bűncselekményt rendvédelmi szerv tagjának sérelmére követik el.

² A Be. 52. § (4) bekezdése értelmében a becsületsértés és a rágalmozás közvadra üldözendő, ha hivatalos személy sérelmére hivatalos eljárása alatt, illetve emiatt vagy hatóság sérelmére hivatali működésével összefüggésben követik el. Más esetekben az ügyész akkor képviseli a vádat, ha a vád képviselétét a magánvádlótól átvette. Erre a Be. 496. §-a az eljárás bármely szakaszában lehetőséget ad.

³ 2013-ban 3447 magánvádas ügy érkezett a Fővárosi Törvényszék illetékessége alá tartozó járásbíróságokra. 2013. évkönyv 57. http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/media-lapszemle/stat-adatok/01._jarasbirosagok.pdf

bűncselekmények köre is limitált, szabályozásuk – például a gazdasági bűncselekményekkel összehasonlítva – nem tekinthető bonyolultnak.

Látni kell ugyanakkor, hogy a közügyekkel kapcsolatos megnyilvánulások esetében a büntetőbíróságok feladata nemcsak a büntető dogmatika helyes alkalmazása és a büntető joggyakorlat ismerete, hanem fel kell ismerniük az ügy alapjogi, emberi jogi vonatkozásait, jól kell alkalmazniuk az Alkotmánybíróság által megfogalmazott alkotmányos követelményeket és az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) esetjogában kimunkált elveket. Előbbi követelmény megsértése esetében alkotmányjogi panasz benyújtására van lehetőség a jogerős ítélettel szemben, míg a strasbourgi standardok nem megfelelő alkalmazása és a véleménynyilvánítási szabadság szükségtelen korlátozása miatt Magyarország elmarasztalása várható. A gyakorlat azt mutatja, hogy az alkotmányos követelmények és az EJEB által kimunkált elvek figyelembevétele még ezeket az egyébként egyszerű ténybeli megítélésű ügyeket is bonyolulttá tehetik.

A büntető anyagi jog és a jogalkalmazás szempontjából a legérdekesebb kérdés az, hogy ezeket az alkotmányos és emberi jogi elvárásokat hogyan lehet a büntetőjog nyelvére lefordítani. A bűncselekmény fogalom mely eleme kínál erre megoldást? A tényállásszerűség? Ha igen, akkor mely tényállási elem és milyen módon? Vagy hivatkozzon a bíróság materiális jogellenesség (társadalomra veszélyesség) hiányára? Alapítsa a felmentést büntethetőséget kizáró okra? Található példa arra, hogy az alkotmányos követelményeknek való megfelelés érdekében olyan tényállási elemek kapnak új értelmet, mint a tényállítás vagy a becsület csorbítására alkalmasság. Korábban nem látott mértékben szélesednek ki a büntethetőséget kizáró okok, mint például a bírósági vagy más hatósági eljárásokban tett állítások büntetlensége, jelennek meg új büntethetőséget kizáró okok, mint a „közérdekű bejelentés”. Ezeknek a változásoknak egyenes következménye, hogy már a tényállásszerűség vagy a társadalomra veszélyesség szintjén kizárja a bűncselekmény megvalósulását, és így az ügyek egy jelentős részében teljesen kiüresedik a kodifikált büntethetőséget kizáró ok, a valóságbizonyítás intézménye, hiszen a konkrét ügyekben el sem jut odáig az eljárás. Látni fogjuk, hogy míg a Legfelsőbb Bíróság a társadalomra veszélyesség hiányában látta a probléma megoldását, addig az Alkotmánybíróság szerint adott esetben már a tényállásszerűség szintjén ki kell zárni a bűncselekményt.

Az alkotmányos követelmények és a strasbourgi standardok az alábbi tényállási elemekre voltak alapvető kihatással:

1. a tényállítás és a tényre közvetlenül utaló kifejezés
2. a híresztelés
3. a passzív alanyok köre
4. a becsület csorbítására alkalmasság
5. a gondatlanság szerepe egy szándékos bűncselekménynél

A területi korlátok miatt e helyütt csak az első kérdéssel foglalkozom.

Mivel a rágalmozás törvényi tényállása a becsület csorbítására alkalmas tény állítását, híresztelését vagy az erre közvetlenül utaló kifejezés használatát rendeli büntetni, minden

rágalmazás vádjával indult eljárásban megkerülhetetlen kérdés, hogy az adott ügyben tényről van-e szó. A rágalmazás és a becsületsértés közötti alapvető különbség, hogy a rágalalmazást tény állításával (...) lehet csak elkövetni, míg a becsületsértés ténynek meg nem felelő kifejezés használatával (egyéb cselekmény elkövetésével) követhető el. Az elhatárolhatóság alapja tehát az, hogy adott esetben tényállítás történt-e, szögezi le kiindulópontként a Kúria egy 2013-as határozatában is.⁴ Mindezt azért tartom fontosnak rögzíteni, mert a büntetőbíró-ságok és a büntető jogtudomány művelői már jóval azt megelőzően foglalkoztak a tény fogalmának meghatározásával, hogy ennek alapjogi aspektusai egyáltalán felmerülhettek volna. Ennek megfelelően elsőként arra térek ki, hogy a büntetőjog művelői mivel járultak hozzá a tény fogalmának meghatározásához, mit értettek tényen. Ezt követően vizsgálom, hogy az Alkotmánybíróság milyen jelentőséget tulajdonított a tény fogalmának és hogy az alapjogi összefüggésekre tekintettel milyen tényfogalmat tart megfelelőnek.

A tény fogalmát Heller Erik a következőképpen határozta meg:

„– a cselekvésnek bizonyos nem szerint megjelölhető köre (például szabálytalanságokat követ el)

– valamely személyes tulajdonság, mint következtetési alap (például gyenge jellemű)

– valamely cselekmény belső rugójára vonatkozó körülmény (például a sértett jótékony-sági cselekedetével jogellenes előnyhöz akart jutni).”⁵

Angyal idézi a Curia azon döntését, mely szerint az oly állítás, mely nincs ugyan köze-lebből és egyenesen megjelölve, de amelyet mégis közvetlenül bizonyítani lehet, a BV. szempontjából tényállításnak tekintendő (Bjogi dtár 17. köt. 57.1.)⁶ Ez a határozat arra utal, hogy a Curia az állítás bizonyíthatóságát tekintette döntő kritériumnak.

Az újabb jogirodalom szerint jogi értelemben a tények az emberi cselekedetek, meghatá-rozott magatartások tanúsítása és bármilyen megtörtént esemény, történés, végül a szubjek-tív tudatállapot létezése.⁷

Az ítélkezési gyakorlatban egységesen elfogadott fogalommeghatározás szerint a rágal-mazás tényállási elemeinek vizsgálata során a „tényállításon” olyan nyilatkozatot, kijelentést kell érteni, amelynek tartalma valamely múltban megtörtént vagy jelenben történő esemény, jelenség, állapot. A „tényállítás” szükséges feltétele az is, hogy a sértett magatartását a kije-lentés, állítás egyedileg felismerhetően határozza meg.⁸

A fentiekből következően a tényállításnak van egy időbeli dimenziója, amennyiben az kizárólag a múltra és a jelenre vonatkozhat. A jövőbeni esemény állítása, az erre vonatkozó következtetés levonása nem tényállítás, hanem feltételezés, amely nem a rágalmazásnak,

⁴ EBH 2013. B. 8., BH 2013. 204.

⁵ ANGAL P.: *A magyar büntetőjog kézikönyve – A becsület védelme*. Budapest, 1927. 14. o.

⁶ *Ibid*, 95. o.

⁷ RABÓCZKI E. (szerk.): *Magyar Büntetőjog – Kommentár a gyakorlat számára, I. köt.* Budapest, 2011. 496/1.

⁸ BH 2009. 135.

hanem esetleg a becsületsértésnek lehet a tárgya.⁹ További fogalmi összetevő, hogy a tényállítás eseményre, jelenségre, állapotra vonatkozó állítás. Végül megköveteli azt is a bírói gyakorlat, hogy az állítás konkrét legyen. A tény fogalmának van tehát egy kialakult bírói gyakorlata.

Az ügyek egy jelentős részében annak eldöntése okozza a legnagyobb nehézséget, hogy tény állításáról, arra közvetlenül utaló kifejezésről vagy véleményről van-e szó. Ezt szemlélteni az alábbi ügy, melyben felülvizsgálati eljárásra is sor került. Táblázatos formában mutatom be, hogy ugyanazon szövegrészeket hogyan minősítették az egyes bíróságok.¹⁰

1. „A tények azt mutatják, hogy a régi vezetőség rengeteg állami pénznek a Postához vonzásában reménykedett, az ilyesmi pedig módot kínál arra, hogy közeli személyek is jó üzlethez jussanak. Arról meg vagyok győződve, hogy az álmok, a totális gazdasági felelőtlenség, a megalománia és bűncselekmények elegyével állunk szemben. Ám, hogy jól látom-e, és mi, milyen arányban nyert itt teret, arról csak a vizsgálatok lezárultával lehet majd konkrétabbat mondani.”

PKKB	vélemény
Fővárosi Bíróság	vélemény
Legfelsőbb Bíróság	Kifejezett tényállítás az, hogy olyan tények vannak, amelyek miatt a magánvádló alaposan gyanúsítható azzal, hogy a közvagyon kezelése során bűncselekményeket követett el. Ez bűncselekmény elkövetésére való közvetlen utalást is jelent.

2. „Azt mondtam a Posta korábbi vezetésére a sajtóban, hogy a tapasztalatlanság, a felelőtlenség és vélhetőleg a korrupció elegye.”

PKKB	a korrupció szó használata súlyosan elítélendő, büntetendő cselekményre (azaz tényre) utal, azonban mivel a sértett közszereplő, az egyéni véleményalkotásnak elsőbbséget kell élveznie, és így hiányzik a társadalomra veszélyesség
Fővárosi Bíróság	korábbi véleményére utal vissza, így vélemény
Legfelsőbb Bíróság	bűncselekményre – korrupcióra – való közvetlen utalás

3. „A Posta a magánvádló idején 7 céggel úgy kötött 118 millió forintos megállapodást, hogy azok semmit sem teljesítettek, a pénzt viszont megkapták.”

PKKB	kritika
Fővárosi Bíróság	kritika
Legfelsőbb Bíróság	tényállítás

⁹ 8/2013. büntető elvi határozat.

¹⁰ PKKB 7.B.V.24.802/2002/8. számú ítélet, Fővárosi Bíróság 22.Bf.6177/2005/8. számú végzés, Legfelsőbb Bíróság Bfv.I.123/2006/5. számú végzés.

Részben a tény fogalma képezte a tárgyat annak az eljárásnak, ahol az elsőfokú bíróság a vád tárgyát képező hat kijelentésből az első ötöt kivétel nélkül véleménynyilvánításként értékelte,¹¹ míg a másodfokon eljáró Fővárosi Törvényszék arra az álláspontra helyezkedett, hogy valamennyi vád tárgyává tett mondat tényállítást tartalmaz, így nem vonhatók a bíralat, illetve kritika körébe.¹²

Bár a tény fogalmának a helyes minősítés szempontjából alapvető jelentősége van, a konkrét eljárásokban a bíróságok meglepően kevés figyelmet szentelnek a tény fogalmának és a vád tárgyává tett állítások elemzésének.

A tényállítás *versus* értékítélet kérdés a 36/1994. (VI. 24.) AB határozatban kapott alapjogi aspektust. Kifejtette az Alkotmánybíróság, hogy

(...) az értékítéletre, az egyén személyes véleményére a véleménynyilvánítási szabadság minden esetben kiterjed, függetlenül attól, hogy az értékes vagy értéktelen, igaz vagy hamis, érzelmen vagy észérveken alapul. (...) A véleménynyilvánítási szabadság nem ilyen feltétlen a tényállítások tekintetében. Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a véleménynyilvánítás szabadsága nem terjed ki a becsületsértésre alkalmas valótlan tények közlésére akkor, ha a nyilatkozó személy kifejezetten tudatában van a közlés valótlanosságának (tudatosan hamis közlés) vagy foglalkozása, hivatása gyakorlásának szabályai szerint elvárható lett volna tőle a tények valóságtartalmának vizsgálata, de a véleménynyilvánítási alapjog felelős gyakorlásából adódó gondosságot elmulasztotta. A véleménynyilvánítás szabadsága csak a bíralat, jellemzés, nézet és kritika szabadságát foglalja magában, de az alkotmányos védelem nem vonatkozhat a tények meghamisítására.

Az Alkotmánybíróság meghúzta tehát a tényállítások és értékítéletek közötti határvonalat a véleménynyilvánítási szabadság terjedelme szempontjából. Tartózkodott azonban attól, hogy a tényállítás fogalmát meghatározza.

A bűncselekmény fogalom és az alkotmányossági szempontok egymáshoz való viszonya kérdésében a Kúria 2013-ban közzétett döntésében¹³ a védők felülvizsgálati eljárásban megfogalmazott álláspontjára reflektálva kifejtette, hogy

(...) a tényállítás törvényi tényállás szerinti fogalmának megvalósulása szempontjából az adott megnyilatkozás önmagában, s nem pedig alapjogi viszonyban vizsgálendő. Ha a megnyilatkozás tényállítás, akkor kell azt vizsgálni, hogy a becsület csorbitására alkalmas-e. Ha nem, akkor a cselekmény nem tényállásszerű, tehát nem bűncselekmény. Ha a tényállítás a becsület csorbitására objektíve alkalmas, akkor a cselekmény tényállásszerű. Ekkor kell vizsgálni a jogellenességet. A becsületcsorbitásra egyébként objektíve alkalmas tényállítás egyebek mellett nélkülözi a jogellenességet, ha a véleménynyilvánítás (bíralat, jellemzés,

¹¹ Budapesti II. és III. Kerületi Bíróság 14.Bpk.410/2014/2. számú végzés.

¹² Fővárosi Törvényszék 20.Bpkf.9617/2014/2. számú végzés 3.

¹³ BH 2013. 204.

nézet és kritika) szabadsága alá tartozik és hatóság vagy hivatalos személy, valamint a közszereplő politikus vonatkozásában, annak e minőségére tekintettel történt [36/1994. (VI. 24.) AB határozat 3.]. Ezekben az esetekben a kifogásolt cselekmény nem bűncselekmény, ennek oka azonban nem a tényállásszerűség hiánya, hanem a jogellenesség – tehát társadalomra veszélyesség – hiánya.

Mivel a Kúria megítélése szerint a vád tárgyát képező tényállítások sem egyenként, sem egymás viszonyában nem voltak alkalmasak a becsület csorbítására, „az adott körülmények között a *jogellenesség, ezen belül a véleménynyilvánítás szabadsága körébe esés* vizsgálátára sort sem kell keríteni”.¹⁴

A fenti határozatból tehát egyértelműen kiolvasható, hogy a Kúria az alkotmányos szempontok figyelembevételére a tényállásszerűség szintjén nem, hanem csak a társadalomra veszélyesség körében látott lehetőséget. Ez a levezetés összhangban volt a 36/1994. (VI. 24.) AB határozatban foglaltakkal is, ahol az Alkotmánybíróság úgy foglalt állást, hogy a jogalkalmazói gyakorlat feladata annak meghatározása, hogy a véleménynyilvánítási szabadság gyakorlása mely közszereplők esetében zárja ki a cselekmény *jogellenességét*.

Egészen más konklúzióra jutott az Alkotmánybíróság a 13/2014. (IV. 18.) AB határozatban, melyet egy alkotmányjogi panasz alapján hozott meg a testület. Az ügy alapját az képezte, hogy Siklós város önkormányzati képviselő-testületének tagja 2011 januárjában „Mit hozott az új év Marenics Jánosnak? 521 775 forint jutalmat a siklóiak pénzén” címmel közölt publicisztikát a *Demokrácia megalkuvások nélkül* elnevezésű havi, illetve kéthavi rendszerességgel megjelenő siklói közéleti lapban.

A járásbíróság az indítványozót a Btk. 179. § (1) bekezdésébe ütköző és a (2) bekezdés *b)* pontja szerint minősülő rágalmozás vétségében mondta ki bűnösnek és a korábban megállapított próbára bocsátások megszüntetése miatt halmazati büntetésül pénzbüntetésre ítélte.

A járásbíróság álláspontja szerint az újságcikkben közölt mondat, amely szerint „saját magára nem sajnálja az adófizetők pénzét, és úgy bánik vele, mintha a sajátja lenne [...]”, olyan állítás, amely tényeket tartalmaz, hiszen „valamely végbement, vagy végbemenő eseményre, jelenségre, állapotra utal”. E tény pedig a közpénzek tilalmazott felhasználására való utalás, amely a járásbíróság következtetése szerint már csak abban az esetben élvezheti a véleménysszabadság oltalmát, ha valóban bizonyul. Minthogy az írásban közölt állítás valószínűsége a lefolytatott büntetőeljárás során bizonyítatlan maradt, így a járásbíróság rágalmozás bűncselekménye miatt megállapította az indítványozó büntetőjogi felelősségét.

A Pécsi Törvényszék megítélése szerint az indítványozó inkriminált újságcikke olyan tényállításokat fogalmaz meg, amelyek a becsület csorbítására alkalmasak, így a járásbíróság ítélete helytálló következtetésre jutott.

Az Alkotmánybíróság előjáróban rögzítette, hogy a testület eddig nem jelölhette ki azt az alkotmányos mércét, amely a jogalkalmazóknak segítséget nyújthat a közügyek vitatását érintő tényállítások és értékítéletek megkülönböztetésénél. Az Alkotmánybíróság ezért az

¹⁴ Kiemelések – B. B.

érdemi eljárás során megválaszolandó alapvető alkotmányjogi jelentőségű kérdésnek első-sorban azt tekintette, hogy az Alaptörvényben elismert véleménynyilvánítás szabadságából mely olyan főbb követelmények fakadnak, amelyeket kötelező szempontként szükséges érvényesíteni a közéleti vitát érintő tényállítás és értékítélet elhatárolásakor.¹⁵

Mínthogy a közéleti vitát érintő véleménynyilvánítások fokozott alkotmányos védelmet élveznek, ezért a közszereplőket ért bírálatnál szembeni büntetőjogi fellépésre csak szigorú korlátok között nyílik lehetőség aszerint különböztetve, hogy a közügyet érintő nyilvános közlés értékítéletet, avagy tényállítást fogalmaz meg.¹⁶

Hangsúlyozta, hogy a tények értékítéletektől történő jogalkalmazói elhatárolása a konkrét esetekben döntően befolyásolja a véleményszabadság alapjogának terjedelmét, gyakorolhatóságát és tényleges érvényesülését.¹⁷

Az értékítéletekkel szemben a tényállítások mindig olyan konkrétumokat tartalmaznak, amelyek valósága bizonyítás útján igazolható, ellenőrizhető.¹⁸

Ezen elvi tételek lefektetését követően az Alkotmánybíróság az alkotmányjogi panasz alapjául szolgáló egyedi ügygel összefüggésben vizsgálta, hogy az ügyben eljáró bíróságok jogértelmezése, a történeti tényállás jogi értékelése (sic!) összhangban áll-e az Alaptörvény IX. cikk (1) bekezdésében garantált véleményszabadságból fakadó követelményrendszerrel.¹⁹

Rámutatott annak vizsgálatakor, hogy a publicisztika tényállításnak, avagy értékítéletnek minősül-e, figyelemmel kell lenni arra, hogy az inkriminált mondat a teljes szöveg kontextusában nyer értelmet, amelynek célja az önkormányzat vagyongazdálkodásának kritikája volt, vagyis az írás az ironia és a túlzás eszközével élve bírálta a városi vagyongazdálkodást. Szükséges továbbá értékelni a publicisztika *véleménykontextusát*, amely a helyi közösségen belül tapasztalható vagyoni egyenlőtlenségekre és a pazarló költségvetési gazdálkodásra hívta fel a közélet figyelmét. Mindezek alapján lehet dönteni abban a kérdésben, hogy a publicisztika tartalmaz-e egyáltalán olyan konkrétumot, amelynek igazságtartalma igazolható, ellenőrizhető lenne, vagy az írás egy bírálatot kifejező értékítélet.²⁰

Az Alkotmánybíróság megítélése szerint a konkrét ügyben értékítéletről volt szó. Megállapította, hogy a bűnügyben eljáró bíróságok a közéleti kérdéseket érintő véleményszabadság gyakorolhatóságának az előbbieken bemutatott releváns szempontjait döntéseikben nem értékelték, így az indítványozó büntetőjogi felelősségre vonása sérti az Alaptörvény IX. cikk (1) bekezdésében elismert véleménynyilvánítás szabadságát. A bűnügyben eljáró bíróságok ebből következően az Alaptörvény IX. cikk (1) bekezdésében foglalt alapjog sérelmével

¹⁵ (20).

¹⁶ (30).

¹⁷ (31).

¹⁸ (41).

¹⁹ (43).

²⁰ (49).

terjesztették ki a rágalmazás bűncselekményének törvényi tényállásában szereplő „tényt állít” fordulatot az inkriminált mondatra.²¹

Az Alkotmánybíróság tehát már a tényállásszerűség szintjén, egészen konkrétan az elkövetési magatartás (tényállítás) értelmezésekor megköveteli az alkotmányossági szempontok vizsgálatát.

Az EJEB esetjogában ugyancsak vezérfonal, hogy különbséget kell tenni tényállítás (*statement of facts*) és értékítélet (*value judgment*) között. Míg a tények létezését, valóságát lehet bizonyítani, ez az értékítéleteknél kizárt.²²

A *Prager and Oberschlick* ügyben a Bíróság hangsúlyozta, hogy az állítás tényállításként vagy értékítéletként minősítése elsősorban a nemzeti bíróságok feladata. Látnunk kell ugyanakkor, hogy ez nem jelenti azt, hogy az EJEB feltétlenül osztaná a nemzeti bíróság ezzel kapcsolatos álláspontját. Így a *Jerusalem és a Scharsach* ügyben is megengedett értékítéletnek minősítette a nemzeti bíróságok által tényállításnak tekintett kijelentéseket.²³

Annak a kérdésnek az eldöntésénél, hogy tényállításról vagy értékítéletről van-e szó, az EJEB nem a nyelvtani, nyelvi kérdéseknek tulajdonít jelentőséget, hanem sokkal inkább annak, hogy mi az a kontextus, amelyben a kijelentés elhangzott. E körben jut jelentőséghez, hogy

- ki, milyen minőségben,
- kiről,
- milyen témában,
- hol,
- milyen céllal fogalmazza meg kijelentéseit.

A *Scharsach*-ügyben rámutatott, sok esetben nehéz annak eldöntése, hogy egy állítás értékítélet vagy tényállítás-e. Mivel a Bíróság esetjogában az értékítéletnek elégséges ténybeli alapokon kell nyugodnia ahhoz, hogy a 10. cikk (2) bekezdése értelmében *fair* kommentnek minősüljön, a tényállítás és az értékítélet közti különbség végső soron a ténybeli bizonyítás fokában áll.²⁴ Azok az értékítéletek ugyanis, amelyeknek nincs megfelelő ténybeli alapjuk, túlzónak minősülnek.²⁵

Jelentős különbség tehát, hogy míg az EJEB az értékítéleteket csak kellő ténybeli alap megléte esetén találja védelemre méltónak, az AB ilyen feltételt nem állít, és a kellő ténybeli alappal nem rendelkező értékítéleteket is védelemben részesíti. Egy-egy büntetőügy eldöntése tehát nemcsak attól függhet, hogy a bíróság észleli-e az ügy alapjogi/emberi jogi vonatkozásait, hanem attól is, hogy az AB vagy az EJEB mércéjét alkalmazza. Előbbi esetben

²¹ (50).

²² *Case of Lingens v. Austria* (Application no. 9815/82).

²³ *Case of Jerusalem v. Austria* (Application no. 26958/95). *Case of Scharsach and News Verlagsgesellschaft mbH v. Austria*, (Application no. 39394/98).

²⁴ *Krone Verlag GmbH & Co. KG and Mediaprint Zeitungs- und Zeitschriftenverlag GmbH & Co. KG v. Austria* (dec.), no. 42429/98, 20 March 2003.

²⁵ *Jerusalem v. Austria*, no. 26958/95, § 43.

ugyanis kellő ténybeli alap hiányában is felmentés indokolt az értékítéletek esetében, míg utóbbi esetben bizonyítást kell vezetni arra, hogy a vádlottnak volt-e kellő ténybeli alapja állítása megtételére.

Az egyes kijelentések jogi minősítésével kapcsolatos problémákat esszenciálisan hozta felszínre az ún. *Ungváry-ügy*.

Ungváry Krisztián történész „Egy eljárás genezise: a Dialógus Pécsett” címmel írást tett közzé az *Élet és Irodalom* 2007. év május hó 18. napján megjelent 20. számában. Kiss László a következő kijelentéseket sérelmezte és lépett fel előbb magán-, majd pótmagánvádlóként:

Bevezető:

a magyarországi ügynökbetrányok elfedik azt a tényt, hogy a legtöbb besúgás a Kádár-rendszerben nem az ügynökök, hanem az alkalmi, a társadalmi és a hivatalos kapcsolatok részéről érkezett... az állambiztonság a Dialógussal szemben csupán 8 ügynököt tudott mozgósítani, akik csak jelentéktelen információt adtak. A besúgások és a megtorlás szempontjából sokkal fontosabbnak bizonyult 9 „hivatalos kapcsolat”. 1. számú politikai munkatárs, 2. számú alkalmi operatív kapcsolat, 3. számú egyetemi párttitkár, a 4. számú pótmagánvádló (ma alkotmánybíró), aki a jogi kar párttitkára, valamint 5. számú és 6. számú a jogi kar, 7. számú a tanárképzőkar, 8. számú, az egyetem és BM a Pollack Mihály Műszaki Főiskola KISZ-titkárai.

Cikk 3. fejezet: „elsősorban 8. számú és a pótmagánvádló állt rendszeres és minden jel szerint kollégialis kapcsolatban az állambiztonsággal, sok esetben elébe menve elvárásainak.”

Cikk 4. fejezet: „ennél súlyosabban viselkedett a pótmagánvádló, aki 1983. március 24-én utasította a jogi kari KISZ-titkárt arra, hogy azonnal szedje le a Dialógus plakátokat, mert az országnak nincsen szüksége egy ilyen semleges szervezetre, ezért ne is reklámozzák azt.”

Cikk 5. fejezet: „Gy. F. volt az egyetlen, aki vállalta a karon a nyílt vitát a Dialógussal szemben. Míg az egyetem párttitkára, az egyetem KISZ-titkára, vagy a pótmagánvádló hivatalos kapcsolatként a besúgásban, vagy a kemény kéz politikájának követelésében serénykedett, addig ő helyett legalább nyílt sisakkal képviselte a KISZ egyébként képviselhetetlen álláspontját.”

„(...) szemben a pótmagánvádlóval és az egyetem KISZ-titkárával azonban ő legalább annyit megtett, hogy a nyilvánosság előtt, még ha általánosságban is, de a saját felelősségét is megemlítette.”

„Az Utóvédharcok”: „Az egyetem KISZ-titkára és a pótmagánvádló gondoskodtak a renitens hangok elnémításáról. Az 1983. március 30-i pártgyűlésen az esetről így számolt be (...) a pótmagánvádló: olyan információi vannak, miszerint a KISZ-titkárként jelölt személy titkárjelöltsége mögött a jogi karon alakuló Dialógus csoport törekvései állnak. Ez a rövid mondat a korszakban egyértelműen a KISZ-titkár jelölt halálát jelentette.”

A Hír Tv 2007. május 26-i *Kontraszt* című műsorában a vádlott a fenti tanulmány kapcsán Gyurcsány Ferencnek a Dialógus csoport elleni állambiztonsági eljárásban játszott

szerepéről úgy nyilatkozott, hogy „a főszemetekhez képest ő még kevésbé volt szemét, de ő is a szemetek közé tartozott”.

2008 áprilisában megjelent a vádlottnak a szerzőtársával írt *Elhallgatott múlt* című könyve *A pártállam és a belügy. A politikai rendőrség működése Magyarországon* alcímekkel, melyben szerepel az egyik fejezetben „Egy eljárás genezise. A Dialógus Pécsett” című írás bővített formában és a forrásokat tartalmazó lábjegyzetekkel.

Az eljárásban több anyagi jogi kérdés is felmerült, így a tényállítás fogalma, a büntethetőséget kizáró okok mibenléte, és azok vizsgálatának sorrendje, valamint a bizonyítással összefüggő kérdések (mit és milyen mértékben kell bizonyítani).

Az eljárt fórumok döntései közötti különbséget szemlélteti a következő táblázat:

	PKKB	Fővárosi Bíróság	Fővárosi Ítéltábla
a pótmagánvádló állt rendszeres és minden jel szerint kollegiális kapcsolatban az állambiztonsággal, sok esetben elébe menve elvárásainak	vélemény		vélemény (kutatás eredményéből levont következtetés)
a pótmagánvádló 1983. március 24-én utasította a jogi kari KISZ-titkárt arra, hogy azonnal szedje le a Dialógus plakátokat	vélemény	tényállítás	vélemény (kutatás eredményéből levont következtetés)
a pótmagánvádló hivatalos kapcsolatként a besúgásban, vagy a kemény kéz politikájának követelésében serénykedett	vélemény	tényállítás	vélemény (kutatás eredményéből levont következtetés)
gondoskodtak a renitens hangok elnémításáról, a KISZ-titkárral kapcsolatos megjegyzése annak politikai halálát jelentette	vélemény	tényállítás, az azonban, hogy ez a KISZ-titkárral politikai halálát jelentette, vélemény	vélemény (kutatás eredményéből levont következtetés)

	PKKB	Fővárosi Bíróság	Fővárosi Ítéltábla
a felelősség szempontjából döntő kérdés	tudományos kutatás szabadsága	valóság bizonyítása	– tudományos vélemény-e – van-e ténybeli alapja

Az elsőfokú bíróság a rágalmozás vonatkozásában felmentette a vádlottat, bűnösnek mondta ki azonban becsületsértés vétségében, mivel álláspontja szerint „túlmént azon a határon, amit a közszereplő magánvádlónak el kellene viselnie”, a „főszemét” pusztán egy lealacsonyító kifejezés, amiért megrovásban részesítette a vádlottat.²⁶

Alapvetően más álláspontra helyezkedett a másodfokú bíróság, mely szerint az Alkotmány 70/G. §-ára hivatkozás csak a vád tárgyává tett írás alapkoncepcióját illetően helyes. Az alapkoncepció lényege, hogy a Kádár-korszak állambiztonsági mechanizmusának igen fontos részét képezték az ún. hivatalos kapcsolatok (azaz azok a személyek, akik az adott területen, vonalon vagy objektumban vezetői munkakörüknel fogva kötelezően segítik az állambiztonsági szervek munkáját), és a szerző véleménye szerint e hivatalos kapcsolatok tevékenysége károsabb volt, mint az ügynököké.

Tényállításnak tekintette azonban a következőket:

– pótmagánvádló utasította 1983. március 24-én (...) a jogi kari KISZ-titkárt arra, hogy azonnal szedje le a Dialógus plakátokat;

– a pótmagánvádló hivatalos kapcsolatként a besúgásban serénykedett;

– a Dialógus csoportra hivatkozással megakadályozta (...) KISZ-titkárrá választását.

Tényállításokról lévén szó a másodfokú bíróság szerint a büntetőjogi felelősség alóli mentesülés egyetlen lehetősége a valóság bizonyítása. A másodfokú bíróság álláspontja szerint a valóság bizonyítása eredményre vezetett a következő állítások vonatkozásában:

– pótmagánvádló utasította 1983. március 24-én (...) a jogi kari KISZ-titkárt arra, hogy azonnal szedje le a Dialógus plakátokat;

– a Dialógus csoportra hivatkozással megakadályozta (...) KISZ-titkárrá választását.

Megállapította azonban a vádlott bűnösségét azon tényállítás tekintetében, miszerint a pótmagánvádló a besúgásban serénykedett. A másodfokú bíróság ezért a vádlottat egy évi időtartamra próbára bocsátotta.²⁷ A másodfokú bíróság sem az Alkotmánybíróság határozatait, sem a strasbourgi gyakorlatot nem hívta fel.

A harmadfokon eljáró Fővárosi Ítéltábla mindkét bűncselekmény vádjá alól felmentette a vádlottat.²⁸ Az Ítéltábla álláspontja szerint „tévedett az elsőfokú bíróság, amikor a valóság bizonyítását elrendelte, még akkor is, ha a pótmagánvádló jelenleg közéleti szereplőnek minősül, és közszereplői minősége MSZMP-párttitkárhelyettesként is megállapítható. Annak eldöntése, hogy korábban a jogállamisággal ellentétes tevékenységet folytatott-e, a közérdek

²⁶ PKKB 20.B.25.036/2009/14. számú ítélet.

²⁷ Fővárosi Bíróság 20.Bf.V.7908/2009/5. számú ítélet.

²⁸ 3.Bhar.341/2009/6. számú ítélet.

indokolta ugyan, de a vélemény bizonyítása nem lehetséges, bizonyítás csupán abban a körben folytatható, hogy a kifogásolt dolgozatok, nyilatkozatok bírnak-e némi valóságallappal, vagy csupán gyalázkodó jellegűek.”

Jelen ügyben annak eldöntése volt a fő kérdés, hogy a vádlotti tényállítások tudományos véleménynek tekintendők-e, ezért a valóságbizonyítás elrendelése szükségtelen volt, mert amennyiben a vádlott írásai, nyilatkozatai teljes egészében tudományos véleménynek minősülnek, már kizárja a cselekmény jogellenességét. A harmadfokú bíróság egyetértett az elsőfokú bíróság jogi álláspontjával abban, hogy a vádlott állításai teljes egészében véleménynek tekintendők, tudományos dolgozatban, kutatás eredményéből levont, a pótmagánvádlóra nézve negatív következtetések. A történeti következtetések teljes egészében a vádlott koncepcióját tükrözik, ezek a tényállásban külön szét nem választhatók aszerint, hogy ezek „a pótmagánvádló konkrét szerepére vonatkoznak-e”.

A „pótmagánvádló hivatalos kapcsolatként a besúgásban, vagy a kemény kéz politikájának követelésében sérénykedett” kiemelt rész egyértelműen véleménynek minősül, hiszen önmagában nem alkalmas arra, hogy abból megállapítható lenne, hogy nevezett mikor kinek a besúgásában működött közre, vagy hol követelte a „kemény kezét”. A másodfokú bíróság által is bizonyítottaként vélt és a vádló által sem vitatott plakátlevételben, jelentéstételben, felszólalásban, a KISZ-titkársjelölt „politikai halálában” való pótmagánvádlói közreműködésből viszont lehet olyan véleményt alkotni, hogy a pótmagánvádló besúgásban, a kemény kéz politikájának követelésében sérénykedett.

A bíróságnak tehát nem a vélemény valóságtartalmát kell vizsgálnia, azt nem is vizsgálhatja, hanem azt, hogy a véleménynyilvánításban foglalt állítások rendelkeznek-e ténybeli alappal.

Az Ítéletábra mindenekelőtt a strasbourgi eseti döntéseket, valamint a 30/1992. (V. 26.) AB határozat, a 34/1994. (VI. 24.) AB határozat, a 36/1994. (IV. 24.) AB határozat, a 41/2005. (X. 27.) AB határozatok iránymutatásait vette alapul. A fent hivatkozott határozatok elemzése alapján az Ítéletábra a vádlott írásait teljes egészében tudományos dolgozatban állított tények alapján véleményeknek tekintette.

Az Ítéletábra álláspontját reprezentálja a következő idézet: „A véleménynyilvánítás szabadsága azt jelenti, hogy *a többségnek tűrni kell az akár kirívóan sértő, de ténybeli alapokat nem nélkülöző és ezért gyalázkodónak nem tekinthető kifejezéseket is, ha azok értékítéletek.* (...) A jogalkalmazói gyakorlat szerint a közszereplők esetében nem állapítható meg a cselekmény jogellenessége.”

Helytállóan mutat rá Koltay András, hogy az Ítéletábra nem az Alkotmánybíróság mércejét követte, hiszen az Alkotmánybírósággal ellentétben differenciált a ténybeli alappal bíró, illetve nem bíró vélemények között.²⁹ Ez a megközelítés a strasbourgi gyakorlat sajátja.

Látható tehát, hogy az ügy eldöntése szempontjából alapvető jelentőséggel bírt, hogy a vád tárgyát képező állítások tényállítások vagy vélemények-e, valamint hogy e kérdésben az

²⁹ KOLTAY A.: Ungváry Krisztián perei Magyarországon és Strasbourgban. *In medias res*, (2014) 1. sz., 137. o.

eljáró bíróságok eltérő álláspontra helyezkedtek. A szövegrész mélyebb elemzését azonban csak egy esetben végezték el, ez pedig azon állítás, mely szerint „*a pót-magánvádló hivatalos kapcsolatként a besúgásban vagy a kemény kéz politikájának követelésében serénykedett...*”.

A másodfokú bíróság álláspontja szerint ez tényállításnak s nem véleménynek minősül. E tényállítás lényege, hogy a pótmagánvádló nemcsak együttműködött hivatalos kapcsolatként az állambiztonsággal, hanem ennél többet is tett, serénykedett a besúgásban. Ezen álláspontját a következőkből vezette le:

- a hivatalos kapcsolat fogalma;
- a vádlott azon véleménye, mely szerint a pótmagánvádló tudta, hogy hol van a határ a besúgás és az együttműködés között;
- a pótmagánvádló a JPTE-n betöltött tisztségénél fogva hivatalos kapcsolatnak minősült, ám ő ezen vezetői munkakörénél fogva objektíve fennálló együttműködésen túlmenően, (saját elhatározásából) besúgással is segítette az állambiztonsági szervek munkáját.

A másodfokú bíróság által kifejtett értelmezést támasztja alá a cikk 3. fejezetében írt azon vádlotti kijelentés is, mely szerint a pótmagánvádló állt rendszeres és minden jel szerint kollegiális kapcsolatban az állambiztonsággal, sok esetben *előbe menve elvárásainak*. Ez utóbbi kitétel szintén a pótmagánvádló által kifejtett többletvegyenységre utal. A másodfokú bíróság álláspontja szerint e többlet, a besúgás tekintetében azonban nem vezetett eredményre az elsőfokú eljárásban lefolytatott valóság bizonyítása, ezért e vonatkozásban megállapította a rágalmazás elkövetését.

Ezzel szemben a harmadfokú bíróság megítélése szerint konkrétumok hiányában (önmagában ebből nem állapítható meg, hogy a pótmagánvádló mikor kinek a besúgásában működött közre, vagy hol követelte a „kemény kezét”) a szövegrész „egyértelműen véleménynek minősül”.

Bár nem a büntetőbíróságok által hozott ítéletek, hanem a Legfelsőbb Bíróság marasztaló ítélete miatt fordult Ungváry Krisztián és a Kiadó a Strasbourgi Bírósághoz, érdemes röviden szemügyre venni, hogy a Bíróság milyen körülményeknek tulajdonított jelentőséget.

A Bíróság 4 : 3 arányban úgy találta, hogy Magyarország megsértette Ungváry vonatkozásában az Egyezmény 10. cikkét.³⁰ A Bíróság megállapította, hogy Kiss László közéleti szereplő, akinek erősebb kritikát kell elviselnie a történész kérelmező részéről.

Az állítások jogi természetét illetően a Bíróság nem sokat segített a tisztánlátásban. Rögzítette, hogy nem vitatja az állítások hazai bíróságok általi minősítését, nevezetesen, hogy tényállításokról van szó.³¹ Egyetértett Koltay azon megállapításával, hogy „később elbizonytalanítja az olvasót, és mégis vitatja a magyar bíróság álláspontját, amikor kifejti, hogy a cikk egyes kifejezéseinek szűkítő értelmezése megakadályozta a magyar bíróságot abban, hogy véleménynek tekintse azokat. Máshol a döntés rögzíti, hogy a hivatalos kapcsolatok szabad mozgástere megvolt az állambiztonsággal való együttműködésben, azaz az elvárások K. L. általi túlteljesítése tényalapú értékítélet”.³²

³⁰ *Case of Ungváry and Irodalom Kft. v. Hungary*, Application no. 64520/10.

³¹ (52).

³² KOLTAY: Ungváry Krisztián perei... 141. o.

A Bíróság szerint azok a kifejezések, miszerint K. L. rendszeres kapcsolatban volt az állambiztonsággal, sok esetben elébe menve elvárásainak, meghaladták az újságírás, a tudomány és a közéleti vita határait. A jelen ügyben nem a túlzó kifejezésmód, hanem ezen spekulációk rágalmozó tartalma az, amit a Bíróság kifogásolhatónak talált, mivel nincs elég-séges ténybeli alapja. Hasonlóképp kifogásolhatónak tartotta a Bíróság, hogy a televízióban és a könyvben is megjelentek ezek az állítások, valamint hogy a helyreigazításra kötelező ítélet után is megismétlésre kerültek a könyvben.³³

A Bíróság szerint ugyanakkor a Legfelsőbb Bíróság az állításokat nem a cikk egésze fényében vizsgálta. A ténybeli alap hiányának megállapítását a Legfelsőbb Bíróság elsősorban arra alapozta, hogy nem volt bizonyíték arra, miszerint a *Dialógus*-üggyel kapcsolatos jelentést a párthierarchián belül a belügyminisztérium parancsára, instrukciójára vagy elvására írta. A Bíróság szerint azonban a cikk azt akarta bemutatni, hogy az együttműködés az állambiztonságtól érkező különös, kifejezett operatív instrukciók nélkül zajlott.

A Bíróság jelentőséget tulajdonított annak is, hogy egy újságírótól vagy történésztől elvárható precizitás aligha hasonlítható össze azzal, ami egy büntetőjogi vád megalapozásához szükséges a hatóságok részéről.

Nem vette figyelembe a Legfelsőbb Bíróság azt sem, hogy K. L.-nek a *Dialógus* mozgalommal szembeni akciókban való érintettségére vonatkozó több állítás („*many of the allegations*”) igaznak bizonyult.

A Bíróság szerint a Legfelsőbb Bíróságnak az együttműködés szót tágabb értelemben kellett volna vizsgálnia, a Legfelsőbb Bíróság azonban a megszorítóbb értelmezés miatt megfosztotta magát attól a lehetőségtől, hogy megfelelő tényalappal bíró véleményként értékelje ezeket. Hasonlóképp, a tágabb értelmezést favorizálta a Bíróság a jelentés, besúgó, kollegiális kapcsolat kifejezések esetében is.

Témánk szempontjából jelentős adalékokat tartalmaz Kuris bíró különvéleménye, aki hangsúlyozza, hogy határesetről van szó, nincs egyértelmű, mérföldkőnek számító precedens.³⁴

Eltérő véleménye elsősorban a vitatott kifejezések értelmezésének a többségi vélemény által elfogadott módszerére vezethető vissza. A Bíróság maga is megállapította, hogy a „hivatalos kapcsolat” tág megfogalmazás, amely tartalmát és jelentését illetően eltérő következtetésekre adhat alapot. Kuris szerint, ha egy szónak vagy kifejezésnek két jelentése van, amelyek közül az egyik sértő, míg a másik semleges, de az olvasó az előbbi értelmezésre fog hajlani, ha kétség merül fel, a szerzőnek kell igazolnia, miért azt a kifejezést használta. Ugyanezt tartja követendőnek azokra a szavakra és kifejezésekre, amelyek egyesek által tényállításokként, mások által értékítéletként értelmezhetők. Kuris szerint az a többségi álláspont, amely a vitatott kifejezések (hivatalos kapcsolat, együttműködés, jelentés, besúgás, kollegiális kapcsolat) széles értelmezését támogatta, tette lehetővé a kifejezések elégsé-

³³ (53).

³⁴ „*the dispute ... is a borderline one where there is no clear-cut landmark precedent to serve as a point of reference.*”

ges ténybeli alappal bíró véleményként értelmezését. Álláspontja szerint azonban mindez elfedi azt aényt, hogy egy értelmes olvasó a megszorító értelmet fogja megragadni, és így nem értékítéletként, hanem tényállításként fogadja el ezeket. Kuris szerint a többségi álláspont a sértő állítások vitatható kifejezésekbe burkolására fogja bátorítani az írókat, és ennek nemkívánatos hatása lehet.

Kuris bíró tehát az első, aki figyelmet szentel annak a kérdésnek, hogy az egyes állítások értelmezését hogyan kellene elvégezni, hogyan kellene állást foglalni abban a kérdésben, hogy tényállításról vagy véleményről van szó. Ebből a szempontból pedig azt tekinti mérvadónak, hogy az adott szöveget egy átlagolvasó (*a reasonable reader*) hogyan fogja értelmezni. Amennyiben a szerző arra vezeti az olvasót, hogy egy személynek tulajdonított meghatározott jellemző egy pártatlan tényállítás, akkor tényállítás megállapítása indokolt.

Láthatjuk tehát, hogy a közügyeket érintő eljárásokban a büntetőbíróságok a büntetőjogon kívüli alkotmányos és emberi jogi elvárásoknak is érvényt kell, hogy szerezzenek. Az ilyen ügyek jelentős részében nehéz mérlegelő tevékenységet igényel annak eldöntése, hogy a sértett jó hírnevéhez fűződő érdeknek vagy a véleménynyilvánítási szabadságnak kell-e elsőbbséget biztosítani. Mindezen nehézségek még szükségesebbé tennék az alsóbb fokú bíróságok orientálását, a gyakorlat egységesítését. Jelenleg ugyanis a büntetőbírószági gyakorlat, a vonatkozó AB határozatok és a strasbourgi esetjog ismeretében is nehezen prognosztizálható egy-egy eljárás kimenetele, ami rendkívüli jogbizonytalanságot okoz. Mindennek fényében inkább kontraproduktív jogalkotási lépésnek tekinthető, hogy magánvádas ügyekben anyagi jogszabálysértésre hivatkozással 2014. január 1-től jelentősen leszűkült a felülvizsgálat lehetősége. Az ítélkezési színvonal javulását pedig az a szervezeti reform sem segítette elő, amely megszüntette a korábbi magánvádas csoportokat. Jelenleg két lopási és egy rablási ügy vagy egy ittas járművezetés és egy súlyos testi sértés között tárgyalják azokat az ügyeket, amelyek jelentős részében egészen más szemléletmód, az alkotmányosági követelmények és a strasbourgi esetjog beható ismerete szükséges.

Az állam elleni bűncselekmények a hatályos magyar Büntető Törvénykönyvben

A tanulmány célja az állam elleni bűncselekmények szabályozási logikájának feltérképezése és ennek fényében a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.) vonatkozó szakaszainak értékelése. A tanulmány első részében a politikai bűncselekmények jogelméletét tekintem át, és ezen keresztül ismertetem az állam és emberiesség ellen elkövetett bűncselekmények kapcsolódási pontjait, közös logikáját. A második részben a magyar büntetőkódex állam elleni bűncselekményeket érintő fejezetét és az ehhez kapcsolódó indokolást vizsgálom és értékelem. Először az állam elleni bűncselekményekről szóló fejezet új rendszerbeli helyének indokoltságát vitatom, majd a fejezet tényállásainak változásait tekintem át. A könnyebb olvashatóság érdekében szakaszonként haladok a vizsgált joganyag újításait ismertetve és értékelve. Végül a harmadik részben a következtetések összefoglalásával zárom a tanulmányt.

1. A politikai bűncselekmények jogelmélete

Az alábbiakban az állam elleni bűncselekmények jogelméleti, alkotmányjogi és nemzetközi jogi keretrendszerét vizsgálom, amely eligazítást adhat a szabályozás értékelési szempontrendszerének kialakításához. Sem a jogelméleti bevezetőnek, sem a tanulmány további fejezetének nem célja, hogy megoldást találjon társadalmi problémákra, ezt meghagyja a büntetőpolitika terrénumának. A büntetőpolitika együttműködő modelljét feltételezve jelen fejezet célja sokkal inkább a helyes kutatási kérdések azonosítása.¹

Az állam elleni bűncselekmények jogelméleti hátterénél az európai büntetőjog-filozófiai gondolkodásra nagy befolyással bíró elméletekből, Beccaria és Bentham politikai erőszak tanából indulok ki.² Ugyanez a gondolat jelenik meg – a klasszikus kriminológiai iskola

* Dr. Bárd Petra, PhD, egyetemi adjunktus (ELTE), osztályvezető, tudományos főmunkatárs (OKRI)

¹ A büntetőpolitika együttműködő modelljében a politika alkalmazza a tudomány eredményeit a kriminálpolitika kialakításánál. A szakpolitikák felosztására a tudomány és politika kapcsolata szerint lásd KEREZSI K.: *Kontroll vagy támogatás: az alternatív szankciók dilemmája*. Budapest, 2009.

² BECCARIA, C.: *Büntetés és büntetés*. Budapest, 1967. Az eredeti mű 1764-ben jelent meg. BENTHAM, J.: *A fragment on government* (edited by J. H. BURNS – H. L. A. HART; with an introduction by Ross Harrison) Cambridge, 1988. Az eredeti mű 1776-ban jelent meg.

alapítóira való hivatkozás nélkül és sokkal később – az amerikai szakirodalomban is.³ Ennek alapján politikai bűncselekmény mind az állam ellen, mind az állam által elkövetett bűncselekmény.

Az alkotmányjogi keretrendszer alapját az adja, hogy az állam elleni bűncselekmények felfoghatók a loewensteini értelemben vett önvédő jogállamiság egy eszközének.⁴ Ebben az értelemben az állam elleni bűncselekmények a társadalom alapvető érdekeit, sőt az állam létét sértik. Márpedig ahogy *Sajó András* szellemesen megjegyzi, az államok, ellentétben a bálnákkal és az emberekkel, nem hajlamosak az öngyilkosságra.⁵ Az állam önvédelmére számos technikát ismerünk a különböző korokból, kultúrákból. Az állami önvédelem kérdése a jogállamokban speciális problémát vet fel, szembevető a jogalkotó gyengesége, tanácstalansága, ambivalenciája. Egyrésztől ugyanis hatékony megoldásokat kell találni a jogállam védelmére, ám ezek a szükségszerűen jogkorlátozó eszközök ugyanakkor nem mehetnek szembe magával a jogállamisággal. Ha az önvédelem túl gyenge, a demokratikus játékszabályokat betartva az alkotmányos rend ellenségei is megszerezhetik a hatalmat, majd eltörölhetik a jogállamot.⁶ Ha azonban túl kemény eszközöket alkalmaz az államhatalom, a jogkorlátozások szembemehetnek saját értékeivel, és ilyenkor a legjobb szándék mellett, de megint csak önmagát falja fel a jogállam. Jó példa erre a terrorizmussal szembeni küzdelemben reneszánszukat élő, olyan középkori eszközök alkalmazása, mint a kínzás.⁷

A jogállami keretek között bár korlátozottak a lehetőségek, mégis számos hatékony, a jogállamisággal összeegyeztethető önvédelmi intézményt és eljárást ismerünk: a jogállam belső ellenségeivel szemben véd például az alkotmány, azon belül az örökkévalósági klauzula, az alkotmánymódosítás eljárásának nehezítése, a hatalommegosztás elve, az alkotmánybíróság ellenőrző szerepe, az egyesülési jog korlátozása, a pártbetiltás gyakorlata, vagy épp az alkotmányos rend elleni támadás büntetőjogi szankciója. Úgy vélem, hogy a jogállam

³ A politikai bűncselekmények Janus-arcúságára az Amerikai Egyesült Államokban sokkal később figyeltek fel. A bűnözést konfliktuselmélettel magyarázó Austin Turk figyelme az 1980-as évek elejétől irányult a politikai bűncselekmények felé, ám az igazi áttörést a szakirodalom William J. Chambliss az Amerikai Kriminológiai Társaság előtt tartott 1988-as beszédéhez köti. Chambliss beszéde nagyban hozzájárult az 1990-es években a témával kapcsolatos amerikai szakirodalom megjelenéséhez. CHAMBLISS, W. J.: *Criminology. State-Organised Crime – The American Society of Criminology, Presidential Address*, 1989. 183–208. o.

⁴ LOEWENSTEIN, K.: *Militant Democracy and Fundamental Rights. American Political Science Review*, (1937) 31. sz., 417. o.

⁵ SAJÓ A.: Jogi felelősség és nemzettudat. In *Liber amicorum: studia E. Weiss dedicata: ünnepi dolgozatok Weiss Emília tiszteletére*. Budapest, 2002. 249–270. o.

⁶ Ahogy Joseph Goebbels fogalmazott: *“Die Dummheit der Demokratie. Das wird immer einer der besten Witze der Demokratie bleiben, daß sie ihren Todfeinden die Mittel selbst stellte, durch die sie vernichtet wurde.”* BRACHER, K. D.: *Zeitgeschichtliche Kontroversen: um Faschismus, Totalitarismus, Demokratie*. München, 1984. 108. o. Magyar fordításban: „Mindig is ez lesz a demokrácia egyik legjobb vicce, hogy maga bocsátja halálos ellenségei rendelkezésére azokat az eszközöket, amelyekkel megsemmisíthető.”

⁷ BECCARIA: *Büntett és büntetés*. BENTHAM: *A fragment on government*.

miság megőrzése szempontjából fontosabbak a büntetőjogon kívüli eszközök, mint a büntetőjogiak: az állam elleni bűncselekmény büntető törvénykönyvi tényállása ugyanis egy olyan végső eszköz, amely akkor hívható fel, ha az alkotmányos rend már veszélyben van, mert az egyéb technikák kudarcot vallottak. A magyar szabályozás *de lege lata* és *de lege ferenda* egyaránt elismeri ezeket az aggályokat, amikor állam elleni bűncselekmények fejezetcím alatt voltaképpen előkészületi jellegű cselekményeket szankcionál. Az alkotmányos rend megdöntését valóban nincs is értelme szankcionálni, mert ha az elkövető befejezné a cselekményt, azonnal okafogyottá válna a tényállás, leszámítva az esetet, amikor az alkotmányos rend helyreállítását követően utólag kerülne sor felelősségre vonásra.

Ez természetesen nem jelenti, hogy a szankciórendszer létjogosultságát vitatnám. A magyar jognak mindig is részét képezték az uralkodó elleni bűncselekmények, már Szent István dekrétumai is szóltak a király életére törőkről, az országárulókról, a pártütőkről és az összeesküvőkről. Később párhuzamos büntetőjogi védelmet élvezett az uralkodó és az állam, majd ezt váltotta fel – néhány kivételtől eltekintve – a kizárólag *állam* elleni bűncselekmények szabályozása, ami a jogállamiság elvével összhangban nem az emberek, hanem a jog uralmát biztosítja. Ma már nem az egyes privilegizált személyeket, hanem az általuk képviselt intézményeket védi a Btk. állam elleni bűncselekményekről szóló fejezete.

A fentiekben azt a jóindulatú olvasatot képviseltem, miszerint a vonatkozó büntető törvénykönyvi fejezet az önvédő jogállam egyik végső eszköze. Van azonban egy rosszindulatú olvasat is. Alkotmányjogi vagy emberi jogi szűrőn keresztül – amely diszciplínák esszenciája a hatalommal szembeni bizalmatlanság – különös aggodalomra adnak okot a rendkívül tágran megfogalmazott tényállások, vagy a negatív olvasatban túlon túl könnyen bizonyítható célzat – különösen a súlyos, sőt a jogrend által megengedett legsúlyosabb szankciók fényében. A tényállások értelmezéséhez kevés eligazítással szolgálnak a Btk. kommentárok, az esetjog pedig gyakorlatilag alig létező, ezért az állam elleni bűncselekmények joggal kerülhetnek a (túl)hatalom csábításának ellenállni nem tudó mindenkori hatalom érdeklődésének központjába. A jogalkotó céljával ellentétben a tényállás ilyenkor az alkotmányosság védelme érdekében fellépőkkel szemben lesz felhívható, akiket a jogállamiság talaját elhagyó hatalmi erők az állam ellenségének bélyegeznek. Paradox módon a jogállam védelmét szolgálni hivatott eszköz kihasználásával tör ilyenkor a hatalom a jogállamiságra. Ezzel elérkeztünk a politikai erőszak másik típusához.

Az állam *által* az egyének ellen elkövetett cselekményekre épp akkor kerülhet sor, ha az önvédő jogállami mechanizmusok csődöt mondtak, ideértve az állam elleni bűncselekmények alkalmazásának lehetőségét is. Az állam úgymond saját ügyében bíró, és megfelelő garanciák hiányában hatékonyan kizárhatja – és nem is kell különösebb rosszindulat annak feltételezéséhez, hogy az alkotmányos rend ellensége hatalomra kerülése esetén ki is fogja zárni – önnön felelősségre vonását, akár létező normák kiforgatásával, akár a korábbi alkotmányos szabályok eltörlésével, akár a jogalkalmazás ellehetetlenítésével.

Az önvédelemre képtelen jogállamot ilyenkor a nemzetközi büntetőjog védheti meg önmagától. A nemzetközi jog ilyenkor felfüggeszti a személyes joghatóság elvét és megállapítja

az állam – Ulrich Beck szóösszetételét kölcsönözve – kozmopolita büntetőjogi felelősségét.⁸ A nemzeti büntetőjogi kódexek emberiesség elleni bűncselekményekről szóló fejezete tükrözi ezt a felfogást. Míg tehát az állam elleni bűncselekményekről szóló fejezet a politikai erőszak állam *ellen* elkövetett, az önvédő jogállamiságnak megfelelő kifejeződéseként fogható fel, addig az emberiesség elleni bűncselekményekről szóló fejezet az állam *által* elkövetett politikai erőszak ellen véd, amennyiben az önvédő jogállam eszköztára nem bizonyult elégségesnek az alkotmányos rend védelmére.

Az állam ellen és által elkövetett erőszak tehát egy érem két oldala, és ennek megfelelően az állam elleni bűncselekmények tényállása végtére is ugyanazon értékeket védi, mint az emberiesség elleni bűncselekményekről szóló szakaszok egy része. A két vizsgált jogterület célja ugyanaz: az egyén védelme az állami vagy az államhatalomra törekvő erőszakkal szemben.

2. Az állam elleni bűncselekmények a Büntetőkódexben

A) AZ ÁLLAM ELLENI BŰNCSELEKMÉNYEK KÜLÖNÖS RÉSZEN BELÜLI ELHELYEZKEDÉSE

A korábbi, 2012 közepéig hatályos 1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről (a továbbiakban: régi Btk.) X., míg az új Btk. XXIV. fejezete foglalkozik az állam elleni bűncselekményekkel. A jogalkotó szerint a régi Btk. „Különös Rész fejezeti felosztása [...] idejétmúlt, hiszen az Alaptörvényt alapul véve a Btk.-nak is hangsúlyosabban kifejezésre kell juttatnia a kiemelt védett jogi tárgyak (emberi élet, szabadság stb.) jelentőségét”.⁹ A jogalkotói szándék szerint ezért a kodifikátor „az emberi élethez és méltósághoz való jogból levezethető alapvető jogok sérelmével járó bűncselekményeket előrébb sorolja”.¹⁰

Tekintettel arra, hogy az „állam elleni bűncselekmények az összбүнözésen belül igen elenyésző számban fordulnak elő”,¹¹ a jogalkotói szándék nem terjedt ki a szabályozás érdemi változtatására. Ennek megfelelően a szabályozásban kismértékű módosításra, illetve a törvényszöveg pontosítására került sor.

1990 óta valóban csekély számú, pontosan hat állam elleni bűncselekmény vált ismertté. Ezek közül egy eset ismeretlen tetteses volt, egy esetben megrovással ért véget az eljárás, és négy ügy jutott el vádemelési szakba.

⁸ BECK, U.: Understanding the Real Europe: A Cosmopolitanism Vision. In RUMFORD, C. (ed.): *The SAGE Handbook of European Studies*. Los Angeles – London, 2009. 602–619. o.

⁹ Előterjesztés a Kormány részére a Büntető Törvénykönyvről, 2012. február. Melléklet az XX-BKFO/47/2012. számú kormány-előterjesztéshez, és ehhez kapcsolódóan Indokolás a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi ... törvényhez (a továbbiakban: Indokolás), 4.

¹⁰ Indokolás, 197.

¹¹ *Ibid.*

1. táblázat. Az 1990–2013 között ismertté vált állam elleni bűncselekmények

Év	Alkotmányos rend erőszakos meg- változtatásának büntette r. 139. § (1) ú. 254. § (1)	Alkotmányos rend erőszakos meg- változtatásának előkészülete r. 139. § (2) ú. 254. § (2)	Hazaárulás büntette r. 144. § (1)–(2) ú. 258. § (1)–(2)	Kémkedés büntette r. 147. § (1)–(2) ú. 261. § (1)–(2)	Kémkedés előkészülete r. 147. § (3) ú. 261. § (3)	Összes
1990						
1991		1		1		2
1992		1				1
1993						
1994						
1995						
1996						
1997		1				1
1998						
1999						
2000						
2001						
2002	1					1
2003						
2004						
2005						
2006						
2007		1				1
2008						
2009						
2010						
2011						
2012						
2013 r.						
2013 ú.						
Összes	1	4	–	1	–	6

Forrás: ENYÜBS

A bírósági statisztikák szerint a vizsgált periódusban elítélt 11 személy egyikét sem ítélték végrehajtandó szabadságvesztésre.

2. táblázat. A jogerősen állam elleni bűncselekménnyel elítéltek megoszlásáról büntetés, intézkedés szerint 1990–2013

Büntetési nem, intézkedés	1991	1993	2001	2008	2010	2011	2013	Összesen
felfüggesztett szabadságvesztés, közérdekű munka	1	1	1	1	1	1	1	7
önállóan alkalmazott mellékbüntetés						2		2
						1	1	2
Összesen	1	1	1	1	1	4	2	11

Forrás: Bírósági statisztika

A csekély ügyszámnak és a legsúlyosabb szankciók elmaradásának milyen következménye lehet a fejezet megítélésére nézve? A jogalkotó pragmatikusan axiómaként kezeli, hogy az egyes bűncselekmények előfordulásának számossága releváns a tág értelemben vett kodifikáció (tehát a szabályozás, módosítás vagy hatályon kívül helyezés) szükségességének szempontjából. Az elméleti szakember feladata azonban, hogy az alapigazságokat vagy az annak tűnő állításokat megkérdőjelezze. A fenti tétel helyességének elbírálása nem célja jelen tanulmánynak, és nem is lehetne az, hiszen a kérdés megválaszolása átfogó kutatást tenne szükségessé. Célom arra korlátozódik, hogy a jogalkotó bizonyítatlan alapfeltételezésének igazolása vagy cáfolata esetén, a vizsgálat kimenetelétől függően támpontot adjak a további következtetésekhez.

Amennyiben arra jutunk, hogy a bűncselekmények száma jó indikátora a jogalkotás szükségességének, elméleti háttér hiányában még mindig nem tudjuk, hogy ez az összefüggés milyen irányú: nem mindegy ugyanis, hogy az ismertté vált bűncselekmények csekély száma arra enged következtetni, hogy a rendelkezéssel nincs probléma, ezért nem is kell hozzányúlni, vagy éppen ennek ellenkezőjét támasztja alá. Ahhoz, hogy ezt eldöntsük, több előkérdést is tisztáznunk kell, így például fel kell tárnunk az állam elleni bűncselekmények alacsony számának okait. Nyilvánvalóan más lesz az elbírálás, ha az alig létező esetjog a jogintézmény jellegéből adódik, mint ha valamilyen rendszerhibára (például a bizonyítás nehézségeire) vezethető vissza. Az előbbi esetben nincs dolgunk, az utóbbi esetben azonban tovább kell vizsgálódnunk, hogy milyen irányba történjen a korrekció: kívánatos-e a vád segítése annak érdekében, hogy a jogintézményt hatékonyabban ki lehessen használni, vagy a nehéz bizonyítás éppen a garanciája annak, hogy a kérdéses szakaszok valóban csak a legsúlyosabb esetekben kerüljenek alkalmazásra. Ha arra jutunk, hogy az alacsony szám oka az, hogy a vád – mivel nehéznek találja a bizonyítást – más tényállásokat részesít előnyben (pél-

dául az ügyész rombolás helyett rongálásért vádol), eredményeink egyenesen a vizsgált tényállások létjogosultságát kérdőjelezzik meg. Politikai realitása nincs, de el lehet játszani az állam elleni bűncselekmények eltörlésének gondolatával. Az állam elleni bűncselekmények feletti végső verdikt kimondásához természetesen további kutatás alapján azt is bizonyítani kellene, hogy az egyéb Btk.-tényállások is teljesítik a büntetőpolitika jelenleg állam elleni bűncselekmények üldözésével szolgálni kívánt célját.

A fenti kérdések megválaszolására nincs lehetőségem, ezért itt csak a fejezet Különös Részen belüli elhelyezkedését vizsgálom, és ezzel kapcsolatban egy empirikus kutatást nem igénylő, ám alapvető jelentőséggel bíró kritikát fogalmazok meg. Úgy vélem, az előterjesztő szándéka, amelyet a módosítással el kívánt érni – azaz annak kifejezése, hogy az ember védelme mindenek előtti, különösen pedig az állam védelménél előbbre való –, az állam elleni bűncselekményekről szóló Btk.-fejezet funkciójának félreértésén alapszik.

Az ismertté vált állam elleni bűncselekmények száma, ha másról nem is, arról árulkodik, hogy inkább csak szimbolikus erővel bírnak a tényállások. Az is vitán felül áll, hogy az alkotmányos rend védelme szempontjából irreleváns, hogy a vizsgált fejezet száma hányas. A jelenlegi X. fejezet gesztusértékű hátrasorolása ezért a szimbólum szimbólumaként fogható fel.

Az egyes különös részi fejezetek sorrendje szimbolikus jelentőséggel bírhat, és mint ilyen, elvileg helyeselhető *volna* az állam szerepfelfogásának, azaz a demokratikus jogállamiságnak jelképes kifejezése a büntetőjogi kódexben, amely nemcsak az egyik legjelentősebb törvénye egy országnak, hanem ahol az állami erőszak-monopóliumra tekintettel fokozottan kell érvényesülnie a jogállami garanciáknak. Az üdvözlendő cél eléréséhez választott eszköz azonban téves jogértelmezésen alapszik.

A mégoly jóindulatú cél először is azért nem érvényesül, mert az állam elleni bűncselekmények elsőként említése a Különös Részen nem az egyén állammal szembeni primátusát jelképezi, hanem épp ellenkezőleg. Sem a fejezet címe, sem az egyes bűncselekmények tárgya vagy közvetlen célja (így különösen az ország alkotmányos rendje, függetlensége és biztonsága) alapján nem szabad arra a téves és végtelenségig egyszerűsítő következtetésre jutni, hogy az állam elleni bűncselekmények elleni szankciók az államot védik, míg *ezzel szemben* az embert az emberiség elleni, személy elleni bűncselekményekről szóló fejezetek, vagy bármely más olyan bűncselekmény büntetőjogi fenyegetettsége védi, amelynek jogi tárgya az emberi élet. Épp ellenkezőleg, az állam elleni bűncselekmények felhívásával az egyén elleni alapvetőbb és veszélyesebb bűnököt lehet kiszűrni, mint a köztörvényesekkel. A köztörvényes bűnök elkövetése ugyanis rávilágít arra, hogy az állam nem képes minden helyzetben megvédeni állampolgárait.¹² Amikor a bűnmegelőzés kudarcot vall, az állam a hipotetikus társadalmi szerződésben foglalt ígéretét teljesítendő – azaz annak érdekében, hogy megteremtse az egyének szabadságának gyakorlásához szükséges biztonságot – a megfelelő garanciákkal kiépített büntetőjogi eszközrendszeréhez fordul a sértett védelme, végső

¹² Lásd a legfrissebb bizonyítékot, a 2014. december 9-én nyilvánosságra hozott szenátusi jelentést: <http://www.intelligence.senate.gov/study2014/sscistudy1.pdf>

soron tehát az említett szabadság megőrzése érdekében. Amikor azonban az alkotmányos rendet változtatja meg valaki, akkor az a kölcsönös egyetértéssel létrehozott keretrendszer semmisül meg, amelyben a szabadság és a biztonság megvalósíthatók lennének.

Az alkotmányos rend megszüntetése a jogállami garancia-, eljárás- és intézményrendszer elleni támadás is egyben, amelyben az állam támadása csupán eszköz az egyének alapvető jogai csorbitásához.

Az alkotmányos rend megszűnésével nemcsak az állam léte kerül veszélybe, hanem a köztörvényes bűnök elleni védelem sem valósul meg többé. Ezért az állam elleni bűncselekményekkel szembeni fellépés nem hogy nem áll szemben, hanem egyenesen feltétele az egyén védelmének, a részletesebb védelmi rendszer kidolgozásához.

Másodszor elhibázott a módosítás üzenete abban a vonatkozásban is, hogy azt a hamis látszatot keltheti, mintha az állam elleni bűncselekmények egyes privilegizált csoportokat, például a lázadás bűncselekményének tárgyaként meghatározott Országgyűlést, a köztársasági elnököt, a Kúriát vagy a Kormányt, a jogban nem jártas olvasó szemében tehát összefoglalóan a politikai elitet védenék, nem pedig az általuk vezetett vagy képviselt, az alkotmányos rend működése és megőrzése szempontjából elsődleges jelentőségű intézményeket. Azért is sajnálatos e téves látszat keltése, mert az uralkodó és az állam védelme a magyar jogtörténetben már az 1795. évi büntető törvénykönyv tervezetében elkülönült, azaz élesen elválasztotta és külön logika szerint tárgyalta a hűbérjogi eredetű felségsértés és az állam elleni egyéb jogsértéseket. Ez a tervezet képezte az 1849-es törvény alapját, amely az állam elleni bűncselekmények szabályozásánál teljes mértékben szakított a feudális büntetőjoggal. Az előterjesztés változtatásának mögöttes gondolata tehát nemcsak a jogállamiság szempontjából téves, de a progresszív magyar jogtörténeti hagyományokat is figyelmen kívül hagyja.

Harmadszor, a bevezetőben említetteknek megfelelően, az állam elleni bűncselekmények jogelméleti háttere a politikai erőszak tana, amely felöleli mind az állam ellen, mind az állam által elkövetett bűncselekményeket. Ha pedig az állam ellen és által elkövetett erőszak egy érem két oldala, akkor az állam elleni bűncselekmények végtére is ugyanazon értékeket támadják, mint az emberiesség elleni bűncselekmények. Ezzel pedig újabb érv merül fel annak igazolására, hogy indokolatlan az egyik fejezetet a Különös Rész elején (az emberiesség elleni bűncselekményeket az első különös részi, a Btk. XIII. fejezete tartalmazza), a másikat (az állam elleni bűncselekményekről szólót) annak közepén elhelyezni.

A 2012-es Btk. újítása ellen van egy az előzőeknél jóval pragmatikusabb, negyedik érvem. A Különös Részben a jogalkotó – más jogrendszerekre is jellemzően és a magyar hagyományokkal összhangban – fejezetekben gondolkodik, ezért amennyiben a hatályos megoldáshoz képest a Különös Rész sorrendjét változtatni kívánja, csak összefüggő részeket tud mozgatni, egyes paragrafusokat nem, pontosabban azokat csak akkor, ha egyben változik a bűncselekmény besorolása is.¹³ Ezért amikor az előterjesztő az emberi életet és méltóságot

¹³ Erre példa az 1961. évi Btk., amely a korábban az állam elleni bűncselekmények között elhelyezett izgatást a közrend elleni bűncselekmények között rendelte a közösség megsértéseként büntetni.

veszélyeztető bűncselekményeket előre kívánja sorolni, akkor minden fejezetet, amely akár csak egyetlen ilyen tényállást tartalmaz, kénytelen az állam elleni bűncselekmények elé venni. Mivel tehát a család elleni vagy a környezetvédelmi bűncselekmények egy része az életet vagy az emberi méltóságot védi, teljes fejezeteket kellett az állam elleni bűncselekmények elé helyezni. Így ha jelentőséget tulajdonítunk a különös részi sorrendnek – márpedig a Btk. épp ezt teszi –, akkor arra az abszurd következtetésre juthatunk, hogy a bigámia vagy az orvhalászat üldözése előbbre való, mint Magyarország függetlenségének, területi épségének vagy alkotmányos rendjének védelme.

Összefoglalva tehát, nem tartom szerencsésnek az állam elleni bűncselekmények hátrasorolását. A jogalkotó szándéka csak üdvözlhető, amennyiben a liberális demokrácia melletti elkötelezettségét kívánja igazolni, akár csak az egyén állammal szembeni primátusának szimbolikus deklarálásával is. Az állam elleni bűncselekmények hátrasorolása azonban nem tükrözi az egyén és az állam viszonyát, hiszen az állam elleni bűncselekmények büntetőjogi eszközökkel történő fenyegetése legalább annyira védi az egyént, mint az államot. Sőt, az egyéb különös részi fejezetek jogi tárgyának védelme nem biztosítható az állam alkotmányos rendjének védelme, így az állam elleni bűncselekmények üldözése nélkül. A szimbolikus változtatás mögötti gondolat nem összeegyeztethető a jogállamisággal, a politikai bűncselekmények kettősségének logikájával, a magyar történeti hagyományokkal, ráadásul az indokolás formállogikai értelmezése abszurd következtetésekre is vezethet.

B) AZ ÁLLAM ELLENI BŰNCSELEKMÉNYEK SZABÁLYOZÁSÁNAK VÁLTOZÁSAI ÉS AZOK ÉRTÉKELÉSE

Az alábbiakban paragrafusról paragrafusra áttekintem a Btk. XXIV. fejezetét és jelzem a változásokat a régi Btk.-hoz képest. A teljesség kedvéért azon szakaszokat is ismertetem, ahol érdemi változás nem történt.

Az alkotmányos rend erőszakos megváltoztatása

Btk. 254. § (1) Aki olyan cselekményt követ el, amely közvetlenül arra irányul, hogy Magyarország alkotmányos rendjét erőszakkal vagy ezzel fenyegetve megváltoztassa, bűntett miatt öt évtől húsz évig terjedő vagy életfogytig tartó szabadságvesztéssel büntetendő.

Igaz, rendhagyó megoldással az izgatást az állam elleni bűncselekmények között is megtartotta a jogalkotó. A kettősséget eredetileg az 1978. évi IV. törvény is fenntartotta azzal, hogy a különbség az állam elleni bűncselekményekről szóló fejezetben a büntett megállapításához szükséges célzat fennállása, míg annak hiányában a köznyugalom elleni bűncselekmények között a közösség megsértésének vétsége volt megállapítható. Az izgatás egyes különös részi fejezetek közötti mozgásának a rendszerváltás büntetőnovellája, az 1989. évi XXV. törvény vetett véget, amely megalkotta a közösség elleni izgatás tényállását és egyben kivette az állam elleni bűncselekmények köréből az izgatást.

(2) Aki az alkotmányos rend erőszakos megváltoztatására irányuló előkészületet követ el, egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(3) Nem büntethető az alkotmányos rend erőszakos megváltoztatása miatt, akinek önkéntes elállása következtében a bűncselekmény folytatása elmarad, vagy aki annak folytatását önként megakadályozza.

Az alkotmányos rend erőszakos megváltoztatásának elkövetési módjáról szólva az erőszakos fellépés szóba jöhető formái közül a Btk. a korábbi rendelkezéssel ellentétben nem emeli ki a fegyveres erő igénybevételét. Egyéb érdemi módosítás nem történt.

Az alkotmányos rend elleni szervezkedés

Btk. 255. § (1) Aki olyan szervezetet hoz létre vagy vezet, amelynek célja, hogy Magyarország alkotmányos rendjét erőszakkal vagy ezzel fenyegetve megváltoztassa, büntett miatt öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Aki az (1) bekezdésben meghatározott szervezetben részt vesz, két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(3) Nem büntethető az alkotmányos rend elleni szervezkedés miatt, akinek önkéntes elállása következtében a szervezkedés folytatása elmarad, vagy aki annak folytatását önként megakadályozza.

Az alkotmányos rend elleni szervezkedés vonatkozásában a büntetési tételek szigorodtak, így az (1) bekezdésben foglalt szervezet létrehozása vagy vezetése tényállásának korábbi 2–8 évig terjedő szabadságvesztés-büntetéssel való fenyegetettsége 5–10 évre változott, míg az ilyen szervezetben való részvétel a régi Btk. szerinti 1–5 év helyett 2–8 évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

A jogalkotó maga is osztja azon kriminológiai alaptételt, hogy a szigorú büntetőpolitikának nem szükségképpeni velejárója a tételhatár-emelés, azaz a represszív büntetőrendszer elsősorban tettarányos büntetőjogi szemlélet mellett valósul meg.¹⁴ A tettarányosság követelménye pedig semmit nem mond a szigorúságról, hiszen az attól függ, hogy az arányosítást hol kezdi a jogalkotó. A jogalkotó éppen ezért szigorítást elsősorban a visszaesőkre vonatkozó rendelkezésekben ígér.¹⁵ Ehhez képest meglepően sok helyen emelkedik a büntetési tétel, így a vizsgált bűncselekmény esetében is.

Elismerve, hogy a szigorítás számos esetben indokolt lehet, ezt a jogalkotónak megfelelő érvekkel kell alátámasztania. Ehhez képest a vizsgált esetben csak azt nevesíti az előterjesztés, hogy a „szervezet létrehozójának vagy vezetőjének büntetésénél enyhébb büntetést határoz meg az Előterjesztés arra, aki a szervezetben részt vesz”.¹⁶ A vizsgált bűncselekmény

¹⁴ Indokolás, 1.

¹⁵ *Ibid.*

¹⁶ Indokolás, 198.

vonatkozásában, tekintettel a kapcsolódó indokolás hiányára, rendkívül aggályos az önkényesnek tűnő szigorítás, különösen az alapjogokat súlyosan korlátozó szankció fényében. Az idézett mondat nem hogy nem árul el semmit a szigorítás indokáról, de még a szigorítás tényéről sem szól. Sőt, mivel az állítás a régi Btk. szövegére is igaz, azt a hamis látszatot kelti az indokolás, mintha nem is történt volna olyan lényegi változás, amit az előterjesztő említésre érdemesnek tartott.

Lázadás

Btk. 256. § (1) Aki olyan tömegzavargásban vesz részt, amelynek közvetlen célja, hogy

- a) az Országgyűlést,
- b) a köztársasági elnököt,
- c) a Kúriát vagy
- d) a Kormányt

az Alaptörvényben meghatározott jogköre gyakorlásában erőszakkal vagy ezzel fenyegetve akadályozza, vagy intézkedésre kényszerítse, bűntett miatt két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Aki az (1) bekezdésben meghatározott tömegzavargást szervez vagy vezet, öt évtől tizenöt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(3) Aki lázadásra irányuló előkészületet követ el, egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(4) Nem büntethető lázadás miatt az a résztvevő, aki a tömegzavargást önként vagy a hatóság felhívására az erőszakos cselekmények megkezdése előtt elhagyja.

Az indokolás hangsúlyozza a tömegzavargás szervezésének vonatkozásában, hogy az csak a létrejött tömegzavargásra vonatkozik, de nem fedi az előkészületi cselekményt.

Rombolás

Btk. 257. § (1) Aki Magyarország alkotmányos rendjének megzavarása céljából közművet, termelő-, közforgalmi vagy hírközlő üzemet vagy annak berendezését, középületet vagy építményt, termékkészletet, hadianyagot vagy rendeltetésénél fogva hasonlóan fontos más vagyontárgyat megsemmisít, használhatatlanná tesz vagy megrongál, bűntett miatt két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) A büntetés öt évtől húsz évig terjedő vagy életfogytig tartó szabadságvesztés, ha a rombolás különösen súlyos hátránnyal jár.

(3) Aki rombolásra irányuló előkészületet követ el, három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

Érdemi változás nem történt.

Hazaárulás

Btk. 258. § (1) Az a magyar állampolgár, aki Magyarország függetlenségének, területi épségének vagy alkotmányos rendjének megsértése céljából külföldi kormánnyal vagy külföldi szervezettel kapcsolatot vesz fel vagy tart fenn, büntett miatt öt évtől tizenöt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) A büntetés tíz évtől húsz évig terjedő vagy életfogytig tartó szabadságvesztés, ha a hazaárulást

- a) súlyos hátrányt okozva,
- b) állami szolgálat vagy hivatalos megbízatás felhasználásával,
- c) háború idején vagy
- d) külföldi fegyveres erő behívásával vagy igénybevételével követik el.

(3) Aki hazaárulásra irányuló előkészületet követ el, egy évtől öt évig, háború idején két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

Érdemi változás nem történt.

Hűtlenség

Btk. 259. § Az a magyar állampolgár, aki állami szolgálatával vagy hivatalos megbízatásával visszaélve külföldi kormánnyal vagy külföldi szervezettel kapcsolatot vesz fel vagy tart fenn, és ezzel Magyarország függetlenségét, területi épségét vagy alkotmányos rendjét veszélyezteti, büntett miatt két évtől nyolc évig, háború idején öt évtől tizenöt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

Érdemi változás nem történt.

Az ellenség támogatása

Btk. 260. § (1) Aki háború idején Magyarország katonai erejének gyengítése céljából az ellenséggel érintkezésbe bocsátkozik, annak segítséget nyújt vagy a saját, illetve a szövetséges fegyveres erőnek hátrányt okoz, büntett miatt tíz évtől húsz évig terjedő vagy életfogytig tartó szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Aki az ellenség támogatására irányuló előkészületet követ el, két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

Érdemi változás nem történt.

Kémkedés

Btk. 261. § (1) Aki idegen hatalom vagy idegen szervezet részére Magyarország ellen hírszerző tevékenységet folytat, büntett miatt két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Aki az (1) bekezdésben meghatározott kémkedést szigorúan titkos minősítésű adat kiszolgáltatásával követi el, öt évtől tizenöt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(3) Aki kémkedésre irányuló előkészületet követ el, egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(4) Nem büntethető a hírszerző tevékenységre ajánlkozás vagy vállalkozás miatt, aki – mielőtt egyéb hírszerző tevékenységet fejtett volna ki – az ajánlkozását vagy vállalkozását a hatóságnak vagy az állam illetékes szervének bejelenti, és a külföldi kapcsolatát teljesen feltárja.

A (2) bekezdésben szereplő minősített eset vonatkozásában az adat jellegét érintő változás, hogy a szigorúan titkos minősítésű adatot a Btk. nem választja ketté az adat nemzeti vagy nemzetközi jellege szerint. A módosítás indokolt, hiszen a minősített adat védelméről szóló 2009. évi CLV. törvény szerint a nemzeti és külföldi minősített adatot egységesen kell kezelni, amennyiben nemzetközi norma másként nem rendelkezik.

A kémkedésre irányuló előkészület minimuma az előterjesztés egészével összhangban egy évre változott.

Kémkedés az Európai Unió intézményei ellen

Btk. 261/A. § A 261. § szerint büntetendő, aki az Európai Unión kívüli harmadik állam részére az Európai Parlament, az Európai Bizottság vagy az Európai Unió Tanácsa ellen hírszerző tevékenységet folytat.

Az Európai Unió három fő intézménye elleni hírszerző tevékenység szankcionálását bevezető tényállást a 2013. évi CLXXXVI. törvény 118. § (5) bekezdése iktatta be, 2014. január 1-jétől hatályos. A módosítás értelmében a megelőző paragrafus által szankcionálni rendelt, Magyarország ellen folytatott kémkedésre meghatározott mértékű büntetéssel fenyegetett az az eset, ha az elkövető harmadik állam részére a felsorolt uniós intézmények ellen hírszerző tevékenységet folytat.

A szövetséges fegyveres erő ellen elkövetett kémkedés

Btk. 262. § A 261. § szerint büntetendő, aki a kémkedést Magyarország vagy a kölcsönös katonai segítségnyújtás kötelezettségét tartalmazó hatályos nemzetközi szerződés szerint Magyarországgal szövetséges állam területén, szövetséges fegyveres erő ellen követi el.

Érdemi változás nem történt.

Állam elleni bűncselekmény feljelentésének elmulasztása

Btk. 263. § (1) Aki hitelt érdemlő tudomást szerez arról, hogy alkotmányos rend erőszakos megváltoztatása, alkotmányos rend elleni szervezkedés, lázadás, rombolás, hazaárulás, hűtlenség, az ellenség támogatása, kémkedés, szövetséges fegyveres erő ellen elkövetett kémkedés, kémkedés az Európai Unió intézményei ellen készül, vagy még le nem leplezett ilyen bűncselekményt követtek el, és erről a hatóságnak vagy az állam illetékes szervének, mihamarabb, nem tesz feljelentést, vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Az állam elleni bűncselekmény feljelentésének elmulasztása miatt az elkövető hozzátartozója nem büntethető.

Pontosítás okán a tényállás elnevezése (a régi Btk. szerint Feljelentés elmulasztása) megváltozott. Az előterjesztő pótolta egy korábbi hiányosságot és kiegészítette a szöveget a szövetséges fegyveres erő ellen elkövetett kémkedéssel. Az Európai Unió intézményei ellen készülő kémkedéssel a 2013. évi CLXXXVI. törvény 118. § (6) bekezdése egészítette ki a tényállást, amely 2014. január 1-jétől hatályos.

Kitiltás

Btk. 264. § Az e fejezetben meghatározott bűncselekmények esetében az elkövetővel szemben kitiltásnak is helye van.

A kitiltás vonatkozásában nem történt érdemi változás.

Büntethetőséget megszüntető okok

Az eredeti előterjesztés a fejezetet szerkezetileg átalakítva, az egyes állam elleni bűncselekmények büntethetőséget megszüntető okait összegyűjtötte, és egy alcím alatt a fejezet végén helyezte el azokat az alábbiak szerint.

Előterjesztés 292. §

Nem büntethető

a) az alkotmányos rend erőszakos megváltoztatása miatt, akinek önkéntes elállása következtében a bűncselekmény folytatása elmarad, vagy aki annak folytatását önként megakadályozza;

b) az alkotmányos rend elleni szervezkedés miatt, akinek önkéntes elállása következtében a szervezkedés folytatása elmarad, vagy aki annak folytatását önként megakadályozza;

c) lázadás miatt az a résztvevő, aki a tömegzavargást önként vagy a hatóság felhívására az erőszakos cselekmények megkezdése előtt elhagyja;

d) a 289. § esetében a hírszerző tevékenységre ajánlkozás vagy vállalkozás miatt, aki – mielőtt egyéb hírszerző tevékenységet fejtett volna ki – az ajánlkozását vagy vállalkozását a hatóságnak vagy az állam illetékes szervének bejelenti, és a külföldi kapcsolatát teljesen feltárja;

e) az állam elleni bűncselekmény feljelentésének elmulasztása miatt az elkövető hozzátartozója.

Az alkalmazott jogtechnikai megoldás akkor igazolható, ha az e vonatkozásban közösen kezelt tényállások büntethetőséget megszüntető okai azonosak. Mivel jelen esetben ez a követelmény nem állt fenn, és az előterjesztő egyszerűen átmásolta a különböző büntethetőséget megszüntető okokat egy új, közös paragrafusba, értelmetlennek tűnt a változtatás, ami ráadásul rontotta az állam elleni bűncselekmények szabályozásának áttekinthetőségét. Ezért üdvözlendő, hogy a jogalkotó végül lemondott erről a kodifikációs megoldásról.

3. Következtetés

Összefoglalva, a 2012-es Büntető Törvénykönyvben a régi Btk.-hoz képest az állam elleni bűncselekmények vonatkozásában érdemi változtatás nem történt. Nem is volt szükség átfogó változtatásra, hiszen a rendszerváltás alatt kialakított szabályozás megfelelt az alkotmányos demokratikus jogállam követelményeinek.

A rendszerváltáskor az ellenzéki kerekasztal Kutrucz Katalin 1988-ban megfogalmazott átalakítási koncepcióját konszenzussal fogadta el. Ehhez nagyban hozzájárult, hogy valamennyi oldalt egyetemi oktatók, kutatók és olyan jogtudósok képviselték, mint Györgyi Kálmán, akit az Országgyűlés 1990-ben a Magyar Köztársaság legfőbb ügyés�évé választott. Vita arról alakult ki, hogy a Btk.-módosítás az átfogó alkotmánymódosítás előtt, vagy már azt tükrözve, azután történjen. Végül az a döntés született, hogy megengedhetetlen az előző rendszer értékeinek a súlyosabb büntetőjogi szankciókkal való fenyegetése és a tarthatatlan helyzet elodázása. A döntéshez valószínűleg az is hozzájárult, hogy maga az ellenzéki kerekasztal is a Btk.-ba ütközött, így nem várhattak a módosítással. Ennek megfelelően az 1989. évi XXV. törvény átalakította a tényállások körét, eltörölte a kártevést, merényletet, izgatást és más szocialista állam elleni bűncselekményt. A kodifikátorok célja az volt, hogy a fejezet védje az államot az alkotmányos rend erőszakos megváltoztatására irányuló törekvésekkel szemben, ugyanakkor ne akadályozza az alkotmányos keretek közötti politikai küzdelmet. Az alkotmány módosítására végül az 1989. évi XXXI. törvénnyel került sor.

Az 1989-es szöveg az elmúlt több mint húsz évben alig változott. Az 1999. évi CXX. törvény mondta ki a szövetséges fegyveres erő ellen elkövetett kémkedés üldözését, amelynek alapján kémkedés szerint büntetendő, aki a kémkedést a Magyar Köztársaság vagy a kölcsönös katonai segítségnyújtás kötelezettségét tartalmazó hatályos nemzetközi szerződés szerint a Magyar Köztársasággal szövetséges állam területén, szövetséges fegyveres erő (368. §) ellen követi el. A 2004. évi CXXXI. törvény kivette a 368. §-ra való utalást azzal, hogy magát a 368. §-t is módosította, hiszen az a Katonai bűncselekményekről szóló fejezet értelmező rendelkezése, és az általános rész végén a 137. §-ba foglalt értelmező rendelkezések felsorolásába illesztette a szövetséges fegyveres erő meghatározását.

A 2009. évi LXXX. törvény szigorítást hajtott végre, amennyiben az alkotmányos rend erőszakos megváltoztatása, rombolás, hazaárulás és az ellenség támogatása bűncselekmények büntetési tételének felső határát 15 helyett 20 évben rögzítette, továbbá az „államtitok” kifejezést a következőképpen módosította: „»Szigorúan titkos!« minősítésű nemzeti adat vagy nemzetközi szerződésben e minősítésű adatnak megfelelően külföldi minősített adat.” A szöveget a 2010. évi CLXI. törvény „szigorúan titkos”-ra változtatta.

A 2011. évi CL. törvény az Alaptörvénynek megfelelően módosította az egyes büntető vonatkozású törvényeket. A „Magyar Köztársaság” szövegrész helyébe „Magyarország” lépett, valamint a „Legfelsőbb Bíróság” elnevezést „Kúriára” módosította. Érdemi módosítást hajtott végre a törvény, amikor az alkotmányos rend erőszakos megváltoztatása és a rombolás súlyosabban minősülő esetében megengedte a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségének kizárását.

A régi Btk. összességében több mint száz alkalommal került módosításra, mintegy 1600 ponton.¹⁷ Ez szükségképpen azzal járt, hogy a jogszabály nyelvezete szétőredezett, a hatályon kívül helyezések okán számos paragrafus „üresen maradt”. A jogalkotó a teljes Btk., így az állam elleni bűncselekmények tekintetében is egységesítette a szöveget nyelvtan és stílus szempontjából, számos esetben pontosította azt. A minősített adatokról szóló 2009. évi LXXX. törvénnyel való összhang érdekében pontosította a jogalkotó az állam elleni bűncselekményekről szóló fejezetszövegét. „Az alkotmányos rend elleni szervezkedés” büntetési tételei szigorodtak. Érdemi változást azonban a 2012-es Btk. sem hozott, nem is volt rá szükség. Az egyetlen jogfilozófiai szempontból említésre érdemes változás a fejezet különös részi elhelyezkedése.

Egy olyan átfogó, a társadalmi szerződés lényegi elemének tekinthető kódex, mint a Btk. meg- vagy újraalkotásánál mindenképpen érdemes kihasználni a történelmi pillanatot, hogy átgondoljunk olyan alapvető jogelméleti kérdéseket, amelyeket egyébként nem kérdőjelezünk meg, vagy ha igen, nehezen tudjuk végigvinni az új válaszoknak megfelelő, adott esetben strukturális, átfogó jogszabály-módosítást anélkül, hogy a jogterület koherenciája sérülne. Ez a felelősség fokozott az állam elleni bűncselekmények Különös Részen belüli jelképes

¹⁷ *Elindul az új Büntető Törvénykönyv társadalmi egyeztetése.* Kormányportál, 2012. február 8. <http://www.kormany.hu/hu/kozigazgatasi-es-igazsagugyi-miniszterium/igazsagugyert-felelos-allamtitkarsag/hirek/elindul-az-uj-bunteto-torvenykonyv-tarsadalmi-egyeztetese>

mozgatása vonatkozásában. Ugyanis amennyiben az téves, meghaladott, vagy ha a választott lépés nem vagy nem kellően jelképezi a képviselni kívánt értéket, a módosítás önmagáért való haszontalan művelet, amely semmilyen jogelméleti megfontolással vagy gyakorlati haszonnal nem lesz igazolható.

A leegyszerűsítő magyarázat, amennyiben az állam elleni bűncselekményekről szóló mindenkor Btk.-fejezet az államot, a többi az embereket védi, persze könnyen „eladható”, azaz közvetlen politikai hasznot hozhat. Ez azonban nem változtat azon, hogy téves jogértelmezésen alapszik. Sőt, mivel a hibás interpretáció egyszerű és könnyen fogyasztható, egy téves gondolat elterjedéséhez járulhat hozzá. Az igazán pesszimista jóslat szerint ez akár azt az egyszerre elméleti szinten hibás, a gyakorlat szempontjából pedig veszélyes üzenetet is hordozhatja, hogy az önvédő jogállam eszköztára tulajdonképpen az államhatalom bebetonozását szolgálja, nem pedig annak az alkotmányos rendnek a védelmét, amelynek *ars poetica*-ja az önkorlátozás, azaz épp az egyén állami önkénnyel szembeni védelme. Ha már szeretne valamiféle jogfilozófiai tanítással szolgálni a jogalkotó, sokkal fontosabb volna azt megértetni, hogy az állam léte és védelme nem önmagáért való. Értéket csak az az állam képvisel, amely képes egy adott közösség értékeinek védelmét biztosító feltételrendszert kialakítani. A Btk. nyelvezetével ez az érték Magyarország vonatkozásában éppen az alkotmányos rend.

Egység, többség, halmazat

Ulpianus még arra a következtetésre jutott, semmilyen jelentősége nincs annak, hogy egyetlen tettes egy vagy több bűncselekményét kell elbírálni, mert amennyiben az elkövető több deliktumot valósított meg, a helyzet akkor is rendkívül egyszerű. Minden egyes bűncselekmény miatt ki kell szabni a büntetést, és azokat – amennyiben az lehetséges – végre kell hajtani. Amint az a jelenlevők körében nyilvánvalóan köztudott, ez a felfogás a kumuláció elvét jeleníti meg, mely elv a 17. század végéig egyeduralkodó volt.

A jogtudomány képviselői azonban ekkor felismerték, hogy a helyzet mégsem ilyen egyszerű, mert például vannak olyan deliktumok, amelyeket csak úgy lehet megvalósítani, hogy korábban egy másik bűncselekményt kell szükségszerűen elkövetni, illetve hogy ugyanannak a törvényi tényállásnak a többszöri kimerítése nem feltétlenül jelent többszörös jogtárgysértést.¹

Ezeknek a felismeréseknek az alapján több neves szerző elkezdte kutatni az egyes bűncselekmények közötti összefüggéseket. A legjelentősebb problémát azonban egy gyakorlati nehézség okozta, konkrétan az, hogy amennyiben több bűncselekmény miatt több büntetést szabtak ki, akkor ezeket miként lehet végrehajtani, tekintettel arra, hogy egyes büntetések végrehajtása fogalmilag kizárja egymást. Gondoljunk például a halálbüntetésre és a szabadságvesztés-büntetésre. Ezért a kérdéskör vizsgálata valójában a büntetések végrehajthatóságának a kutatására terjedt ki, és mindennek az eredményeként a kumuláció elvét felváltotta az abszorpció elve, amellyel kapcsolatban Berner annak a nézetének adott hangot, hogy ez az elv valójában menlevelet ad további bűncselekmények elkövetésére. Erre a reális problémát kifejező nézetre tekintettel viszonylag hamar előtérbe került az aszperáció elve.

Tényként állapítható meg tehát, hogy egészen a 19. század közepéig a több bűncselekmény megvalósításának problémaköre, elsődlegesen a büntetés kiszabásának, illetve annak végrehajthatóságának a kérdéskörét érintette.

Ami a bűncselekményi egységet illeti, a jogirodalom különbséget tesz természetes és törvényi egység között. Megítélésem szerint azonban mind a két kategória tekintetében a jogalkotásnak van determináló szerepe, hiszen nem képezheti vita tárgyát, hogy például a tartós vagy az állapotbűncselekmények a természetes egység körébe tartoznak, de hogy az adott konkrét magatartások természetes egységként nyertek szabályozást, az a jogalkotó döntésének a következménye.

* Dr. Belovics Ervin PhD, dr. habil., tanszékvezető egyetemi tanár (PPKE), legfőbb ügyész helyettes

¹ BELOVICS E.: Bűncselekményi egység, többség, bűnhalmazat. In BELOVICS E. – NAGY F. – TÖTH M.: *Büntetőjog I. Általános tanok*. Budapest, 2014. 334–335. o.

Mindez igaz a törvényi egységre is azzal a különbséggel, hogy ebben az esetben valóban olyan cselekmények tartoznak az egység körébe, amelyek önálló megvalósítása önmagában is megalapozná a büntetőjogi felsősséget. Ilyenkor tehát több bűncselekmény törvényi tényállását vagy ugyanannak a *delictum*nak a tényállását többször valósítja meg az elkövető, ezért többségnek kellene létrejönnie, azonban a jogalkotó különböző okok miatt az elkövető tevékenységét egyetlen bűncselekmény törvényi tényállásának a keretei között rendeli büntetni.

A törvényi egységen belül a *delictum compositum*, illetve az érték-egybefoglalás körében jelentkező ellentmondásokkal szeretnék foglalkozni, az előbbivel azért, mert úgy gondolom, hogy a jogtudományban a szerzők többsége olyan példákkal kívánja igazolni a *delictum compositum* létét, amelyek bár több évtizedes eredetűek, azonban álláspontom szerint vitathatatlanul helytelenek. Az érték-egybefoglalással pedig azért kívánok foglalkozni, mert ezen jogintézmény tekintetében megítélésem szerint jelentős jogalkotási hiba elkövetésére került sor.

1. A *delictum compositum*

A magyar büntető jogtudomány több reprezentánsa – így például Angyal Pál vagy Finkey Ferenc – minden olyan bűncselekményt *delictum compositum*nak minősített, amely több elkövetési magatartás konjunktív megvalósítása által jött létre, vagyis nem tulajdonítottak jelentőséget annak, hogy a két tényállásrész önmagában bűncselekményt valósít-e meg vagy sem. Így például összetett bűncselekményként értékelték az erőszakos közöszlést arra hivatkozva, hogy ez a *delictum* „a személy elleni erőszak és a nő szemérem megsértéséből áll”² és irreleváns az összetett bűncselekményként értékelés szempontjától, hogy „a tényálladékból csak az egyik rész delictuosus, a másik eredetileg nem az”³.

A múlt század közepén, azaz az 1950-es években már kizárólagossá vált az a felfogás, amely szerint az összetett bűncselekmény csak olyan tényállásrészekből állhat, amelyek külön-külön is büntetőjog-ellenes magatartásokat tartalmaznak. Ilyenkor a két cselekmény között nem *post hoc*, hanem ok-okozati vagy cél-eszköz kapcsolat van, és valójában a jogalkotó erre tekintettel hozta létre az új törvényi tényállást.

Alapeseti szinten az összetett bűncselekményre a szerzők elsőpró többsége a rablást hozza példaként. Már a legrégebbi tankönyvekben is a rablás szerepel, és a szerzők indokolása szerint a rablás, a kényszerítés mint eszközcselekmény, és a lopás mint célcselekmény összevonásával került megalkotásra.

Megítélésem szerint a lopás törvényi tényállása vitathatatlanul részét képezi a rablás törvényi tényállásának. A kényszerítés alternatív jellege miatt azonban az az álláspont, amely

² FINKEY F.: *Az egység és a többség tana: egy büntetendő cselekmény és bűnhalmazat*. Sárospatak, 1895. 52. o.

³ ANGAL P.: *A magyar büntetőjog tankönyve*. Budapest, 1920. 484. o.

szerint a kényszerítés alkotja az eszközselekményt, megítélésem szerint helytelen, mert a kényszerítés megvalósulhatóságának fundamentális feltétele, hogy más bűncselekmény alaki halmazatként ne jöjjön létre, márpedig ha a lopás megvalósulása a rablás elengedhetetlen feltétele, akkor ez egyben azt is jelenti, hogy a lopással alaki halmazatban a kényszerítés nem jöhet létre, annak alternatív jellegéből fakadóan.

Megjegyzem, azt, hogy mennyire nem egyértelmű a rablás *delictum compositum* volta, jól példázza, hogy egyes szerzők – így például Kádár Miklós⁴ – szerint a testi sértés az eszközselekmény. Természetesen ez a példa is helytelen, hiszen teljesen egyértelmű, hogy az erőszak kifejezhető úgy is, hogy az elkövető semmilyen sérülést nem okoz, így például akkor, amikor az idős sértett kezét hátracsavarva veszi el annak pénzét.

Az erőszak a konkrét szituációban egyértelműen *vis absoluta* jellegű, ezért a rablás a testi sértés létrejötte nélkül is megvalósul. Az sem szorul különösebb magyarázatra, hogy a rablás másik elkövetési módja, azaz az élet, testi épség elleni közvetlen fenyegetés vonatkozásában Kádár Miklós példája nyilvánvalóan elfogadhatatlan.

Az összetett bűncselekménnyel összefüggésben számos szerző példaként említi a dolog elleni erőszakkal elkövetett lopást, amely – ezen szerzők szerint – a lopás és a rongálás egységéből áll. Azonban ez a példa sem tekinthető helyesnek, figyelemmel arra, hogy a dolog elleni erőszak az uralkodó jogalkalmazói gyakorlat szerint állagsérelem nélkül is megvalósítható, ezért ha semmilyen károsodás, értékcsökkenés nem következik be, a dolog elleni erőszak ennek ellenére létrejöhet, a rongálás viszont szóba se kerülhet.

Az említett bűncselekményeket valójában több mint egy évszázada értékesíti a büntető jogtudomány példaként, holott helytelenségük – álláspontom szerint – nyilvánvaló.

Szeretnék azonban a kritikát megjelenítő gondolatokon túl olyan példát is említeni, ami viszont helytálló. Ez a járművezetés ittas állapotban vagy a járművezetés bódult állapotban. Ezek a példák az ok-okozati összefüggésen alapulnak, figyelemmel arra, hogy a büntetőjogi felelősség megállapíthatóságához alapeseti szinten csak az ittas vagy bódult állapotban történt vezetésre van szükség és ezzel ok-okozati összefüggésben kell előidézni a minősített esetek valamelyikében meghatározott eredményt. Ezáltal pedig két – külön-külön is – büntetőjog-ellenes magatartás hozza létre a törvényi egységet.

2. Az érték-egybefoglalás

A jogintézmény eredetéről megállapítható, hogy a lopás, és csak a lopás vonatkozásában speciális szabályt tartalmazott a Csemegi-kódex. Ennek az volt a lényege, hogy „mindazon dolgok értéke egybefoglalandó, melyeket ugyanazon tettes, bár több külön lopás alkalmával, de ellopott”. Ezen rendelkezés bevezetésének indokát Angyal Pál abban látta, hogy a lopás vétségei anyagi halmazatának enyhe büntetését kívánta a jogalkotó elkerülni azáltal, hogy az érték-egybefoglalás révén a cselekményeket büntettként értékelte.

⁴ KÁDÁR M.: *Büntetőjog. Általános Rész. I.* Budapest, 1953. 228. o.

Angyal Pál annak a véleményének is hangot adott, amely szerint ez az érték-egybefoglalás „nem *delictum collectivum*, ide az üzletszerű bűncselekmény tartozik, nem is *delictum complexum*, melyen a két vagy több valamiként összefüggő bűncselekménynek törvény útján történt egységgé alkotottságát értjük, nem *delictum continuatum*, melyet a folytatolagosság címén teremt meg a joggyakorlat, és nyilván a legkevésbé természetes egység, hanem a normatív egységnek törvény által alakított különleges típusa, amelyet szükségszerű egységnek nevezek”.⁵

A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 1961. évi V. törvény a hatályba lépésekor az érték-egybefoglalással kapcsolatos rendelkezést nem tartalmazott. A hatályba lépéséről szóló 1962. évi 10. törvényerejű rendelet⁶ szerint azonban az értékhatár megállapítása végett érték-egybefoglalásnak volt helye, ha az elkövető a meghatározott vagyon elleni bűncselekményeket több alkalommal valósította meg. Ennek a törvényhelynek az értelmezésével kapcsolatban a Legfelsőbb Bíróság Büntető Kollégiuma arra mutatott rá,⁷ hogy a jogszabály nem törvényi egységet eredményező érték-egybefoglalásról rendelkezik, hanem csupán több cselekmény együttes elbírálásának esetére állít fel a szabálysértés megállapítását kizáró szabályt. Nem kerülhet sor azonban érték-egybefoglalásra, ha a tulajdon elleni szabálysértés olyan magatartással találkozik, amely a magasabb elkövetési érték miatt bűncselekménynek minősül.

Változatlanul hatályosult az az ítélkezési gyakorlat, hogy az érték-egybefoglalás csupán kiemelte az egyes cselekményeket a szabálysértések köréből, törvényi egység azonban nem létesült, tekintettel arra, hogy az így konstruált *delictum*okat halmazatként értékelték. Ezen jogalkalmazói gyakorlattal kapcsolatban jegyezte meg a Kádár Miklós – Kálmán György szerzőpáros, hogy olykor rendkívül vitássá válhat, hogy valamely büntető rendelkezés törvényi egységet alkot-e vagy sem.⁸

A Büntető Törvénykönyv módosításáról szóló, 1971-ben megalkotott törvényerejű rendelet⁹ kiegészítette az 1961. évi Btk.-t azzal, hogy az ugyanazon elkövető által elkövetett és együttesen elbírált több szándékos bűncselekmény esetében azt az értéket, amely tekintetében e bűncselekményeket elkövették, a jelentős, a különösen nagy érték megállapítása szempontjából egybe kell foglalni.

A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény (a továbbiakban: korábbi Btk.) a bűncselekmények közötti érték-egybefoglalást megszüntette. A korábbi Btk. elfogadását követően került sor a szabálysértésekről szóló törvény módosítására,¹⁰ amely módosítás viszont kimondta, hogy az értékhatár megállapítása szempontjából érték-egybefoglalásnak

⁵ ANGAL: *A magyar büntetőjog tankönyve*. 485. o.

⁶ 57. § (3) bekezdés.

⁷ 390. Büntető Kollégiumi állásfoglalás.

⁸ KÁDÁR M. – KÁLMÁN Gy.: *A büntetőjog általános tanai*. Budapest, 1966. 619. o.

⁹ 1971. évi 28. törvényerejű rendelet 311. § 4. pont.

¹⁰ 1979. évi 10. törvényerejű rendelet.

van helye, ha az elkövető ugyanolyan tulajdon elleni szabálysértést több alkalommal követ el, és ezeket együttesen bírálják el.

Minderre figyelemmel mondta ki a korábbi Btk. hatálybalépéséről és végrehajtásáról szóló 1979. évi 5. törvényerejű rendelet (a továbbiakban: Btké.), hogy nem szabálysértés, hanem bűncselekmény valósul meg, ha ugyanazon elkövető által elkövetett és együttesen elbírált tulajdon elleni szabálysértés esetén a dolog értéke az okozott kár, vagyoni hátrány stb. az érték-egybefoglalás folytán az akkor hatályos szabályok szerinti szabálysértési értéket meghaladta.

Az 1987. évi III. törvény azonban 1988. január 1-jei hatállyal a Btké., valamint a szabálysértési törvény vonatkozó rendelkezéseit hatályon kívül helyezte, ami által megszűnt a szabálysértések ily módon történő értékelésének lehetősége. A 2009., illetve 2010. évi jogalkotás viszont visszavezette a jogrendszerbe az érték-egybefoglalás jogintézményét, megfelelő szabállyal kiegészítve a Btké.-t.

Ami pedig a jelenleg hatályos szabályokat illeti, megállapítható, hogy a szabálysértésekről szóló törvény¹¹ tartalmazza az érték-egybefoglalásnak a jogintézményét, kimondva, hogy érték-egybefoglalásnak van helye meghatározott tulajdon elleni szabálysértések többszöri megvalósításakor, amennyiben azok elkövetésére egy éven belül került sor, és azokat együttesen bírálják el.

A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: új Btk.) ugyanakkor érték-egybefoglalással kapcsolatos rendelkezést nem tartalmaz, azaz a jelenleg hatályos jogrendszer normáira figyelemmel az érték-egybefoglalás jogintézménye lényegében kizárólag a szabálysértési törvényben van jelen.

Az új Btk. megalkotásából, valamint egyes büntetőjogi tárgyú normák hatályon kívül helyezéséből pedig a következő problémák fakadnak.

Az új Btk. elfogadását követően megjelent tankönyvek többsége meg sem említi az érték-egybefoglalást, azaz büntető anyagi jogi szempontból nem létező jogintézménynek tekinti.

Ugyancsak hallgat a szóban forgó jogintézményről a Kúria bírái által írt Kommentár I. kötet, míg a lopást tárgyaló II. kötetben foglaltak szerint „az elkövetési érték megállapítása szempontjából a szabálysértési törvény értelmében érték-egybefoglalásnak van helye. Ennek feltétele pedig az, hogy az eljárás alá vont személy a szabálysértési törvényben meghatározott ugyanolyan cselekményt, több alkalommal, legfeljebb egy éven belül kövessen el, s azokat együttesen bírálják el.”¹²

Azt gondolom, hogy már az eddigiekből leszűrhető az a következtetés, hogy az érték-egybefoglalás jogi megítélése az új Btk. elfogadását követően ellentmondásossá vált, és valójában két értelmezés alakult ki.

¹¹ 2012. évi II. törvény 177. § (6) bekezdés.

¹² AKÁCS J.: „A lopás”. In KÖNYA I. (szerk.): *Magyar Büntetőjog. Kommentár a gyakorlat számára*. Harmadik kiadás. II. kötet. Budapest, 2013. 1384–1385. o.

Az egyik okfejtés lényege, hogy a vagyon elleni bűncselekmények megvalósulásának alapfeltétele bizonyos értékhatár meghaladása. Amennyiben erre sor kerül, akkor – jelenleg az 50 ezer forint elkövetési érték, kár, vagyoni hátrány meghaladása – bűncselekmény jön létre. Abban az esetben viszont, ha nem haladja meg ezt az értéket a büntetőjog-ellenes magatartás, érték-egybefoglalás által valósul meg *delictum*, a szabálysértési törvény rendelkezéseire figyelemmel. Más kérdés, hogy csak ugyanazt a tulajdon elleni szabálysértést lehet ugyanazzal a tulajdon elleni szabálysértéssel érték-egybefoglalni, azaz lopást lopással, csalást csalással stb., és fenn kell állnia az érték-egybefoglalás további törvényi feltételeinek is.

Ezzel az okfejtéssel egyezően foglalt állást a Kúria a 2/2013. (VII. 8.) BK véleménynel fenntartott Bkv. 87. számú állásfoglalásában. A Kúria arra mutatott rá, hogy „a szabálysértések érték-egybefoglalásának célja és rendeltetése, hogy ezáltal az egybefoglalt érték alapján lehessen a cselekményt elbírálni. A törvényi egységet alkotó érték-egybefoglalás következményeként olyan esetben, ha a bíróság az elkövető által megvalósított, ugyanabban a törvényi tényállásban meghatározott szabálysértéseket a bűncselekmény megállapítása végett egybefoglalja, az így létrejött bűncselekmény minősítése az érték-egybefoglalás folytán összesített értékhez igazodik.”

Létezik azonban egy ezzel ellentétes álláspont, amelynek lényege szerint a szabálysértésekről szóló törvény kizárólag azt mondja ki, hogy az elkövetési érték a kár, a vagyoni hátrány összegének megállapítása céljából érték-egybefoglalásnak van helye, amennyiben az egyéb feltételek is fennállnak. A törvény azonban arról nem rendelkezik, hogy az érték-egybefoglalt – önmagukban szabálysértésnek minősülő – cselekményeket bűncselekményként kellene értékelni.

Az új Btk. hatályba lépéséig a bűncselekménnyé nyilvánítást a Btké. egyértelműen meghatározta. A Btké.-nek a szóban forgó rendelkezését azonban a jogalkotó 2013. július 1-jén hatályon kívül helyezte, aminek következtében a szabálysértési törvény érték-egybefoglalással kapcsolatos normarendszere elveszítette a bűncselekménnyé nyilvánítás normaalapját.

Nyilván állást kell foglalni abban a kérdésben, hogy melyik okfejtés a helyes. Megítélésem szerint abból kell kiindulni, hogy miként határozta meg a korábbi Btk., illetve hogyan definiálja az új Btk. a bűncselekmény fogalmát. A korábbi Btk. kimondta, hogy „Bűncselekmény az a szándékosan vagy – ha a törvény a gondatlan elkövetést is bünteti – gondatlanságból elkövetett cselekmény, amely veszélyes a társadalomra, és amelyre a törvény büntetés kiszabását rendeli”.¹³ Az új Btk. megfogalmazása szerint „Bűncselekmény az a szándékosan vagy – ha a törvény a gondatlan elkövetést is büntetni rendeli – gondatlanságból elkövetett cselekmény, amely veszélyes a társadalomra, és amelyre e törvény büntetés kiszabását rendeli”.¹⁴

Tehát egyetlen betű az eltérés, azaz „a” (!) törvény, illetve „e” (!) törvény részben van különbség.

¹³ 1978. évi IV. törvény 10. § (1) bekezdés.

¹⁴ 2012. évi C. törvény 4. § (1) bekezdés.

A látszólag jelentéktelen eltérés azonban determináló jellegű, tekintettel arra, hogy a korábbi Btk. hatályban léte alatt bármilyen törvény konstruálhatott bűncselekményt, tökéletesen megfelelve a *nullum crimen sine lege* elvének. Az új Btk. hatályba lépésével ez a helyzet azonban alapvetően megváltozott, mert az új Btk. alapján kizárólag a Büntető Törvénykönyvbe iktatás által hozhat létre új *delictumot* a jogalkotó, figyelemmel a bűncselekmény legális definíciójára. Ezért amennyiben egy mesterséges konstrukció – így például egy törvényi egységet létrehozó szabály – közbeiktatásával kíván a jogalkotó bűncselekményt kreálni, úgy gondolom, arra kizárólag a Btk.-ban van lehetősége.

A nyilvánvalóan ellentmondásos helyzetet a jogalkotó hozta létre. A jogbiztonság, valamint a határozott normaalkotás jogállami követelményeinek való megfelelés érdekében a problémát a konfliktust előidézőnek, azaz a jogalkotónak kell megoldania.

Az idő a büntetőjogban

Tisztelt kollégák, kedves Kálmán, s kedves Éva! Az idő előrehaladt, így előadásom választott témája az idő a büntetőjogban, ezért adja magát az olcsó poén, hogy írásban megkapja mindenki és akkor az időt megspóroltuk, de talán más megoldás is adja magát. Azt nem fogom választani, hogy a sűrűn megírt 25–30 oldalt felolvassam, mert nem akarok viszszaélni az önök türelmével, tehát szemezgetni fogok a témában.

Mindenki személyes kapcsolattal kezdte, ezért elgondolkodtam, hogy kerülök én ide, csupa nobilitás tartott komoly előadást. Talán úgy, mint a legrégebbi kolléga, mint aki Kálmánnal a legrégebben dolgozik együtt, most már a tanszéken. Ez a szomorú tény azt jelenti, hogy többen elmentek már közülünk.

Megismerkedésünk 1973 szeptemberében volt. Az első szemináriumon, amit ő tartott nekünk, a mi csoportunknak. Beszélt Mezey Barna a negyvenévesekről, elnök úr az ötvenévesekről, mi nagyjából a negyvenes csapatba tartoztunk, a négy évtizedes ismeretségbe, s az első két szemeszterben az Általános Részt ő tartotta nekünk, és akkor az volt a szokás, hogy nála is vizsgáztunk.

Az első kollokviumom nagyon szépen ment, jelest kaptam, a másodikon – májusban, mind a kettőnk születésnapja környékén – pedig négyest, s a mai napig nem tudom, hogy miért. Valamit kérdezett a mentesítésből, és azóta töröm a fejem, hogy mit nem tudtam. Na, majd egyszer kitisztul, de már elévült. Az elévülésről fogok beszélni, hiszen ez is elévült már, ezért többet ne bolygassuk.

2000-ben megjelent egy kiadvány, az első Fidesz-kormány Miniszterelnöksége adta ki *A jogos váltás* címmel és az évezredfordulóról szólt. Ott többen írtunk – többek között Gellér Balázs tanár úr – tanulmányt és én is – sokan írtak mindenfélét, s ott az idősikokról beszéltek, meg horizontális, vertikális tagozódásról.¹ Ezért az a mondat jutott eszembe, amit fogok is idézni. Albert Einstein azt mondta, hogy az időnek egyetlen oka van, minden nem történhet egyszerre. Körülbelül így van ez a büntetőügyekben is, azt hiszem, és itt adja magát a mostani szituáció, egy másik idézet, egy másik Albert, Wass Albert, aki azt írta, hogy ellophatod valakinek az aranyóráját, s visszaadhatod megint. Ellophatod a pénzt s megtérítheted a kárt. Csak egyvalami van, amit nem téríthetsz meg soha – ez az idő.

* Dr. Busch Béla, PhD, dr. habil., egyetemi docens (ELTE), ügyvéd

¹ GELLÉR B. – BUSCH B.: A dátumváltás büntetőjogi kihívásai. 39–57. o. In MOJZES I. (szerk.): *Y2K Jogos váltás*. Budapest, 1999.

Valakinek ellopod az idejét, ha megvárakoztatsz valakit, az olyan, mintha ellopnál ennyi meg ennyi időt valakinek az életéből. Nem térítheted meg soha. Az idő az ember legnagyobb és legfontosabb kincse. Az ellopott időt nem lehet megtéríteni. Nincs, elveszett, vége, az örökre elveszett. Ezért próbálok az idővel gazdálkodni, hogy ez ne forduljon elő.

S akkor néhány szó az idődimenziókról. Amiről nem szeretnék beszélni – hogy örömhírt is mondjak –, az az eljárásjogi idők és határidők. Az időbeli hatályról elég sokat publikáltam az utóbbi időben, s sok előadást tartottunk itt az új Btk. megjelenése és hatálybalépése kapcsán, a problémák azonban azóta sem múltak el, sőt inkább fokozódtak. Az elévülésre azért gondoltam, mert úgy éreztem, hogy itt is merülnek fel problémák. Egy vázlatot mondanék el, ami majd megjelenik részletesen az írásbeli tanulmányban.

Az első talán az, hogy a témaválasztás kapcsolódik az ünnepelt szakmai és tudományos munkásságához is, mert számos publikációja jelent meg – utaltunk itt már erre többen is a Kálmán kapcsán – s így maga az ünnepelt is egy Király Tibor professzor úrnak szánt kötetben készítette el az ilyen kapcsolatos tanulmányát a visszaható hatály szabályozásával a Király Tibor-émlékkönyvbe, s ott az elévülést is érintette és elemezte.

Az elévülés egy olyan téma ráadásul, ami úgy tűnik, hogy az Általános Rész más témáihoz képest elég intenzíven megpezdült. A jogalkotás, a jogalkalmazás az utóbbi időben komolyabb aktivitást mutatott, a Btk. is többször módosult, több jogegységi határozat született, AB döntések is születtek, és a jogintézménynek komoly nemzetközi jogi és alkotmányossági vonatkozásai is vannak.

Az elévülés természetesen nem csak büntetőjogi intézmény, más jogágakban is felmerül. Jelen előadás és a készülő tanulmány célja a büntetőjogi elévüléssel kapcsolatos egyes jogalkotási, jogalkalmazási, alkotmányossági, illetve tudományos fejlemények rendszeres áttekintése. És ennek során nem rejthetem véka alá a hatályos jogi szabályozással és a bírói gyakorlattal kapcsolatos kritikai megfigyeléseimet, észrevételeimet sem.²

A jogintézmény kialakulása bármilyen furcsa – bár vannak jogi előzmények –, nem régi, a 20. század elején jelent meg. Maga Pauler is azt írja, hogy a folytonos, állandó bírói gyakorlat e tekintetben nem bizonyítható, tehát nem volt nagyon előzményünk. Fontos a jogpolitikai alap elemzése, és akkor megérthetők a gyakorlati problémák is. Minden jogintézménynek ez az elvi alapja, hogy a gyökereit feltárjuk.

Az elévülés nem egy magától értetődő jogintézmény, hiszen a jog és igazság elvei szigorúan azt kívánják, hogy az elkövetett bűncselekmény miatt, bármilyen hosszú idő múlva derül ki s kerül kézre az elkövetője, büntetőeljárás indíttassék, a bűncselekmény elkövetője megbüntettessék – írta Finkey közel száz éve. Ehhez képest még inkább logikus és jogos, hogy a bírói ítélettel kiszabott büntetést végrehajtsuk az elítélten, habár az ítélet végrehajtása elől megszökött, s évek múlva kezdheti meg annak kiállítását, ráadásul a törvények tisztelete pedig nem annyira a büntetések szigorán, mint bizonyosságán alapszik. Az elévülés sarkaiban ingatja meg, a büntetés kihirdetésének hatását teljesen megszünteti – írta Pauler.

² BUSCH B.: Az új Btk. Általános részének alapfogalmai (hatály, a bűncselekmény, a tettesek és részese, a társadalomra veszélyesség). *Jogtudományi Közöny*, (2014) 11. sz., 495–503. o.

Sokan fennköltén hivatkozunk az elévülés jogalapjaira.³ Egyrészt a méltányosságra széleskörűen hivatkoznak, másrészt pedig praktikus okra, bizonyítási nehézségekre. Részletekbe nem kívánok belemenni, úgy gondolom, egyetlen szóval jellemezhető az elévülés alapja és jogalapja.⁴ A feledés, amit kétféleképpen érthetünk. Egyrészt a praktikus feledés, a bizonyítékok elhalványodnak, a tanúk emlékezete stb., másrészt pedig a feledés társadalmi értelemben a társadalom megbocsátása, hogy ha már hosszú idő eltelt, akkor már ne bolygassunk egy kialakult helyzetet, és talán nem kell visszaporgetni az időt.

Az elévülésnek több fajtájáról beszélünk, melyet jeleztem – s itt az idézetekből is kitűnik –, hogy voltaképpen a büntetőeljárással foglalkozik ezzel és a büntetőjogon belül is beszélhetünk magáról a büntethetőség elévüléséről és a végrehajtás, a végrehajthatóság elévüléséről.⁵ Utóbbiról most nem szeretnék beszélni, annál is inkább, mert ez szerencsére kikerült a Btk.-ból, s most már a büntetés-végrehajtás tudósai foglalkoznak ezzel, akik sokkal jobban értenek hozzá nálam, és jelen is vannak néhányan. Bár hasonló a két jogintézmény és a szabályok azért összefüggnek és átfedést tartalmaznak.

A másik ilyen megközelítés, hogy hol helyezkedik el ez a jogi szabályozás. Mi úgy gondolnánk, hogy ez a kódexeinkben jelent meg mindig, de azért látható, hogy voltak itt külön törvények is. Egyet emelnék ki, a nem olyan régi 2011. évi CCX. törvényt, amiben voltak bizonyos rendelkezések. Az Alaptörvény is aztán kezdte tartalmazni az elévülési jogi jellegű szabályokat, tehát úgy tűnik, hogy nem csak a Btk.-ban, nem csak a kódexekben találhatók elévülési szabályok.

Többen idézték a szocialista Btk.-inkat is. Nagyon egyszerű volt az elévülés története, ha úgy tetszik, mind az 1961-es Btk.-ban, mind az 1978-as Btk.-ban először fő szabály az volt, hogy a bűncselekmények elévülnek, és ez alól kivételt talán csak az 1945. évi VII. törvény szerinti háborús bűncselekmények jelentettek. Aztán később, a rendszerváltással ez a kör változott, és úgy gondolta a jogpolitika, hogy úgy is lehet küzdeni e bűncselekmények ellen, hogy az elévülést szűkítjük, s egyre több cselekmény nem évült el, folyamatosan, fokozatosan, majd napjainkra eljutottunk oda, hogy nagyjából olyan szinte feles az arány, ha megszámolnánk. A cselekmények fele, a bagatellek elévülnek, a súlyos bűncselekmények egyáltalán nem, s jönnek – majd kitérek rá – az aktuálpolitikai jogalkotások *ad hoc* jelleggel, amik napjainkban is, pontosabban most vasárnap fog hatályba lépni egy új törvény, amelyben megint nem évül majd el valami, amit néhány szóval elemzek majd, hogy egyáltalán mit is értünk ezen új szabályozás alatt, s hogyan lehetne értelmezni.

Megint evidenciának tűnik, hogy az elévülés az Általános Részben található, de ha valaki belegondol, akkor láthatja, hogy a Különös Részben is található egy-két szabály, gondoljunk csak a hamis vádra vagy a hamis tanúzásra. Mikortól kezdődnek a határidők? Az alapügy befejezése után, s akkor az egyfajta elévülés kitoló jellegű jogintézmény, vagy kitoló hatású szabályozás.

³ KOVÁTS A.: *A büntetőjogi elévülés dogmatikája*. Szeged, 1922.

⁴ Részletesen lásd KÖHALMI L.: *A büntetőjog alapproblémái*. Pécs, 2012.

⁵ BH 2010. 204.

Több döntés – főleg a régebbi bírósági döntések – és maga az Alkotmánybíróság is kimondta, hogy az elévülés joghatása voltaképpen az, hogy a büntetőeljárás ezek után megszüntethető, mert büntethetőséget megszüntető ok, de nem alanyi jog. Úgy gondolom, hogy ez a megközelítés nem lehet igaz. Ha az elévülés anyagi feltételei beállnak, akkor igenis alanyi joga van az elkövetőnek, az eljárás alá vontnak, a terheltnek, hogy a büntetőeljárást vele szemben megszüntessék a Be. szabályai szerint. Tehát az a megközelítés – úgy gondolom –, hogy ez csak egy lehetőség, és voltak, vannak is ilyen próbálkozások. Csak egy-két példát emelek ki, hiszen ezeket részletesen leírtam. Az utólagos felülvizsgálati indítvány stb. esetében eleinte az volt a bírói gyakorlat, mintha az elévülésre kiható tényező lenne (a félbeszakadásba és nyugvásba). Ma már úgy látjuk, hogy ezek a jogerő utáni próbálkozások az elévülésre ne hassanak ki, ha nem muszáj, és ha nincsen ennek semmi alapja. Tehát most már eljutottunk idáig, hogy ezzel már nem kell foglalkozni, bár teljesen nyugodtak nem lehetünk.

Egy másik ilyen kérdés, hogy az elévülés egy más típusú hatása hogyan hat ilyenkor az intézkedések körében. Az elévülési szabályok egy érdekes megoldása a magyar hatályos Btk.-ban is furcsa, hogy megszüntető okok esetén, akár az elkövető halála, de akár elévülés esetén is, lehet alkalmazni adott esetben elkobzást, vagyonelkobzást. Ezzel azért megint csak bele kell gondolni, hogy hiszen ilyenkor milyen jogalapja lehet a vagyonelkobzás alkalmazásának, hogy ha az elévülés folytán a büntethetőség és a büntetendőség is megszűnt.

Nem mennék most bele a Be. szabályaiba, a felülvizsgálati okokba, azt majd részletesen kifejtem. Az elévülési idő kapcsán, így a fejlődés a következőkben – ahogy jeleztem az előbb – eleinte minden bűncselekmény elévült és az általános elévülési idő az volt, hogy a büntetési tétel felső határa, illetve minimum három év, a korábbi büntető törvénykönyvekben, az 1961-esben és az 1978-asban is.

Az új Btk.-ban öt év lett,⁶ aminek praktikus oka volt. Megint a küzdelem a bűnözés ellen, illetve egyfajta bírói munkateher következtében úgy mondtuk mi időnként, hogy a szekrényben évvült el a bűncselekmény, hiszen – főleg a gazdasági bűncselekményeknél vagy a vagyon elleni bűncselekményeknél lévő okirat-hamisítások esetében – az elévülési idő hároméves tétel volt. Míg valaki leporolta az aktát, a három év simán eltelt, s a cselekmények elévültek. Legtöbbször véletlenül, néha talán nem, de ez nem biztos, hogy baj volt mindenki számára.

Az öt év az egy normális elévülési idő, és igazodik az egyéb jogágakbeli elévülési időkhöz is. Kezdeti számításaiba nem mennék bele, az a bűncselekmény megvalósításához kapcsolódik, csak egy kitekintés Belovics tanár úr dolgozatához. Egység esetén nem vitás, hogy az egységes cselekményeknél – még ha sok részecselekményből is állnak, mint a folytatolagosság – az elévülés az utolsó mozzanathoz kapcsolódik.⁷ Bűnhalmazat esetén viszont – megint csak egységes a gyakorlat és ez talán helyes is – az egyes cselekmények elévülése külön történik meg, és külön kell ezeket vizsgálni, értékelni.

Csak két probléma, ami igazán fontos: az elévülés félbeszakadása, félbeszakítása és az elévülés nyugvása. Mind a kettő olyan jogintézmény, amely az elévülés alapjait írja felül,

⁶ A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 26. § (1) bekezdés.

⁷ 31. büntető kollégiumi vélemény.

módosítja vagy korrigálja. A félbeszakadás joghatása az, hogy újrakezdődik az elévülés, mintha mi sem történt volna, a nyugvásnál pedig egy intervallum kiesik. A Be. szerint általában az eljárás felfüggesztéséről van ilyenkor szó.

Ezek látszólag könnyen megérthetők a joghallgatók számára, és talán számomra is. Aztán ha elkezdjük jobban vizsgálni, akkor jönnek a komplikációk. Azt mondja a régi törvény is, de a hatályos törvény is – a szöveg nem változott –, hogy az elévülést félbeszakítja a bűncselekmény miatt az elkövetővel szemben tett hatósági eljárási cselekmény. A korábbi Btk. nyomozóhatóságról beszélt, meg úgy általában véve hatóságról, az új Btk. nevesíti: nyomozóhatóság, ügyészség, bíróság. Ebből gondolom más hatóság nem, de majd a szabálysértésről el kell gondolkodni az érték-egybefoglalás miatt, hogy ott mi lehet, de ez már részletkérdés.

Ezek a hatóságok tesznek valamit és kialakult a gyakorlatban, hogy érdemi – jogegységi is kimondja, AB döntés is kimondja – intézkedést, érdemi eljárási cselekményt folytatnak. Nagyjából kialakult, hogy mik ezek a cselekmények és mik nem azok. Semmiképpen nem érdemiek a különféle nyilvántartásba vételek, kontók stb., ilyen álmegkeresések és egyebek, de érdemi lehet a gyanúsított kihallgatása, akár még esetleg korábban tanúként is. Ezen már el lehet gondolkodni, hogy ez hogyan zajlik időnként, hogy mennyire trükkös adott esetben, illetve a vádemelés egyértelműen, s úgy gondolom, eljutottunk odáig, hogy a megszüntetés elleni jogorvoslatok, illetve a rendkívüli jogorvoslatok már nem szakítják félbe az elévülést.

Az igazi probléma annak az értelmezése, hogy a bűncselekmény miatt az elkövetővel szemben, amikor több cselekmény van, több elkövető van, rengeteg eljárási cselekmény, ezek hogyan hatnak. Úgy tűnik, hogy a Legfelsőbb Bíróság/Kúria – és álláspontom szerint a súlykot kissé elvetve – eltér a törvény szövegétől, valamilyen módon azt a praktikus szemléletet vallja, hogy szükséges a személyi és a tárgyi feltétel. A tárgyi feltétel voltaképpen a tényazonosság. Ha valamilyen eljárási cselekmény összefügg az adott törvényi tényállással valamilyen módon, akkor megvan a tényazonosság alapja, a tárgyi feltétel, és nyilván szóba kerül az elkövető is valamilyen módon, akkor megvan a személyi feltétel is.

Ad absurdum ez odáig ment – és saját szememmel is láttam –, hogy egy cselekményben folyt az eljárás és ott megkérdezték, hogy xy ugyan ott volt-e. A válasz az volt, hogy nem. Cselekményről volt szó, személyéről volt szó. Később vádlott lett belőle. Ez az eljárási cselekmény, ahol ő szóba került, az elévülést állítólag félbeszakította. Számos ilyen példát mondhatnánk.

Úgy gondolom, hogy ez a fajta gyakorlat és főleg az ismeretlen tettesek elleni felkutatások és egyebek ebben a körben – amikor a büntetőjog szerint félbeszakítják – problémásak, hiszen az utóbb kiderült körülmény esetén, hátha más személy érdekében volt ez fontosabb, akkor ez a félbeszakítás nem egészen konkrét, és nem egészen személyre konkretizálható. Hiszen úgy tűnik ebben az esetben, kétségesse válik a szabályozás funkciója, mert a félbeszakítás önálló feltétele, hogy az elkövető ellen kell irányulnia, és ebben a gyakorlatban úgy tűnik, hogy az a jelentés érvényesülne, mintha a cselekmény a bűncselekmény elkövetőjével fonódna össze, ami az elkövetővel szemben nem lehet azonos. Számos példát írtam fel, de ezeket idő hiányában nem ismertetném.

Az úgynevezett nyugvás – amit az új törvény is az eljárás felfüggesztésével magyaráz, ami a Be. szerinti eljárási cselekmény – általában valamilyen előkérdés miatt történik.⁸ Korábbi gyakorlat ebben nagyjából kialakult, hogy az előkérdések mik lehetnek: más jogág-beli, például családjogi kérdések tisztázása stb. Ez ilyenkor rendben is van, és előjött az új jelenség napjainkban. A jogsegély iránti megkeresés, ami számos ügyben felmerül: gazdasági bűncselekményekben, vagyon elleni bűncselekményekben, nemzetközi összefüggésekben folyik egy kicsi nyomozás. A feltétel az lenne, hogy be kellene fejezni egy nyomozási cselekményt és ekkor jön a jogsegély-megkeresés, majd formálisan ez meg is történik, és akkor néhány évig áll minden, majd jön egy válasz, vagy nem jön egyáltalán válasz.

Ha nem jön válasz, akkor az még érdekesebb, de akkor soha nem ér véget az eljárás, mert a felfüggesztésnek valamikor volt határideje, most úgy tűnik, mintha nem lenne – korábban volt egy egyéves szabály a Be.-ben, ami most nincs, úgy tudom.

Ha jön egy válasz xy miatti megkeresésben: van-e bankszámlája Liechtensteinben, Svájcban vagy valahol. A válasz az, hogy nincs. Ez az elévülés nyugodott 2-3 évig, semmi összefüggés nem volt. Őt meghallgatták ebben a körben, ő is azt mondta, hogy neki nincs ott számlája, egybeesik a két információ, de az elévülés nyugodott, és az eljárás nem évülhetett el.

Úgy tűnik, hogy ez a fajta megoldási gyakorlat visszaélésekre ad alkalmat, olyannyira, hogy – mostanában láttunk ügyeket, láttam személyesen is – az elkövetés a 2000. évben történt, az első gyanúsítás 2013-ban, tehát a hűtlen kezelésre gyanúsítás mindenképpen elévült, a tíz éven akárhogy is túlesünk, de közben volt egy jogsegély-megkeresés az ügyben szereplő más elkövetővel szemben, aki aztán az ügyben nem is lett persze vádlott – de még lehet –, és úgy tűnik, hogy az elévülés ilyen értelemben kitolódik és mindenképpen ebben a körben nemcsak a bírói gyakorlatra vár feladat, a Kúriára, de a jogalkotásra is. Ezt pontosítani kell, és legalább rendezni kell ezt a kérdést.

A magyar büntetőjog nem tartalmazza az abszolút elévülési időt, a szabálysértéssel kapcsolatban itt már szóba került a hat hónap és a két év. El lehetne gondolkodni, hogy nem kellene-e egy abszolút elévülési időt meghatározni, hiszen ez arra ösztönözhetné a bűnüldöző hatóságokat, hogy legyenek legalább erre figyelemmel, és akkor nem lehetne, vagy kevesebbet lehetne visszaélni, vagy trükközni a nyugvás és félbeszakítás szabályaival.

Utolsó gondolatként a legfrissebb törvényünk, amely most lép hatályba december 21. napjával, vasárnaptól. Nem évül el a büntethetősége a Btk. XIX. fejezetében, tehát a szexuális bűncselekményben meghatározott 5 évi szabadságvesztésnél súlyosabban büntetendő bűncselekményeknek, ha a sértett a bűncselekmény elkövetésekor a 18. életévét még nem töltötte be. Ez kitolja az elévülési időt valamilyen szinten.

Az indoklás egyértelműen tartalmazza, hogy az utóbbi időszak sajnálatos eseményei, visszataszító bűncselekményei az indokok ebben a körben. A szöveg az indoklás, de volta-képpen csak megállapítja a helyzetet, és nem vitás, hogy ez így történt, ez egy *ad hoc* – ha úgy tetszik – politikai jogalkotás, és úgy tűnik – talán megfogalmazhatjuk azt –, hogy ha az

⁸ BH 2008. 110.

angolszász jogrendszerben van jogalkalmazói precedensjog, akkor nálunk úgy tűnik, mint ha mostanában jogalkotói precedensjog zajlana. Amikor felmerül valami probléma, akkor a jogalkotó reagál rá és szabályozza akkor is, ha ezzel voltaképpen adott jogintézményen belüli homogenitást vagy valamilyenfajta logikai rendszert felborítja.

Ha még tovább belemennénk ebbe az utolsó javaslatba, akkor beleilleszthetnénk még a gyermekprostitúciót is, és az egészen kicsi büntetési tételeket is, akkor valóban azt mondhatnánk, hogy az arányos büntetőjogi elv sérelméhez vezetett volna és az egész szabályozás még problémásabb lett volna. Szerencsére a végleges törvényszöveg már pontosabb, precízebb és talán indokoltabb lett, de azt láthatjuk, illetve látni fogjuk, hogy ebből azért lesznek problémák, és egyfajta visszaható hatályhoz kapcsolódó aggályokat, alkotmányossági aggályokat vethet fel.

Amiről most nem beszélnék idő hiányában bővebben, az a jogsegély részletszabályai. Egy mondat még az időbeli hatályhoz kapcsolódóan és ezt az elévülés kapcsán írt tanulmányom fogja majd tartalmazni, csak gondolatébresztőnek. Az időbeli hatállyal sokat foglalkoztam. Utóbbi időben az a gondolat került egyre inkább előtérbe, amellyel nem foglalkoztunk, hogy a cselekmény már nem bűncselekmény, és akkor az új törvény szerint a 2. szakasz alapján járhatunk el. Mi van akkor, ha a régi törvény tartalmazott egy ilyen bűncselekményt – egyet mondok, a Kúria talán elgondolkodhatna rajta, ez a régi Btk.-ban, vagy a régi nevén a jogosulatlan gazdasági előny megszerzése, azaz a támogatások lehúzása magyarul –, ami most az új Btk. szerint költségvetési csalás, csak a két tényállás nem fedí konkrétan egymást, helyesebben nem fedí teljesen egymást. Volt egy jogegységi döntés, ami a csalással operált egy értékhatár fölött.⁹

Úgy gondolom, hogy ebben a körben el kell gondolkodnia majd a jogalkalmazónak, hogy ezeket a problémákat, amikor az elkövetés a korábbi Btk. hatálya alá esett, az elbírálása pedig az új Btk. hatálya alá esik, akkor ezt hogyan kell vizsgálni, és itt a visszaható hatály hogyan érvényesül.

Ha már idézetekkel kezdtem, akkor csak egy kicsit ide illő idézettel zárom Széchenyi Istvántól, aminek az a lényege, hogy az ember élete két részből áll. Az elsőben remélünk egy boldog jövőt, a másodikban bánkódunk elkövetett hibáink felett. E két időszak között alig maradt egy percünk a csendes, boldog élvezetre, ami most eljött, mert véget ért az előadás. Köszönöm szépen!

⁹ 1/2006. Büntető Jogegységi Határozat.

Psychologische Grundzüge der Konfrontierung

1. Der psychologische Ausgangspunkt der Konfrontierung

Der Konfrontierung, als wahrheitssuchende (Kontrolle der Aussage) Handlung in dem Beweisverfahren soll neben dem juristischen und kriminalistischen Aspekt auch dem psychologischen Aspekt Aufmerksamkeit gewidmet werden. Unter den drei Aspekten gibt es eine Wechselwirkung, die schon in meiner empirischen Forschung erörtert wurde und die auch durch die eventuellen Überdeckungen der nächsten Kapitel versinnlicht wird.

Meiner Meinung nach soll man den psychologischen Aspekt in erster Linie – auch wenn nicht mit einem ausführlichen Charakter untersuchen, weil das die prinzipielle-theoretische Grundlegung, das Prinzip ergibt, nach deren Grundlage es sich die Institution einzuführen lohnt, zu aufrechterhalten und zu entwickeln. Es kann auch mit einem Wort bestimmt werden, warum es sich lohnt: anzuwenden.

Es ist schon in meiner empirischen Forschung als Frage vorgekommen, ob die Rechtsanwender, die Belasteten die theoretische Begründetheit der Institution betrachten. Die Antworten sind von der 38 prozentigen Glauben der Belasteten – mit einer kleinen Selbstironie – ganz bis zu der definitiven 70 prozentigen Meinung der Staatsanwälte. Im Durchschnitt sehen, empfinden der 54% der Befragten die wissenschaftliche Grundlegung, die prinzipielle Daseinsgrundlage.

Was ist das in der Wahrheit? Auch so könnte ich es fragen: worin besteht der Grund der Konfrontierung oder worin steckt die Kraft der Konfrontierung (ins Auge sagen) steckt?

Um die Frage(n) zu beantworten, lohnt es sich an die Psychologie des Verhörs zu wenden, nachdem die Konfrontierung eine spezielle Verhörform ist, nur nicht im Dasein einer sondern zwei Personen, wie ich es im Kreis des begrifflichen Teils ausführlicher darstellen werde.

Die anwendbare Kriminalpsychologie im Strafraum des Verhörs ist sowohl in unserer Heimat als auch im Ausland ein weitverbreitetes, in Fachschriften reiches, gut bearbeitetes Gebiet. (Es ist sowohl aus dem Inhalt des Kapitels als auch dem des Bandes augenfällig.)

* Dr. Fenyvesi Csaba, PhD, dr. habil., egyetemi docens (PTE), ügyvéd.

Man findet aber weniger Forschungen, die sich speziell auf die Verhaltensmechanismen in den konfrontierenden Situationen beziehen.¹

In dieser Studie versuche ich die diesbezüglichen Gedanken, Ergebnisse einzuführen, zu analysieren, und am Ende meinen eigenen - grundsätzlich juristischen Standpunkt aufzusetzen, der notwendigerweise den Kern, die Tiefe der Gedanken der Psychologe, unter denen der Kriminalpsychologe, die sich damit als Beruf beschäftigen (sogar mit dem Verhören), erreichen kann.

2. Der Herausbildungsprozess des Tatsachenwissens

Man setzt in der Grundformation der Konfrontierung im Allgemeinen voraus, dass jemand die Wahrheit sagt und der andere nicht, das heißt, dass man absichtlich eine täuschende Mitteilung, Aussage hat.

Der Wahrheitsgehalt, die Zuverlässigkeit der Tatsachendaten beginnt, sich durch einen (komplexen) Prozess in der Wahrnehmungsperson (Zeuge, Injuriat-Zeuge, Belastete usw.) zu klären. Die Teile des Prozesses: Beobachtung, Erinnerung, Rückgabe.

A) DIE BEOBACHTUNG

Laut eines französischen Spruchs: „Der Zeuge wird durch ein Verbrechen ein Zeuge.“ Genauer gesagt; durch die Wahrnehmung, die Erkennung und die Beobachtung. Die Literatur teilt schon seit Langem die Fähigkeit, die Fertigkeit der Beobachtung in objektive und subjektive Kategorien.² Man kann die objektive Beobachtungsfertigkeit auf Grund der äußeren Umstände, Voraussetzungen werten, unter denen das Subjekt die Ereignisse wahrnimmt oder wahrnehmen kann. Diese Voraussetzungen sind situationsgebunden und sind von der Person, dem Subjekt und dem inneren Ich des Beobachters unabhängig. Die Häufigsten sind: die Schnelligkeit der beobachteten Erscheinung, die Zeit (Zeitpunkt, Zeitlänge, Reihenfolge), die Licht-Farben-Laut- und Wetterverhältnisse, die Charakterzüge, Qualität und Eigenschaften des beobachteten Objekts, bzw. die Weite und der Beobachtungsplatz des Beobachters. Bei der Beurteilung der subjektiven Beobachtungs-Fertigkeit erheben sich schon die physischen-physiologischen-bewussten-psychischen Faktoren und die humanistischen, persönli-

¹ Die Erklärung kann teilweise das sein, dass in den angelsächsischen Ländern die (kontinentale) Institution nicht oder in anderer Form funktioniert. Man findet in der ungarischen Fachliteratur nur einige Berührungssätze über die Psychologie der Konfrontierung im ziemlich engen Kreis in den Monografien unten: GÖDÖNY J.: *Indizienbeweis in der Strafverfolgung*. Budapest, 1968.; KATONA G.: *Real oder Irreal?* Budapest, 1990.; KERTÉSZ I.: *Die psychologischen Gründe der Verhörtaktik*. Budapest, 1965.; NAGY L.: *Zeugenbeweis im Strafprozess*. Budapest, 1966.

² GROSS, H. – GEERDS, F.: *Handbuch der Kriminalistik. Band II.* 10. Aufl., Berlin, 1978. 148. o.

chen, inneren Faktoren des Beobachters. Die Fertigkeit des Beobachters beeinflusst in erster Linie den Zustand seiner Sinnorgane, unter denen die wichtigsten die Sehen- und Hörfähigkeit des Beobachters, aber auch der psychische Zustand, der Berührungsgrad im Fall (Außerstehender oder Mitteiler), die Konzentrationsfähigkeit, Beruf, Fachbildung, intellektuelles Niveau, Alter, Geschlecht, eventuelle (psychische und/oder physische) Mangelhaftigkeiten, Motivation, das Interessen- und Schärfenniveau des Ereignisses in seiner Bewusstheit, die Erkenntnis der Widerrechtlichkeit, die Beurteilung des Ereignisses, /moralischer/sensueller Anschein - durch seinen eigenen Filter.

Laut den Forschungen hemmt das wachsende Gewicht des Verbrechens die Beobachtungsmöglichkeiten des Opfers.

Dafür ist eine vorstellbare Erklärung, dass ein Opfer eines Gewaltverbrechens diejenigen Informationen empfängt, die nicht direkt dem Schutz seiner Untersetztheit dienen, kaum oder nur in sehr gemäßigtem Maß.

Weiterhin gehört zur Beobachtung auch eine Beurteilung. Die Beurteilung, die Nachbearbeitung, die Erklärung kann eine Erwartung irreführen, nämlich, die Beobachterperson interpretiert die Geschehenen auf Grund einer schon früher ausgebildeten und oft nicht bewussten Erwartung.³ Zur Korrektheit der Beobachtung, zur Genauigkeit der Beurteilung soll der Verhörer diese Erwartung unbedingt schon bei dem Grundverhör aufdecken, das heißt, im Laufe des Verhörs vor der Konfrontierung.

B) DIE ERINNERUNG

Zwischen der ersten Phase, der Beobachtung und der dritten, der Rückgabe (Reproduktion) gibt es immer eine Zeitlänge, so braucht man immer die Erinnerung des Beobachters, den Blick in die Vergangenheit, die Festung in der Bewusstheit. Das geht aber im Allgemeinen nicht einflusslos. Verzerrfaktoren können auftreten, die die Erinnerung, die beobachteten Erscheinungen, Ereignisse, die Bildungen der Personen, Objekten, Taten verfälschen, beeinflussen können.

Solche verzerrenden Faktoren können noch sein die Ereignisse öffentlich zu machen von den anderen, die Pressenachrichten, die Konsultation, Diskussion mit den anderen, sogar mit den Personen, die auf den Beobachter große Wirkung haben.

Der schädlichste ist jedoch der Zeitlauf, dagegen, dass es keine eindeutige Kenntnisse darüber gibt, ob der Zeitlauf auf die Genauigkeit des Gedächtnisbildes eine Wirkung hat, und in welchem Maß, aber es ist eindeutig, dass die Erinnerungsfähigkeit mit dem Zeitlauf immer geringer wird. (Siehe die bekannte Ebbinghaus-Kurve.)

³ ODENTHAL, H. J.: *Die Gegenüberstellung im Strafverfahren*. Stuttgart–München–Hannover–Berlin–Weimar, 1992. 22. o. In der ungarischen Fachliteratur verarbeiteten Nagy, Lajos, Kertész, Imre, bzw. Vargha, László gründlich die objektiven und subjektiven Einflussfaktoren. Darüber siehe ausführlicher: NAGY: *Zeugenbeweis...* 128–214. o.; KERTÉSZ: *Die psychologischen Gründe...* 199–244. o.

Es ist auch eine Tatsache, dass die Erinnerung nicht gleichmäßig geringer wird. Der Erinnerungsverlust ist direkt nach dem Erlebnis und an den nächsten Tagen am größten, solange sich das durchschnittliche menschliche Hirn an den dauernd Befestigten auch nach der relativ langen Zeit erinnert. Es ist auch feststellbar, dass die subjektive Beurteilung der Ereignisse auch auf die Erinnerungsfähigkeit wirkt, das heißt, laut seiner eigenen Beurteilung wichtige, interessante Ereignisse länger befestigt werden, als die weniger wichtigen – interessanten – motivierten, oberflächlich beobachteten Ereignisse.

Die Erinnerung steht übrigens unter einem ständigen Bearbeitungsprozess. Die rezipierte Beobachtung, wenn es auch nicht bewusst, verändert sich aber durch die neuen Erlebnisse, Bearbeitung anderer Aspekte und eigene Kombinationen.⁴

Besonders solche Tätigkeiten beeinflussen und verfälschen die Erinnerung, die der Beobachter (im Allgemeinen der Injuriat) im Interesse der Identifizierung des Täters tut. Eine (später) Bekenntnis ablegende Person, die ein Injuriat (Zeuge) eines Verbrechens wurde, hat ein wirklich ernstes Interesse dafür, dass sie in seinem eigenen Fall Informationen sammeln kann. Diese später gesuchten und bearbeiteten Informationen bleiben natürlich auf das Erinnerungsbild nicht wirkungslos. Die Erinnerungen der ursprünglich belebten Sachen verschmelzen (kontaminieren) mit den späteren Informationen zu einem (einzigen) Ganzen, so, dass man bei dem späteren Geständnis keinen Unterschied nehmen kann, dazwischen was der Zeuge selbst beobachtet und worüber er sich von einer dritten Seite (Person) informiert. Der Erlebnisvertausch unter mehreren Zeugen ist hier besonders gefährlich, weil einige Einzelheiten im Laufe des Gesprächs miteinander getauscht werden können und sie können einander gegenseitig beeinflussen. So kann es in Gefahr sein, dass man sich die verführende Aussage anderer Zeugen zu eigen macht, und zu seinem eigenen Erinnerungsbild passt.⁵ Danach ist es nicht mehr möglich zwischen der Erinnerung selbst und deren Beschreibung unterschied zu machen. Im Laufe der eventuellen Konfrontierung mit dem Belasteten wird sich der Zeuge nicht mehr an das Gesehene und an das Gehörte erinnern, sondern nur an sein eigenes Bekenntnis. Man wird nämlich nicht das reale Erinnerungsbild wiedererwecken, was die Chance der erfolgreichen Konfrontierung wesentlich abnimmt.

c) DIE RÜCKGABE

Das letzte Teil im Prozess bei der Festlegung des Tatbestandes ist die Belebung der Erinnerungsbilder, die Aufdeckung, die Rückgabe, die Aktualisierung, die Reproduktion, das Verfahren öffentlich zu machen, die Protokollierung, beziehungsweise beim Fall der Konfrontierung dem anderen ins Auge zu sagen. Die Rückgabe des Ergebnisses der Beobachtung und der Erinnerung geschieht teilweise während dem Grundverhör, teilweise im Laufe der even-

⁴ ARNTZEN, F.: *Vernehmungpsychologie, Psychologie der Zeugenvernehmung*. 2. Aufl., München, 1989. 73. o.

⁵ ODENTHAL: *Die Gegenüberstellung...* 24. o.

tuellen späteren Konfrontierung. Die Qualität, die Authentizität, die Wirklichkeit, die Realität, die Wirksamkeit der Rückgabe (sowohl das Grundverhör als auch die Konfrontierung) hängen sowohl von den physischen-mental Fähigkeiten, Wissen des Gehörten als auch der verhörten Person ab, deren Einzelheiten schon zu dem Kreis der Kriminaltaktik gehören.⁶

3. Die Erscheinungsformen der Wahrheit und der Lüge bei den Bekennern

Nachdem man den drei (Beobachtung, Erinnerung, Rückgabe) Prozessen befolgt; das Bekenntnis des Injuriat, des Zeugen, des Belasteten kennenlernt, ist die nächste Frage, ob es richtig oder falsch ist. Meiner Meinung nach soll das Bekenntnis der Wahrheit natürlich beim Menschen sein, die Lüge, unter der man eine Feststellung versteht, die absichtlich falsch ist, kann nicht natürlich sein, daran muss man „arbeiten“, das muss man erlernen, das muss man überlegen, das muss man aus sich selbst herausbringen, so ist es eine mehr komplexe Aufgabe, als die Wahrheit zu sagen.⁷ Zu dem Wahrheitssagen schließen sich unabsichtlich, spontan körperliche, physische Reaktionen an, solange zu der Lüge, beziehungsweise zu der Lügnerperson viel mehr bewusst gemachte Verschweigung der Information, Körpersprachen, die bei den Klitterungen helfen.

⁶ Die Psychologen taten sehr viel dafür, dass man sie die Hemmungen der Bekenntnisse der Augenzeugen kennen lernen, aber sie taten sehr wenig dafür, dass sie dem „bedrängten“ Zeuge helfen können. Am neuesten arbeiteten Geiselman und Fisher eine neue Fragetechnik aus, das sogenannte „kognitiv Interview.“ Das kam auf Grund der in Laboratorien ausprobierten Prinzipien der kognitiven Psychologie heraus, mit dem es bewiesen wurde, dass „das Hervorrufen“, die Zurückerinnerung der Erinnerungen des Augenzeugen verbessert werden können. Im Laufe zahlreicher Untersuchungen ist herausgekommen, dass das kognitive Interview um 20-35% wirksamer als das traditionelle Polizeiverhör ist, auch noch wenn es von geübten Polizei-Fachleuten geübt wird. Wenn man daraus kommt, dass das Ziel der Polizei-Untersuchung ist, von den Augenzeugen weitverbreitete und genaue Information zu sammeln, hat das kognitive Interview einen potenziellen bedeutenden Vorteil gegen die traditionellen Techniken. Wenn man es mit den durch die Polizei verwendeten anderen Erinnerung verstärkenden oder steigernden Techniken vergleicht, in erster Linie mit der Hypnose, hat das umgearbeitete kognitive Interview einen solchen Vorteil, dass es viel wirksamer ist, und die umgearbeitete Methode ist noch wirksamer, als das originelle kognitive Interview, das in sich selbst so wirksam schien wie die Hypnose. Weitgehend ist das umgearbeitete kognitive Interview zuverlässiger, lässt sich leichter eigen zu machen und es ist leichter verwendbar. FISCHER, R. P. – GEISELMAN, E. – RAYMOND, D. S. – LYNN, M. – JURKEVICH, L. M. – WARHAFTIG, M. L.: Enhancing Enhanced Eyewitness Memory: Refining the Cognitive Interview. *Journal of Police Science and Administration*, (1978) 4. sz., 291. o.

⁷ Diese Feststellung kann auch noch im Spiegel deren psychologischen Bestimmung aufgenommen und unternommen werden, dass seitens Teil der Belasteten: „Das Geständnis ist eigentlich ein irrationales Benehmen.“ Siehe darüber ausführlicher: CSERNYIKNÉ PÓTH Á.: Die Psychologie des Verhörs. In CSERNYIKNÉ PÓTH Á. – FOGARASI M.: *Kriminalpsychologie*. Budapest, 2006. 189. o.

Die weitere Frage ist, ob diese Zeichen erkennbar sind, ob die Bekenntnisse anwendbar sind, in deren bei der Bewertung der Konfrontierungsbekenntnisse in der Wahrheitssuche?

Auch die Kriminalpsychologie sucht die Antwort schon lange darauf. Ihre Voraussetzung, wenn man die Information versucht zu verheimlichen, dann kann unsere unterbewusste Körpersprache unsere wirkliche Gefühle aufdecken. Der Widerspruch zwischen dem ausgesagten Wort und der Körpersprache lässt sich fassen, wie die Zeichnen (beirrende, verführende) des Trugtests.⁸

Die non-verbale (Körpersprache, Physiognomie) Kommunikation und die Selbstkontrolle verändert sich aber individuell. Man kann nur im Allgemeinen sagen, dass die Wahrscheinlichkeit bestimmter Andeutungen der Körpersprache größer ist, dass der Betrug entdeckt wird und auch die Quelle der Lüge. (zum Beispiel: Winden der Füße, Fußverschränkung, Augendeckung, vorgestellte Werge nehmen vom Kleid, Räuspern, Schweiß, Weinen usw.)⁹

Laut den kriminalpsychologischen Forschungen können die speziellen – Körperkommunikationszeichen auf die Lüge, unwahre Aussage hin oder hinweisen.¹⁰ Diese – meiner Meinung nach können im Kreis der Konfrontierungsverhören und der konfrontierenden Personen auch beobachtet werden:

⁸ Siehe darüber ausführlicher: EDELMAN, Robert: Non Verbal Behavior and Deception. In CANTER, D. V. – ALISON, L. J. (eds.): *Interviewing and Deception*. Dartmonte–Aldershot–Brookfield–Singapore–Sidney, 1997. 159–178. o.

⁹ Für die physiognomischen Zeichnen befinden sich in der Literatur besondere Gruppierungen, Sie existieren zum Beispiel in 3 Einheiten:

a) Mimik

b) Gesten

c) Körpersprache.

Zu der Mimik gehören: Lächeln, Tadel, Selbstgefälligkeit, Fratze, Lachen, Spott, Abbruch des Augenkontaktes, schiefer, starrer Blick, Staunen, gehobene Augenbrauen, Starren der Pupillen, Augen zumachen, schnelle Blinzeln, Befremden, Sorgen, Blässe, offener Mund, zugemachte Lippen, Lippenbeißen, Beißen die inneren Lippen.

Zu den Gesten gehören: Nicken, Kopfschütteln, Berührung, Hände ringen, unbewegte Hände, Augendeckung, Lippendeckung, Handfläche zeigen, Hand zur Faust ballen, mit Finger zeigen, Kopfkratzen, Gesichtsscheuerung, Fingerglied knacken, Werge nehmen vom Kleid, Fliegenklappen, türmende Hände, trommelnde Finger, Spiel mit den Fingern.

Körpersprache: neigender Kopf, umgewendeter Kopf, schwerer Schluck, schnelles Atmen, trockener Husten, nervöse Gesichtszuckung, Schultern hochziehen, verschränkte Arme, reckende Armbeugung, verschränkende Handgelenke, ständige Öffnung und Zumachen der Hände, Zusammenknicken, Zappeln, zurückschreckende Körperhaltung, Zurücklehnen, Vorherlehnen, Fußverschränkung und wieder auf den Boden legen, Richtung der Oberfüße, Fußtrommeln. MAJESKI, W. J. – BUTLER, R.: *Lügenuntersuchendes Büchlein*. Budapest, 1996. 21–23. o.

¹⁰ Auf Grund der Studie von Edelman, die weitverbreitet ist und die das Thema in der Tiefe durchblickt. Siehe darüber ausführlicher: EDELMAN: Non Verbal Behavior... 159–178. o.

A) Die Lügner sind geneigt, ein bisschen weniger zu lachen. (Ekman–Friesen–O’Sullivan 1988)¹¹ Das Lachen in Verbindung mit der Lüge scheint sich von dem Lachen zu unterscheiden, das in einem gefühlsmäßig geplagten Zustand herauskommt. Dies letzte kann in die Kategorie trauriges/unglückliches Lachen eingeordnet werden. (Ekman 1985, 1988)¹²

B) Allgemeine Tendenz ist beim Augenkontakt, dessen Verstärkung häufiger wird. (DePaulo–Stone–Lassiter 1985)¹³

Wenn die Täuschung mit dem Verbrechen in Verbindung ist, kann die Strategie so sein, dass es auch möglich ist, dass die Betrüger um ihr eigenes Verbrechen abzudecken, nehmen weiten Platz oder sie ziehen sich zurück, zum Beispiel mit der Vermeidung vom Augenkontakt. Es gibt wirklich einige Zeichen, die das vorspiegeln, dass jeder, der lügt, das Augenkontakt zu vermeiden versucht, so fassen die Laien zusammen. Jedoch 18 Erfahrungsstudien übersehend fand DePaulo–Stone–Lassiter so, dass die allgemeine Tendenz beim Augenkontakt ist, dass es sich verstärkt oder wird häufiger. Es kann lieber wahrscheinlicher sein, dass diejenigen, die jemanden täuschen wollen, setzen das voraus, wenn sie ihren Blick umwenden, dann können sie erwischt werden und das wollen sie damit kompensieren, lieber umzuschauen.

Es lässt sich voraussetzen, dass die Lügner öfter blinzeln und auch die Pupillen starren besser aus.¹⁴

C) Für die Lügner, (dem allgemeinen Glauben entgegen) – ist die unruhige, nervöse (Hand, Fuß, Kopf) Bewegung, die schmeichlerische Körperhaltung nicht charakteristisch, da sie sich bewusst bemühen – weil sie wissen, dass es nötig ist – sich selbst zu kontrollieren, die Körper streng im Zügel zu halten. (Ekman–Friesen 1969, 1974)¹⁵ Es ist auch bewiesen, dass die Täuschung mit weniger demonstrativen Handbewegungen geht. (Die Bewegungen, die die Sprache, die Intonation, die Satzbildung, die Abtönung begleiten, werden seltener vorkommen.) (DePaulo–Stone–Lassiter 1985, Ekman 1988)¹⁶ Man kann das auf die Möglichkeit andeuten, dass die Stellung der Lüge auf das Kennenlernen richtende, auf kognitive Weise zusammengesetzt ist, deshalb konzentriert sich die Aufmerksamkeit lieber auf das

¹¹ EKMAN, P. – FRIESEN, W. V. – O’SULLIVAN, M.: Smiling when lying. *Journal of Personality and Social Psychology*, (1988) 54. sz., 414–420. o.

¹² EKMAN, P.: *Telling lies: Clues to deceit in the marketplace, politics and marriage*. New York, 1985; EKMAN, P.: Why lies fail and what behaviors betray a lie. In YUILLE, J. (ed.): *Credibility Assessment*. Dordrecht, 1988.

¹³ DEPAULO, B. M. – STONE, J. I. – LASSITER, G. D.: Deceiving and detecting deceit. In SCHLENKER, B. R. (ed.): *The Self and Social Life*. New York, 1985.

¹⁴ DEPAULO, B. M. – STONE, J. I. – LASSITER, G. D.: Telling ingratiating lies: Effects of target sex and target attractiveness on verbal and non verbal deceptive success. *Journal of Personality and Social Psychology*, (1985) 48. sz., 1191–1203. o.

¹⁵ EKMAN, P. – FRIESEN, W. V.: Non verbal leakage and clues to deception. *Psychiatry*, (1969) 32. sz., 88–106. o.; EKMAN, P. – FRIESEN, W. V.: Detecting deception from the body of face. *Journal of Personality and Social Psychology*, (1974) 29. sz., 288–298. o.

¹⁶ DEPAULO–STONE–LASSITER: Telling ingratiating lies... 1191–1203. o.; EKMAN: *Telling lies...*

verbale Inhalt, als die Begleitungsbewegungen. Auf deren Möglichkeit kann es noch auch andeuten, dass die Personen, die Lügenstellungen haben, halten ihre eigene Handlung viel zu viel unter Kontrolle.

D) Die Personen, die Lügenstellungen haben, geben paralinguale Zeichen, sie scheinen abgebrochen und unschlüssig zu sprechen, in ihrer Sprachverwendung kann man die Vielfarbigkeit und den Mangel der Spontaneität fühlen. (DePaulo–Stone–Lassiter 1985; Zuckerman–Driver 1985; Köhnken–Thürer–Zoberbier 1990)¹⁷ Einige Experten meinen, dass der Kreis der paralingualen Zeichen (die Qualität der Sprechttöne, andere Töne, die zur Sprache verbinden) teilen solche Sachen mit, die aus dem verbalen Inhalt nicht ausgehört werden können, oder aus der Mimik unter der Mitteilung. (Bugental–Henker–Whalen 1976; Zuckerman–Amidon–Bishop–Pomerantz 1982)¹⁸ Die Personen, die Lügenstellungen haben, scheinen in schärferen Töne, und unschlüssige, spätere Antworten zu geben, die voll mit Kontinuitätsmängel, Wiederholungen, Versprechungen sind. (DePaulo–Stone–Lassiter 1985; Zuckerman–Driver 1985)¹⁹ Einige Experten deuten an, dass die Sprechttöne während der Lügenstellung schärfer werden (Ekman–Friesen–Scherer 1979)²⁰ obwohl es nicht für alle richtig ist. Einige verwenden weniger scharfe Töne während der Lügenstellung. Diejenigen Feststellungen, dass die während der Sprache vorgekommene Fehler und Umschlüsse öfter werden, klingen mit der Vorstellung zusammen, dass die Lüge mit Gefühlsreaktionen zusammengeht.

So lassen sich einige Menschen auch dann ehrlich zu sehen und zu hören, wenn sie lügen (Bond–Kahler–Paolicelli 1985; Zuckerman–DeFrank–Hall–Larrance–Rosenthal 1979),²¹ die anderen lassen sich auch unehrlich zu sehen und zu hören, wenn sie die Wahrheit

¹⁷ DEPAULO–STONE–LASSITER: Telling ingratiating lies... 1191–1203. o.; ZUCKERMAN, M. – DRIVER, R. E.: Telling lies: Verbal and non verbal correlates of deception. In SEIGMAN, A. W. – FELDSTEIN, S. (eds.): *Multichannel Integration of Non verbal Behavior*. Hillsdale, 1985.; KÖHNKEN, G. – THÜRER, C. – ZOBEBIER, D.: The cognitive interview: Are the interviewer's memories enhanced, too? *Applied Cognitive Psychology*, (1994) 1. sz., 13–24. o.

¹⁸ BUGENTAL, D. B. – HENKER, B. – WHALEN, C. K.: Attributional antecedents of verbal and vocal assertiveness. *Journal of Personality and Social Psychology*, (1976) 34. sz., 405–411. o.; ZUCKERMAN, M. – AMIDON, M. D. – BISHOP, S. E. – POMERANT, S. D.: Face and tone of voice in the communication of deception. *Journal of Personality and Social Psychology*, (1982) 43. sz., 347–357. o.

¹⁹ DEPAULO–STONE–LASSITER: Deceiving and detecting deceit. ZUCKERMAN–DRIVER: Telling lies...

²⁰ DEPAULO–STONE–LASSITER: Telling ingratiating lies... 1191–1203. o. EKMAN–FRIESEN: Non verbal leakage... 88–106. o., EKMAN–FRIESEN: *Detecting deception*... 288–298. o. DEPAULO–STONE–LASSITER: Telling ingratiating lies... 1191–1203. o.; EKMAN: *Why lies*... DEPAULO–STONE–LASSITER: Telling ingratiating lies... 1191–1203. o.; ZUCKERMAN–DRIVER: Telling lies...; KÖHNKEN–THÜRER–ZOBEBIER: The cognitive interview... 13–24. o. BUGENTAL–HENKER– WHALEN: Attributional antecedents... 405–411. o.; ZUCKERMAN–AMIDON–BISHOP–POMERANT: Face and tone of voice... 347–357. o.; EKMAN, P. – FRIESEN, W. V. – SCHERER, K.: Body movement and voice pitch deceptive interaction. *Semiotica*, (1979) 16. sz., 23–27. o.

²¹ BOND, C. F. – KAHLER, K. N. – PAOLICELLI, L. M.: The miscommunication of deception: An adaptive perspective. *Journal of Experimental Social Psychology*, (1985) 21. sz., 331–345. o.; ZUCKERMAN,

sagen. (Riggio–Tucker–Throckmorton 1987)²² Diese Erscheinung nennt man „Verhaltensabweichung/Deformierung.“

Man hat Glauben über das Benehmen der Lügner, und die Täuschung schreibt man denjenigen zu, die sich stereotypisch täuschende Weise handeln, auch wenn sie die Wahrheit sagen. (Bond–Kahler–Paolicelli 1985)²³

E) Den Sprechern entgegen, die für die Lüge weniger motiviert sind, die stärker Motivierter antworten langsamer, kürzer und in schärferen Tönen. Währenddessen schaffen sie weniger Augenkontakt, sie blinzeln weniger, bewegen sich ihre Köpfe weniger, wechseln die Körperhaltung weniger, und gestikulieren weniger. (DePaulo–Stone–Lassiter 1985; Zuckerman–Driver 1985; Walters 1996)²⁴ Obwohl die stark motivierten Lügner können auch so sein, die ihre Antwort wahrscheinlich schon im Voraus planen, sie können mehr Übung haben, und sie können in ihrer Täuschungsfähigkeit besser trauen. DePaulo–Kirkeudol referieren darüber,²⁵ dass nicht alle für die Motivations-geringere Wirkungen gleichmäßig empfänglich sind. Die Lügner, die größere Erfahrungen und Selbstvertrauen haben, sind wahrscheinlich weniger empfänglich.

F) Die Fähigkeit des non-verbalen Benehmens scheint mit Übung und Erfahrung während der Kommunikation zu verbessern. (De Paulo 1992)²⁶

Es ist sicher, dass der Unterschied zwischen den Kommunikationsfertigkeiten der Individuen mit der Täuschungsfähigkeit eng zusammenhängt, und das Vertrauen der Menschen in ihrer eigenen Täuschungsfähigkeit spielt eine wichtige Rolle.

G) Es gibt einige Beweise, dass diejenigen, die in der Mitteilung der Gefühlsreaktionen – die mit den Körperhaltungen gezeigt sind –, begabter sind, sie werden erfolgreichere Täuscher. (Riggio–Friedman 1983)²⁷ Deshalb sind die Subjekte, die große Ausdrucksfähigkeit haben und benehmen sich diskret, bei dem Gesellschaftskontakt erfolgreicherer Täuscher, während die Subjekte, die sich zurückhaltend benehmen, sind weniger erfolgreich. (Riggio–Tucker–Throckmorton 1987)²⁸

M. – DEFRANK, R. S. – HALL, J. A. – LARRANCE, D. T. – ROSENTHAL, R.: Facial and vocal clues of deception and honesty. *Journal of Experimental Social Psychology*, (1979) 15. sz., 378–396. o.

²² RIGGIO, R. E. – TUCKER, J. – THROCKMORTON, B.: Social skills and deception ability. *Personality and Social Psychology Bulletin*, (1987) 13. sz., 568–577. o.

²³ BOND–KAHLER–PAOLICELLI: The miscommunication of deception... 331–345. o.

²⁴ DEPAULO–STONE–LASSITER: Deceiving and detecting deceit...; ZUCKERMAN–DRIVER: Telling lies...; WALTERS, S. B.: *Principles of Kinesthetic Interview and Interrogation*. New York, 1996.

²⁵ DEPAULO, B. M. – KIRKENDOL, S. E.: The motivational impairment effect in the communication of deception. In YULLIE, J. (ed.): *Credibility Assessment*. Norwell, 1988.

²⁶ DEPAULO, B. M.: Non verbal behaviour and self-presentation. *Psychological Bulletin*, (1992) 11. sz., 203–243. o.

²⁷ RIGGIO, R. E. – FRIEDMAN, H. S.: Individual differences and clues to deception. *Journal of Personality and Social Psychology*, (1983) 45. sz., 899–915. o.

²⁸ RIGGIO–TUCKER–THROCKMORTON: Social skills and deception ability. 568–577. o.

Das non-verbale Benehmen, das an den Mangel des Selbstvertrauens zurückgeführt werden können, spiegeln sich die Benehmen, die sich auf die Täuschung richten. Das heißt, dass sie unruhige Bewegungen, Stottern, lange Sprachpausen und spätere Antworten ergeben. Die falschen Stellungen, den richtigen entgegen, können besonders dann entdeckt werden, wenn die Überredung der Lüge wichtig ist, aber der Lügensteller glaubt an das Erfolg nur wenig. (DePaulo–Le May–Epstein 1991)²⁹ Bestimmte Menschen scheinen unter bestimmten Umständen über sich selbst zu suggerieren, zu lügen auch wenn es nicht in Frage kommt, bis die anderen gar keinen Zeichen oder nur wenige zeigen, dass sie in der Wirklichkeit nicht die Wahrheit sagen.

H) Wenn es eine Möglichkeit gibt, falsche Mitteilungen zu planen und zu probieren, das erschwert die Entdeckung. (Cody–Marston–Foster 1984; Miller–deTurck–Kalbfleisch 1983; Littlepage–Pineault 1985)³⁰

I) Die erfahrenen Lügner sind wahrscheinlich viel geschicktere Täuscher. (DePaulo, P. J. – DePaulo, B. M. 1989)³¹

J) Es kann ein Problem bedeuten (für den Beobachter), Unterschied zu machen dazwischen, wenn ein Unschuldiger Angst hat, ihm nicht zu glauben, beziehungsweise, wenn ein Schuldiger Angst hat, erwischt zu werden. Daraus kann man folgern, dass solche Differenzierungen genauer verwirklicht werden können, von den Personen, die mehr Erfahrung in der Enthüllung der Täuschung haben. (Ekman 1985)³²

J) Einige professionelle Lügen-Entlarver können die Täuschung in größerem Maß entdecken. (Ekman–O’Sullivan 1991)³³

Mehr als 500 Menschen mussten – unter ihnen die Mitglieder des amerikanischen Geheimdienstes, verheimlichten Lügenkontrolleure, Richter, Polizisten, Psychiater, arbeitende Erwachsene oder Studenten waren – beurteilen, welche Personen von denen Gesehenen lügen und welche die Wahrheit sagen. Nur die Mitglieder des Geheimdienstes brachten Ergebnisse, die besser als zufallsgemäß waren, sie erreichten bedeutend größere Genauigkeit als die anderen Gruppen. Diejenigen, die bei der Enthüllung der Täuschung genauer waren,

²⁹ DEPAULO, B. M. – LEMAY, C. S. – EPSTEIN, J. A.: Effects of importance of success and expectations for success on effectiveness at deceiving. *Personality and Social Psychology Bulletin*, (1991) 17. sz., 14–24. o.

³⁰ CODY, M. J. – MARSTON, P. J. – FOSTER, M.: *Deception: Paralinguistic and verbal leakage*. In BOSTROM, R. N. (ed.): *Communication Yearbook 8*. CA, 1984; MILLER, G. R. – DETRUCK, M. A. – KALBFLEISCH, P. J.: Self-monitoring, rehearsal, and deceptive communication. *Human Communication Research*, (1988) 10. sz., 97–117. o.; LITTLEPAGE, G. E. – PINEAULT, M. A.: Detection of deception of planned and spontaneous communications. *Journal of Social Psychology*, (1985) 125. sz., 195–201. o.

³¹ DEPAULO, P. J. – DEPAULO, B. M.: Can attempted deception by salespersons and customers be detected through non verbal behavioral cues? *Journal of Applied Social Psychology*, (1989) 19. sz., 1552–1557. o.

³² EKMAN, P.: *Telling lies...*

³³ EKMAN, P. – O’SULLIVAN, M.: Who can catch a liar? *American Psychologist*, (1991) 46. sz., 913–920. o.

zählten über verschiedene und abwechslungsreichere Verhaltensformen, und betonten die non-verbalen Zeichen den verbalen gegenüber besser.³⁴

Ist es möglich – demnach – mit irgendwelcher Bestimmtheit aus den non-verbalen Zeichen zu beurteilen, ob der Person lügt oder die Wahrheit sagt?

Es wäre nötig, um die richtige Antwort zu wissen, ob das Benehmen, das man dann zeigt, wenn man mit der Lüge verdächtigt wird, oder wenn Disstress-Umstände vorkommen, in welchem Maß das gewöhnliche Benehmen dieser Person abweicht, was die Bediensteten, Fachleute gar nicht zuverlässig kennen. Bedauerlicherweise kann aus diesen die Schlussfolgerung gezogen werden, dass man im Allgemeinen nicht mit großer Genauigkeit beurteilen kann, ob jemand lügt oder die Wahrheit sagt.³⁵ Die Experten lassen darauf folgern, dass man über den Lügner, der sehr erfahren ist, großes Selbstvertrauen hat, und ist im Gesellschaftsleben bewandert, – der die Möglichkeit hat, seine falschen Stellungen im Voraus zu planen – irrtümlich voraussetzen wird, dass er die Wahrheit sagt.

Das Ekman–O’Sullivan³⁶ Autorpaar meint, dass keines von den Zeichnen, – die auf Täuschung weisen, – perfekter Beweis ist. Es ist gegeben, dass wesentliche, individuelle Unterschiede im non-verbalen Benehmen existieren. Jemand, der solche Beschaffenheit hat, dass er abgebrochen und unschlüssig spricht, oder mit manipulativen Handbewegungen gestikuliert, darf nicht als Lügner beurteilt werden, nur wenn solches Benehmen bei ihm vorkommt.

Man kann auch so begreifen, dass die bestimmten Verhaltensformen und der folgende Kontakt, den es zwischen der Enthüllung der Täuschung gibt, durch wenige Beweise unterstützt werden. (Miller–Stiff 1992)³⁷

Zusammengefasst und auf die Konfrontierung projektierend kann auch ich selbst sagen, dass aus den metakommunikativen Zeichen selbst,³⁸ die der Bedienstete – die Amtsperson

³⁴ *Ibid.*

³⁵ Ein Übungsbeispiel detailliert D.S. „In den 1960-er Jahren haben mehrere CIA-Detektive, die mit dieser A DEPAULO–LEMAI–EPSTEIN: Effects of importance... 14–24. o.; CODY–MARSTON–FOSTER: Deception...; MILLER–DETRUCK–KALBFEISCH: Self-monitoring... 97–117. o.; LITTLEPAGE–PINEAULT: Detection of deception... 195–201. o.; DEPAULO, P. J. – DEPAULO, B. M.: Can attempted deception... 1552–1557. o.; EKMAN: Telling lies...; EKMAN–O’SULLIVAN: Who can catch a liar? 913–920. o.; EKMAN, P. – O’SULLIVAN, M. aufgabe betraut waren – die gesamten, möglichen Kriminaltaktikmethoden – die sich seitdem wesentlich nicht erweitert wurden – eingesetzt, (und noch mehrere!) waren auch nach 3 und halb Jahren nicht imstande, aufzudecken, ob der angebliche sowjetische Spion, Jurij Nosenko die Wahrheit sagte. STREATFIELD, D.: *Gehirngewaschen*. Budapest, 2007. 308. o.

³⁶ EKMAN, P. – O’SULLIVAN, M.: Hazards in detecting deceit. In RASKIN, D. C. (ed.): *Psychological Methods in Criminal Investigation*. New York, 1989.

³⁷ MILLER, G. R. – STIFF, J. B.: Applied issues in studying deceptive communication. In FELDMAN, R. S. (ed.): *Applications of Non verbal Behavioral Theories and Research*. Erlbaum, 1992.

³⁸ „Die falsche Erklärung der äußerlichen Zeichen stellt ein französischer Psychologe geistreich an den Pranger: Wenn der Verdächtige unruhig, aufgeregt scheint, dann ist es nach der Meinung des Verhörers das Zeichnen der Sündhaftigkeit; wenn er sich gleichgültig benimmt, dann ist er verrückt; wenn er an welche Nebenumstände nicht erinnert, dann neigt er hartnäckig, aber wenn

– entweder während der Verfolgung oder während dem Gerichtsfach bemerkt, – keine bestimmten,³⁹ zuverlässigen Daten, keine Folgerung über den Wirklichkeitsinhalt und den Richtigkeitsinhalt des Geständnisses bekommt.⁴⁰

Die richtigen Daten, das Ergebnis kann das sein, wenn der Lügner auf die Wirkung der Konfrontierung seine bisherige Aussage verändert, und dieses Geständnis – schon kontrollierbar – die Wirklichkeit, die Wahrheit beinhaltet.

4. Der psychologische Grund des Konfrontierungskonfliktes

Solcherweise ist die nächste Frage das, auf welche Wirkung sich der Lügner während der Konfrontierung verändert (verändern kann), ob es die Psychologie unterstützt?

Zahlreiche Experte unterstützen, dass die Enthüllung des Täuschungsversuches hilft, wenn der potenzielle Unwirklichkeit behauptende Person sich weiterer Untersuchung aussetzt.⁴¹ Man kann als weitere Untersuchungsform die Konfrontierung betrachten, währenddessen eine bewusste Spannungsschaffung läuft. Die Amtsperson sitzt im Allgemeinen einer solchen Person, dem vorausgesetzten Lügner gegenüber, der bei dem Ereignis da war, hörte, sah, fühlte das Geschehene. Danach bedeutet es erhöhte Schwierigkeit, Spannung Unwirklichkeit zu behaupten, das wissend, dass der Gegenübersitzende die Wahrheit weiß, und weiß es auch, dass auch der Konfrontierter mit seinem Wissen im Reinen ist. So kämpft die Person, die auf das Lügen baut, mit Gewissendrücken, mit der Sicherheit des Gegenübersitzenden, die aus dem Wissen (Wahrnehmung) stammt, gelegentlich mit seiner Selbstsicherheit, und kämpft weiter mit seinem inneren Schamgefühl.⁴²

er über alles ausführliche Information geben kann, dann ist er ein Schlaumeier, wer sich nach einem gut überlegten Plan, geschickt verteidigt.” RIDEGH, R. – OLCHVÁRY-MILVIUS, A.: *Kriminelle Untersuchungslehre. I.* Budapest, 1936. 308. o.

³⁹ Auf ähnliche Folgerungen kam auch schon im Jahre 1968 József Gödöny, nach wem: „Im Protokoll soll auch das Benehmen der Konfrontierten aufgezeichnet werden (sieht nicht ins Auge der Konfrontierte, weint usw.) es ist nötig aber, darauf hinzuweisen, dass es ein Missverständnis wäre, aus diesen Umständen weitgehende Folgerungen zu ziehen. In erster Linie sind die Fakten während der Konfrontierung wesentlich, diese Umstände, die mit dem Benehmen im Zusammenhang sind, können eventuell bei deren Verständnis, Erklärung helfen, man muss aber vorsichtig sein, um die subjektiven Gefühle beim Detektiv nicht zu herrschen. Die erwähnten Umstände können nämlich nicht nur im Zusammenhang mit dem Fall bei den Konfrontierten vorkommen, und auch so können zu den Missverständnissen führen.” GÖDÖNY: *Indizienbeweis in der Strafverfolgung.* 389. o.

⁴⁰ Auch Baldwin macht betont aufmerksam darauf, dass es unsinnlich, unsicher und gefährlich ist, aus der Körpersprache auf das Lügen zu folgern. Siehe darüber CSERNYIKNÉ: *Die Psychologie des Verhörs.* 7. o.

⁴¹ Siehe darüber ausführlicher O’SULLIVAN, M. – EKMAN, P. – FREISEN, W. V.: The effect of behavioral comparison in detecting deception. *Journal of Nonverbal Behavior*, (1988) 12. sz., 203–215. o.

⁴² Laut Lajos Nagy gibt das (das Schamgefühl) den wichtigsten psychologischen Grund der Konfrontierung im Fall des lügenden Zeugen. NAGY: *Zeugenbeweis im Strafprozess.* 365. o.

Meiner Meinung nach lassen sich die Spannung, der Stress, (der eigentlich auf Grund der Forschungen von János Selye Distress genannt wird), also die schädliche, zerstörende Wirkung ausheben, also die bewusste kontrollzerbrochene Rolle sehe ich als erstrangiger, begründender Faktor. Der Vorgangsprozess soll eine solche Spannung, seelischen Druck ins Auge sagen⁴³ die Atmosphäre der Konfrontierung hervorrufen, die geeignet sein sollte (am wenigstens auf experimentellen Stand) für die Willensbiegung, den Willensbruch, die Verführung der Absicht, „den Überschwung“ der Absicht. Nur aus der Spannung stammendes seelisches Plus, die Wirkung auf das Bewusstsein kann eine Veränderung mitbringen, was noch die überraschende Verwendung der Handlung begünstigen kann. Wenn der teilnehmende Lügner nicht weiß, was folgt, was im Besitz, im Wissen der Behörden, beziehungsweise des Konfrontierten ist. Und wie mehrere solche überraschenden, zugleich kraftvollen Wirkungen man trifft, desto größere Chance man zu der Willensbiegung hat.

Auch der Test von Vinczéné Karpeta Verka weist auf die Stresssättigung der Situation und auf die positive Wirkung der Spannung hin. Laut der Feststellung, die auf die psychologische Untersuchung baut: „Die konfrontierten Personen geben verschiedene Antworten auf den Zweiprofilen Test nur dann, wenn die Konfrontierung mit der Spannung geht - meiner Meinung nach behaupten sie unwirklich. „Unter den 11 Menschen lässt sich die Abweichung bei der Hälfte auf der Spur zu folgen zwischen den psychologischen Aufnahmen der ersten (vor der Konfrontierung) und der zweiten (nach der Konfrontierung), aber in einem Fall kann die gesteigerte Spannung neben der Konfrontierung rein eindeutig beweisen. In den weiteren Fällen sind in der Nullhypothese begriffen, das heißt dass auch die unwirkliche Behauptung möglich ist, dieser Fall scheint in meinen Rezensionen nur in 2 Fällen bewiesen zu sein.“⁴⁴

Der phasige, vor und nach der Konfrontierung gemachte Test hat einige schwache Punkte, weiß man die Ursache der Spannung nicht. Das heißt, wenn man die Lüge fühlt, man weiß es nicht, warum es passiert, beziehungsweise weiß man nicht, warum das erwünschte Ziel, die Änderung des Geständnisses (recht richtungsmäßige) nicht erreicht wird. Aus dem psychologischen Aspekt im Fall des Verhöres der Belasteten – und jetzt handelt es sich nur um den Verdächtigten, nicht um den Zeugen und den Injurierten – der Detektiv (allein) legt einen besonderen Nachdruck auf die Manipulation des Angstgefühls des Verdächtigten. Er strebt sich nach der maximalen Angsterweckung im Verdächtigten im Fall, wenn er den Detektiven verführen würde, damit parallel strebt er mit der Mäßigung seines Schuldbewusstseins, „mit Mitgefühl, Verständnis, Verkleinerung, Bagatellisieren“, - die Angst des Verdächtigten vor den erwarteten Folgen des Geständnisses zu vermindern, in diesem Aspekt

⁴³ Das Auge ist nicht nur der Spiegel der Seele, sondern auch das Tor der Seele ist. Die Seele äußert sich durch das Auge, bricht sich Bahn dadurch. Die Kraft, die aus dem Augen strahlt, kommt eigentlich aus der Seele, ich kann es also auch so erklären, dass der Kampf der Seelen bei der Konfrontierung läuft, die Stellung ist ja auf beide Konfrontierte richtig. Der Unterschied der Seele schlägt zusammen, kämpft für „die barmherzige Seele“, für das reine Gewissen.

⁴⁴ VINCZÉNÉ KARPETA, V.: *Die kriminalpsychologischen Aspekte der Konfrontierung im Laufe des Strafprozesses*. Handschrift. Pécs, 2002.

also nach der Beruhigung. Bei der Konfrontierung strebt der Detektiv nach der Auslösung der ähnlichen Wirkungen, mit der Hilfe, dem Assistenten des anderen Konfrontierten, hier ist aber die Vergrößerung des Schuldbewusstseins und die Steigerung der Spannung das taktische Element.

(Nachdem die erste Lösung, der auf die Verminderung des Schuldbewusstseins richtende Test nicht zum Ergebnis führte. Deshalb muss man an das zweite, ans Konfrontierungsmittel wenden.)⁴⁵ Auf diesem Grund kann ich auch so aufsetzen, dass die Konfrontierung ein assistiertes Verhör ist.

Die Spannung der Konfrontierung, die „draufdrückende“ Wirkung kann auch auf dem Grund der Empathie erscheinen, im Allgemeinen Modell ist ja das Leiden, die Traurigkeit, anlässlich des Jammergeschreis für die Wahrheit, der Vorwurf in Augen beim Injuriat, der die Wirklichkeit sagt, kann auch Spannung steigernd sein, zugleich andere Saiten anschlagend bei der Seele, auch dem Lügner, der unter andere Verfahren gezogen wird, dem Zeugen gegenüber.

Bei der seelischen „Bombardierung“ kämpfen zwei Gefühlsgruppen in der Person des konfrontierten Lügners gegeneinander.

Auf einer Seite stehen:

Sich verstecken

Verbergen

Heimlichkeit

Neigung

Flucht vor der Verantwortung

niedergeschlagene Augen

⁴⁵ Beim Verhör des Belasteten haben auch die Worte, die Ausdrücke, die Schatten, die in Fragen angewendet werden, psychologische Bedeutung. Zum Beispiel das Verhör des vorausgesetzten Lügners oder der nicht mitarbeitenden Person (im allgemeinen der Belastete), im Laufe des Gespräches mit ihm, der Kommunikation, bei der Beschreibung, der Erwähnung der Fakten des Falles, was er angerichtet hat, soll man mildere, feinere Worte verwenden. Anstatt das zu fragen: „Warum haben Sie das Opfer getötet?“ fragen wir das: „Warum haben Sie auf den Opfer geschossen?“ Das Wort: „schießen ist milder, als „töten“ und zum gleichen Ziel führt. Es ist wahrscheinlich, mit der Ausweichung der Verwendung eines schroffen Wortes, weniger böse Rückgabe, oder unwirsche, abweisende Antwort zu bekommen. Und wenn man einem solchen Belasteten gegenüber steht, wer mit irgendwelchem Verbrechen des Diebstahles verdächtig ist, dann ist das Wort „wegnehmen“ der mildere, empfohlene Ausdruck und nicht das Wort „stehlen“, was derb, hart lautet. Die „milderen“ (weichen) Wörter „invitieren“ zum Sprechen. Die schroffen Wörter aber „widerstreben“. Das ist eine psychologische weichende Wirkung, die bei der Verwendung der milderen Wörter erscheinen. Das ist die Erscheinung der Sympathie, der Besorgnis, des Leidwesens, die für die Bekenner sind. Dadurch kann der Bedienstete zum Verdächtigen in die Nähe kommen und mitwirken. Die milderen Wörter können mit größerem Erfolg verwendet werden, im Laufe des Geständnisses, des Bekenntnisses. Sie richten darauf vorübergehend den sozialen Schandfleck der Strafausdrücke und die kaltsinnige Unmenschlichkeit zu vermeiden.

Abwendung
Unterdrückung
Lügen strafen
wiederholte Demütigung
wiederholte Betölpelung, Betrug
wiederholte Verletzungen, Leiden verursachen
sekundäre Viktimisierung
Leidenschaftslosigkeit
Gleichgültigkeit
Trotz
gelegentlicher verbaler Kampf, Derbheit
Angst
Schamgefühl

Auf anderer Seite stehen denjenigen gegenüber:

Offenheit
Unternehmen der Tat
Aufdeckung
ins Auge sehen
Aussprechen
Ausgeben
Bekenntnis
Gestehen
Sündenvergebung
Beichte
Verbesserung, Weg der Rückfahrt
Möglichkeit der Reue
Beginn der Wiedergutmachung
Weh
Beleidigung
Traurigkeit
Depression
Leidenschaft
Schwung
Empörung
Enttäuschung
Betroffenheit
Müdigkeit
Überraschung, usw.

Es ist kein Zufall, wenn es die Aufzählung und das Mechanismus, Elemente der Schaffung der Spannung sehend auftauchten, dass die Konfrontierung auch heutzutage Bekenntnis, Anerkennung-orientiert „seelische Tortur sind.“ Auch darum ist es kein Zufall, da – wie ich schon im früheren, geschichtlichen Kapitel darauf hinwies, es wirklich aus der Quästion, der Tortur auswuchs, das heißt, dass es die heutigen gesetzlichen psychologischen Drücke aus dem XXI. Jh. rechtsstaatliche Mittelsammlung mit amtlicher Hilfe auffahren lässt.

Die Konfrontierung baut psychologisch „auf sinnesempfindliche Überlastung“ auf, in derer Laufe kann der Lügner alleinbleiben und isoliert werden kann, seine Schamgefühl, Einsamkeit, Friedlosigkeit, Empfindungslosgefühl, inneres Weh, Angst, innere Demütigung, inneres Schock vor der Überraschung des Auffliegens, eventuell Leidwesen, Empathie, Müdigkeit, „Gehirngewaschen“ können dorthin führen lassen, dass sein Gehirn, seine Gedanken, seine Absicht (Ziel) „umprogrammiert“ werden, alle diese erzwingen, pressen die Veränderung aus, zum guten Weg zu kehren, den richtigen Weg, die Rechtlichkeit zu unternehmen. Weitergehend sogar, die Sünde zu unternehmen, das Bekenntnis, die Sünde zu gestehen, die Beichte, die Aussprache, dadurch die Erleichterung, und damit vielleicht zusammen die Sündenvergebung, die Reue, den Keim der Vergebung des Wahrheitssagers, des Belasteten. Auf Grund meiner Forschung ist darauf zu schließen, dass das Existieren der Konfrontierung selbst grundsätzlich auf einer Vermutung, einer Voraussetzung gebaut ist.

Namentlich, dass man – auf die Wirkung der Spannung, des seelischen Druckes – die wirkliche Tatsache einem solchen Menschen aufdeckt, über den man weiß, dass er die Lüge genau weiß, da er sich selbst das Geschehen wahrnahm (sah und/oder hörte). Das kann als vermutliche Tatsache aufgefasst werden, was auch nach der Übung nicht unwiderlegbar ist, weil es dagegen viel mehr erfolglose Konfrontierungen gibt, als die erfolgreichen, nämlich die Bestätigung der These. Man kann auch lügen, wenn man genau weiß, dass die anderen die Wurzel, den Sachverhalt seiner Lüge kennen. So bleibt die Konfrontierung jedes Mal ein Experiment, eine Möglichkeit, die prinzipielle These zu bestätigen, was man riskieren kann oder es lohnt sich zu tun. Die experimentale Kriminalpsychologie konnte bisher die Konfrontierung stärken, da es kein richtiges kriminelles Experimentmodell die Wahrheit suchenden Untersuchungen gegenüber eingestellt werden kann. Zum Beispiel sind die Studenten, die oft als Versuchsperson angestellt werden nicht (aber auch keine anderen) geeignet für die Modellierung der Konfrontierungssituationen, die mit dem Verbrechen verbunden sind, da dazu in den meisten Fällen Verbrechen aufgewendet werden müssten (und sogar im allgemeinen schwere) und nur danach könnten die Spannungs- und Wahrheitsniveaus kontrolliert werden. Im Fall der wirklichen Verbrecher und der wirklichen Taten schließt der Verfahrensakt selbst die Modellierung, das Experiment aus.

Diese Tatsache widerruft aber unsere bisherige Hypothese, Kenntnisse und unsere Vorstellungen noch nicht in Verbindung mit der Grundlage und der Anwendung der Psychologie der Konfrontierung.

A büntetőjogi cselekményfogalom

1. Bevezetés

Györgyi Kálmán a 20. század kiemelkedő jogtudósa. Kiemelkedő a szó szoros értelmében, hiszen magas ember, aki nemcsak természetével, de munkásságával is kitűnik büntetőjogtanáraink közül. Életútját már méltatták az arra hivatottak, azonban egy lényeges mozzanat talán háttérbe szorult: neve mindmáig ajtókat nyit meg a magyar kutatók számára Európa vezető büntetőjogi intézeteiben. Jelen sorok szerzője megtapasztalhatta a Jubiláns személyét a német nyelvű országokban övező tiszteletet, ami egyúttal jelzi azt a felbecsülhetetlen értékű, önzetlen munkát, amit hazai büntetőjog-tudományunk nyugati elismerése érdekében végzett.

A szerzőnek az a megtiszteltetés jutott osztályrészéül, hogy a Jubiláns hosszú éveken keresztül nagyvonalúan megosztotta vele tanszéki dolgozósobáját. A szűkös helyiséggazdálkodás kényszerűsége okán így lehetősége nyílt arra, hogy emberközelből is megismerhesse disszertációjának korábbi hivatalos bírálóját. Feltétlenül említendő e körben a szoba egyetlen dísze, a régi könyvesszekrény. Állománya tükrözi a Jubiláns biztos ízlését, irodalomban és jogtudományban egyaránt. Ez a bútordarab még tömörfából készült, mives munkával. Egyetemi oktatók nemzedékeinek sorát szolgálta, becsülettel ellenállt a gyorsan változó idők divatjainak, arisztokratikus tartózkodással szemléli az újabb berendezési tárgyak színes kárpitját, silány minőségét.

A legérdekesebb azonban az alsó fiók: Györgyi ugyanis itt tartotta kézzel írott jegyzeteit, amelyek tanulmányozására jóindulatúan felhatalmazta a szerzőt. A gyöngybetűkkel telerótt füzetlapokon Csatskó, Finkey, Heller gondolatait olvashatjuk, rendszerezve, gondolatébresztő kommentárokkal – talán egy jelentős büntetőjog-dogmatikai mű előkészítéseként.

Ehhez kívánunk a Jubilánsnak egészségben és alkotóerőben eltöltött további évtizedeket!

* Dr. Filó Mihály PhD, egyetemi adjunktus (ELTE), ügyvéd

2. A büntetőjogi cselekményfogalom alapjai és funkciói

A cselekmény – mint a bűncselekmény *genus proximuma*¹ – a bűncselekmény fogalmának központi eleme, ami az egyes tényállásokban elkövetési magatartásként jelenik meg.² Álláspontunk szerint a cselekmény kategóriája feltétlenül a bűncselekménytan elemeként tárgyalandó, és csak egyik vetülete az elkövetési magatartás interpretálása. A büntetőjogi felelősség alapját kizárólag emberi magatartás képezheti.³ A cselekménytan megfelelő kidolgozása ezért a büntetőjog-tudomány számára elengedhetetlen feladat: a cselekmény a büntetőjog rendszerének „*arkhimédieszi pontja*”,⁴ amely a bűncselekmény rendszerében fundamentális szerepet kap: függetlenül attól, hogy elfogadjuk-e egy büntetőjog-specifikus cselekményelmélet létjogosultságát, bizonyos, hogy metodikailag az absztrakt bűncselekmény-fogalomban kap helyet, azonban még a tényállás tanán kívül, tehát a szándékos és gondatlan bűncselekményeket egyaránt át kell fognia.⁵ Minden bűncselekmény szükséges előfeltétele, hogy egyáltalán emberi cselekményről legyen szó. Ennek megfelelően a cselekménytan primer funkciója, hogy elhatárolja azokat a magatartásokat, amelyek egyáltalán nem képezhetik a büntetőjogi vizsgálat tárgyát.

A cselekménytan azonban kivétel a bűncselekmény minden elemére: attól függően kell például a tényállást értékelésmentes vagy normatív kategóriaként értelmeznünk, illetőleg a szándékot a tényállás szubjektív ismérveként vagy a bűnösség elemeként felfognunk, hogy a cselekményt „*finális*”, vagy „*kauzális*” természetűnek tételezzük. Engisch mutat rá továbbá a cselekményfogalom *transzformációs funkciójára* is, vagyis arra, hogy a büntetőjog-tudomány éppen a cselekménytanon keresztül fogadhatja magába a pszichológia és a pszichiátria vagy a szociológia és az antropológia eredményeit, s ezáltal reflektálhat más normatív területek – elsősorban az etika – cselekményfogalmaira is.⁶

3. Jogirodalmi álláspontok

A téma azonban hazai jogirodalmunkban jelentőségéhez képest meglepően kevés teret kap.

A cselekményt újabb keltezésű kommentárjaink az ún. *redukált cselekményfogalom*nak megfelelően egybehangzóan akaratlagos és hatóképes emberi magatartásként definiálják.

¹ BÉKÉS I. – FÖLDVÁRI J. – GÁSPÁR Gy. – TOKAJI G.: *Magyar büntetőjog. Általános Rész.* Budapest, 1980. 111. o.; FÖLDVÁRI J.: *Magyar büntetőjog. Általános Rész.* Budapest, 2006. 97. o.

² WIENER A. I. (szerk.): *Büntetendőség–büntethetőség. Büntetőjogi tanulmányok.* Budapest, 1999. 172. o.

³ MAURACH, R. – ZIPF, H.: *Strafrecht. Allgemeiner Teil. Teilband I.* 8. Aufl., Heidelberg, 1992. 190. o.

⁴ ZOLL, A.: Handlung als Grundelement im Verbrechensaufbau. *Archivum Juridicum Cracoviense*, (1984) 115. o.

⁵ MAURACH–ZIPF: *Strafrecht.* 192. o.

⁶ ENGISCH, K.: Logische Überlegungen zum Verbrechensaufbau. 362. o. In STRATENWERTH G. et al. (szerk.): *Festschrift für Hans Welzel zum 70. Geburtstag am 25. März 1974.* Berlin – New York, 1974. 343. o.

Wiener ezen a szinten rekeszti ki a felelősség köréből a hipnózis alatt végzett mozgásokat, továbbá a reflexmozgásokat, mint a nem akaratlagos emberi magatartás iskolapéldáit.⁷ Az osztrák szerzők ebbe a körbe sorolják még – az európai kódexek többségéhez hasonlóan⁸ – az akaratot megtörő erőszak (*vis absoluta*) hatása alatt elkövetett cselekményt, tekintettel arra, hogy itt hiányzik a magatartás akarati irányításának lehetősége.⁹

A redukált cselekményfogalom objektív oldala a hatóképesség, míg szubjektív oldala az akaratlagosság, amely utóbbi a magatartás és tanúsítója közötti akarati viszonyt jelenti. Az akaratlagosság – amely rendszerint tényleges, de lehet potenciális is – nem tételez fel bűnöséget.¹⁰

A redukált cselekményfogalmat kidolgozása hazánkban a szegedi büntetőjogi iskola vívmánya.¹¹ Békés később a szociális iskola tanainak megfelelően vette át azzal, hogy a hatóképes és akaratlagos magatartás sem lehet büntetőjogilag releváns, ha az objektíve nem alkalmas arra, hogy a jogtárgyat sértse vagy veszélyeztesse.¹² Álláspontját azzal demonstrálja, hogy a kísérleti szakban megrekedt materiális bűncselekmény büntetendőségét az alapozza meg, hogy az elkövető magatartása az eredmény előidézésére (annak elmaradása ellenére is) objektíve alkalmas volt. Az előző, formális meghatározáshoz képest Földvári a cselekményt – a szándékos bűncselekmény jellemzőit tartva szem előtt – *tartalmilag* jellemzi, az emberi magatartás pszichikai és fizikai fázisainak bemutatásával.¹³ A hazai konszenzus ellenére azonban a kérdés, hogy a büntetőjogi cselekményfogalomnak milyen követelményeknek kell megfelelnie, évszázadok óta viták keresztüzében áll. Az egyes felfogások közötti alapvető különbség, hogy a cselekményt ontológiai vagy normatív kategóriának láttatják, illetve az akaratot rendszertanilag hol helyezik el a bűncselekmény-fogalomban.¹⁴ A német jogirodalomban találkozunk olyan elgondolással is – az ún. *negatív cselekménnyel* – amely eleve tagadja, hogy a tevékenység és a mulasztás egyetlen közös fogalommal leírható, ezért a cselekmény meghatározásának funkciója abban merül ki, hogy a nem akaratlagos testmozgásokat – mint *nem cselekményeket* – kizárja a vizsgálat köréből. E felfogás értelmezésében a cselekmény nem jelenik meg önálló mozzanatként a bűncselekmény-fogalomban, hanem a jogellenesség vagy tényállásszerűség elemeként szerepel. A negatív cselekménnyel Herzberg

⁷ WIENER A. I. (szerk.): *Büntetőjog. Általános Rész.* Budapest, 2003. 67. o.

⁸ Ligeti utal arra, hogy az erőszakot és a fenyegetést az európai kódexek többsége a szándékosság körében, a szándék akarati összetevőjénél bírálja el. LIGETI K.: Az új Büntető Törvénykönyv Általános Részének koncepciója. *Büntetőjogi Kodifikáció*, (2006) 1. sz., 15. o.

⁹ KIENAPFEL, D.: *Strafrecht. Allgemeiner Teil.* Wien, 1991. 7. o.

¹⁰ NAGY F.: A bűncselekmény tana. In BELOVICS E. et al.: *Büntetőjog. Általános Rész.* Budapest, 2012. 166. o.

¹¹ TOKAJI G.: *A bűncselekménnyel alapjai a magyar büntetőjogban.* Budapest, 1984; NAGY F.: *A magyar büntetőjog általános része.* Budapest, 2001.

¹² BELOVICS E. et al.: *Büntetőjog. Általános Rész.* Budapest, 2006. 92. o.

¹³ BÉKÉS–FÖLDVÁRI–GÁSPÁR–TOKAJI: *Magyar büntetőjog.* 111. o.; FÖLDVÁRI: *Magyar büntetőjog.* 99. o.

¹⁴ BRAMMSEN, J.: Tun oder Unterlassen? *Goldtdammer's Archiv für Strafrecht*, (2002) 193. o.

által képviselt változata a cselekmény alapkategóriájává a mulasztást teszi.¹⁵ Kérdéses azonban, hogy a büntetőjog-tudomány számára megalkotható-e egy megalapozott cselekménytan, amely a tevékenység és a mulasztás modalitását egyaránt átfogja. A legkorábbi, *naturális cselekménytan* nem választotta el a testi mozgás akarását annak következményeinek akarásától, tehát a cselekménynek a megvalósított akaratot tekintette. A cselekmény így lényegileg a bűnösséget is magában foglalta.¹⁶

A Liszt által képviselt *kauzális cselekménytan* értelmében a büntetőjogi cselekmény már „*akaratlagos magatartás, amely a külvilágra hat, pontosabban: a külvilág változásának eredményezése, illetőleg egy változás meg nem akadályozása akaratvezérelt cselekvés által*”.¹⁷

Ez a definíció elsősorban arra volt alkalmas, hogy természeti eseményeket elhatárolja az emberi magatartástól. A kauzális irányzat mai képviselői – Baumann, Weber, Mitsch – már arra mutatnak rá, hogy a cselekmény és a tényállásszerű eredmény élesen elkülönítendő.¹⁸ A cselekmény még a természet világába tartozik, ezért értékelésmentes, az utóbbi már normatív kategória. A nézetrendszer eredeti formájában azonban a cselekmény fogalmába felvette a tényállásszerű eredményt is: a cselekmény az eredmény előidézése. Ez a feltételezés azonban már ontológiai szempontból sem tartható. Békés szerint a kauzalisták a cselekményt vezető tudattartalmat „*művi úton*” kettéválasztják, ami az emberi akarat jogszempontú kettévontását jelenti. Akarati formának nevezik azt a tudattartalmat, amely a testi mozgást létrehozza, akarati tartalomnak a testi mozgás célját alkotó elemeket. Az akarati forma a cselekmény részeként a tárgyi oldalra kerül, míg az akarati tartalom a bűnösség alkotórészeként a szubjektív oldalra.¹⁹ Témánk szempontjából azonban az a lényegi változás a naturális eszmékhez képest, hogy a mulasztást is integrálják a cselekményfogalomba azáltal, hogy a cselekmény már nem fogható fel testi mozgásként. Az akaratvezérelt magatartás kategóriája átfogja a passzivitást is, amely nem más, mint a szellemi elhatározás, hogy nem teszünk semmit. A mulasztás azonban egyelőre nem kapcsolódik össze a magatartási elvárásokkal, hanem egyszerűen akaratlagos meg nem akadályozása egy külvilági változásnak.²⁰ Erre pedig kizárólag akkor nincsen mód, ha a változás megakadályozása azért kizárt, mert egyáltalán maga a cselekvés sem merülhet fel reális lehetőségként, mint például az alvás vagy eszméletlenség állapotában.

A kauzalista iskola a 19. század utolsó harmadának karakterisztikus szellemi terméke, amikor a természettudományos szemlélet betört a társadalomtudományba. Ahogy minden természeti esemény egy kauzális lánc eredménye, úgy a bűncselekmény is ok-okozat logikái

¹⁵ HERZBERG, R. D.: Die Unterlassung im Strafrecht und das Garantenprinzip. *Goldtdammer's Archiv für Strafrecht*, (1996) 189. o.

¹⁶ BELOVICS et al.: *Büntetőjog. Általános Rész.* 95. o.

¹⁷ LISZT F.: *Lehrbuch des deutschen Strafrechts*. Berlin, 1900. 116. o.

¹⁸ BAUMANN, J. – WEBER, U. – MITSCH, W.: *Strafrecht. Allgemeiner Teil. 10. Auflage*. Bielefeld, 1995. 196. o.

¹⁹ BELOVICS et al.: *Büntetőjog. Általános Rész.* 91. o.

²⁰ LISZT: *Lehrbuch...* 116. o.

rendjén jön létre. A büntetőjog azonban szükségszerűen szűkebb határok között keresi az okozati összefüggést, mint a természettudományos módszerrel dolgozó kriminológia, és arra korlátozódik, hogy a büntetőjogilag még releváns okokat kiválassza. Ezek az okok nem azonosak minden emberi magatartással, amelyek a bűncselekmény megvalósulásához vezettek, csak azokkal, amelyek a tényállás szempontjából jelentős okfolyamatot közvetlenül elindították. Látni kell azonban, hogy a tényállás és a tényállásszerű eredmény nem természetes entitás, hiszen ezeket maga a jog határozza meg.

A természeti törvényeknek azonban csak egy olyan cselekményfogalom felel meg, amely a természeti okozatiságot tükrözi. A cselekményt el kell választani a tényállás megvalósításától. A cselekmény ezáltal teljességgel értékelésmentes, naturális kategóriává válik, amely a természettudomány eszközeivel mérhető.²¹ A kauzális szemléletnek azonban – legalábbis kritikusai szerint – kapitulálnia kell a mulasztás problémája előtt, a mulasztásnak ugyanis a természetben nincsen kauzalitása. A teória képviselői nem látják a cselekmény normatív oldalát, ezért nem tehetnek eleget a büntetőjog elvárásainak. A mulasztás struktúrája csak a büntetőjog értékrendszerének a tükrében tárható fel.²²

Az akarati tartalom a kauzális elméletben a cselekményt kiváltó mozzanatra utal, és nem annak célirányosságára. Ezzel szemben a *finális cselekménytan* alaptétele, hogy az emberi cselekmény lényege annak célirányosságában, finalításában rejlik. Ahogy Welzel fogalmazott: „*A kauzalitás vak, a finalitás lát.*” Példájában egy nővér vértlenül halálos mérget ad a betegnek. Ugyan az injekció beadása finális tett, de nem finális ölési cselekmény, mivel a nem szándékolt halál pusztán kauzális eredmény, ami nem felel meg a nővér célképzetének.²³

Békés mutat rá, hogy a finális elgondolás – és az arra épülő teljes finális elmélet – valójában nem cselekménytani, hanem bűnösségi elmélet, mivel képviselői, egy „*dogmatikai bravúrral*” a szándékosságot, sőt a gondatlanságot is kiemelik a bűnösség köréből, és jogellenességi bűncselekményelemnek nyilvánítják. Ezzel gyökeresen átrendezik a bűncselekményfogalmat, és a bűnösségfogalom a tényleges pszichikai viszonytól elszakított normatív értékítéletté válik.²⁴ Welzel felfogása – Schroeder szerint – nem pusztán a bűncselekménytan rendszerének megújítását tűzte ki célul, hanem jogelméleti lépést is jelentett. Annak elismerését, hogy a jognak igazodnia kell a valóság ontológiai sajátosságaihoz. Az emberi magatartás finális struktúrájának felfedezése is ezt a tendenciát erősítette.²⁵ A finalizmus – tudomány-

²¹ MAURACH–ZIPF: *Strafrecht*. 119–200. o.

²² BELOVICS et al.: *Büntetőjog. Általános Rész*. 100. o.

²³ WELZEL, H.: *Das neue Bild des Strafrechtssystems*. 4. Auflage. Bonn, 1961. 12. o.

²⁴ BÉKÉS–FÖLDVÁRI–GÁSPÁR–TOKAJI: *Magyar büntetőjog*. 113. o.; BELOVICS et al.: *Büntetőjog. Általános Rész*. 96. o.

²⁵ SCHROEDER, F.-C.: *Verbrechenslehre und Menschenbild*. 85. A jog ontológiai meghatározottságának felfedezése valójában nem különbözik a dialektikus materializmus tételeitől. Ennek fényében különösen meglepő, hogy az egykori szocialista országok büntetőjogászai milyen hévvel támadták a finalizmust mint a „*burzsoá legalitás utolsó maradványainak végleges szétzúzását*”, a *Gesinnungsstrafrecht* elismerését. (KÁDÁR M. – KÁLMÁN Gy.: *A büntetőjog általános tanai*. Budapest, 1966. 274. o.)

történeti szempontból – az 1950-es évek uralkodó pszichológiai irányzatának, a Brentano és Stumpf által alapított intencionalizmusnak jelenti a büntetőjog-tudományi recepcióját.²⁶ Welzel tanai éppen a mulasztást nem tudták megfelelően értelmezni. A finalisták a mulasztásban a célirányos akarat által uralt emberi magatartás másik formáját látták, amelyben nem az aktuális, hanem a potenciális finalitás jelenik meg. Az ellenük felhozott kritika azonban éppen abban áll, hogy a mulasztást nem lehet a finális cselekményfogalomba integrálni.²⁷

4. A szociális-perszonális irányzat

A kauzalista és a finalista iskola alkonyát a neokantiánus és neohegeliánus eszmékkel rokon *szociális cselekménytan* hozta el, amely az emberi cselekmény lényegét annak társadalmi relevanciájában látja mint társadalmi valóságot alakító faktort, annak minden kauzális, finális és normatív aspektusával.²⁸ Jescheck klasszikus megfogalmazása szerint: „*Társadalmilag jelentős emberi magatartás (sozialerhebliches menschliches Verhalten), ami az ember cselekvési lehetőségeire adott választ jelent, amely az embert társadalmi szerepében mutatja meg.*”²⁹ A szociális tanok kompromisszumot jelentenek a szigorú normatív és ontológiai teóriák között. A finalitás nem szükségszerű előfeltétele az emberi magatartásnak, ennek megfelelően lehetségessé válik a tevékenység és a mulasztás egy egységes kategória alá vonása. A szociális tanokhoz esik közel a Roxin által alapított *perszonális cselekménytan*, amely a cselekményt a személyiség megnyilvánulásában látja, amelynek alapja az ember „*lelki-szellemi szférája*”. Egyezően azonban a többi elmélettel, a gondolat még nem lehet bűncselekmény, mert önmagában hiányzik a kapcsolata a külvilághoz. A szándékos és gondatlan tevékenység, valamint a mulasztás egyaránt a személyiség megnyilvánulásaként értékelendő. A perszonális tan – szemben a szociális iskolával – nem a cselekvő és a külvilág közötti interakcióra, hanem magára a cselekvőre tekint.³⁰ Ennek a felfogásnak az alapjait azonban már Kaufmann megteremtette, amikor a cselekményt a „*személyiség objektiváció-jaként*” jellemezte.³¹

²⁶ SCHROEDER: *Verbrechenslehre*... 85. o.

²⁷ JESCHECK, H.-H. – WEIGEND, T.: *Lehrbuch des Strafrechts. Allgemeiner Teil*. 5. Auflage. Berlin, 1996. 18. o.

²⁸ WESSELS J. – BEULKE, W. – SATZGER, H.: *Strafrecht Allgemeiner Teil*. München, 2015. § 3 Rn. 91.

²⁹ JESCHECK, H.-H.: Der strafrechtliche Handlungsbegriff. In BOCKELMANN, P. – GALLAS, W. (szerk.): *Festschrift für Eberhard Schmidt zum 70. Geburtstag*. Göttingen, 1961. 152. o.

³⁰ ROXIN, C.: *Strafrecht Allgemeiner Teil. Band 1. Grundlagen. Der Aufbau der Verbrechenslehre*. 4. Auflage. München, 2006. 280. o.

³¹ KAUFMANN, A.: *Schuld und Strafe*. Bonn, 1966. 48. o.

5. Az idegtudományok és a szabad akarat – a büntetőjogi cselekménytan alkonya?

Láthattuk, hogy a büntetőjogi cselekménytan főbb elemei a 19. század eszméit tükrözik és közös vonásuk, hogy filozófiai kiindulópontként a szabad akarat tanát fogadják el. Napjainkban azonban, elsősorban az idegtudományok fejlődése nyomán mindez megkérdőjeleződik.³² Különösen az „akaratlagosság” kritériuma áll támadások kereszttüzében.

A „szabad akarat” vagy az „akarat szabadság” leginkább filozófiai kategória, amely Platóntól Wittgensteinig végigvonul az európai gondolkodás történetén.³³ A büntetőjogi felelősség kérdései szükségszerűen érintkeznek az akarat szabadsággal, a büntetőjog-tudományban – így a cselekmény, de mindenekelőtt a bűnösség tanában – rendre megjelennek a determinista és az indeterminista álláspontok közötti filozófiai viták főbb vonalai. A büntetőjogi felelősségre vonás elengedhetetlen feltétele, hogy az akarat szabadság kérdésében állást foglalkunk. A klasszikus büntetőjogi iskola, a felvilágosodás eszményeinek megfelelően a szabad akarat tanát vallja. „Az akarat az eszes lény oksága” – írja Kant –, amely szemben áll az ésszel nem bíró lények okságával, a természeti szükségszerűséggel.³⁴ Ezt a szellemi rendszert, amely az aufklérista individuális etikán alapul, testesíti meg a BGH 1952-es döntése a bűnösség alapjairól:

„A büntetés bűnösséget feltételez. A bűnösség felróhatóságot jelent. A bűnösség megállapításával azt jelentjük ki, hogy a tettes a jogtalant választotta, holott dönthetett volna a jogos mellett is (...) Az ember, szabad, felelős és erkölcsös önrendelkezéseként csak akkor dönthet a jogszerű mellett, ha azt meg tudja különböztetni a jogtalanságtól. Erre pedig az képes, aki erkölcsi ítélőképességénél fogva felismeri a tett jogtalanságát, nem jogtechnikai értelemben, hanem a saját gondolatvilágának megfelelő értékrendszerben.”³⁵

A pozitivista büntetőjogi iskola ezzel szemben – a relatív büntetési elméletnek megfelelően – a determinizmusra alapozott, és feltételezte, hogy mivel az elkövető az adott körülmények között szükségszerűen a bűncselekmény elkövetése mellett dönt, a büntetés kilátásba helyezésével mint visszatartó motívummal lehet – a speciális prevenció elvének megfelelően – az újabb bűncselekmény elkövetésének gátat szabni.³⁶

³² SCHULZ, B.: Willensfreiheit und Strafrecht im Spannungsfeld zwischen moderner Neurowissenschaft und Philosophie. *Polit. crim.*, (2008) 6. sz., 1–61. o.

³³ FÖLDESI T.: *Az akarat szabadság problémája*. Idézi Mészáros Á.: Akarat szabadság a büntetőjogban és annak a bűnrészességgel kapcsolatos összefüggései. *Kontroll*, (2004) 1. sz., 30. o.

³⁴ KANT, I.: *Az erkölcsök metafizikájának alapvetése. A gyakorlati ész kritikája. Az erkölcsök metafizikája*. Budapest, 1991. 81. o.

³⁵ BGHSt 3, 78.

³⁶ WESSELS–BEULKE–SATZGER: *Strafrecht Allgemeiner Teil*. § 1 Rn. 12a.

Kis N. szerint napjainkban az egyéni felelősség és azzal együtt a bűnösség elve regresz-szióban van.³⁷ Álláspontja szerint nehezen tartható a büntetőjog pszichologizáló, szubjektívizáló szemlélete, amely „az emberi tudat és psziché megismerhetőségének hipotézisére építve bizonytalan vélelmekből épít védfalat a bűnösségi ítélet köré”.³⁸ A negligencia problémáit vizsgáló objektivista felelősségi tanok, a más tettéért való vikárius és kollektív felelősség vagy a szervezetek büntethetőségének tételei kétségtől a determinista teória megerősödését jelentik.³⁹ Jelen dolgozatnak nem lehet célja, hogy a büntetőjogi dogmatika, a bűnösségi elv és az akaratszabadság kölcsönhatását tágabb kontextusba helyezze. A bűnösségi elv hanyatlása egy olyan társadalomképet tükröz, amelyben a technika és a szervezettség fejlődésével az emberi hiba kockázata aránytalan veszélyeket hordoz magában, másrészt a szervezeti hatalom megerősödése a felelősség formáinak újragondolását vonja maga után.⁴⁰ Schroeder hasonlatával élve, az objektív felelősség iskolapéldája *Csernobil* tragédiája.⁴¹ A felelősség újragondolása ezért voltaképpen az ipari-termelési forradalmak sorozatának következménye, amely az emberi környezet formálhatóságát hozza magával.

Ugyanebben a társadalomban viszont lejátszódik „a harmadik ipari forradalom”, a biológia forradalma is, ami magának az emberi lénynek a formálhatóságára ad lehetőséget. Ez a változás együtt jár az önrendelkezési jog, az autonómia felértékelődésével,⁴² egyrészt azzal, hogy az autonómia gyakorlásának tényleges határai szinte elképzelhetetlenül kitágulnak,⁴³ másrészt azzal, hogy a kitágult formálhatósági horizonton az egyén garanciákat vár az önmagával kapcsolatos döntéseinek – tehát végső soron szabad akaratának – védelmében.

A neurobiológia legújabb eredményei azonban egyúttal egyre hangsúlyosabban kérdőjelezik meg az emberi akaratszabadság tényleges létezését: Singer elhíresült megállapítása szerint az agykutatók a modern képalkotó eljárásokkal – szemben más kognitív funkciókért felelős agyi területekkel – nem tudták lokalizálni a szabad akarat „főszékét” a központi ideg-

³⁷ „A büntetőjognak már döntően a sérelmek megelőzésére kell összpontosítania, ezért a tudati elem a modern államok nagy anonim közösségeiben nem megfelelő kiindulópont. A bűnösség szerepe helyesen az exculpációban és nem a felelősség megállapításában, az inculpációban van.” [ASWORTH, A.: *Principles of Criminal Law*. Idézi KIS N.: Gondolatok a bűnösségi elv hanyatlásáról. In GELLÉR B. J. (szerk.): *Györgyi Kálmán ünnepi kötet*. Budapest, 2004. 323. o.]

³⁸ KIS: Gondolatok... 322. o.

³⁹ Kétségtelen, hogy a „büntetőjog narcisztikus individualizmusa” nem vesz tudomást a „modern ember extradeterminált állapotáról”. Kis szerint: „Az európai büntetőjogokban fokozatosan hajolnak meg a dogmatika klasszikus tételei és körvonalazódik uniformizált intézményekkel egy közös alkotmányos peremhatár köré az európai országok büntetőjoga.” [*Ibid.*]

⁴⁰ *Ibid.*, 323. o.

⁴¹ SCHROEDER, F.-C.: *Verbrechenslehre und Menschenbild*. In HOYER, A. (szerk.): *Beiträge zur Gesetzgebungslehre und zur Strafrechtsdogmatik*. Heidelberg, 2001. 87. o.

⁴² „The value of personal autonomy is a fact of life.” (RAZ, J.: *The Morality of Freedom*. Oxford, 1986. 394. o.)

⁴³ KELLER, F.: *Refiguring Life. Metaphors of Twentieth Century Biology*. New York, 1995. 36. o.

rendszerben, illetve a tudomány előtt nem ismert olyan „*mentális ágens*”, amelyet az akarat-szabadsággal lehetne azonosítani.⁴⁴

Jelen tanulmánynak természetesen nem lehet célja, hogy a cselekményfogalom, a bűnös-ségi elv és az akarat-szabadság kölcsönhatását tágabb kontextusba helyezze. Eszmefuttatásunk végén azonban annak a meggyőződésünknek kell hangot adnunk, hogy amennyiben az idegtudományok áttörése nyomán végérvényesen elvetjük a szabad akarat tanát, úgy a büntetőjog legfontosabb filozófiai alapkövét veszítjük el. Kétséges, hogy ezen alapkő nélkül megállhat-e még a dogmatika jelenlegi épülete.⁴⁵

⁴⁴ SINGER, W.: *Ein neues Menschenbild? Gespräche über Hirnforschung*. Frankfurt am Main, 2003.

⁴⁵ HIRSCH, H. J.: Zur gegenwärtigen deutschen Diskussion über Willensfreiheit und Strafrecht. *Zeitschrift für internationale Strafrechtsdogmatik (ZiS)*, (2010) 2. sz., 62. o.

A mulasztás okozatosságának találkozása a hivatali gondossági kötelemmel

Tisztelt tanár úr, tisztelt elnök úr, mélyen tisztelt kollégák! A Tanszékünkön két óriás volt. Az egyik tanár úr, a másik pedig Békés Imre, és mindig úgy néztem fel rájuk, mint a dogmatikának utolérhetetlen művelőire. Békés Imre talán egy úgynevezett intuitív dogmatikát művelt, olyan összefüggéseket tudott felmutatni, ami mindenkit meglepett a szakmában. Györgyi Kálmán tanár úr pedig a kristálytisza logika dogmatikáját művelte, mindketten elérhetetlen magasságokba juttatták ezt a művészeti ágat.

Györgyi Kálmán sok szempontból – mind emberileg, mind pedig tudományosan – példaképem, két dolgot hadd emeljek ki. Az egyik Pázmány Péter prédikációiból ellopott mondatral jellemezhető: „természet hajlandósága hozza minden embernek a tudásnak kívánását. Azért az emberi elmének sugára örömet vizsgálja nemcsak a föld színén látható állapotok természetit, hanem a földben teremtetett érceknek, sőt az egekben helyzetetett csillagoknak erejét és tulajdonságait.”¹ Azaz, az örökös tudományos kíváncsiság, a kutatás, az igazságnak a megtalálása, illetve ennek az igénye jellemzi Tanár Úr tevékenységét, s ez volt az egyik, ami elvárásolt az ő személyiségében.

A másik szemponttal összefüggésben pedig idézném tanár úr szavait. Tíz évvel ezelőtt, a 65. születésnapján rendezett ünnepi konferencia végén, tanár úr felállt és azt mondta, hogy „77-en voltak itt, amikor elkezdtük ezt a konferenciát, nekik nagyon köszönöm, hogy eljöttek. Most pedig a végén még mindig 33-an vannak. Nekik pedig köszönöm, hogy maradtak.” Ez a precizitás, hogy egy ünnepi konferencia alatt tanár úr képes volt megszámolni a jelenlévőket, azt gondolom, hogy egy olyan jogászai erény, amely minden jogásznak példát mutat.

1992-ben lettem tanársegéd, és az egyik szemináriumomra bevitettem egy jogesetet: ez a jogeset nemcsak azért emlékezetes számomra, mert nem tudtam elmagyarázni a szemináriumon, és amikor kétségbeesetten Békés professzor tanácsát kértem, hogy mit csináljak máskor ilyenkor, azt mondta, hogy ne vigyek be ilyen jogesetet. A jogeset azonban azért is emlékezetes, mert ebben a jogesetben a Legfelsőbb Bíróság és az akkori legfőbb ügyész összeveszett.

* Dr. Gellér Balázs, PhD (Cantab.), dr. habil., tanszékvezető egyetemi tanár (ELTE), ügyvéd

¹ TARNÓC M. (szerk.): *Pázmány Péter művei. Mely üdvösséges a magunk megismerése.* Budapest, 2001.

Az akkori legfőbb ügyész, Györgyi Kálmán a mulasztásnak az akkor még viszonylag kidolgozatlan fogalmát fogalmazta meg, próbálta elfogadtatni az ő általa kidolgozott fogalmat a Legfelsőbb Bírósággal, és a Legfelsőbb Bíróság nem osztotta Györgyi Kálmánnak az álláspontját. A tényállás valójában elég egyszerű volt. A mínusz 20 fokban hidegben a kocsmából az elkövető a barátjának barátnőjét húzta haza a havas úton, és elfáradván a falu szélén egy romos házba húzta be, ahol már senki nem találhatta meg a sértettet. A sértett ott, reggelig megfagyott.²

A kérdés valójában az volt, hogy a segítségnyújtás elmulasztása, vagy pedig egy mulasztásos emberölés valósult-e meg, és valójában mi is a mulasztás. Tevés volt-e, amivel behúzta a sértettet az elkövető, vagy mulasztás, hogy ott hagyta, vagy még egy másik tevés, azaz hogy eljött a cselekmény helyszínéről.

Ezek a gondolatok valójában most, egy két évvel ezelőtti jogesettel összefüggésben merültek újra fel bennem, amely egy nagyon egyszerű tényállásban foglalható össze, a megoldás azonban rendkívül összetett. A tényállás szerint a család – ezt megelőlegezem – elkövető az akkor kialakuló emlőrákban szenvedő sértettnek azt ajánlja, hogy az Amerikából importált gyógyszerekkel meggyógyítja, viszont hagyjon fel a klasszikus – tehát kemoterápiás – ellátással. Ezt a sértett elhiszi, és több mint 20 millió forintot ki is fizet az említett csalónak, aki valójában – egy ügyes szervezés során – C-vitamint ad a sértettnek, a sértett pedig, a felhagyott konvencionális, klasszikus orvosi kezelés hiányában, néhány hónapon belül meghal.³

A kérdés úgy fogalmazódik meg, hogy a nyilvánvaló csalás mellett/helyett megállapítható-e emberölés? A válasz azonban rendkívül bonyolult. Azért bonyolult, mert egyrészt választ kell adni arra, hogy mi a mulasztás – és itt nyúlnék majd vissza tanár úrnak a mulasztás terén úttörő gondolataira –, tehát ez tevés vagy mulasztás. Másrészt az is egy fontos kérdés, hogy van-e okozati összefüggés, és utána az alanyi oldalon van-e bűnösség, milyen jellegű bűnösség, és a tettességnek a formája sem teljesen nyilvánvaló, hiszen a sértett saját jószántából hagyta abba a konvencionális terápiát.

Azóta úgy tűnik, hogy a tudomány és a gyakorlat is elfogadta Györgyi Kálmánnak azon álláspontját, hogy a mulasztás az egy jogellenes erőpihentetés, amelyre az elkövetőnek képessége és készsége is lett volna.⁴ Képesség az azt jelenti, hogy nem kell egyszerre két fuldoklóhoz úsznia, a készség pedig azt jelenti, hogy tud úszni. Tehát van készség és képesség is, és erre van valamiféle jogi kötelezettség, de ő ezt mégsem teljesíti.

Az adott ügygel összefüggésben azonban a probléma úgy fogalmazható meg, hogy egyáltalán van-e jogi kötelezettsége egy ilyen személynek? Erre azt lehet mondani, hogy ha rendszertanilag próbáljuk értelmezni ezt a jogesetet, talán van. A foglalkozás körében elkö-

² BH 1992. 441.

³ EBD 2012. B. 12.

⁴ GYÖRGYI K.: A büntetőjogi okozatosság kérdéséhez. *Jogtudományi Közlöny*, (1968) 7–8. sz., 361–370. o.; GYÖRGYI K.: Az okozati összefüggésről. In WIENER A. I. (szerk.): *Büntetőeljárás, büntethetőség. Büntetőjogi Tanulmányok*. Budapest, 1997. 223–238. o.

vetett veszélyeztetéssel⁵ összefüggő töretlen gyakorlat szerint függetlenül attól, hogy valaki időlegesen, sarlatánként, kontárként, oda nem tartozóként végez valami tevékenységet, amely adott foglalkozás szabályai alá tartozik, rá ezen foglalkozási szabályok kötelezőek. Ha pedig ezt elfogadjuk, akkor talán azt lehet mondani, hogy ezek a foglalkozási szabályok megjelennek valahol. Nagy kérdés: hol jelennek meg? A tárgyi oldalon jelennek-e meg, a cselekményen belül jelennek-e meg, a mulasztáson belül jelennek-e meg. Megjelennek-e egy követelményként, méghozzá a készségnek a követelményeként, tehát hogy *de lege artis* neki az orvostól elvárt magatartást kellett volna tanúsítani, mert tulajdonképpen ő saját maga az orvos helyébe lép?

Ez utóbbi, azt gondolom, hogy elfogadható lenne, vagyis a tárgyi oldalon az elkövetési magatartáson belül helyezem el azt a követelményt, hogy valakinek egyfajta tevékenységet kellene kifejteni, vagy ha éppen nem, akkor egy szabályrendszer szerint kell valamit elhagynia. A probléma azonban ugyanakkor más felől is jelentkezik, méghozzá azért, mert ennek a készségnek azért van egy másik olvasata.

Valóban elvárom-e azt, hogy olyan valaki ússzon, aki nyilvánvalóan nem tud úszni? Igen, de hogyha úgy fogalmazzuk meg, hogy a konkrét jogesetben úszómesternek jelentkezett az illető, és azt mondta: „kérem szépen, én tudok úszni”, és akkor hirtelen belefullad valaki és őt nem tudja kimenteni, azért mert valójában nem tud úszni, akkor megint csak azt tudjuk mondani, hogy nagyon fontos ennek a kérdéskörnek a megfelelő absztrakt tényállási elhelyezése. Hiszen, ha fordított a válasz – tehát hogyha válaszunk az, hogy a foglalkozási szabályoknak a nemtudása adott esetben mentesít a mulasztás alól –, akkor visszatérve egyébként a foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetésre, minden ügyetlen és/vagy buta orvost is mentesítenünk kell a büntetőjogi felelősség alól.⁶ Hiszen hogyha azt mondjuk, hogy ha nincs meg a készsége, akkor nincs mulasztás, akkor azt is mondjuk, hogy ha nincs mulasztás, akkor nincs cselekmény, ha nincs cselekmény, akkor pedig nincs bűncselekmény.

Rendszertanilag értelmezve egyetlenegy következtetésre kell jutnunk, arra, hogy a készségnek – tehát annak a tudásnak, amelyet nekem *de lege artis* ki kell fejtenem –, nemcsak a foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés egyszerű gyakorlatában kell kötelezőnek lenni a kontárra, hanem valóban a mulasztás részeként is értelmezni kell, és azt kell mondanom, hogy ezt a készséget attól is megkívánom, aki ezzel nyilvánvalóan nem rendelkezik. Akkor viszont ez a készség nem lehet a mulasztásnak a fogalmi eleme. A mulasztásnak a fogalmi elemei közül ki kell vennem a készséget, és csak a lehetőséget kell benne hagynom, tehát az úszni tudás nem lesz az úszómesternél a mulasztás feltétele, csak az, hogy egyszerre nem fuldokolnak ketten (objektív feltétel).

A másik probléma azonban – mélyen tisztelt kollégák – nemcsak a készség, azaz tudás, és a foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés speciális szaktudás összefüggésében jelentkezik, hanem bizony a bűnösséggel összevetve is. 1999-ben Békés professzor urat ünnepeltük, és szükségszerűen szóba jött a gondatlanság, hiszen a gondatlanság körében írta

⁵ Btk. 165. §.

⁶ BH 1996. 182.

korszakalkotó monográfiáját.⁷ Ekkor a Legfelsőbb Bíróság a BH 1999, 288. számú eseti döntésében megállapította, hogy nem követ el bűncselekményt az az írni-olvasni nem tudó ember, aki éveken keresztül a kertjében kiolvasztja az akkumulátorokból az ólmot, és ezáltal – hiszen az eső beleviszi a talajba – az egész családját ólommérgezésnek tette ki, és valójában kisebb gyermekeit így meg is ölte. A Legfelsőbb Bíróság értelmezése és indokolása szerint, nem volt tőle elvárható, hogy felismerje az ólomnak az ilyen jellegű mérgező hatását. Igen ám, csakhogy közben – mélyen tisztelt kollégák – kialakult egy úgynevezett gondossági kötelesség.

A gondossági kötelesség a lassan most már több mint 10 éves, vagy inkább talán 20 éves legfelsőbb bírósági és kúriai gyakorlatban nem vesz tudomást a *pszichikai* bűnösség fogalmáról, amit a büntető törvénykönyveink, a régi és az új tartalmaznak, hanem e helyébe a joggyakorlat egy *normatív* bűnösséget helyez, és azt mondja, hogy azt vizsgálom, hogy azt az adott *de lege artis* szakmai szabályt betartotta-e az elkövető vagy nem. Azaz egy *bonus et diligens pater familiastól* való elvárhatóságot helyez a tőle elvárhatóság helyébe. Ez pedig azt jelenti az én olvasatomban, hogy valójában – visszatérve erre a konkrét esetre – azt kell vizsgálni, hogy egyrészt a bűnösség terén, ha megállapítom, hogy mely szakma szabályai alá tartozik a tevékenység, nem azt kell vizsgálni, hogy a konkrét elkövetőtől mi volt elvárható, hanem normatív mi volt elvárható az adott szakma művelőjétől, azaz általánosan mi volt az adott szakma művelőjétől elvárható.

Igen ám, csak felvetődik még egy kérdés, hogy egyáltalán a mulasztás az emberölés körébe vonható elkövetési magatartás-e, s azt kell mondanom, hogy Nagy Ferenc professzornak is jelentős érdemei voltak ennek a dogmatikának a kidolgozásában. Így összességében hét pontban összefoglalható az, hogy mikor lehet egy nyitott törvényi tényállást mulasztással elkövetni: amikor 1. polgári jogi; 2. családjogi; 3. munkajogi kötelezettség; 4. hivatási szabály kötelezi az elkövetőt a tevésre vagy 5. az elkövető hozza létre a veszélyhelyzetet; 6. átvállalja a tevési kötelezettséget; 7. megtéveszt másokat azzal, hogy tevéssel elhárítja a sérelmet, de valójában nem tesz semmit.⁸

Ha ezeket a gondolatokat összeolvasom, és azt mondom, hogy itt van egy polgári jogi kötelezettség, tehát én felvállalom a gyógyítást, ezzel, hogy én egy gyógyítást vállalom fel, valójában az orvosi hivatás szabályait magamra vonom, másfelől a mulasztásból szükségszerűen kikerül a készség, tehát hogy én képes vagyok megfelelő orvosi tevékenységet kifejtetni. Ha ezeket a tényállási elemeket összevetem, továbbá pedig a gondatlanságba valóban a gondossági kötelességet, tehát a normatív bűnösségből származó gondossági kötelességet olvasom bele, akkor azt lehet mondani, hogy egy ilyen esetben úgy tűnik, hogy a mulasztás mint elkövetési magatartás megállapítható, holott persze ki kell emelni, hogy ehhez két dolog feltétlenül fontos. Újra kell gondolni a mulasztásnak a definícióját, abból ki kell hagyni a készséget, és valóban el kell fogadnunk a jelenleg *contra legem* bírói gyakorlatban meglévő normatív bűnösséget, ami speciálisan csak a foglalkozási szabályokra koncentrál.

⁷ BÉKÉS I.: *A gondatlanság a büntetőjogban*. Budapest, 1974.

⁸ NAGY F.: *A magyar büntetőjog általános része*. Budapest, 2008. 108–109. o.

Igen mélyen tisztelt kollégák, úgy vélem, hogy ezeket a változtatásokat meg kell tenni, hogyha megfelelően kívánjuk értékelni az ilyen és ehhez hasonló jogeseteket, különös tekintettel arra, hogy további három problémakör így is értékelés és elemzés nélkül marad.

Az egyik az maga az okozatosságnak a kérdésköre. A mulasztás okozatosságának a kérdésköre olyan bonyolult, hogy Losonczy tulajdonképpen egy egész monográfiát szentel ennek a kérdésnek. Nagyon röviden csak két konklúziót szeretnék ebből a monográfiából felolvasni, amely az én álláspontomat is tükrözi. „A szakírók túlnyomó többsége, részint az okozatossági elméletek sikertelenségén és kritikáján okulva, részint a helyes felismerés által vezetve arra az álláspontra helyezkedett, hogy a mulasztó magatartás és az eredmény között mechanikai értelemben vett, tehát tulajdonképpeni okozati összefüggés nincs.”

Azt gondolom, hogy ez egy rendkívül fontos okfejtés, hogy okozati összefüggés nincs. Losonczy folytatja. „A mulasztás okozatosságára vonatkozó elméletek bírálatának eredményeképpen leszögezhetjük, hogy az okozatosságot igazolni igyekvő kutatók feladatukat nem tudták megoldani. E sikertelenségnek oka azonban nem a teóriák alkalmatlanságában, hanem magában a célkitűzésben rejlik. A mulasztás kauzalitását igazolni akaró szakírók lehetetlenségre vállalkoztak. Mulasztás és tárgyi eredmény ontológiai relációba nem állíthatók egymással, mert a mulasztás nem ontológiai tényező, és nem lehet tagja egy ontológiai eseménysorozatnak, nem vehet részt a sorozat által létrehozott eredmény előidézésében sem.”⁹

Losonczy valójában azt mondja, hogy ha egy mulasztásos bűncselekménnyről van szó, akkor nem a mulasztás okozatosságát kell vizsgálnunk, hiszen minden okozatossági elméletnek a *conditio sine qua non* elmélet az alapja, amely jelenségeket, eseményeket sorol fel, egy végtelen eseményláncot alakít ki. Amikor tevékenységet vizsgálunk, akkor valóban helyes eljárás az, hogy a *conditio sine qua non*-ból kihagyjuk azt az eseményt, amelynek az okozati láncba való tartozása a kérdéskör, mulasztásnál nyilvánvalóan pedig fordított a megoldás. Behelyettesítjük azt az eseményt, amelyet a jogszabály előír, de ettől nem jön létre okozatosság. Az okozatosság csak egy vélelmezett okozatosság, egy *jogi okozatossággal*, egy *fikcióval* állunk szemben, tehát nem egy társadalomtudományi okozatosságra kell rákérdeznünk. Ez persze visszavezet ahhoz a kérdéshez, hogy egy ilyen okozatosság továbbra is a tárgyi oldal eleme lehet-e?

Összefoglalásként – mélyen tisztelt kollégák – azt szeretném mondani, hogy anélkül, hogy tovább tudnám elemezni ezt a rendkívül érdekes és bonyolult esetet, hiszen a rizikócsökkentési kötelezettséget – amely megint csak a Legfelsőbb Bíróságnak döbbenetesen jelentős döntése volt körülbelül 4-5 évvel ezelőtt – ugyancsak félreteszem, mégis három kardinalis kérdést újra kell gondolni az ilyen és hasonló esetek megítélése tekintetében:

A) Szembe kell néznünk azzal, hogy *visszatért a normatív bűnösség*, amelyet elvetettünk valójában az 1920-as, 1930-as években. Nem tudjuk megválaszolni a foglalkozási szabályok által okozott veszélyhelyzetek jelentette kihívást másképpen, minthogy elfogadjuk a normatív bűnösség létét a büntetőjogban is.

⁹ LOSONCZY I.: *A mulasztás I. A mulasztási bűncselekmény okozatossága*. Pécs, 1937.

B) *A mulasztásból ki kell zárnunk a készségnek a feltételét.* Ennek a készségnek a feltételét legalább azokban az esetekben kell kizárni, ahol a veszélyhelyzet magától az elkövetőtől teremődik (például ő jelentkezik úszómesternek, ő ajánlkozik, hogy meggyógyítja a beteget stb.).

C) S legvégül: *fel kell adnunk azt a kísérletet, hogy a mulasztásnál egy okozatossági elméletet gyártunk,* és el kell fogadnunk azt, hogy egyedül a *conditio sine qua non* fennállását kell vizsgálnunk, és a jogi alapon előírt tevékenységet kell behelyettesítenünk ebbe: hogyha ez megfelelő következményre vezet, akkor meg lehet állapítani a mulasztásért a felelősséget.

Köszönöm szépen a megtisztelő figyelmüket!

A resztoratív büntetőjog új irányai

1. Bevezető gondolatok

Dr. Györgyi Kálmán Ünnepeelt már 40 éve, a Budapesten megrendezett XI. Nemzetközi Büntetőjogi Kongresszuson foglalkozott a bűncselekmények miatti kár, sérelem kompenzációja témakörrel. Jescheck professzor mellett elnökhelyettesként és titkárként működött közre a neves nemzetközi rendezvényen, 1974-ben.¹ Abban az évtizedben, azaz az 1970-es években, amikor sor került az első mediációra, az elkövető és az áldozat közötti kiegyezésre Kanadában (*Kitchener*-kísérlet),² s amely évtizedtől kezdve új terminológia-ként használatos a resztoratív igazságszolgáltatás.³ Azóta beszélhetünk a helyreállító igazságszolgáltatás újkoráról. Hazánkban is deklarálásra került az 1978. évi Büntető Törvénykönyv kodifikációja során, hogy „a reparációs gondolat egyáltalán nem idegen a magyar Btk. szellemétől”.⁴ Dr. Györgyi Kálmán emberként pártfogója a helyreállító megoldásoknak, büntetőjog-tudósként hirdetője a resztoratív szemléletnek is.

Mielőtt rátérnék ezen resztoratív gondolatok általa, 1999-ben történt publikálására, kiemelés igényel, hogy ugyanezen évben került egyrészt elfogadásra az Európa Tanács R 99(19) ajánlása a büntetőügyekben történő mediációról,⁵ továbbá megvitatásra a négy nemzetközi bűnügyi szervezet által az ENSZ deklarációtervezete a büntetőügyekben történő helyreállító

* Dr. Görgényi Ilona, PhD, dr. habil., tanszékvezető egyetemi tanár (ME)

¹ GÖRGÉNYI I.: *Kárjótétel a büntetőjogban, mediáció a büntetőügyekben*. Budapest, 2006. 21. o.

² FELLEGI B.: *Út a megbékéléshez. A helyreállító igazságszolgáltatás intézményesülése Magyarországon*. Budapest, 2009. 90. o.

³ CERETTI, A. – HANNOZI, G.: Restorative Justice, Theoretical Aspects and Applied Models. In *International Association of Penal Law, International Society for Criminology, International Society of Social Defence and Humane Criminal Policy, International Penal and Penitentiary Foundation: Offenders and Victims: Accountability and Fairness in the Justice Press*. Contribution to the Tenth UN Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders. A/Conf. 187/NGO.1, 58.

⁴ LÁSZLÓ J. (szerk.): *Az 1978. évi IV. törvény (Btk.) előkészítése. I. kötet*. Budapest, 1984. 236. o.

⁵ Recommendation No.R (99)19 on the Mediation on Penal Matters, Council of Europe.

igazságszolgáltatás alkalmazásának alapelveiről,⁶ valamint a hazai jogalkotási megoldások is relevánsak.⁷

Az Ünnepelt a következőket írta 15 évvel ezelőtt: „Az jelenthetne... döntő változást, ha a büntetőeljárásnak két egyenrangú fő kérdése lenne (amennyiben az individuumhoz kapcsolódó jogi tárgyak sértéséről van szó): a büntetőjogi felelősség elbírálása és a bűncselekmény áldozatát ért sérelem orvoslása úgy, hogy ezek nem egymással konkuráló vagy egymást kizáró, hanem egymást támogató, egymást segítő célkitűzések lennének.”⁸

2. Versengés vagy kiegyezés a büntetési elméletek körében

Az *abszolút büntetési elméletek* szerint a büntetés lényege az igazságos megtorlás, a büntetésben rejlő rossz okozásával. Büntetés csak proporcionálisan, azaz az elkövetett bűncselekmény súlyára és az elkövető bűnösségének fokára figyelemmel alkalmazható. A neoklasszikus irányzat keretében a klasszikus büntetőjogi elvekhez való visszatérés mellett, újjászületve megjelent a resztoratív igazságszolgáltatás eszméje és gyakorlata. Napjainkban egyre inkább előtérbe kerülnek azok a felfogások, miszerint a jóvátétel közel áll a büntetőjogi megtorláshoz, és összeegyeztethető a retributív büntetési célokkal.⁹ A megtorló büntetési elméletek újabb formájának hívei elfogadhatónak tartják, hogy a megtorlás mellett, mögöttes és kiegészítő jelleggel más büntetési céloknak is szerepük lehet.

A *relatív büntetési teóriák* az általános megelőzést és a különös megelőzést célul tűző elméletek. A konfliktuskezeléssel társuló jóvátétel bizonyos fokig a generális prevenció, s bizonyos mértékben az individuális prevenció feladatát teljesíti. A jóvátételnek mindig van bizonyos preventív funkciója. A speciális prevenció elméletének középpontjában lévő bűnelkövetőre figyelemmel ezen teória szoros kapcsolatba hozható a resztoratív igazságszolgáltatással.

⁶ Draft Declaration of Basic Principles on the Use of Restorative Justice in Criminal Matters, 1999, United Nations.

⁷ A bűncselekmények áldozatai és hozzátartozóik védelme, káruk megtérülése, enyhítése érdekében teendő jogalkotási feladatokról és egyéb intézkedésekről szóló 1074/1999. (VII. 7.) Korm. határozat 1. pontjának a) és b) alpontjai értelmében „meg kell vizsgálni, hogy a Büntető Törvénykönyv rendelkezései közé miként illeszthetők bele olyan szabályok, amelyekkel a bűncselekménnyel okozott sérelmek – elsősorban az áldozatokat ért anyagi károk – jóvátétele esetén az elkövetővel szemben enyhébb felelősségre vonást tesznek lehetővé”, továbbá „az olyan normák rögzítését, amelyek révén a büntetőjogi szankciók érvényesítése eredményeként befolyt bevétel, illetőleg az elítéltnak a büntetés végrehajtása során végzett munkájának ellenértéke – részben vagy egészben – a bűncselekmény áldozatát illelhetné”.

⁸ GYÖRGYI K.: A bűncselekmények áldozatainak emberi jogai a büntetőeljárásban. In CSÁNYI K. (szerk.): *Áldozatvédelem. Szakkönyv a bűncselekmények áldozataival foglalkozók számára*. Budapest, 1999. 21. o.

⁹ DALY, K.: Revisiting the relationship between retributive and restorative justice. In STRANG, H. – BRAITHWATE, J. (szerk.): *Restorative justice: Philosophy to practice*. Aetershot, 2000. 33–54. o.

tással, arra figyelemmel, hogy általában a helyreállító igazságszolgáltatás céljának tekintik az elkövető közösségbe történő visszailleszkedését is. A resztoratív igazságszolgáltatás konstruktív kimenetet jelenthet a bűncselekmény elkövetői és elszenvetői számára, s lehetőséget teremt arra is, hogy a közösség közelebb kerüljön a büntető igazságszolgáltatáshoz. Különösen arra figyelemmel, hogy a „a restitúció a bűncselekmény előtti helyzet visszaállítását célozza”.¹⁰

A *modern büntetési elméletek* körében – ahol a kollízió továbbra is jelen van – a megtorló, a hasznossági és a közvetítő teóriákhoz kapcsolódva keresik a jóvátételnek, illetve a resztoratív igazságszolgáltatásnak a szerepét és megítélését. Egyet kell érteni azzal a szakmai-tudományos véleménnyel, hogy „erősödni látszik még egy irányzat, amely a büntetés hagyományos céljait és kereteit szétfeszíteni látszik. Ez az elv a büntetés reparatív, jóvátételi jellegének erősödése.”¹¹ A konkrét bűncselekmény áldozatát és annak sérelmét középpontba állító áldozatorientált irányzat kapcsán „érzékkelhető a büntetőjog új meghatározására irányuló törekvés (...) a békére, a kiegyezésre alapozódó konfliktusszabályozás és megoldás értelmében”.¹²

Napjainkra tehát a tradicionális büntetési célok mellett megjelent a jóvátétel eszméje. „Új tendenciaként jelentkezik (...) a (...) felfogás, amely a bűncselekmény sértettjének nyújtandó jóvátételt is a büntetés céljának tekinti és fokozott figyelmet fordít a sértettnek nyújtandó jóvátételre, reparációra.”¹³ Vitathatatlan, hogy valamennyi büntetési cél hatékonysága függ a jóvátételtől.¹⁴ Ezért egyre erőteljesebbek az összehétközési törekvések.

A dr. Györgyi Kálmán tevékenységével kezdődő Btk. kodifikációs folyamat végtermékének, a 2012. évi C. törvénynek a büntetés céljáról rendelkező 33. §-ához kapcsolódó indoklásában (még nem a kódexben, de már annak indoklásában) – a korábbi szövegtervezetekkel összhangban – a következő szerepel: „A rosszallást is maga után vonó arányos viszonzás és a prevenció mellett mára elfogadottá vált az, hogy a büntetőjogi jogkövetkezmény a sértett, illetve a megsértett közösség kiengesztelését is szolgálja.”¹⁵

¹⁰ POLT P.: Az élethez és az emberi méltósághoz való jog a bűncselekmények áldozatait is illeti. Az áldozattá vált turista kiszolgáltatott helyzete. In *Áldozatvédelem. Szakkönyv a bűncselekmények áldozataival foglalkozók számára.* 102. o.

¹¹ TÓTH M.: A büntetőjogi jogkövetkezmények. In BELOVICS E. – GELLÉR B. – NAGY F. – TÓTH M.: *Büntetőjog I. A 2012. évi C. törvény alapján.* Budapest, 2012. 380. o.

¹² NAGY F.: *A magyar büntetőjog általános része.* Budapest, 2008. 33–34. o.

¹³ GELLÉR B. J.: *A magyar büntetőjog tankönyve I. Általános tanok.* Budapest, 2008. 297. o.

¹⁴ Schwarzenegger hasonló büntetési elméleti felfogásának bemutatása részletesebben: BARABÁS A. T.: *Börtön helyett egyezés? Mediáció és más alternatív szankciók Európában.* Budapest, 2004. 78. o.

¹⁵ A magyar büntetőjog-tudományban már Schultheisz Emil is a büntetés céljának tekintette a sértettnek nyújtandó elégtételt. In SCHULTHEISZ E.: *A büntetés kiszabása.* Budapest, 1953. 46–47., 62. o. Ismerteti: GYÖRGYI K.: *Büntetések és intézkedések.* Budapest, 1984. 181–182. o.

Előremutató továbbá az a szakmai szövegezés, miszerint „a Büntető Törvénykönyvnek ezért az a kifejezett célja, hogy nagyobb teret biztosítson a helyreállító eszközrendszernek”.¹⁶ Tényszerű igazság, hogy a tágabb értelemben vett büntetőjogban szaporodnak a konszenzuális elemek és a Btk. helyreállító eszközrendszerének is a fokozatos bővülése figyelhető meg. A részletes áttekintést mellőzve kiemelendő a tevékeny megbánás részbeni újraszabályozása és az, hogy az új Btk. „próbál nagyobb teret engedni a helyreállító, jóvátételi szempontoknak, ezért új intézkedésként vezeti be a jóvátételi munkát”¹⁷ mint a közösség javára végzett hasznos munkavégzést, amely részben a közösség felé irányuló reparációt szolgálja, azt tükrözve, hogy a resztoratív/helyreállító igazságszolgáltatásnak a bűncselekmény elkövetője és elszenvetője mellett a közösség a harmadik pillére. A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény hatálybalépéséhez kapcsolódó átmeneti rendelkezésekről és egyes törvények módosításáról szóló 2012. évi CCXXIII. törvény általános indokolása is hangsúlyozza, hogy a jóvátételi munka „beiktatását kifejezetten a helyreállító, jóvátételi szempontok indokolták. Célja az, hogy az elkövető a jóvátételi munka által a közösség felé kifejezze azt, hogy hasznos tagja tud lenni a közösségnek.” Hasonló szemléletet tükröz a Nemzeti Bünmegelőzési Stratégia is, miszerint a helyreállító igazságszolgáltatás „kiemelt hangsúlyt fektet arra, hogy a bűncselekmény által érintett személyek és közösségek tagjai közvetlenül is részt vegyenek a bűncselekményre adott válaszok (szankciók) kidolgozásában. Így a sértetteknek, az elkövetőknek és a közösségnek mind az anyagi érdekei, mind az érzelmi szükségletei érvényesülhetnek a konfliktusmegoldás és a jóvátétel során.”¹⁸ Figyelemre méltó azon álláspont is, hogy „a helyreállító igazságszolgáltatás a lélek jelenségeire figyel, lett légyen az a sértett, az elkövető, vagy az egész társadalom lelke”.¹⁹

3. Az új európai uniós standardok mint „közvetítők” szerepe a retributív és a helyreállító igazságszolgáltatás összebékítésében

Az emberi jogok térhódításának az 1990-es évektől történő felerősödése mellett a helyreállító igazságszolgáltatási formák és programok is sokszínűvé váltak. S napjainkra megoldódni látszik a „resztoratív versus retributív igazságszolgáltatás” vita. Az alternatív igazságszolgáltatási paradigma miatti harcos fellépés helyett körvonalazódik a megbékélés.²⁰

¹⁶ A 2012. évi C. törvény indokolása a 33. §-hoz.

¹⁷ A 2012. évi C. törvény 67–68. §-ához fűzött indokolása.

¹⁸ 1744/2013. (X. 17.) Korm. határozat a Nemzeti Bünmegelőzési Stratégiáról (2013–2023) 9.4.2. pont.

¹⁹ KEREZSI K.: *Konfrontáció és kiegyezés. A helyreállító igazságszolgáltatás szerepe a közpolitikában.* Akadémiai Doktori Értekezés. Budapest, 2011. 97. o.

²⁰ A szakirodalomból több írásmű címe utal a kérdéskörre: HIRSCH, A. V. – ROBERTS, J. – BOTTOMS, A. E., ROACH, K. – SCHIFF, M. (szerk.): *Restorative justice and criminal justice: Competing or reconcilable paradigms?* Oxford, 2003.; SHAPLAND, J. – ATKINSON, A. – ATKINSON, H. – COLLEDGE, E. – DIGNAN, J. – HOWES, M. – JOHNSTONE, J. – ROBINSON, G. – SORSBY, A.: *Situating restorative*

A megoldás azzal is kapcsolatos, hogy a helyreállító igazságszolgáltatás helyettesítő vagy kiegészítő szerepének hangsúlyozásáról van-e szó. A hazai büntető igazságszolgáltatásban a legalitás elvének eddigi több áttörése, a konszenzuális elemek bővülése előkészítette a büntetőügyekben történő helyreállító igazságszolgáltatás – mediáción kívüli további formáinak is a – helyét, amelynek keretében az elkövető önként vállal a büntetőjogi szankcióhoz hasonló kötelezettséget, illetve teljesítést.

A 2012. év mind hazai, mind európai szinten mérföldkőnek tekintendő. Abban az évben került elfogadásra az Európai Parlament és a Tanács 2012/29/EU irányelve a bűncselekmények áldozatainak jogaira, támogatására és védelmére vonatkozó minimumszabályok megállapításáról és a 2001/220/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról.²¹ Az új irányelv tekintetében a tagállamok számára a megfelelési határidő: 2015. november 16.

A még hatályos kerethatározat 10. cikkének címe: „Mediáció a büntetőeljárás során”. Az irányelv cikkeinek elnevezései között azonban nem szerepel a „mediáció” megjelölés, de az irányelvből nem a mediáció eltűnése, hanem a resztoratív igazságszolgáltatás expanziója körvonalazódik. A tagállamoknak elő kell segíteni a helyreállító igazságszolgáltatásra utalást, többek között úgy, hogy annak feltételeire vonatkozóan eljárásokat vagy iránymutatásokat dolgoznak ki.²²

Az irányelv fogalommeghatározása szerint a *helyreállító igazságszolgáltatás* „bármely olyan eljárás, amelynek keretében az áldozat és az elkövető – önkéntes beleegyezésük esetén – pártatlan harmadik fél segítségével aktívan részt vehet a bűncselekmény kapcsán felmerülő kérdések rendezésében”.²³ S az irányelv 12. cikke az ennek keretében igénybe vehető biztosítékokhoz való jogokról rendelkezik: „A tagállamok bármely helyreállító igazságszolgáltatási szolgáltatás nyújtásakor az áldozatoknak a másodlagos és ismételt áldozattá válással, a megfélemlítéssel, valamint a megtorlással szembeni védelmét biztosító intézkedéseket hoznak. Az említett intézkedéseknek biztosítaniuk kell, hogy a helyreállító igazságszolgáltatási eljárásban való részvétel mellett döntő áldozat biztonságos és hozzáértő helyreállító igazságszolgáltatási szolgáltatásokat vehessen igénybe”, az irányelvben részletezett további feltételek teljesítése mellett.

A resztoratív igazságszolgáltatási programok büntetőügyekben történő alkalmazásának alapelveiről szóló, 2002-ben elfogadott ENSZ-dokumentum értelmében a „resztoratív eljárás: minden olyan eljárás, amelynek során az áldozat, az elkövető és amikor helyénvaló, bármely más személy, avagy a közösség tagja, akit érintett a bűncselekmény, aktívan együttműködik a bűncselekményből eredő következmények megoldásában, gyakran egy facilitátor

justice within criminal justice. *Theoretical Criminology*, (2006) 4. sz., 505–532. o.; CORNWELL, D. J.: *Criminal punishment and restorative justice, past, present and future perspectives*. Waterside Press, 2006.

²¹ 2012. október 25.

²² 2012/29/EU irányelv 12. cikk (2) bek.

²³ 2012/29/EU irányelv 2. cikk (1) bek. d) pont.

segítségével”.²⁴ A „resztoratív eljárás” e meghatározásának alapja Tony Marshall széles körben elfogadott definíciója: „az adott bűncselekményben érdekelt valamennyi fél együttműködik abban, hogy kollektíve foglalkozzanak a bűncselekmény következményeivel és a jövőbeni implikációkkal”.²⁵ „A helyreállító igazságszolgáltatás kézikönyvé”-nek megalkotásakor is az általa adott meghatározást vették alapul.²⁶

A helyreállító igazságszolgáltatás a bűncselekményekre történő reagálásként a büntető igazságszolgáltatási kontextusban használatos megnevezés, amelynek három lehetséges, de nem minden esetben szükséges pillére a bűncselekmény elkövetője, elszennvedője és a közösség. A resztoratív igazságszolgáltatás célja helyreállítani a bűncselekmény miatt megbomlott egyensúlyt, ezért több figyelmet fordítanak a felekre és a közösségre, mint ahogy az a hagyományos büntetőeljárásban lehetséges. „Közösségi részvétellel az is elérhető, hogy a társadalom jobban megértse a bűnözést, nagyobb mértékben támogassa az áldozatokat, az elkövetők rehabilitációját és a bűnmegelőzést.”²⁷

Kritikaként fogalmazható meg az irányelv definíciójával kapcsolatban, hogy – bár annak a preambuluma szerint a „bűncselekmény a társadalom ellen elkövetett rossz, valamint az áldozatok egyéni jogának megsértése is egyben”²⁸ –, a helyreállító igazságszolgáltatás fogalmi körülírásában nevesítve a felek szerepelnek, azaz az áldozat és az elkövető, és nem kerül említésre, s ezáltal hangsúlyozásra a közösség, illetve az azon belüli megbékélés. Egyetértünk a helyreállító igazságszolgáltatás John Braithwate általi meghatározásával, miszerint annak lényege „az áldozatok, az elkövetők és a közösségek resztorációja”.²⁹

Egyrészt a resztoratív igazságszolgáltatás valójában újjászületett helyreállító igazságszolgáltatás, hiszen hasonló megoldások (például a *compositio*) a közösségre is alapozottan évszázadokig ismertek voltak hazánkban és más európai országokban. Másrészt az elkövető általi jóvátétel történhet mind az áldozatok irányába, mind a közösség felé.

²⁴ Basic Principles on the Use of Restorative Justice Programmes in Criminal Matters, ECOSOC Resolution 2002/12, 2. pont.

²⁵ MARSHALL, T.: *The Evolution of Restorative Justice in Britain. European Journal on Criminal Policy and Research*, (1996) 4. sz., 37. o.

²⁶ „Restorative justice refers to a process for resolving crime by focusing on redressing the harm done to the victims, holding offenders accountable for their actions and, often also, engaging the community in the resolution of that conflict... A restorative process is any process in which the victim and the offender and, where appropriate, any other individuals or community members affected by a crime participate together actively in the resolution of matters arising from the crime, generally with the help of a facilitator.” *Handbook on Restorative justice programmes*. Criminal Justice Handbook Series. New York, 2006. 6. o.

²⁷ *Mediation in Penal Matters. Recommendation No.R (99)19 and explanatory memorandum*. Council of Europe Publishing, 2000, III.pont.

²⁸ 2012/29/EU irányelv Preambulum 9. pont.

²⁹ BRAITHWATE, J.: *Restorative Justice: Assessing Optimistic and Pessimistic Accounts*. In TONY, M.: *Crime and Justice. An Annual Review of Research*. The University of Chicago Press, Volume 25, 1999. 6. o.

Howard Zehr is már negyedszázada a resztoratív igazságszolgáltatást olyan modellként definiálta, amelyben „az áldozat, az elkövető és a közösség azokat a megoldásokat keresik, amelyek elősegítik a helyreállítást, a kiegyezést és a megnyugvást”.³⁰ S lényegében e meghatározást fogadta el később a négy releváns nemzetközi szervezet, köztük a Nemzetközi Büntetőjogi Társaság is.³¹

Másik megjegyzés az irányelvvel kapcsolatban, hogy annak preambuluma a helyreállító igazságszolgáltatás körébe tartozó formák közül példálózóan tartalmazza az áldozat és az elkövető közötti közvetítést, valamint a családi csoportkonferenciát és az ítélkező köröket.³² Jövőbe mutató annak hangsúlyozása, hogy a helyreállító igazságszolgáltatás leggyakoribb formáján, a mediáción kívül további informális eljárások is léteznek. A büntetőügyi mediáció esetén „a passzív alany sérelmeinek reparálása, az őt ért károk megtérítése olyan kiemelt érdek, amely mellett a jogrend megsértése miatt bekövetkezett hátrány másodlagos”.³³

Megjegyzendő azonban, hogy az új-zélandi modellből kialakult második formát, a konferenciamódszert tekintve egyaránt használatos „a családi csoportkonferencia”³⁴ és „a családi döntéshozó csoport”³⁵ is. Továbbá más konferenciamodellek is ismertek, így a Wagga Wagga, Real Justice. Ami pedig a körmodelleket illeti, többféle létezik, így például az ítélkező körökön³⁶ túlmenően a békítő körök stb.³⁷ Európában a békítő körök gyakorlata kerül inkább alkalmazásra, amellyel kapcsolatban kézikönyv is rendelkezésre áll.³⁸

³⁰ ZEHR, H.: *Changing Lenses. A New Focus for Crime and Justice*. Herald Press, 1990. 181. o.

³¹ „The term Restorative Justice describes a phenomenon which is very wide in scope and contents. Restorative Justice involves the victim, the offender and the community in a search for solutions which promote repair, reconciliation and reassurance.” In *International Association of Penal Law. International Society for Criminology, International Society of Social Defence and Humane Criminal Policy, International Penal and Penitentiary Foundation: Contribution to the Tenth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders. Offenders and Victims: Accountability and Fairness in the Justice Process*. Topic 4. on the provisional Agenda of the Tenth United Nations Congress, Vienna, 10–17, April, 2000. A/CONF. 187/NGO. 7–8. o.

³² 2012/29/EU irányelv, Preambulum 46. pont, hasonlóan: DG Justice Guidance Document related to the transposition and implementation of Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council, 32. o.

³³ BELOVICS E.: A büntetőjogi felelősségre vonás akadályai. In BELOVICS–GELLÉR–NAGY–TÓTH: *Büntetőjog I.* 279. o.

³⁴ Az angol nyelvű szakirodalomban: *family group conferencing (FGC)*.

³⁵ Az angol nyelvű szakirodalomban: *family group decision making (FGDM)*.

³⁶ CSEMÁNÉ VÁRADI E. – JÁNOSI A.: Alternatív konfliktuskezelési modellek Kanadában, különös tekintettel az ítélőkörök működésére. *Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Juridica et Politica, Tomus XXXII*. Miskolc, 2014. 263–272. o.

³⁷ HAYES, H. – MCGEE, T. R. – RUNTER, H. – CERRUTO, M. J.: Agreements in Restorative Justice Conferences. *The British Journal of Criminology*, (2014) 1. sz., 111. o.

³⁸ FELLEGI B. – SZEGŐ D.: *Handbook for Facilitating Peacemaking Circles*. 2013. 1–98. o.

További kritikai észrevétel az irányelvhez kapcsolódóan, hogy a helyreállító igazságszolgáltatásnak egyaránt célja mind az áldozat, mind az elkövető reintegrációja, a közösségbe történő visszailleszkedésük elősegítése is. Európai uniós szinten ez ideig az áldozatorientált minimumszabályok kerültek kimunkálásra a resztoratív igazságszolgáltatással kapcsolatban. A 2012/29/EU irányelv azt rögzíti, hogy az abban meghatározott jogok nem érintik az elkövetők jogait.³⁹

A közelmúltban fejeződött be, európai uniós támogatással és 11 ország – közöttük Magyarország (Miskolci Egyetem)⁴⁰ – részvételével a „3E” Resztoratív Igazságszolgáltatási Modell-projekt. A „3E” megnevezés angol szavak kezdőbetűiből eredt, s a projekt célkitűzése volt – az összehasonlító és empirikus kutatásokra, valamint nemzeti jelentésekre alapozottan – egy hatékony és gazdaságos európai stratégiai modell kialakítása, a resztoratív igazságszolgáltatási válaszok fejlesztése és szélesebb körű elterjedése érdekében.⁴¹ A megvalósított eredmények közé sorolható egy irányelv kezdeményezése a büntetőügyekben történő helyreállító igazságszolgáltatásról az Európai Unióban, amely az elkövetők kapcsolódó jogszolgáltatásait is tartalmazná.⁴² Ehhez kapcsolódóan kiemelendő, hogy a polgári és a kereskedelmi ügyekben végzett közvetítés egyes szempontjairól 2008. május 21-én elfogadást nyert az Európai Parlament és a Tanács 2008/52/EK irányelve.

A) A RELEVÁNS BŰNCSELEKMÉNYI KÖR

A bűncselekmények köre a helyreállító igazságszolgáltatás keretében alapvetően attól függ, hogy a büntetés alternatívájáról vagy a formális büntető igazságszolgáltatást kiegészítő eljárásról van-e szó. A bűncselekmények súlyára figyelemmel történő korlátozások leginkább az első esetkorre jellemzőek. S a helyreállító igazságszolgáltatás paralel módon történő alkalmazása flexibilisebb megítélés alá esik.⁴³ A legsúlyosabb nemzetközi bűncselekmények körében, bizonyos esetekben a „klasszikus” büntetések kiegészítésére alkalmazhatók a helyreállító igazságszolgáltatási formák. A *ius cogens* bűncselekmények esetén

³⁹ 2012/29/EU irányelv 12. pont.

⁴⁰ GÖRGÉNYI I. – JACsó J.: Restorative Justice Strategy in Hungary. In PITSELA, A. – SYMEONIDOU-KASTANIDOU, E.: *Restorative Justice in Criminal Matters Comparative Research in 11 European Countries. Part I.* Athens–Thessaloniki, 2013. 125–155. o.

⁴¹ The geographic distribution of Restorative Justice in 11 European Countries and the Configuration of an Effective – Economic – European Strategy Model for its further diffusion (3E-RJ Model project) The 3E Model for a Restorative Justice Strategy in Europe. JUST/2010/JPEN/AG/1534.

⁴² PITSELA, A. – SYMEONIDOU-KASTANIDOU, E. – ANTONOPOULOU, A. – KARAGIANNIDIS, C.: The Proposal of the Directive for Restorative Justice in European Union. In PITSELA – SYMEONIDOU-KASTANIDOU: *Restorative...* 381–392. o.

⁴³ GÖRGÉNYI: *Kárjótétel a büntetőjogban...* 160. o.

a bírósági eljárások nem kizárólagos módjai a felelősségre vonásnak. Az egyéb lehetőségek közé tartoznak például a békéltető tárgyalások.⁴⁴

A projektünk eredményei alapján megállapítható, hogy a resztoratív igazságszolgáltatásra bármely bűncselekmény miatt sor kerülhet – néhány speciális kivételtől eltekintve – Németországban, Lengyelországban, Finnországban, Dániában, az Egyesült Királyságban, Hollandiában és Spanyolországban. Magyarország azon államok körébe tartozik, ahol az alkalmazás a bűncselekmény fajtája és tárgyi súlya alapján korlátozott.⁴⁵

Az Európai Unió által támogatott projekt eredményeként előterjesztett irányelvjavaslat célkitűzése, hogy a helyreállító igazságszolgáltatási eljárásokra valamennyi bűncselekmény esetén sor kerülhessen.

Hazánkban már az 1978. évi Btk. kodifikációja során az egyik elképzelés az volt, hogy a „reparáció lehetőségét (...) a vétségi tényálláskénti meghatározás egyik ismérveként kellene figyelembe venni”.⁴⁶ Hazai viszonylatban jelenleg a Btk.-ban felsorolt hat fejezetbe tartozó vétségek és ötévi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő bűntettek esetén kerülhet sor közvetítői eljárásra. S nem jöhet szóba az elutasító, illetve visszalépő sértett, elhalt áldozat, az ún. áldozat nélküli bűncselekmények vagy a közrend elleni, a közösség érdekeit sértő bűncselekmények eseteiben. Az utóbbira például szolgálnak a Btk. XXIII.,⁴⁷ XXX.,⁴⁸ XXXII.,⁴⁹ XXXIV.⁵⁰ fejezetei, s olyan bűncselekmények mint a „Műemlék vagy védett kulturális javak megrongálása”, avagy a szintén rongáláshoz vagy testi sértéshez kapcsolódó „Garázdaság” és a „Közösség elleni uszítás”. A helyreállító igazságszolgáltatás három pillére közül a közösség szerepe felértékelődik például a közösség érdekeit sértő bűncselekményeket követő resztoratív igazságszolgáltatási eljárások során.

B) AZ ÉRINTETT SZEMÉLYI KÖR BŐVÜLÉSE ÉS A KÖZÖSSÉG FOKOZOTTABB BEVONÁSA A HELYREÁLLÍTÓ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁSBA

A mediáción kívüli, egyéb helyreállító igazságszolgáltatási eljárásokban a közösség részvételével elérhető, hogy a társadalom nagyobb mértékben támogassa nemcsak az áldozatokat, hanem az elkövetők rehabilitációját is, s ezzel az ismételt bűnelkövetővé válás megelőzését,

⁴⁴ International Association of Penal Law, International Society for Criminology, International Society of Social Defence and Humane Criminal Policy, International Penal and Penitentiary Foundation. 2000. 8., 11. o.

⁴⁵ Meghatározott szabálysértések esetén a közvetítői eljárást a módosított szabálysértési törvény (2012. évi II. törvény) 66. §/A-B-C-D fejezetei teszik lehetővé 2014. január 1-jétől.

⁴⁶ *Az 1978. évi IV. törvény (Btk.) előkészítése I. kötet.* Igazságügyi Minisztérium, 1984, 236. o.

⁴⁷ A környezet és természet elleni bűncselekmények.

⁴⁸ A közbiztonság elleni bűncselekmények.

⁴⁹ A köznyugalom elleni bűncselekmények.

⁵⁰ A közigazgatás rendje elleni bűncselekmények.

a bűnmegelőzést is.⁵¹ A közösséget sértő bűncselekmények, így a környezet és természet elleni deliktumok esetén azonban meg kell határozni, hogy az *áldozat pozíciója* hogyan tölthető be (például helyi önkormányzatok, környezetvédelmi hatóságok vagy más érdekvédelmi szervezetek képviselői vehetnek részt az eljárásban).

Az áldozati pozíció meghatározása a természetes személyek körében is nagyobb kihívást jelent a jövőben. A büntetőügyekben történő mediációt lehetővé tevő 2001/220/IB tanácsi kerethatározat címének hivatalos magyar fordításában a „sértett”, de az annak felváltásáról szóló 2012/29/EU irányelvben az „áldozat”⁵² megjelölés szerepel. Tartalmilag is szembe-tűnő változás, hogy a bűncselekmény elszenvetőjének a meghatározása a kerethatározathoz képest kibővült – az ENSZ és az Európa Tanács fogalom meghatározásaihoz hasonlóan – a közvetlenül bűncselekmény következtében életét veszített személy azon családtagjával, akik e személy elhalálása folytán sérelmet szenvedtek, azaz a közvetett áldozatokkal. Ezen esetkörön kívül azonban súlyos, nagyon erős kihatású lehet az érzelmi sérülés, szenvedés és az anyagi támogatás elvesztése akkor is, ha az áldozat életveszélyes sérülést, maradandó fogyatékoságot vagy súlyos egészségromlást szenvedett.

A közvetett áldozatokra figyelemmel történő büntetőjogi szabályozás nem ismeretlen hazánkban. A Csemegi-kódex 292. §-a alapján: „Gyilkosság és emberölés esetében, ha a megölt után oly személyek maradtak, kiknek tartásáról gondoskodni köteles volt: azok részére megfelelő kártérítés is megítélendő, amely a viszonyokhoz képest, egyszer mindenkorra fizetendő tőke, vagy évi járadék lehet.” Ilyenkor hivatalból megítélték a kártérítést az eltartásra szorulóknak részére, amíg a testi sértés eseteiben a sértett kívánságára volt erre lehetőség, a 311. §-ra alapozottan.

Közelmúltbeli példaként szolgál az „Uzsora-bűncselekmény” törvényi tényállásának eredeti szövegezése, amely „a sértettet, illetve annak hozzátartozóját”-fordulatot tartalmazta,⁵³ majd a módosított szövegezésre figyelemmel az új Btk. „a megállapodás kötelezettjét, a megállapodás kötelezettjének a vele közös háztartásban élő hozzátartozóját, illetve a megállapodás kötelezettje által tartási kötelezettség alapján eltartott személyt” tekinti az immateriális veszélyeztető bűncselekmény potenciális elszenvetőjének.⁵⁴

Továbbá a 2012. évi C. törvénynek a 222. §-hoz⁵⁵ fűzött indokolásában is szerepel az áldozat, illetve a közvetett áldozat: „zaklató jellegű magatartásnak tekinthetőek: (...) az *áldozat* lakása, munkahelye stb. előtti gyakori jelenlét; az *áldozat* követése nyilvános helyekre. Mindez kiterjedhet az áldozat *közeli hozzátartozóira, barátaira* is”.

⁵¹ Mediation in Penal Matters. Recommendation No. R(99)19 and explanatory memorandum. Council of Europe Publishing, 2000, III. pont.

⁵² Az áldozat „olyan természetes személy, aki közvetlenül bűncselekmény következtében sérelmet szenvedett – ideértve a fizikai, szellemi vagy érzelmi sérülést, gazdasági hátrányt”, továbbá „a közvetlenül bűncselekmény következtében életét veszített személy családtagjai, akik e személy elhalálása folytán sérelmet szenvedtek”. 2. cikk (1) bek. a) pont.

⁵³ 1978. évi IV. törvény 330/A. §: Uzsora-bűncselekmény.

⁵⁴ 2012. évi C. törvény 381. §: Uzsora-bűncselekmény.

⁵⁵ 2012. évi C. törvény 222. §: Zaklatás.

A „sértett-e az áldozat” kérdésre adandó válasz megfogalmazása során valószínűsíthetően ma is igaz Finkey Ferenc száz évvel ezelőtti álláspontja (1914), miszerint „A sértett fogalma és köre a legnehezebben elhatárolható kérdések egyike.”⁵⁶

Ami az *elkövetőket* illeti, a mediációval és más resztoratív igazságszolgáltatási eljárásokkal növeljük az elkövető felelősségérzetét és valódi lehetőséget biztosítunk számára, hogy jóvátegye a bűncselekménnyel okozott sérelmet, amely elősegítheti a visszailleszkedését. Amennyiben az elkövető részt kíván venni és mindent megtett a megbékélés érdekében, de az ügy helyreállító igazságszolgáltatási eljárásra utalása az áldozat bele nem egyezése vagy visszalépése miatt hiúsult meg, ezt a bíróságnak a büntetés kiszabása során – a projekt irányjavaslata szerint – az elkövető javára kell értékelnie. Ahogy azt a német Büntető Törvénykönyv 46. §-a is tartalmazza a büntetéskiszabás alapelvei körében: az elkövető javára figyelembe veendő, nevesített enyhítő körülmény..., különösen az arra irányuló törekvés, hogy a kárt jóvátegye, valamint a sértettel egyezsége jussón.⁵⁷

Az elkövető és a sértett közötti párbeszédként jellemezhető mediációhoz képest – a közösségi rendfenntartást is szolgáló – a konferenciamodellek és a körmodellek esetén csoportos eljárásról van szó, amelybe a közösség képviselőin túlmenően segítő szakemberek, az elkövető és az áldozat támogatói is be vannak vonva. Ezért az irányelvjavaslat értelmében biztosítani szükséges, hogy a közvetlenül érintett személyeken túlmenően a resztoratív eljárással érintett 3. személyek adatait is bizalmasan kezeljék, mert fontos követelmény, hogy azok titokban maradjanak.

Az amerikai kontinensen és az Új-Zélandon, Ausztráliában élő őslakosok körében alkalmazott konfliktusmegoldási módszer felfedezésével és címkézésével kerültek be a fenti modellek a helyreállító igazságszolgáltatás eszköztárába, majd az európai uniós irányelvbe. Az adaptáció kihívás számunkra. Őslakosok kultúrája helyett a büntetőjog-történeti megoldásainkra tekinthetünk vissza.

Az ún. társadalmi bíraskodás lehetősége az 1950-es évek második felében jelent meg hazánkban. Békés Imre professzor is abban látta a társadalmi bíróság működésének jelentőségét, hogy mögötte áll az a közösség, amelyhez az elkövető tartozik.⁵⁸ A hazai társadalmi bíróságnak már a tárgyalás elején meg kellett kísérelnie, hogy az ügyet békéltetéssel intézze el. Elvárás volt, hogy az elkövető a sértettől kérjen bocsánatot és az okozott kárt térítse meg.⁵⁹ A megbékélésnek önkéntes elhatározáson kellett alapulnia. Továbbá a társadalmi bíróság célszerűségi okból elrendelhetette, hogy az elkövetők a megrongált dolgot saját munkájukkal hozzák helyre.⁶⁰ Amennyiben az eredeti állapot helyreállítása nem volt lehetséges, vagy a károsult nem kívánta, köteles volt a kárt pénzben megtéríteni.⁶¹

⁵⁶ FINKEY F.: *Magyar büntető perjog tankönyve*. Budapest, 1914. 223. o.

⁵⁷ StGB 46. § (2) bek.

⁵⁸ BÉKÉS I.: A büntetőjogi felelősség helyettesítésének egyes elvi kérdései a magyar büntetőjogban. *Jogtudományi Közlöny*, (1961) 10. sz., 519. o.

⁵⁹ 1962. évi 24. tvr. 22. § (1) bek.

⁶⁰ 1962. évi 24. tvr. 20., 21., 22. §-ai.

⁶¹ *Társadalmi bíróságok kézikönyve*. 5. o.

A társadalmi bíróságok tagjai a gazdasági szférában különböző munkát végző személyek voltak (munkahelyi közösségi kollektíva). A társadalmi bíráskodás a büntető útról eltérés egyik megoldásaként fogható fel, amely az 1970-es évek közepén szűnt meg, vagyis éppen akkor, amikor a mediáció és a diverzió a nemzetközi kriminálpolitikai érdeklődés körébe került.

C) A HELYREÁLLÍTÓ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS IDŐBELI DIMENZIÓI

Nemzetközi/európai szinten megfogalmazott elvárás, hogy a helyreállító igazságszolgáltatási eljárásokat a büntetőeljárás valamennyi szakaszában alkalmazni lehessen.⁶² Ekként történik az alkalmazás az Egyesült Királyságban, míg Görögországban a fellebbviteli szak kivételével bármikor. Magyarországhoz hasonlóan Németországban és Spanyolországban pedig a rendőri szak kivételével lehetséges.

Az Európai Unió támogatásával megvalósított projektünk irányelvjavaslata szerint is a helyreállító igazságszolgáltatási eljárásra utalás lehet egyrészt komplementer, azaz a hagyományos büntetőeljárást kiegészítő jellegű, másrészt pedig a büntetőeljárástól való teljes eltereléshez vezethet. A büntetőügy helyreállító igazságszolgáltatásra utalása esetén, annak befejezéséig a bűncselekmény büntethetőségének elévülési ideje nyugszik.

Az európai uniós irányelvnek a – helyreállító igazságszolgáltatással kapcsolatos 12. cikkére vonatkozó – magyarázata⁶³ az alkalmazás időbeli lehetőségeit tekintve kifejezetten nevesíti a büntetőeljárás előtti, azzal párhuzamos és az azt követő, a jogerős bírósági döntés utáni, azaz a büntetés-végrehajtás során történő resztoratív igazságszolgáltatási eljárást is.⁶⁴

⁶² Recommendation No.R(99)19 on the Mediation in Penal Matters, Council of Europe, II/4. pont: A büntetőügyekben alkalmazott mediáció a büntetőeljárás bármely szakaszában hozzáférhető kell, hogy legyen. Basic Principles on the Use of Restorative Justice Programmes in Criminal Matters, resolution 2002/12 by the Economic and Social Council, 6. alapelv: A resztoratív igazságszolgáltatási programok a büntető igazságszolgáltatás bármely szakaszában alkalmazhatóak, a nemzeti jognak alárendelten.

⁶³ DG Justice Guidance Document related to the transposition and implementation of Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council, 32.

⁶⁴ Hasonlóan: Nemzetközi Büntetőjogi Társaság, a Nemzetközi Kriminológiai Társaság, a Társadalomvédelem és Humánus Büntetőpolitika Nemzetközi Társasága és a Nemzetközi Büntetőjog és Börtönügyi Alapítvány 1999. évi közös állásfoglalása szerint resztoratív igazságszolgáltatásra/mediációra sor kerülhet:

– a bírósági tárgyalást megelőző szakaszban, s ekkor a büntető igazságszolgáltatási rendszerből való eltérést eredményezheti. A hagyományos büntetőeljárásokban az állam és az elkövető játssza a főszerepet, míg a mediációs eljárásban általában az elkövető és az áldozat, s a felek aktívabbak lehetnek a bűncselekmény okozta konfliktus kezelésében és megoldásában. Ez segíthet abban is, hogy az elkövető és a közösség közötti kapcsolat helyreálljon.

– a tárgyalási szakaszban, mint a formális büntető igazságszolgáltatás része (például a magánvádas eljárásban), avagy mint a formális büntető igazságszolgáltatást kiegészítő eljárás, amelynek köszönhetően lehetővé válik, hogy az ügyet a jóvátétel fokozott figyelembevételével kezeljék a büntetéskiszabás során.

Tágabb értelemben a büntetőjog körébe tartozik a büntetés-végrehajtási jog is, amelyet tükröz a címben szereplő „resztoratív büntetőjog” megjelölés.

A 2015. év vége a 2012/29/EU irányelv szempontjából, 2015. január 1-je az új büntetés-végrehajtási törvény⁶⁵ hatályba lépése miatt releváns számunkra.

A Bv. kódexbe új fogalomként került be a reintegráció. A 83. § indokolása értelmében „a reintegráció magában kell, hogy foglaljon minden olyan programot, tevékenységet, mely elősegíti, támogatja a társadalomba történő visszailleszkedés hatékonyságát, a visszaesés esélyének minimalizálását, akár kizárását”.

E fogalom átalakítása lehet a resztoratív jellegű előrehaladás egyik jövőbeni nyomvonal. Annak szem előtt tartásával, miszerint a „helyreállító igazságszolgáltatás külföldi kutatási tapasztalatai azt mutatják, hogy a (...) jogkövetkezmények csak akkor hatékonyak, ha az elkövető aktív közreműködésével valósulnak meg”.⁶⁶ Ezzel összhangban a visszafogadó közösség szerepe külföldön és hazánkban is felismerést nyert.⁶⁷

Az összehasonlító kutatási projektünk eredményei alapján az állapítható meg, hogy a büntetőügyekben alkalmazott helyreállító igazságszolgáltatási eljárások között jelenleg nagy különbségek vannak az Európai Unió tagállamaiban. Különösen arra figyelemmel, hogy a büntető igazságszolgáltatás mely szakaszában alkalmazható, milyen bűncselekmények vonatkozásában, ki lehet a mediátor, illetve a facilitátor, milyen kötelezettségeket vállalhat az elkövető és milyen jogkövetkezményei lehetnek a helyreállító igazságszolgáltatási eljárás sikeres befejezésének. A garanciákat azonban a helyreállító igazságszolgáltatási eljárás alatt is ugyanúgy biztosítani kell, mint a formális büntetőeljárás során, mind az áldozat, mind az elkövető számára, különösen, ha 18 éven aluliak.

– a bírósági tárgyalás utáni szakaszban, a jogerős elítélést követően, s ekkor a feltételes elítéléshez kapcsolódóan vagy a büntetés-végrehajtási intézetben történő szabadságvesztés foganatosítása során a felek a közösség bevonásával hozzájárulhatnak a társadalmi béke helyreállításához (a mediációs eljárással például előkészületeket lehet tenni az elítélt jövőbeni szabadon bocsátására is). International Association of Penal Law, International Society for Criminology, International Society of Social Defence and Humane Criminal Policy, International Penal and Penitentiary Foundation: *Offenders and Victims: Accountability and Fairness in the Justice Process. Contribution to the Tenth UN Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders*. A/CONF. 187/NGO.1, p. 8; ARTSEN, I. – MACKAY, R. – PELIKAN, C. – WILLIEMSSENS, J. – WRIGHT, M.: *Rebuilding community connections – mediation and restorative justice in Europe*. Council of Europe Publishing, (2004) 21–25. o.

⁶⁵ 2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról.

⁶⁶ VÓKÓ Gy.: A büntetés és rehabilitáció kérdései a Btk. általános részének tervezetében. *Rendészeti Szemle*, (2007) 7–8. sz., 129. o.

⁶⁷ BARABÁS A. T. – FELLEGI B. – WINDT Sz.: *Felelősségvállalás, kapcsolat és helyreállítás. Mediáció és resztoratív helyreállítás a büntetés-végrehajtásban*. Budapest, 2011. Készült a Foresee Kutatócsoport és az Országos Kriminológiai Intézet együttműködésében a „Mediáció és helyreállító igazságszolgáltatás a büntetés-végrehajtásban” (*„Mediation and Restorative Justice in Prison Settings”* – MEREPS) projekt keretén belül, az Európai Bizottság támogatásával.

Gondolatok a 20. századi ügyészségről

Tisztelt ünnepi konferencia, tisztelt ünnepelt! Én is nagyon köszönöm a lehetőséget, hogy ma szólhatok. Köszönöm a szervező intézményeknek, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Büntető Anyagi, Eljárási és Végrehajtási Jogi Tanszékének és Belovics Ervin professzor úrnak, illetve az ELTE Büntetőjogi Tanszékének és Gellér Balázs professzor úrnak, hogy megszervezték ezt a rendezvényt, és ezzel alkalmat teremtettek arra, hogy sokan tisztelgünk Györgyi Kálmán munkássága előtt, és megosszuk gondolatainkat olyan kérdésekben, amelyekben ő a munkásságát olyan aktívan és példamutatóan kifejtette.

Számomra 20 perc áll rendelkezésre arra, hogy a magyar ügyészség 142 éves történetének, mintegy kétharmadát kitevő időszakról, a 20. századi ügyészségről néhány gondolatot szóljak.¹

Az előadásomban négy részben, négy történeti korszakhoz kötődően szeretnék néhány kérdést felvetni. Az első időszak, amit Nánási László kitűnő monográfiájában, a *Magyar királyi ügyészség történetéről* szóló 2011-ben megjelent könyvében a klasszikus korszaknak nevez, tehát az 1896. évi Büntető Perrendtartás hatályba lépésétől az első világháború kitöréséig terjedő időszak.²

A második időszak az 1914-től a második világháború utánig, a Királyi Ügyészség történetének végéig tartó időszak. A harmadik az 1953-tól 1990-ig terjedő időszak, és a negyedik az, ami Györgyi Kálmán legfőbb ügyészi munkásságához kötődik, az 1990-től 2000-ig terjedő időszak.

Azt kell erről az egy évszázadról elmondani, hogy ez az egy évszázad sok viharral volt terhelt – nem fogom az egész történelmet áttekinteni, de – ezek a viharok nagy hatással voltak az ügyészség tevékenységére és szerepére. Ha áttekintjük az ügyészség munkáját, azt látjuk, hogy ebben az évszázadban talán valamivel több mint két olyan évtized is volt, amikor az ügyészség úgy működött, hogy abban viszonylag kevés kivetnivalót lehetett találni.

Az első korszak, az 1900-tól az 1914-ig terjedő időszak, az ekkor már közel 30 éve létező Magyar Királyi Ügyészség történetében fordulatot hozott, hiszen ekkor lépett hatályba az új Büntető Perrendtartás (Bp.), az első kodifikált büntetőeljárási kódex. A Bp. létrejöttének körülményiből fakad, hogy nem az eljárásjoghoz igazodott az azt végrehajtó ügyészi szervezet,

* Dr. Hack Péter, PhD, dr. habil., tanszékvezető egyetemi docens (ELTE)

¹ HACK P.: Az ügyészségről szóló 2011. évi CLXIII. törvény és a legfőbb ügyész, az ügyészek és más ügyészségi alkalmazottak jogállásáról és az ügyészi életpályáról szóló 2011. évi CLXIV. törvény. *MTA Law Working Papers*, (2014) 9. sz., 1–12. o.

² NÁNÁSI L.: *A magyar királyi ügyészség története*. Budapest, 2011.

hanem előbb jött létre a szervezeti törvény – 1871-ben az ügyészségre vonatkozó törvény –, és csak később fogadták el az eljárási törvényt, és alakították ki az eljárás rendjét. Ezzel együtt a Büntetőeljárási kódex, a Bp. megalkotásánál a jogalkotó valamilyen módon reagált azokra a vitákra, amelyek a szervezeti kódex megalakulásakor a vita középpontjában voltak.

Mint az ismert, Györgyi Kálmán 1996-ban a *Magyar Jogban* megírt cikkében mutatta be az ügyészi szervezet létrejöttének körülményeit, és ő is felhívta a figyelmet, hogy az ügyészi szervezeti törvény megalkotásakor a törvényjavaslat indokolása három alapvető kérdésnek tulajdonított elvi jelentőséget.³

Az első kérdés az volt, hogy „kinek a közege az ügyészség”. Erre a kérdésre a törvényjavaslat indokolása azt a választ adta, hogy a közvádló csak az állam közege lehet. A második kérdés azt vizsgálta, hogy hatásköre a közvádlói teendőkön kívül kiterjesztessék-e egyéb ügyekre. Az indoklás egyértelműen leszögezte, hogy a törvényalkotó nem tartja indokoltnak az ügyészség hatáskörének a törvénykezés minden területére történő kiterjesztését, azonban bármilyen további lépést az anyagi jogi és az eljárásjogi kódexek megalkotásától tesz függővé.

A harmadik kérdés, ami talán a legnagyobb vitákat váltotta ki, és a század végén is viták középpontjába került, sőt a század lezárása után is valamennyire előkerült, hogy milyen alapon szerveztessék az ügyészség, vagyis ez a kérdés a központosított ügyészség közjogi státuszát érinti.

A Javaslat elhíresült 5. szakasza szerint „az ügyészség a bíróságtól független és közvetlenül az igazságügyi miniszternek van alárendelve, ugyanis az állam érdekeinek védelmére gondoskodni elsősorban a miniszter köteles”. Erre a vitára és erre a megoldásra a mai konferencián Mezey Barna rektor úr már hivatkozott.

A parlamenti vita során komoly aggályok fogalmazódtak meg ezzel a megoldással szemben, a szavazás sem volt egyértelmű, pontosabban egyértelmű volt, de nem volt elsöprő többsége az elfogadott 5. szakasz rendelkezésének, hiszen 111 szavazattal 94 ellenében fogadták el a kormány alá rendelést kimondó rendelkezést.

A véleménykülönbség azonban továbbra is fennmaradt a miniszteri alárendelés hívei és bírálói között. Az utóbbiak mellett – a bírálók közül – olyan neves jogtudósok sorakoztak fel, mint Finkey Ferenc, Vámbéry Rusztem, Varga Ferenc, Kármán Elemér, Balogh Jenő és Mendelényi László.

Jellemző, hogy közel 30 évvel a viták lezárta után az új eljárási kódex megalkotásakor a jogalkotó valamilyen módon visszatért erre a problémára, és az eljárási rendet úgy alakította ki, hogy garanciákat építsen be a büntetőeljárás menetében arra, hogy a kormány alá rendelt ügyészség ne tudja a hatalmát visszaélészerűen, szűk politikai érdekek alapján érvényesíteni.⁴

Az idő rövidsége miatt ezek részletes kifejtésére most nincsen mód, csak vázaltszerűen utalok rá, hogy a Bp. a szigorú legalitás talaján állt, tehát nem engedett mérlegelési jogot cél-

³ GyÖRGYI K.: 125 éves az ügyészség. *Magyar Jog*, (2012) 9. sz., 513–518. o.

⁴ TÓTH M.: Érvék az ügyészség kormány alá rendelése mellett. *Ügyészek lapja*, (1996) 6. sz.

szerüségi megfontolásból az ügyészeknek a döntések során. A döntés az adott kérdésekben a törvényalkotó hozta meg és ezeket az ügyész csak végrehajtotta.

Olyan garanciális elemeket épített be az eljárási törvénybe, amelyek ellensúlyozták az ügyészi aktivitást, ilyen volt például a vizsgálóbíró intézményének létrejötte, a vádemelést megelőző szakaszban – a súlyosabb ügyekben – a vádтанácsi előkészítés lehetőségének alkalmazása, amely az adott esetben indokolatlan ügyészi fellépés kontrollját jelentette, megakadályozva, hogy főtárgyalásra kerüljön olyan ügy, amelynek nem lenne ott helye, és az ügyészi vádmonopólium korrekciójaként a pótmagánvádló intézményét is ismerte a Bp.

Amit ezzel kapcsolatban szeretnék mondani, hogy ebben a korszakban egy viszonylag kiegyensúlyozott helyzetben működött az ügyészség. A szervezeti rendszernek a kérdése eldőlt, a kormány alá rendelt szervezetként működött, de az eljárási garanciák korlátot állítottak a kormány alá rendelt ügyészségnek arra, hogy visszaélészerűen gyakorolja a jogait.

A helyzet 1914 után fokozatosan változott, és ez a változás megjelent abban, hogy egyre szélesebb körben nyílt diszkrecionális jogköre az ügyésznek. Itt utalok azokra az egy évszázaddal ezelőtt folyó vitákra, amelyek a törvénykezés egyszerűsítésének szándékával, vagy – Bánáti elnök úr előadására utalva – hatékonyságának, gyorsításának előmozdítására – törekedett. Ezek a fogalmak az akkori terminológiában nem jelentek meg, de egy sor olyan lépést jelentettek, amelyek az eljárási garanciák gyengítését eredményezték. Mind az 1921. évi XXIX. törvénycikk, mind az 1930. évi XXXIV. törvénycikk lazított azokon a garanciális elemeken, amelyek az ügyészség tevékenységét korlátozták.

Sajátos, hogy az ügyészség tevékenységének ez az időszaka valamennyire fel van dolgozva a szakirodalomban. Ismét csak Nánási László monográfiájára utalok, amely mű főleg formai, illetőleg szervezeti oldalról bemutatja az ügyészség működését. Ugyanakkor annak elemzése még várat magára, hogy ebben az időszakban az ügyészség érdemi tevékenysége hogyan alakult, hogy mikor, milyen ügyekben, milyen módon élt vissza 1914 és 1945 között az ügyészség azokkal a jogosítványokkal, amikkel a törvény felhatalmazta. A jogtörténészek számára ez érdekes feladat lenne.

Ennek az ügyészségi korszaknak a vége a második világháború után következett be, amikor az 1949-ben a Magyar Népköztársaság kikiáltásával kezdetét vette a pártállam kiépülése Magyarországon. A Király Tibor előadásában is hivatkozott 1949. évi XX. törvény az Alkotmányról az ügyészi szervezetet az 1936-os szovjet Alkotmány mintájára szabályozta. Az alkotmányi szabályozásból kiemelendő az ügyészség kormánytól való függetlensége, közvetlen parlamenti alárendeltsége, feladatainak a korábbihoz képest rendkívüli szélesítése, az általános törvényességi felügyelet és az ügyészi keresetindítási és fellépési jog megteremtése a polgári perekben.

A népköztársasági Alkotmány látszólag a kormánytól független ügyészség intézményét hozta létre, de tekintettel arra, hogy a szovjet jogfelfogás nem fogadta el a hatalommegosztás elvét, így független intézményről értelemszerűen ebben a korszakban nem lehetett beszélni.

Az ügyészség aktív szerepet vállalt ebben az időszakban a politikai elnyomás érvényesítésében, és a feladatainak hatékony ellátását szolgáló szigorú belső hierarchiát alakított ki,

szoros alá-fölé rendeltségi viszonyokat teremtett meg, és bevezették az utasításhoz való szigorú kötöttség elvét.

Ebben az időszakban az ügyészség – különösen az 1980-as évek végén – nagyon sokat veszített vonzerejéből – ha szabad így fogalmaznom. Mezey rektor úr azt mondta a bevezető előadásában, hogy az 1980-as évek végére „megcsappant” az ügyészség reputációja. Ezt lehet erősebben is fogalmazni, szerintem kimondható, hogy bizonyos értelemben ekkorra egy morális, illetve legitimitási válságban szenvedő szervezet jött létre, amelyről egyfelől azt lehetett tudni, hogy a párt iránti lojalitása végighúzódott ezen a korszakon, még az 1980-as év végén is születtek olyan ügyészségi pártbizottsági határozatok, amelyek például a Nagy Imre mártírtársai rehabilitására tett lépéseket elítélték, és az ügyészi apparátus egészében a pártállam egyik leglojálisabb kiszolgálója volt.

Ugyanakkor erre a korszakra, erre az 1953-tól 1990-ig terjedő időszakra azért az is jellemző, hogy a kép bizonyos tekintetben árnyaltabb. Akinek volt ideje Bócz Endre *Négy évtized az ügyészségen* című kötetét⁵ elolvasni, amely 2010-ben jelent meg, az arra a következtetésre juthat, hogy az ügyészség szervezetén belül ebben az időszakban is lehetett szakmailag korrekt munkát végezni anélkül, hogy valaki túlzottan kompromittálódott volna az akkori rendszerben.

Ez a korszaka az ügyészség történetének nagyon nincs feldolgozva, tehát azok, akik kompromittálták a szervezetet, nem lettek megnevezve, és azok, akik ennek a kompromittálódott szervezetnek a személyes, szakmai integritásukat megtartó tagjai voltak, sem feltétlenül kapták meg a méltó elismerést. A tudományos alapú feldolgozás hiányában nehéz nevetek említeni, csak saját személyes tapasztalatokból származhatnak benyomások arról, hogy kik voltak azok az ügyészek, akik a kommunista rendszer utolsó éveiben is olyan szakmai és etikai normákat követtek, amire büszkék lehettek. A teremben ülők közül is többen ismertették annak idején Friedrich Lajost vagy Kádár Andrást, Selmeczi Istvánt vagy itt a teremben is jelen levő Láng Lászlót – akiket annak idején olyan ügyészként ismertünk, akik nagyon szoros szakmai morált követve a szervezeteknek az ethosát valamennyire próbálták menteni, és volt időszak, amikor joghallgatók előtt is vonzóvá tették a szervezetet.

Kétségtelen, hogy ez vonzerő az 1980-as évek végére megszűnt. 1990-ben rendkívül nagy gondokat okozott például néhány megyében az ügyészi meghirdetett pályázatokra jelentkezőt találni egyáltalán, annyira nem volt vonzó ez a szervezet. Ilyen állapotban vette át 1990-ben Györgyi Kálmán az ügyészség irányítását, amikor újra megindult a vita az alkotmányozásról és ezen belül az ügyészség alkotmányos státuszáról. Megint csak az idő rövidségére tekintettel azt kell mondanom, hogy ennek a vitának a részletes kifejtésére, a megfogalmazott alternatívák részletes bemutatására nincs mód. Mint emlékeztet, már 1989-ben, Kulcsár Kálmán igazságügyi minisztersége idején megalkottak egy alkotmánytervezetet.

Ennek az alkotmánytervezetnek a készítői a kormány alá rendelt ügyészség mellett érveltek. A rendszerváltás idején, az 1989-es alkotmánymódosítás is előre vetítette ezt a kormány alá rendelt ügyészségi szervezetet, amikor az Alkotmányban a legfőbb ügyész meg-

⁵ Bócz Endre: *Négy évtized az ügyészségen. Pályám emlékezete*. Budapest, 2010.

választását egyszerű parlamenti többséghez kötötte, szemben a Legfelsőbb Bíróság elnökének kétharmados megválasztásával, illetőleg megtartotta a legfőbb ügyész interpellálhatóságát és azt a lehetőséget, hogy hozzá a képviselők kérdést intézhessenek.

Tudom, hogy Györgyi Kálmán nem bánta volna, hogyha ezt a passzust a törvényből kiveszik. A cél akkor az volt, hogy majd a szabad választások után megalakult Országgyűlés a demokratikus kormányzás alapjainak megteremtése után egy olyan alkotmányos berendezkedést hozzon létre, amely visszatérést jelent az évszázad elején működő ügyészségi modellhez, amely egyébként Európa jelentős részén is uralkodó volt.

Számomra teljesen elfogadható és indokolt volt az, hogy Györgyi Kálmán új legfőbb ügyészként minden erejét arra összpontosította, hogy az ügyészség szakmai hírnevét helyreállítsa, legitimitását és morális tartását újra felépítse, és azt kell mondanom, hogy ebben a munkában történelmi léptékű sikereket ért el. Györgyi Kálmán munkájának és nyilvános szerepléseinek döntő szerepe volt abban, hogy a 1990-es évek közepére az ügyészségi pálya vonzóvá vált a fiatalok számára. Olyan időszak volt ez, amikor az ügyészi szerepfelfogás, az ügyészi elhivatottság a jogászai hagyományok legjobbjait idézte.

Kétségtelen, hogy ebben támaszkodhatott az új legfőbb ügyész azokra az ügyészekre, akik a szakmai tudásukat a szervezethez kapcsolták. Ugyanakkor egy olyan döntés született – nem tudom, hogy mennyire tudatosan, vagy mennyire a helyzet adta döntés –, hogy az előző évtizedeknek a tevékenységét nem tárták fel sem akkor, sem azóta. Ez a feltárás mind a mai napig nem történt meg.

Király Tibor akadémikus utalt az előadásában a semmisségi törvényekre, amelyek – amint mondta – nagyon sok embert érintettek, de ezeknél a semmisségi törvényeknél célzerű megfontolásokból került el a jogalkotó azt, hogy egyedi ügyekben perújítással derüljön ki a törvénytelen elítélés. Ez bizonyos szempontból jó volt az áldozatoknak, társadalmi szempontból viszont azzal a költséggel járt, hogy nem derült ki a mai napig, hogy az egyes ügyekben ki és mit tett, és kinek milyen feladata vagy szerepe volt ebben.

Megint csak az idő rövidsége miatt nem tudom részletesen kifejteni, csak utalok rá, hogy még a jogászai köztudatban is – azt gondolom, hogy itt a teremben is mindenki előtt ismert – Vida Ferenc vagy Tucsek Gusztáv neve, akik az 1950-es 1960-as évek vérbíróiként tevékenykedtek, de már arról sem vagyok meggyőződve, hogy itt a teremben sokan lennének, akik tudják, hogy például a Nagy Imre perben ki képviselte a vádat név szerint. Ez valahogy a történelmi emlékezetből kitörölődött. És kik voltak azok az ügyészek, akik esetleg az 1950-es években vagy a 1960-as években, a tőlük elvártat messze meghaladó mértékben kiszolgálva a rendszert, léptek fel az aktuális politikai céloknak és a politikai elnyomásnak az érvényesítése érdekében.

Nem volt szükségszerű, hogy ez így történjen, ahogy ez Magyarországon történt. Az a modell, amit Magyarország választott, az a Garrett által a *Models of Transitional Justice*⁶

⁶ GARRETT, S. A.: *Models of Transitional Justice – A Comparative Analysis*. International Studies Association 41st Annual Convention, Los Angeles, CA. March 14–18, 2000. www.ciaonet.org/isa/gas02/.

című munkájában felvázolt modellek közül az úgynevezett „*amnesia modellnek*” fel meg, amit Spanyolország vagy Etiópia alkalmazott a rendszerváltás után. Az „Amnézia-modell” alkalmazásakor az újonnan megszülető demokrácia tudatos döntéssel nem csak a büntetőjogi felelősségre vonást kerülte el, hanem még a múltból való társadalmi vitát is mellőzte. Nem arról van szó, hogy ne lettek volna egyének, akik emlékeztek a múlt szörnyű tragédiáira, hanem arról, hogy az elszennvedett sérelmek a magánszféra részét képezik, és nem váltak a sajtó, a politika, vagy az igazságszolgáltatás érdeklődésének tárgyává.⁷

Voltak más modellek is, a görög rendszerváltás után azért felelősségre vontak személyeket. Ezt az eljárást Garrett a „*selective punishment*” modellnek nevezi. Tudjuk, hogy Kelet-Európában is voltak más megoldások. Ez történt például Csehországban Ludmilla Borozova-Polednova esetén, aki 1950-ben ügyészként közreműködött a Milada Horakova jogász, demokrata politikus ellen lefolytatott koncepciós perben, amelyben Horakovát összeesküvéssel vádolták és halálra ítélték. Az ügyben egykor eljáró ügyészt 2008-ban – 86 éves korában – a Prágai Felsőbíróóság jogerősen 6 év szabadságvesztésre ítélte, mivel perbeli szerepét emberölésben való közreműködésnek minősítették.⁸

Csehországban bíróság elé állt 2007-ben Ludmilla Morozova Polednova, aki aktívan részt vett az 1950-es években egy perben, abban a perben, amelyben Miranda Horáckovát ítélték halálra, és ez az egykori ügyész szabadságvesztés-büntetést is kapott.

A múlttal való szembenézés azért lett volna hasznos – ha nem is ebben a formájában, amit a német jogászok állítottak, az úgynevezett lusztrációs törvényeknél –, mert az új rendszer morális alapjainak megteremtésénél szükséges világossá tenni, hogy egy demokráciában, egy jogállamban semmi nem indokolhatja a diktatúra kiszolgáltatását, és aki a diktatúrát kiszolgáltatta, az nem alkalmas arra, hogy demokráciában kulcsszerepet töltsön be például az igazságszolgáltatásban.

A múlttal való szembenézésnél, ami nem lenne még egyébként túl késő, ma már nyilván csak a Garrett által harmadik modellnek nevezhető „*historical clarification*” modell használható, amikor a történelmi tényeket feltárják. Ez egyfelől a tisztességesek védelme érdekében is indokolt lehet, másfelől azért is, mert például az átmeneti igazságszolgáltatás kérdéseivel foglalkozó irodalom többféle modellt felállítva kategorizálja az egyes országok által választott jogi megoldásokat.

Clause Offe az átmeneti igazságszolgáltatás kétféle motívuma között tesz különbséget:⁹ a visszatekintő igazságszolgáltatás és az előretekintő igazolás között. Az utóbbi megközelítést elsődlegesen az az aggodalom indokolja, hogy a múlt öröksége ne okozhasson zavart a jövő demokratikus működésében. Más szavakkal, hogy ha valamikor valaki egyszer olyan ügyészi szervezetet akarna létrehozni, amely megint politikai akarat végrehajtására szolgál,

⁷ *Ibid*, 2. o.

⁸ Az időközben 2011-ben elnöki kegyelem folytán szabadulhatott a börtönből. <http://coldwarradios.blogspot.cz/2010/11/i-leave-this-world-without-hatred.html>

⁹ OFFE, C.: *Varieties of Transition: The East European and East German Experience*. Cambridge, 1996.

akkor azoknak, akik ennek a szervezetnek a tagjaiként napi szinten döntéseket hoznak emberi sorsokról, és arról, hogy kiszolgálják-e az aktuális politikai akaratot, legyen elég szempontjuk, hogy mérlegeljenek, hogy mi a helyes és mi a nem helyes döntés.

Összefoglalva az elmondottakat, a 20. század történetének döntő részére – főképpen az 1914-től 1990-ig tartó időszakban – az volt a jellemző, hogy maga az ügyészi szervezet és annak tagjai is igazolták azokat a félelmeket, amelyeket a jogalkotás körüli vitákban, már az 1870-es években sokan megfogalmaztak. Sokan – sokszor maga a szervezet is – kritikátlan kiszolgálói lettek az uralkodó politikai akaratnak.¹⁰

A második következtetésem, hogy a jogalkotónak lett volna lehetősége ezzel szemben védelmet nyújtani. A védelem egyik lehetséges szintje az ügyészség alkotmányos jogállásának olyan meghatározása, amely a pártatlanságot, elfogulatlanságot és függetlenséget valódi garanciákkal bátyázza körül. Második lépésként lehetett volna az egyes ügyész jogállásának olyan szabályozása, amely valóban a bírói státusszal azonos státuszt nyújt az egyes ügyészeknek is, továbbá garanciákat teremt a független és pártatlan eljárásra. A harmadik lépés pedig az eljárási törvények olyan garanciáinak megalkotása – ahogy ez az 1896-os törvénnyel történt –, amely azzal, hogy a jogköröket megosztotta az ügyész és a vizsgálóbíró között, csökkentette az esetleges visszaélésszerű jogalkalmazás lehetőségét.

De harmadik következtetés az lehet, hogy a jogszabályi garanciák hiányában sem szükségszerű a politikai akarat elvtelen kiszolgálása. Ennek azonban a döntéshozatali folyamatok átláthatósága és a döntéshozatali pozícióban levők személyes integritása a feltétele, hogy ellenálljanak az ilyen kísértéseknek. Az integritást, a személyes integritást kétség kívül erősítené az a tapasztalat, ami a múlt tisztázásából levonható.

Köszönöm a figyelmet és boldog születésnapot kívánok Györgyi tanár úrnak, s köszönöm, hogy tanulhattam tőle!

¹⁰ HACK P.: *A büntetőhatalom függetlensége és számonkérhetősége*. Budapest, 2008.

Az ügyészség jogállása jog-összehasonlító megközelítésben

1. Az ügyészség jogállására vonatkozó főbb szabályok Magyarországon¹

Az ügyésznek a büntetőeljárás során három fő feladata van:² a nyomozás, nyomozó hatóság által végzett nyomozás során a törvényességi felügyelet gyakorlása, a bírósági eljárásban pedig a vádképviselés:³

– A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (Be.) szerint büntetőügyekben fő szabály szerint a nyomozást az ügyész végzi.⁴ Az ügyész bármikor, bármely ügyben maga végezheti a nyomozást akkor is, ha a nyomozó hatóság önállóan végez nyomozást, és azt annak megkezdése után is magához vonhatja. Egyes ügyekben azonban kizárólag csak a (katonai) nyomozó ügyészek nyomozhatnak (lásd Be. 29. §).

– Az ügyész a nyomozás feletti felügyelet során az „ügy uraként” tevékenykedik.⁵ A nyomozás feletti felügyeleti jogait ügy megismerési (iratbetekintés, jelenlét stb.), (feljelentés kiegészítésére, nyomozásra, nyomozási cselekmény végzésére, további nyomozásra stb.) utasítási⁶ és érdemi döntési jogokra oszthatjuk (az érdemi döntési jogok között kell megemlíteni például a határozatok megváltoztatását, a panaszok elbírálását, a feljelentés elutasítását és a nyomozás megszüntetését).

* Dr. Herke Csongor, PhD, dr. habil., D.Sc., tanszékvezető egyetemi tanár (PTE), ügyvéd

¹ A jelen tudományos közleményt a szerző a Pécsi Tudományegyetem alapításának 650. évfordulója emlékének szenteli.

² Az ügyészi feladatokról részletesen lásd Bócz E.: A büntetőeljárás reform és az ügyészi feladatok. *Rendészeti Szemle*, (1993) 8. sz.; LÖRINCZY Gy.: Az ügyész büntetőeljárás funkciói és az alkotmány. *Rendészeti Szemle*, (1991) 6. sz.; NYÍRI S.: Az ügyészség a jogállamban. *Belügyi Szemle*, (1990) 7. sz., 3–9. o.

³ Az ügyész jogállását foglalja össze: CSÉKA E.: Az ügyész jogállása a büntetőeljárásban. In LIGETI K. (szerk.): *Wiener A. Imre ünnepi kötet*. Budapest, 2005. 231–241. o.

⁴ Ez az 1973-as Be.-t (1973. évi I. törvény) felváltó 1998-as Be. egyik koncepcióváltásának eredménye. GYÖRGYI K.: Az ügyészségi reform. *Collega*, (1999) 5. sz., 21–24. o.

⁵ GYÖRGYI K.: Az ügyészség átalakulása. *Ügyészek Lapja*, (1994) 6. sz., 5–12. o.

⁶ Nemcsak az ügyész utasítási joga lehet érdekes, hanem utasíthatósága is. Utóbbiról lásd KERTÉSZ I.: Az ügyész utasíthatósága. *Magyar Jog*, (1992) 3. sz., 137–144. o.

– Az ügyész a bírósági eljárásban már nem hatósági szerepet játszik, mint a nyomozás során, ekkor már a bizonyítás során a védelemmel „csak” azonos jogokat élvez.⁷ Az ügyésznek a bírósági eljárásban az ügy megismerésével és az ügy előbbrevitelével kapcsolatos jogait különböztetjük meg. Az ügy megismerésével kapcsolatos jogok körében a tárgyaláson való jelenlét, az iratbetekintés, a felvilágosításkérés és a közvetlen kérdezés jogát említhetjük, míg az ügy előbbrevitelével kapcsolatos jogok közül kiemelendő a váddal rendelkezés joga,⁸ (vádemelés, vádképviselés, vádelejtés, vádmódosítás). Ugyanitt kell megemlíteni a közvetítői eljárásra való utalásról, a vádelhalasztásról és a vádemelés részbeni mellőzéséről való döntést is. Emellett az ügyész indítványokat és észrevételeket tehet, felszólalhat (perbeszédet mond) és perorvoslattal élhet.

Az ügyész kötelességénél a tárgyaláson való jelenlétéről külön kell említést tennünk. Az elsőfokú tárgyaláson az ügyész részvétele kötelező [241. § (1) bek.]. Járásbíróságon a vádat alügyész is képviselheti. Meghatározott esetekben ügyészségi fogalmazó is képviselheti a vádat (kivéve, ha a bűncselekményre a törvény 5 évi vagy ennél súlyosabb szabadságvesztést rendel, a vádlottat fogva tartják vagy a vádlott – a beszámítási képességre tekintet nélkül – kóros elmeállapotú). Másodfokon a nyilvános ülésen az ügyész részvétele nem kötelező. A másodfokú bíróság azonban mindenképpen kötelezheti az ügyészt a tárgyaláson való részvételre. A harmadfokú nyilvános ülésen az ügyész részvétele kötelező.⁹

Ezt a hazai rövid áttekintést követően nézzük meg, hogy egyes országokban hogyan szabályozzák az ügyészek jogállását.¹⁰

2. A német államügyészség

A német államügyészségnek (*Staatsanwaltschaft*) három fő feladata van: „a nyomozati eljárás úrnője”, a vád képviselője a közbenső eljárásban és a tárgyaláson, valamint büntetés-végrehajtási hatóság.¹¹

Az államügyészség a bíróságokkal párhuzamosan szervezett. A felépítése és hatásköre az 1877. I. 27-i bírósági szervezeti törvény (*Gerichtsverfassungsgesetz*, GVG) 141–142. §-ából

⁷ HACK P.: A büntetőeljárás rendje és az ügyészség alkotmányos helyzete. *ELTE Acta*, (2008) 44. sz., 75–120. o.

⁸ A váddal rendelkezés jogáról lásd BÓCZ E.: A közvádító szerepe a büntető igazságszolgáltatási rendszerben. Egy készülő Európa Tanácsi Ajánlásról. *Magyar Jog*, (1998) 12. sz., 728–734. o.

⁹ További részletek az ügyészség jogállásáról: CSÉKA E.: *Gondolatok az ügyészségről*. In GAL I. L. – HORNYÁK SZ. (szerk.): *Tanulmányok Földvári József professzor 80. születésnapja tiszteletére*. Pécs, 2006. 36–44. o.

¹⁰ Az itt részletezett ügyészségeken felül lásd VANDERBREKEN, T. (szerk.): *The role of the public prosecutor in the European criminal justice system*. Brüsszel, 2000. 150. o.

¹¹ Részletesen lásd HERKE CS.: *A német és az angol büntetőeljárás alapintézményei*. Pécs, 2011., és KILL, F.: *Die Stellung der Staatsanwaltschaft im französischen und deutschen Strafverfahren*. Bonn, 1960.

adódik. Az ügyészség illetékességét azon bíróságok határozzák meg, amelyek mellett az államügyészséget létrehozták (GVG 143. § I.).

Az államügyészség működési módját annak monokratikus és hierarchikus felépítése határozza meg:

a) Minden államügyész a törvényt képviseli: ha az államügyészség több hivatalnokból áll, a hivatalvezetőnek alárendelt államügyész (*Staatsanwalt*) az ő képviselőjeként jár el. Ha az államügyész a hivatalvezető nevében lép fel, minden hivatali intézkedésre különös megbízás nélkül jogosult (GVG 144. §).

b) Devolúciós és szubsztitúciós jog: az államügyészség monokratikus felépítéséből az is következik, hogy egy büntetőügy tekintetében egy államügyész sem végérvényesen illetékes, az államügyészségen belül sokkal inkább tetszőlegesen megváltoztatható az illetékesség.

A devolúciós jog alapján a Tartományi Legfelsőbb Bíróság (OLG) mellett működő államügyészség első tisztviselői (a főállamügyészek) és a Tartományi bíróság (LG) mellett működő államügyészségek vezetői (vezető főügyészek) jogosultak körzetük minden bíróságánál lévő államügyészségnek a hivatali intézkedéseit magukhoz vonni (GVG 145. § I. 1.). Az igazságügy-miniszternek devolúciós joga nincs, mivel nem ügyészségi jellegű szervezet.

A szubsztitúciós (helyettesítési) jogra alapozva az OLG és az LG melletti ügyészség első hivatalnokai illetékesek körzetük minden bíróságánál a hivatali intézkedésekkel egy másik, következő illetékességű hivatalnokot megbízni. (GVG 145. § I. 2.). Sőt egy másik államügyészséget is megbízhatnak. (BGH NStZ 1998, 309). Ez a szubsztitúciós jog az igazságügy-minisztert is megilleti.

c) Az utasítási jog: az államügyészség hivatalnokainak követniük kell vezetőik szolgálati utasításait (GVG 146. §). Hogy melyik vezető jogosult utasításra, a GVG 147. §-a szerinti vezetési és felügyeleti iránymutatásából vezethető le. Eszerint kétféle utasítási jog van:

c/1) Ün. extern utasítási jog (GVG 147. § 1. és 2.):

– A szövetségi igazságügyminiszternek a legfőbb ügyésszel és a szövetségi ügyészekkel szemben (GVG 147. § 1.).

– A tartományi igazságügyminiszternek a tartomány valamennyi ügyészségi hivatalnokával szemben (GVG 147. § 2.).

c/2) Ün. intern utasítási jog (GVG 147. § 3.):

– A szövetségi legfőbb ügyésznek a szövetségi ügyészekkel szemben (a GVG 147. § 3. analógiájára).

– A tartományi legfőbb ügyésznek az OLG melletti többi ügyésszel, valamint a tartományi és városi bíróságok (LG, AG) melletti alárendelt ügyészekkel szemben (GVG 147. § 3.).

– A tartományi bíróság melletti ügyészség vezető főügyészének a körzetében az ügyészség valamennyi hivatalnokával szemben (GVG 147. § 3.).¹²

¹² A német ügyészek helyzetéről lásd GOLTNER D.: Az ügyész helyzete és szerepe a német igazságszolgáltatásban. *Magyar Jogi Szemle*, (1942) 7. sz.

3. Az angol koronaügyészek

A Korona Vád Szolgálatot (*Crown Prosecution Service, CPS*) a közvád igazgatója (*director of public prosecutions, DPP*) vezeti, akit a Legfőbb Államügyész nevez ki, és helyez a saját „felügyelete” alá.¹³ Törvény szerint a DPP-nek legalább tíz év gyakorlattal kell bírnia – de a törvény szerint nem rendelkezik az állandó hivatali poszt biztonságával, és a gyakorlatban egy határozott idejű szerződés alapján nevezik ki.¹⁴

A koronaügyészek (*Crown prosecutors*), akik az ő alárendeltjeként dolgoznak, nem rendelkeznek semmilyen különleges státusszal – mint ahogyan sok más országban sem. A törvény szerint a képesítésük vagy „*barrister*”, vagy „*solicitor*” (ügyvéd) kell, hogy legyen, de kinevezésükkel köztisztviselőkkel válnak, és nem részesülnek az állandó hivatali poszt biztonságából (biztosításából). Mindazonáltal a bíróságok megerősítették a státuszukat azzal a jelzéssel, hogy ha a kormány el akar bocsátani egy koronaügyészt azért, hogy megbüntesse őt valamely, a kötelességének korrekt teljesítése során végrehajtott cselekedetért, az elbocsátást bíróság vizsgálja.

A más országokban ennek megfelelő hivatással összehasonlítva a koronaügyészek kevésbé fontos szerepet játszanak a büntető igazságszolgáltatási rendszerben. Nincs joguk a rendőrség tevékenységének ellenőrzésére, és a rendőrség az (nem pedig a koronaügyész), aki döntést hozhat, hogy vádat emeljenek-e vagy sem. 1985 előtt a legtöbb vádat a rendőrség emelte, amelynek hivatalos szerepe a nyomozásra és a vádemelésre is vonatkozott. Az 1985-ös Törvénysértések miatti Vádemelési Törvény (*Prosecution of Offences Act*) a rendőrségre bízta azt a hatáskört, hogy eldöntse, vádemelést kezdeményez-e vagy sem. De ha a rendőrség elindítja a vádemelés folyamatát, ezt követően át kell adnia az aktát a CPS-nek, amelynek joga van lezárni az ügyet.¹⁵

Ezenkívül sokáig a koronaügyészek kihallgatási joga a magisztrátusi bíróságokra korlátozódott, így a királyi bíróságokon folyó eljárásoknál kötelesek voltak a független Ügyvédi Kamara egyik tagját megbízni. 2000-ben a koronaügyészek megszerezték a jogot a királyi bíróságokon folytatott kihallgatásokra is.

Bár jogilag a CPS veszi át az összes vádemelést, amelyet a rendőrség kezdeményez, egy sor egyéb közszolgálati kormány szerv emelhet saját maga vádat, amelyek szintén folytathatnak nyomozást [név szerint a Vám- és Pénzügyőrség, az Adóhivatal, a Társadalombiztosítási Minisztérium (*Department of Social Security*), és a Súlyos Csalások Hivatala].

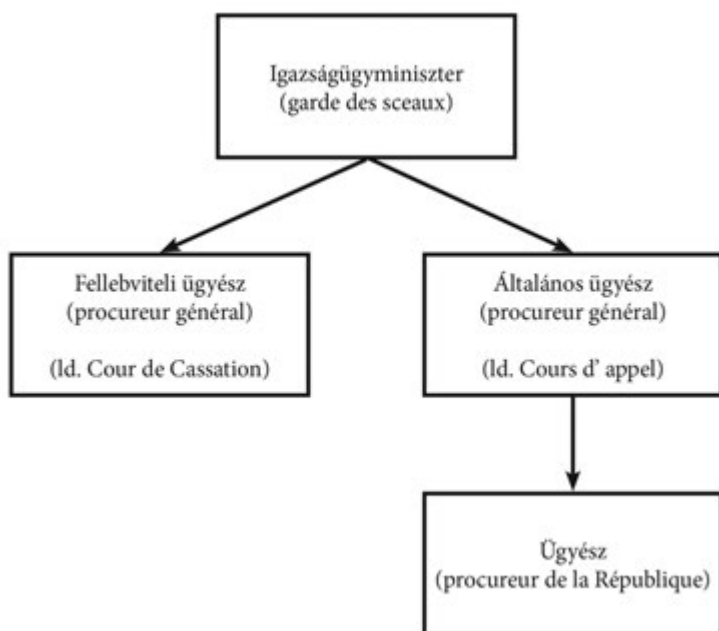
¹³ Részletesen lásd HERKE: *A német és az angol büntetőeljárás...* és KREY, V.: *The public prosecution's role in criminal proceedings under the rule of law. Legal situation in Germany with comparative law remarks on UK and USA*. Trier, 2009. 23. o.

¹⁴ Lásd HETHERINGTON, T.: *Prosecution and the public interest*. London, 1989.

¹⁵ Részletesebben lásd LÉVAI I.: Anglia és Wales ügyészégi – vádhatósági rendszere. *Magyar Jog*, (1993) 2. sz., 98–104. o.

4. A francia ügyészség

Franciaországban az ügyész képviseli a közvédelmet és szerez érvényt a jognak (francia Alkotmány 31. cikk 1. §),¹⁶ ennek keretében a felderítésben is közreműködik.¹⁷ Ő a közérdeket képviseli a büntetőeljárásban, az ügyész egy és oszthatatlan. Nem felelős a felek irányában a döntéseiért, és a feleknek nincs is joguk ahhoz, hogy az ügyükben konkrétan eljáró ügyészt eltávolítsák. A hivatal hierarchikus felépítésű, és minden ügyész köteles a vonatkozó büntetőeljárásban a közvetlen felettese utasítását tiszteletben tartani.¹⁸ Az ügyészek elmozdíthatók és az igazságügyi miniszter hatalma alá vannak rendelve (1958. december 22-i *ordonnance* 5. cikk). A francia ügyészi hierarchiát az alábbi ábra szemlélteti:

A büntetőbíróság nem hozhat ítéletet a büntetőügyben, ha az ügyészség képviselője nincs jelen. Az, hogy melyik ügyész jár el, a bíróságoktól függően változik:

– A *tribunal de police* előtt 5. szintű *contravention* esetén a *tribunal de grande instance* ezen területéhez tartozó *procureur de la République* (PR) vagy az egyik ügyészhelyettes

¹⁶ Részletesen lásd HERKE Cs.: *A francia és az olasz büntetőeljárás alapintézményei*. Második, javított kiadás. Pécs, 2013. és KILL: *Die Stellung der Staatsanwaltschaft...*

¹⁷ HABER, G.: *Strafgerichtliche Öffentlichkeit und öffentlicher Ankläger in der französischen Aufklärung*. Berlin, 1979.

¹⁸ LÉVAI I.: Büntetőeljárás és ügyészség – a „francia modell” magyar aspektusból. *Kriminológiai és Kriminalisztikai Tanulmányok*, (1994) 43–105. o.

(*substitut*) képviseli a közvádat; 1–4. szintű *contravention* esetén az ügyészséget egy rendőrtiszt képviseli.

– A *délit* miatt eljáró bíróság (*tribunal correctionnel*) előtt a vádat a PR egyik helyettese (*substituts*) képviseli.

– A fellebbviteli bíróság előtt a vádhatóság egy *Procureur général*ből (PG), helyetteseiből és asszisztenseiből (*substitut*) áll.

– A *cour d'assises* előtt nincs speciális vádképviselő, azokra a bíróságokra van bízva, akiknek a körzetében az ülést tartják (*cours d'appel* vagy *tribunaux de grande instance*).

– A *Cour de cassation* előtt a vád képviselője magába foglal egy PG-t, egy *premier avocat général*t (PAG) és tizenkilenc *avocats généraux*-t (AG).¹⁹

5. Az olasz ügyészség

Az ügyész Olaszországban kvázi bírói függetlenséget élvez.²⁰ Az ügyész funkcióit a bírósági szervezeti törvény (*ordinamento giudiziario*, OG) és a büntető perrendtartás szabályozza. Az olasz jogelmélet e szabályok alapján az ügyész négy funkcióját emeli ki:

– öröködi a törvények betartása felett, gondoskodik az igazságszolgáltatás gyors és folyamatos működéséről, ellátja az állam, a jogi személyek és a jogképtelenek jogi védelmét (OG 73. cikk);

– gondoskodik a bűncselekmények üldözéséről, nyomozást folytat annak tisztázása végett, hogy az ügyet a bíróság elé vigye vagy megszüntesse (OG 73. cikk);

– képviseli a közvádat a bíróság előtt azokban az ügyekben, amelyekben a nyomozás elegendő indokot eredményezett az ügy bíróság elé vitelére (CPP 50. cikk 1. bekezdés);

– gondoskodik az ítéletek és törvényben előírányzott esetekben minden más egyéb bírói döntés végrehajtásáról (OG 73. cikk).

Ügyészségek működnek Olaszországban minden elsőfokú bíróság (társas bíróság és egyesbíróság), továbbá minden fellebbviteli bíróság és a *Corte di cassazione* mellett. Az ügyészek az intézményi állásukban függetlenséget élveznek ugyan, de a 2006. évi 106-os számú *decreto legislativo* az ügyészségi hatóság területén bevezette a korábban ismeretlen hierarchiaelvét. Ez alapján a közvád keresztülvitele – a német rendszernek megfelelően – az ügyészség első hivatalnokának a kezében nyugszik, aki egy helyettest állíthat távolléte vagy akadályoztatása esetére. Ezenkívül a büntetőeljárás különböző fajtáit átruházhatja egy vagy több ügyészre, akik egy meghatározott területhez tartoznak. Az ügyészség első hivatalnoka határozhatja meg azokat az általános kritériumokat is, amelyek esetén a beosztott ügyészei a *polizia giudiziaria* tevékenységét igénybe vehetik.

¹⁹ További részletek a francia ügyészségről: DELMAS-MARTY, M. – SPENCER, J. R. (szerk.): *European criminal procedures*. Cambridge, 2004. 218–291. o.

²⁰ Részletesen lásd HERKE: *A francia és az olasz büntetőeljárás...*

Az olasz ügyészség hierarchikus struktúrája abban is kifejezésre jut, hogy ha az ügyész az eljárásban bizonyos kényszerintézkedéseket – például előzetes letartóztatást – akar indítványozni, ehhez szüksége van az ügyészség első hivatalnokának írásbeli hozzájárulására.

Az 1988-as olasz büntető perrendtartás (*Codice di procedura penale*, CPP) a 358. cikkben az ügyész számára előírja az elfogulatlan eljárás kötelezettségét. Az ügyészség a CPP 52. cikke szerint nyomós okok esetén „jogosult” arra, hogy ne járjon el, és ha ezt a kötelezettségét nem teljesíti, a *Consiglio superiore della magistratura* szolgálati vétség miatt megfenyítheti.

A szervezett bűnözés elleni harc érdekében különleges bűnüldöző szerveket hoztak létre Olaszországban: regionális szinten a *procura distrettuale antimafiá*t, míg országos szinten a *procura nazionale antimafiá*t. Ez esetben nem egy új ügyészségről van szó, sokkal inkább hatáskör-kijelölésről. A fellebbviteli bíróságok mellett működő ügyészségek járhatnak el a maffia-bűncselekmények, illetve a terrorista bűncselekmények esetén. Ezért a maffia elleni nyomozást a fellebbviteli bíróságok mellett működő 26 ügyészség, és nem az elsőfokú bíróságok melletti több mint 160 ügyészség (*pubblico ministero*) vezeti.²¹

6. Az osztrák ügyészség

Az osztrák ügyészi szervezet (a bírósághoz igazodóan) háromszintű:

- a tartományi bíróság (*Landesgericht*, LG) mellett működő ügyészségből (*Staatsanwaltschaft*),
- a tartományi bíróság (*Oberlandesgericht*, OLG) melletti főügyészségből (*Oberstaatsanwaltschaft*) és
- a Legfelsőbb Bíróság (*Oberster Gerichtshof*, OGH) melletti legfőbb ügyészségből (*Generalprokuratur*) áll.

Emellett speciális ügyészség a bécsi székhelyű Központi Ügyészség a Gazdasági és Korrupciós Ügyek Üldözésére (*Zentrale Staatsanwaltschaft zur Verfolgung von Wirtschafts-sachen und Korruption*, Gazdasági és Korrupciós Ügyészség, WKStA).

Az ügyészségeken ügyészek és ügyészségi alkalmazottak dolgoznak.

A fenti ügyészi szervezet egyben alárendeltségi viszonyt is jelent (a Gazdasági és Korrupciós Ügyészség a bécsi főügyészség alá tartozik). A legfőbb ügyész az igazságügy-miniszter alá tartozik, aki minden ügyész felett utasítási és felügyeleti jogot gyakorol.

Az ügyészek minden ügyben eljárhatnak azzal, hogy a helyi bíróság (*Bezirksgericht*, BG) alá eső ügyekben rendszerint kerületi jogászok járnak el. Az illetékesség pedig (a bírósághoz hasonlóan) elsősorban az elkövetés helyéhez igazodik. Ha az elkövetés helye ismeretlen vagy az külföldön van, akkor az eredmény bekövetkezésnek helye, a terhelt lakóhelye,

²¹ További részletek: MUHM, R.: *Il ruolo del pubblico ministero*. Róma, 2005; PACILEO, V.: *Pubblico ministero*. Torino, 2011.

tartózkodási helye stb. is megalapozhatja az illetékességet. A Gazdasági és Korrupciós Ügyészség az StPO 20a. § (1) bekezdésében meghatározott bűncselekmények esetén jár el az egész ország területén.

A nyomozás során előterjesztett indítványokat az ügyészség az LG egyesbírójának küldi meg, de a vádiratot már annak a bíróságnak, amely az ügyben el fog járni. Az ügyészség indokolt esetben jogosult mind az ügyek egyesítésére, mind azok elkülönítésére.

A nyomozást minden esetben az ügyész vezeti. Ha a rendőrség megindítja a nyomozást, mert azt maga észleli vagy nála teszik a feljelentést, az ügy akkor is az ügyész elé kerül, hiszen a rendőrség neki küldi meg a jelentéseit, nála teszi meg az indítványait (például bizonyítási cselekményre vagy kényszerintézkedésre) és a panaszok is hozzá érkeznek be. Egyedül a bírói jogkörbe tartozó nyomozási cselekményeknél nincs az ügyésznek felügyeleti joga (például letartóztatás elrendelése, bírói kihallgatások stb.). Az ügyészség az utasításai túlnyomó részét szóban adja a rendőrségnek (erről feljegyzés készül), de mindazon rendelkezéseket (elháríthatatlan akadály kivételével) írásba kell foglalni, amely ellen jogorvoslatnak van helye. Bizonyos rendelkezéseket mindenképpen írásban kell meghozni [például fedett nyomozó alkalmazása, lásd az 1873-as osztrák büntető perrendtartás *Strafprozessordnung*, StPO) 131. §].

A rendőrség jogellenes magatartása esetén a terhelt az ügyészhez fordulhat panasszal. Bizonyítási indítványokat is terjeszthet az ügyész elé, aki azoknak vagy helyt ad, vagy ha nem, akkor azt írásban meg kell indokolnia [StPO 55. § (4) bek.]. A szakértőt az ügyész rendeli ki (és nem a rendőrség!), és a kirendelés ellen a védelem ellenvetéssel élhet.

Elvileg a nyomozási cselekmények túlnyomó részét a rendőrség végzi, azonban az ügyész bármelyiknél jelen lehet, illetőleg bármelyiket ő maga is végezheti. Utóbbi a terhelt és a tanú kihallgatásánál különösen indokolt lehet.

A nyomozás befejezéséről mindenképpen az ügyész dönt: vagy megszünteti azt, vagy diverzióra utalja, vagy vádat emel.

Györgyi Kálmán köszöntése

Hölgyeim és uraim, tisztelt hallgatóság, Mezey Barna rektor úr szavai után nekem nehéz feladatomban lesz a közönség figyelmét magam felé fordítani. Én csak egyszerű, sántikáló szöveget fogok elmondani, és sok olyan ismeretre utalok, amelyek közismertek, és amelyekről azt gondolják, hogy teljesen fölösleges ezeket elmondani, amiket önök mindnyájan jól tudnak. Tehát megkezdem.

Györgyi Kálmán 75 éves. Abban az időben, 1964-ben, amikor Györgyi Kálmán jogi oklevelet szerzett, Magyarországon úgynevezett szocialista jogrendszer volt hatályos. Szocialista volt a büntetőjog is. 1962-ben lépett hatályba az első teljes szocialista büntetőjog kódex, az 1961. évi V. törvény, amely az 1878. évi kódex után a második teljes magyar büntetőjogi kódex volt.

Az 1961. évi szocialista kódexet azonban megelőzte a büntető törvénykönyv általános részéről szóló 1950. évi II. törvény, amely ily módon, Magyarországon az első szocialista büntetőjogi alkotás volt. E két törvényből és a későbbiből a 1978. évi törvényből megállapíthatjuk a szocialista büntetőjog néhány jellemző elvét, tulajdonságát. Ezek közül különösen a következő háromra hívom fel a figyelmet.

Az egyik a büntetőjog feladatának meghatározása. A büntetőtörvény feladata, hogy védelmet biztosítsanak a társadalomra veszélyes cselekményekkel szemben. Az 1962. évi Btk. a Magyar Népköztársaság – a Népköztársaságon hangsúly van – állami, társadalmi, gazdasági rendjét helyezi a védelmet középpontjába. Az 1978. évi büntető törvénykönyv már a védelem mellett súlyt helyezett a nevelésre, a törvények tiszteletben tartására, a szocialista társadalmi együttélés szabályaira.

A második említésre méltó sajátosság a bűncselekmény törvényi meghatározása. Eszerint a bűncselekmény a társadalomra veszélyes cselekmény, és egyben elmondja azt a közismert formulát, hogy mi az, hogy társadalomra veszélyes cselekmény. Tehát elmondhatom: az, ami az állami, társadalmi, gazdasági rendet, a polgárok személyét, javait sérti vagy veszélyeztet. Mind a törvények feladatáról, mind a bűncselekmény meghatározásáról szóló rendelkezések egyazon követelményből, gondolatból sarjadnak. Így mondhatnám felszólító módban: védelmet a sérelemmel szemben.

Az a felismerés, hogy a bűncselekmény a társadalomra veszélyes, közjót vagy más érdeket sértő cselekmény egyáltalán nem új keletű. A szocialista jogban az az igazán új, hogy a társadalom-veszélyességet, hogy a társadalmi veszélyességet a bűncselekmény törvényi

* Dr. Király Tibor, C.Sc., D.Sc., az MTA r. tagja, professor emeritus (ELTE)

tényállásának elemévé teszi. Megjegyezzük, hogy ez a felfogás a mai törvényhozásban is uralkodó.

A harmadik sajátosság, ami ugyancsak külön figyelmet érdemel, az a büntetés céljának, a kiszabás elveinek a meghatározása. A három eddig említett törvény – tehát a Btk., a 1961-es, illetőleg a 1978-as Btk. – lényegében egyazon állásponton van. A 1961-es Btk. 34. §-ban a büntetés célját emígy határozza meg: a büntetés célja a társadalom védelme érdekében – a védelem szó itt is hangsúlyos – a bűncselekmény miatt a törvényben meghatározott joghátrány alkalmazása az elkövető megjavítása céljából, továbbá a társadalom tagjainak viszsztatartása a bűnözéstől. A Btá. 50. §-a is ezt mondja, de nem említi a joghátrányokozást. Az 1978. évi Btk. mindössze ennyit mondott: a büntetés célja a társadalom védelem érdekében annak megelőzése, hogy akár az elkövető, akár más bűncselekményt kövessen el. A büntetés kiszabásának elveit is figyelembe véve mondható, a büntetési rendszer kulcsszavai a következők: a társadalom védelme, joghátrány okozása, arányosság, speciális, generális megelőzés.

Külön szót érdemel a halálbüntetés. A Btá. indokolásában, tehát 1950-ben kifejtik, ami a halálbüntetést illeti, kézenfekvő, hogy a kulturális színvonal emelkedése és a szocializmus megvalósítása ezt a büntetést nélkülözhetővé fogja tenni. Ez idő szerint azonban még nem állunk a fejlődés azon fokán, amely megengedné a halálbüntetés eltörlését – eddig az idézet. Habár időközben a halálbüntetést alternatív szankcióvá is tették, a szocialista büntetőjog erről a szankcióról lemondani sohasem tud.

Végül csak megemlítem a szocialista büntetőjog szankciórendszeréről szólva, hogy a büntetési rendszer mellett az intézkedési rendszert is kiépítette, vagyis a szankciórendszer a büntetőjogban dualistává vált. Mindaz, amit eddig töredékesen elmondtam a szocialista büntetőjogról, irodalomról, tulajdonképpen ez az, amit tanultunk, tudtunk, tanítottunk sokan, köztük Györgyi Kálmán is.

Majdhogynem ez idillikus kép után, ahol minden szép és minden jó, nézzük meg a következő képet. A társadalomban mutatkozó nyugtalanság, a biztonságát veszített hatalom 1989-ben új alkotmányt adott az országnak. Ez alkotmány szerint Magyarország köztársaság, és már nem Népköztársaság, és már nem csak a munkás és dolgozó parasztok állama, amint azt az 1949. évi XX. törvény kimondta. Az új, módosított alkotmány szerint Magyarország köztársaság. A Magyar Köztársaság független, demokratikus jogállam. A Magyar Köztársaságban minden hatalom a népé. Az új alkotmányos rendszer olyan változásokat hoz, amelyek átrendezték a hatalmi, társadalmi, gazdasági, tulajdoni, politika, személyi viszonyokat, és amely változások majd mindenkre közvetlenül vagy közvetve hatottak. E nagy átrendezésben a Btk. újraalkotása nem bizonyult sürgető feladatnak. Így például a halálbüntetésről nem törvény, hanem az Alkotmánybíróság döntött. A bíróságok nem a Népköztársaság, hanem a Magyar Köztársaság nevében hirdettek, hirdetnek ítéletet.

Az új alkotmány mellett különös fontosságot nyertek – szinte kiegészítvén az alkotmányt – az egyesülési, illetve a gyülekezési jogról szóló törvények, amelyek az akkori ellenzékét kihozták az illegalitásból és a büntetőjog hatálya alól. A szocializmus korának némely büntető törvényeiről és igazságszolgáltatásáról drámai képet festettek a semmisségi törvé-

nyek – tehát azok, melyek korábban hozott jogerős ítéletek semmisségét mondták ki. Közülük különösen a második semmisségi törvényt emeli ki, amely köznapi emberek sokaságát érintette. Ez az 1990. évi XXVI. törvény 1. §-a szerint az 1945. január 1. és 1963. április 4. között az állam belső és külső biztonsága elleni bűncselekmények, a tervbűncselekmények, az árdrágító és közellátás elleni bűncselekmények, valamint a társadalmi tulajdont károsító bűncselekmények, bűncselekmény feljelentésének elmulasztása miatti elítélések semmisnek tekintendők. Ez a törvény – mint említettem – embereknek sokaságát érintette.

Az 1989–1990. évi nagy változás sokunknak feltette a kérdést: hogyan tovább, mit ér az addigi tudásunk? A választ részben megkönnyítette a jognak és a törvényeknek a hatalmi viszonyokat túlélő képessége. Nem kell a római joghoz visszamenni ahhoz, hogy lássuk, miként szolgálja ugyanaz a törvény az egyik és a tőle lényegesen különböző más társadalmi, állami, politikai berendezkedést. És arra a kérdésre is meg kellett adni a választ, hogyan tudunk beilleszkedni a megváltozott új társadalmi viszonyok közé, az új hatalmi, társadalmi, gazdasági viszonyok között milyen szerepet tudunk vállalni, és gondolom ezekre a kérdésekre Györgyi Kálmán is kereste a maga válaszát, kiváltképpen, amikor a legfőbb ügyész szerepet kínáltak fel neki.

Talán a magyar jogról szólván még elmondhatom azt, amit fel nem olvastam, hogy a magyar jog nem volt elszigetelt jelenség Európában. Nemzetközi elismertséget is nyert, különös jelentősége volt annak, hogy a magyar jog belépett ama jogrendszerbe, amely az emberek politikai, polgári jogait biztosította. 1976-ban Magyarország a Polgári és Politikai Jogok ENSZ Egyezségokmányához csatlakozott és az, hogy csatlakozott, önmagában véve jelentékeny tény. És azt is megjegyzem még, hogy a jogot, ezeket a törvényeket jelentékeny irodalom övezte. Nemcsak olyan írók, akik ma élnek. Ha Györgyi Kálmánnak a büntetések-ről és intézkedésekről szóló könyvét megnézzük, elolvassuk, kiknek a nevét sorolja fel. Olyan neves jogtudósoknak a neve szerepel, mint Angyal Pál, Fayer László, Balogh Jenő, Vámbéry Rusztem és lehetne a sort folytatni.

De éppúgy ismerik a magyar irodalmat és erre Mezey Barna rektor úr külön is hivatkozott, különösképpen a német nyelvterületen, ahol olyan kiválóságok, mint például Jescheck professzor, nagy figyelmet szenteltek a magyar tudomány eredményeinek, és hogy a magyar tudomány, amely erre a szocialista jogra épült, nemzetközi elismertséget is nyert, mi sem mutatja jobban, mint az, hogy 1974-ben Magyarország rendezhette meg itt Budapesten a XI. Kongresszusát a Nemzetközi Büntetőjogi Társaságnak.

Említettem, hogy Györgyi Kálmánnak döntenie kellett arról 1990-ben, hogy mit vállal ezentúl, milyen szerepet tud ellátni. Erről egy alkalommal külön megbeszélést, tanácskozást is folytattunk. Ha emlékszik, külön meglátogatott ez okból. De Györgyi Kálmánhoz számos emlék fűz, kellemes, derűs, vidám, baráti. És külön hangsúlyozom, hogy együtt az AIDP (*Association Internationale De Droit Pénal*) vagy a német *Juristentag* résztvevőiként végigutaztuk Európának, Németországnak több városát, Münchentől Hamburgig. Egyik alkalommal, Bánáti János-sal hármasban utaztunk az általa felkínált gépkocsiban a kedves Szabó úr vezetése mellett.

Isten éltesse Györgyi Kálmánt, adjon neki még az élet sok szép esztendőjét, alkotó éveket. Köszönöm a figyelmet!

Antikorrupciós küzdelem etikai eszközökkel?¹

1. A korrupció fogalomalkotásának nehézségei

Világszerte jelentős problémának tartják a korrupciót, amely már régóta nem csak a politikát és a közigazgatást, hanem a privátszektorra is érinti.² Különösen a nemzetközi üzleti kapcsolatokban van nagy szerepe a korrupciónak.³ Ez alól nem jelentenek kivételt a gazdasági értelemben fejlettnak tekinthető nyugati demokráciák sem.⁴

Mint minden jelenség – így a korrupció – megértésénél is az alapoknál kell kezdeni. Mit is értünk általában korrupció alatt? Nehéz tömören és velősen megfogalmazni.⁵ Nincs egységes értelmezés.⁶ Azok a tudományok, illetve tudományágak, melyek a korrupcióval foglalkoznak (például gazdaságtudomány, jogtudomány, szociológia, kriminológia, politikai tudományok, gazdasági etika) sokrétű definíciókat alkottak.⁷

Hankiss Elemér szerint a korrupció megfoghatatlan jelenség. Titkolódzó, ezerarcú, a társadalmi kölcsönhatások szürke övezetében létezik társadalmi felháborodás és hallgatólagos beleegyezés között, és tisztességes állampolgárokat csábíthat, kényszeríthet arra, hogy belekeveredjenek.⁸

* Dr. Kőhalmi László, PhD, dr. habil., tanszékvezető egyetemi docens (PTE)

¹ A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj (2012–2015) támogatásával készült.

² LIGETI M. – ROMHÁNYI B. – SZLOBODA A.: *Mit választunk? Az intézményrendszer és a költségvetés átláthatósága Magyarországon*. Budapest, 2014. 9. o.

³ Az elmúlt években számtalan tisztességes multinacionális cég neve besározódott korrupciós botrányok miatt: például *Siemens-ügy*, *Enron-ügy*. Lásd KECSKÉS A.: Az Enron botrány és az üzleti jog rohadt almái. *Magyar Jog*, (2008) 6. sz., 429–433. o.

⁴ RABL, T.: Der korrupte Akteur. *Aus Politik und Zeitgeschichte*, (2009) 3–4. sz., 26.; SOYER, R.: Private Korruption im Wirtschaftsleben. *Juristische Blätter*, (2012) 5. sz., 332. o.

⁵ GOUDIE, A. W. – STASAVAGE, D.: A framework for the analysis of corruption. *Crime, Law & Social Change*, (1998) 29. sz., 115. o.

⁶ Az uniós jogalkotásról lásd GÖRGÉNYI I.: Az Európai Unió elvárásai a vesztegetés kriminalizálása terén a kerethatárhozát előtt és után. In GELLÉR B. J. (szerk.): *Györgyi Kálmán ünnepi kötet*. Budapest, 2004. 279–291. o.

⁷ TAKÁCS I. – CSAPODI P. – TAKÁCS-GYÖRGY K.: A korrupció, mint deviáns társadalmi attitűd. *Pénzügyi Szemle*, (2011) 1. sz., 27. o.

⁸ HANKISS E.: A korrupció játéka Közép-Kelet-Európában 1945–1999. In CSEFKÓ F. – HORVÁTH Cs. (szerk.): *Korrupció Magyarországon*. Pécs, 2001. 13. o.

Márki Zoltán a korrupció genézisét eszközjellegében látja, mely lehetővé teszi, hogy a társadalom, az állam életét rendező elveket, szabályokat félretéve történjen az ügyintézés.⁹

Vásárhelyi Mária kutatásai során arra a következtetésre jutott, hogy a korrupciót az emberek többsége alapvetően gazdasági, morális okokra vezeti vissza; egyrészt a gazdasági fejlettség szintjében, másrészt az adott társadalom erkölcsi állapotában jelöli meg a korrupció okát.¹⁰

Olyan társadalmi lénynek tekinti Merth László a korrupciót, mely az egyének, intézmények, szervezetek stb. szándékától függetlenül része, ezért alkotója is a társadalmi folyamatoknak, minden irányú fejlődésnek, a hétköznapiaknak.¹¹

A Tevfik Nas, Albert Price és Charles Weber alkotta szerzőtriász szintén arra hívja fel a figyelmet, hogy a korrupcióra nincsen általánosan elfogadott definíció. Korruptnak tekintik a cselekedetet, ha a közhatalom vagy autoritás illegitim, privát előny céljára kerül felhasználásra.¹² Rendkívül érdekes gondolati megközelítés részükről az ún. „hasznos korrupció” kifejezésnek a használata. Amennyiben az elérni szándékozott javak és szolgáltatások megszerzését bürokratikus – vagy egyéb jogi, politikai – akadályok gátolják, akkor a korrupció „pozitív” szerepet is betölthet. Lényegében a korrupció egy társadalmi elosztási funkciót tölt be. Természetesen az életszínvonalat növelő korrupciós aktus nem jelent egyben legitimitást is, mindössze a társadalmi jólét nettó növekedését biztosítja.¹³

A korrupció olyan magatartás, amely a közösségi szabályoktól azért tér el, hogy a privátérdek anyagi vagy státuszelőnnyel járjon, illetve amely a magánérdek érvényesítése során sérti a fennálló normákat – írja J. S. Nye. A szerző idesorolja a megvesztegetést, a nepotizmus és a hűtlen kezelést.¹⁴

Amennyiben megpróbáljuk ezeket közös nevezőre hozni, akkor korrupciót a következőképp definiálhatjuk: a korrupció egy a normától (az előírttól) eltérő viselkedésforma, amely a politikában, a gazdaságban vagy a társadalomban betöltött pozícióval egy másik személy vagy intézmény javára történő visszaélésben nyilvánul meg.¹⁵ Ez történhet saját elhatározásból, illetve valaki más ösztönzésére, azért, hogy saját vagy egy harmadik fél részére előnyt szerezzen.¹⁶ Ennek eredményeként a politikát, a társadalmat, illetve a gazda-

⁹ MÁRKI Z.: Válasz a korrupciós kihívásokra. In CSEFKÓ–HORVÁTH: *Korrupció Magyarországon...* 33. o.

¹⁰ VÁSÁRHELYI M.: A korrupció a közgondolkodásban. In CSEFKÓ–HORVÁTH: *Korrupció Magyarországon...* 190. o.

¹¹ MERTH L.: A korrupció értelme(zése) – A jelenség korrekciós és konverziós megnyilvánulásai. In CSEFKÓ–HORVÁTH: *Korrupció Magyarországon...* 196. o.

¹² NAS, T. F. – PRICE, A. C. – WEBER, C. T.: A policy-oriented theory of corruption. *American Political Science Review*, (1986) 1. sz., 108. o.

¹³ *Ibid*, 110–111. o.

¹⁴ NYE, J. S.: Corruption and political development: A cost-benefit analysis. *American Political Science Review*, (1967) 2. sz., 418. o.

¹⁵ RABL: Der korrupte Akteur. 26. o.

¹⁶ KISS P.: A korrupciós bűncselekmények szabályozásának fejlődési irányvonalai a magyar büntetőjogban, különös tekintettel a nemzetközi standardok érvényesülésére. In STIPTA István (szerk.): *Studia Iurisprudentiae Doctorandorum Miskolciensium: Tomus 13*. Miskolc, 2014. 143–144. o.

ságot kár (hátrány) fenyegeti vagy éri. A korrupt cselekmények közös megegyezéssel *titokban* maradnak.¹⁷

2. Etikai felvezető gondolatok

A tapasztalatok azt mutatják, hogy a korruptió része az emberiség történetének. A korruptió visszaszorítását, annulálását különböző mozgalmak, forradalmak, ideológiai irányzatok, politikai szereplők tűzték programjuk zászlójára,¹⁸ azonban ezt a sajátos „társadalmi környezetszennyezést”¹⁹ nem sikerült megszüntetni.

A jogi szabályozási megoldások kudarcai után kézenfekvő megoldásként kínálkozik a korruptióval szembeni küzdelemben az etika segítségül hívása.²⁰

Ernst-Heinrich Ahlf szerint az etika eltérő szerepet játszhat a korruptió leküzdési stratégiákban.²¹

A Karl Rennstich nevéhez is köthető irányzat szerint a korruptió komoly kihívást jelent mind a társadalomban, mind az egyházban²² és azt *csak az etika* segítségével lehet hatékonyan leküzdni.²³ Ezt a felfogást erősítik az olyan bűnügyi helyzetértékelések, melyek megállapítják, hogy a korruptiót csak hatékony ellenőrzésekkel, a megállapított hiányosságok kiküszöbölésével, konzekvens szankciókkal, és mindenekelőtt (!) a jogi és erkölcsi alapok megfelelő általános fejlesztésével lehet megakadályozni illetve leküzdni.

A korruptió leküzdéséről alkotott *uralkodónak* tekinthető nézetek szerint a hatékony megoldást egy komplett *intézkedéscsomag* jelentheti,²⁴ s ebben kaphat szerepet az etika, mint a visszaszorító, megelőző intézkedések egyike.²⁵ E felfogásban tehát az etika *redukált* szerepre „kárhoztatott”.

¹⁷ RABL, T. – KÜHLMANN, T. M.: Understanding Corruption in Organizations – Development and Empirical Assessment of an Action Model. *Journal of Business Ethics*, (2008) 478. o.

¹⁸ NYÍRI Sándor: A gazdaság, a korruptió és az etika. *Belügyi Szemle*, (1995) 2. sz., 3. o.

¹⁹ HANKISS E.: *Társadalmi csapdák, a korruptió*. Budapest, 1979.

²⁰ ÁDÁM A.: A jogi alapértékek harmóniája és versengése. *Polgári Szemle*, (2006) 7–8. sz. A hivatkozott tanulmány IV.3. szerkezeti egységében a felelősségről megfogalmazott gondolatok a hazai politikai szereplők számára megszívlelendők lennének. (http://www.polgariszemle.hu/app/interface.php?view=v_article&ID=120&paging=1)

²¹ AHLF, E-H.: Klassische und neuere ethische Strategien zur Korruptionsbekämpfung. *Kriminalistik*, (2003) 8–9. sz., 481. o.

²² HOLTHAUS, S.: Mission und Korruption: Ergebnisse einer Umfrage unter evangelikalen Missionsgesellschaften. *Evangelikale Missiologie*, (2010) 4. sz., 201–203. o.

²³ RENNSTICH, K.: *Korruption eine Herausforderung für Gesellschaft und Kirche*. Stuttgart, 1990. 51. o.

²⁴ PETRÉTEI J.: A korruptió jellemzői és az ellene való küzdelem lehetőségei. *Romániai Magyar Jogtudományi Közlöny*, (2007) 4. sz., 30–35. o.

²⁵ AHLF, E-H.: Ethische Aspekte zur Korruptionsbekämpfung. *Kriminalistik*, (1996) 2. sz., 91. o.

Említésre méltó egy újabb kezdeményezés, mely az ún. *értékmenedzsment*²⁶ intézkedési javaslatait szedi csokorba és strukturális²⁷ szempontból ösztönzi az érintett vállalatokat a korrupció leküzdésére.

Elmondható tehát, hogy a korrupcióval szembeni mindhárom fent említett fellépési mód – bár különböző intenzitással, de – etikai eszközökhöz nyúl.²⁸

Közismert, hogy a Transparency International (TI) 1995 óta²⁹ úgynevezett rangsorolást végez a *Corruption Perception Index* (CPI) alapján. Ez alapvetően az üzleti szféra becsléseit tartalmazza egy kezdetben 0-tól 10, manapság 0-tól 100 pontig terjedő skálán, amelynek segítségével, külföldi beruházások/jogügyletek esetén meg lehet ítélni az adott célország korrupciófertőzöttségét.

A kulcskérdés így hangzik: milyen mértékben kell egy vállalatnak nemzetközi üzletkötések során a megvesztegetés eszközhöz nyúlni azért, hogy a befektetési célországban megbízáshoz juthasson?

A Korrupciós Percepció Index alapvetően az „adok-oldalra” van kiélezve, az 1999-től használatos ún. *Bribe Payers Index* (BPI) a „kapok-oldalt” veszi górcső alá. A BPI készség az állami intézmények részéről a megvesztegetések és az előnyök elfogadására. A Vesztegetési Index (BPI) lényegében a megvesztegetésre vonatkozó felmérés, mely 22 országot rangsorol vállalataik külföldi üzleti tevékenységük során mutatott megvesztegetési hajlandóságuk szerint.³⁰ Évek óta az északi államok (Finnország és Dánia), illetve az angolszász országok (például Ausztrália) szerepelnek az első helyeken mint alacsony megvesztegetési hajlandóságot mutató térségek, ugyanakkor rendre sereghajtó pozíciót érnek el – a megvesztegetésre leginkább fogékonyak – az afrikai kontinens országai.

Egyesek szerint mindez igazolja a vallási előírások (kulcsszó: protestáns etika) jelentőségét, illetve a politikai/társadalmi változások szükségességét.

3. Jogpolitikai elvárások

A jogpolitika nem hunyhat szemet a társadalmi problémák felett és aktívan közre kell működnie a kedvezőbb, korrupciómentesebb társadalmi klíma megvalósításában. Mindez termé-

²⁶ Az elméleti keret megalkotója Thomas J. Peters és Robert H. Jr. Waterman voltak. Lásd bővebben: CZAKÓ Á.: *Szervezetek, szerveződések a társadalomban; Szervezetszociológiai jegyzetek*. Digitális Tankönyvtár. (http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0010_2A_01_Czako_Agnes_Szervezetek_servezodesek_a_tarsadalomban-Szervezetszociologiai_jegyzetek/ch16s02.html)

²⁷ PERROW, C.: *Szervezetszociológia*. Budapest, 2002. 239–245. o.

²⁸ AHLF: *Klassische und neuere ethische Strategien...* 481. o.

²⁹ HOLTHAUS, S.: *Korruption: eine Geißel der Menschheit*. Forum Ethik. Texte zur Diskussion Nr. 7. Institut für Ethik & Werte. (http://www.ethikinstitut.de/fileadmin/ethikinstitut/redaktionell/Texte_fuer_Forum_Ethik/7/Korruption_Stephan_Holthaus.pdf)

³⁰ <http://www.transparency.hu/INDEXEK>

szetesen politikai helyzet függvénye. A korrupció elleni harc³¹ meglehetősen kényes kérdés, mert az üldözök és az üldözöttek, a *felelősségre vonók* és a *felelősségre vontak* gyakran ugyanakkor a hatalmi elitnek a tagjai. A politikai hatalom birtokosai büntetik a politikai hatalom birtokosait, s így a dolog könnyen „családi ügyé” válhat, ami viszont kihat a korrupció elleni küzdelem hatékonyságára.

A korrupció³² elleni fellépést Gulyás Gyula szerint megnehezíti az embereknek a politika irányában mutatkozó *ambivalens* viszonya: egyfelől a korrupciót a politikai rendszer szerves részének tekintik,³³ másfelől teljes erővel tiltakoznak ellene.³⁴

A korrupcióellenes harcot meghirdető politikusoknak a jogi eszközrendszer mellett *erkölcsi legitimációra* is szükségük van ahhoz, hogy *antikorrupciós* küzdelmüket siker koronázza. A zéró korrupciót hirdető politikusok azonban könnyen saját ígéreteik foglyává válhatnak, s gyors és visszafordíthatatlan *legitimitásvesztést* szenvedhetnek el.

Jogpolitikai célként jöhet szóba a korrupció kigyomlálása a közszférából.³⁵ Az államapparátusban dolgozó hivatalnok megvesztegetése esetén nem elégséges a korrupt tisztviselőnek az eltávolítása, hanem a magánszférában történő foglalkoztatására is kiható szankcióval kellene sújtani.³⁶ Mivel a korrupt hivatalnok jogellenes „szolgáltatait” az „adományozó” magáncég busás fizetésű álláshellyel honorálhatja, ezért a munkavállalást nemcsak a közszférában, hanem a korrumpáló privátcégnél is tilalmazni kellene.

Kiemelt feladat a különböző szintű népképviselői szervezetekben (például országgyűlés) képviselői státuszú személyek fokozott büntetőjogi felelősségének előírása.

Továbbgondolásra érdemes a pénzmosás deliktumának³⁷ minden vesztegetési tényálásra mint előcselekményre történő kiterjesztése.

Egyes vélemények szerint a korrupciós bűncselekményekkel szembeni harc hathatós eszköze lehet, ha ezek a kriminális magatartások nem évülnek el. Véleményem szerint egy ilyen tartalmú szabályozással a jogalkotó olyan útra lépne rá, amely hosszú távon nem erősítené, sőt kifejezetten gyengítené a jogállami büntető igazságszolgáltatást. Ugyan vitathatat-

³¹ HOLLÁN M.: A gazdálkodó szervezetekkel kapcsolatos passzív vesztegetés az új büntető kódexben. *Magyar Jog*, (2014) 2. sz., 108–109. o.

³² ANDRÁSSY Gy.: A korrupcióról etikai megközelítésben. In GÁL I. L. – HORNYÁK Sz. (szerk.): *Tanulmányok Földvári József professzor 80. születésnapja tiszteletére*. Pécs, 2006. 13. o.

³³ TÓTH M.: Lehet-e még újat mondani a kriminális korrupcióról? In TÓTH M. – HERKE Cs. (szerk.): *Tanulmányok dr. Földvári József professzor 75. születésnapja tiszteletére*. Pécs, 2001. 154. o.

³⁴ GULYÁS Gy.: A politikai korrupcióról. In GULYÁS Gy. (szerk.): *Politikai korrupció*. Budapest, 2004. 40. o.

³⁵ CSEPEI Gy.: *A szervezkedő ember – A szervezeti életszociálpszichológiája*. Budapest, 2001. 171–172. o.

³⁶ BANNENBERG, B.: Gesamtgesellschaftliche Strategien gegen Korruption. In MÖLLERS, M. H. W. – VAN OAYEN, R. C. (szerk.): *Jahrbuch öffentliche Sicherheit 2002/2003. Sonderdruck*. Frankfurt am Main, 2003. 381. o.

³⁷ GÁL I. L.: A pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása az új magyar büntetőjogban. *Belügyi Szemle*, (2013) 6. sz., 31–36. o.

lan, hogy a korrupciós deliktumok magas látenciájúak³⁸ (mivel ún. áldozat nélküli bűncselekmények), de azzal nem nő a felderített esetek száma, ha a korrupt aktus perfektuálódását követően 15–20 év múlva próbálunk bizonyítani egy adott esetben néhány másodperc alatt lezajlott kenőpénzátadást. Mindez legfeljebb növelné a *justizmordok* számát és csak tépázná a bíróságok tekintélyét.

Célravezetőbbnek tartom a *koronatanú-szabályok* újragondolását³⁹ és szabályozási könnyítések megadását. Bizonyára fokozná a korrupciós bűncselekmények esetén a *tanúzási hajlandóságot* (akár az önfeljelentést) és a tanú (elkövető) *emlékezőképességet*. A vádalku jelenleg meglehetősen mérsékelt szerepet tölt be, és nemcsak a terheltek, de még a védők számára sem igazán átlátható. Egy *transzparensabb vádalkurendszer* – ha nem is a megrögzött konok bűnelkövetők, de – a bűnbánó típusú elkövetőknél minden bizonnyal bizalmat ébreszthetne. Jelenleg a hatóság iránti bizalom hiányzik mind a terhelti, mind a védői oldalon. Büntető anyagi kódexünk – véleményem szerint – nem ösztönzi a vesztegetőt a hatóságokkal való együttműködésre. A Btk. korrupciós deliktumokat szabályozó XXVII. fejezetében ugyanis a törvényhozó csak a büntetés korlátlan enyhítését – különös méltánylást érdemlő esetben mellőzhetőségét – kínálja fel a bejelentő elkövetőnek.⁴⁰ Míg korábban a hatósághoz forduló vesztegető *ex lege* büntetlenséggel számolhatott, jelenleg így már bíróságfüggő, hogy ki és milyen privilégiumban részesül. Tény, hogy a GRECO⁴¹ kifejezett javaslata miatt változtatott a magyar törvényhozó a korrupciós deliktumok privilegizált tényállásain, de ez a jogalkotói lépés – véleményem szerint – elhibázott.

A *whistle-blower* problematika a magyar szabályozásban még kiforratlan területnek számít. Az adott szervezetre vonatkozó belső információval rendelkező *whistle-blower* – honi jogalkotónk terminológiájával élve: a közérdekű bejelentő⁴² – a szolgálati titok megsértése miatt elviekben nem büntethető, de vajon melyik vezető alkalmaz szívesen egy vamzert, aki ráadásul állandó Damoklész-kardot jelent a még le nem bukott korrupt felettes számára?

³⁸ HUND, H.: *Wege zur Bekämpfung der Korruption*. Bad Kreuznach, 2002. 21. o.; PAPANÉK G.: Nagy nemzetgazdasági hatású „intézmények”: a korrupció és a korrupció elleni küzdelem. *Periodica Oeconomica*, (2009) május, 194. o.

³⁹ BANNENBERG, B.: *Korruption in Deutschland und ihre strafrechtliche Kontrolle – Eine kriminologisch-strafrechtliche Analyse*. BKA. Polizei + Forschung. Band 18. Herman Luchterhand Verlag GmbH, Neuwied und Kriftel, 2002. 428. o.

⁴⁰ ELEK B.: A büntetékiszabás egyes kérdései az új Büntető Törvénykönyvben. *Ügyvédek Lapja*, (2013) 2. sz., 19–22. o.

⁴¹ GRECO Group of States against corruption Directorate General of Human Rights and Legal Affairs Directorate of Monitoring: Third Evaluation Round – Evaluation Report on Hungary on Incriminations (ETS 173 and 191, GPC 2) (Theme I). Adopted by GRECO at its 47th Plenary Meeting (Strasbourg, 7–11 June 2010). 18. o. A magyar hatóságok a mentességi szabályok fenntartása mellett érveltek, mivel a privilegizáló rendelkezés célja, hogy az elkövetők a vesztegetést a hatóság tudomására hozzák. Sajnos a külföldi nyomásnak engedve a magyar jogalkotó megszüntette az *ex lege* büntetlenségi szabályt.

⁴² 2013. évi CLXV. törvény a panaszokról és a közérdekű bejelentésekről.

4. A korrupció elleni küzdelem hagyományos etikai aspektusai

James A. Waters revideálta először empirikus módon az addig abszolút uralkodó nézetet, miszerint egyedül csak maga a személy felelős⁴³ egy szervezeten belüli morálisan helytelen viselkedésért. Waters az Egyesült Államok Kongresszusának Tröszt-ellenes Vizsgálóbizottsága előtti,⁴⁴ az amerikai elektronikai ipar meg nem engedett ármegegyezéseivel kapcsolatos tanúvallomásokot vizsgálta. A General Electric cég kiadott egy világos Anti-Trust-direktívát, „Policy 20.5” címen.⁴⁵ Ezt az előírást a megcélzott kvantitatív vállalati célok elérése érdekében permanensen kikerülték. A trösztellenes-direktívához, tehát az etikai elvekhez való igazodás csak addig volt lehetséges, amíg az nem veszélyeztette a vállalati gazdasági célokat. Ezzel a „20.5 szabály” központi *vállalatetikai* problémává vált a General Electricnél.⁴⁶

Waters az átfogó tanúvallomások alapján hét úgynevezett *organizational blocks* (szervezeti akadályt) azonosított, amelyek az adott szereplő szervezetfüggő és ezzel együtt korrump viselkedése szempontjából mérvadóak.⁴⁷ Ezzel mindmáig zajló úgynevezett szervezetetikai vitát indított el. A Waters által kidolgozott szervezeti akadályok esetében a következő hét akadályról van szó (súlyossági sorrendben):

- hatalmi hierarchia akadály;
- kvantitatív teljesítményelőnyök akadály;
- munkafelosztás akadály;
- tisztázatlan prioritások akadály;
- csoportkohézióval kapcsolatos akadályok;
- szocializációs folyamatok akadály és
- a korlátozott információpolitika akadály korrupciós esetek esetén.

Waters üzenete egyszerű: aki ma vállalati vagy hatósági korrupció elleni küzdelemmel foglalkozik, az nem hozakodhat egyszerűen mindig elő a „fekete bárány” példájával (miszerint a korrupciós cselekedetek egyes dolgozók individuális hibája), hanem meg kell változtatnia a cégén vagy a hatóságon belül a szervezeti keretfeltételeket, a megfelelő *antikorrupciós klíma* megteremtése érdekében.⁴⁸

⁴³ ARONSON, E.: *A társas lény*. Budapest, 2008. 46–50. o.

⁴⁴ KECSKÉS A.: Az Enron botrány és az üzleti jog rohadt almái. *Magyar Jog*, (2008) 6. sz., 429., 433. o.

⁴⁵ AIBEL, H. J.: Corporate Counsel and Business Ethics: A Personal Review. *Missouri Law Review*, (1994) 2. sz., 429–435. o.

⁴⁶ WATERS, J. A.: Catch 20.5.: Corporate Morality as an Organizational Phenomenon. *Organizational Dynamics*, (1978) 4. sz., 7–15. o.

⁴⁷ WATERS: Catch 20.5. 4–12. o.

⁴⁸ VISEGRÁDY A.: *Jog- és állambölcselet*. Budapest–Pécs, 2003. 193. o.

A korrupció elleni etikai küzdelem során Ahlf szerint⁴⁹ az alábbi szempontokat kell figyelembe venni:

a) A (hatalmi) hierarchia miatt a beosztottak nem emelnek szót a felettesek korrupciós viselkedése miatt.

b) A hiányzó/nem tisztázott (kvalitatív) etikai (a korrupció leküzdésére irányuló) prioritások miatt kéz alatt valósulnak meg a „hangtalan” kvantitatív teljesítményelőnyök.

c) A határozott csoportkohézió „*kerékmentalitáshoz*” vezet, és nehezen áttörhető akadályt képez a csoporton belüli korrupciós irányultság megszüntetéséhez.

d) Az intézményekre/hatóságokra jellemző tipikus *információpolitika*, hogy saját szervezetükön belül nem teszik átláthatóvá a korrupciós eseteket, s ez etikai szempontból kontraproduktív.

e) Nem bürokratikus – gyakran polgárbarátnak mondott – döntések és vezetési módszerek (melynek a gyakorlatát gyakran félreértik) félhomályba burkolják a korrupció elleni harchoz elengedhetetlen *ellenőrzést*. A korrupció új, alapjaiban megváltozott feltételei tekintetében (a visszaélés újfajta veszélyei, új hatalmi pozíciók, új szervezeti formák, értékváltozás stb.) kulcsszerepe van a kontrollnak a korrupció leküzdésében, ezért sűrűbb ellenőrzésekre van szükség. A hatékony korrupció elleni küzdelemhez a jövőben azonban kevésbé az *ex post*, sokkal inkább az *ex ante*, azaz megelőző jellegű ellenőrzési intézkedésekre van szükség. A proaktív kontrollt ezért már a konkrét terveket megelőző szakaszban meg kell kezdeni, és állandó jelleggel, visszatérően a projekt végéig folytatni.

Az ilyen jellegű ellenőrzési intézkedések feltételezik az igazgatás átláthatóságát és publicitását. Ezzel néha ellentétben áll a hivatali (szolgálati) titok. Ezért lenne szükség új ellenőrző szervekre és ellenőrző eljárásokra.⁵⁰

f) A vezetők által sugallt értékszemléletnek irányadó szerepe van a dolgozók számára, mivel a beosztottak próbálnak a főnökkel konformista módon viselkedni.⁵¹ Egyes vélemények szerint ez a tendencia újabban erősödik a fiatalabb vezetői generáció körében. A helyzetet tovább rontja, hogy a viszonylag fiatal vezetők szakmai tudáshátrányukat leplezni igyekeznek (például a túlzottan magabiztos viselkedéssel), illetve különböző kompenzációs technikák alkalmazására kényszerülnek. Folyamatos etikai továbbképző kurzusok nélkül a vezetők etikai standardjainak további *eróziójától* lehet tartani.

g) A romló gazdasági körülmények esetén mind a magán-, mind a közszférában a szervezetek gazdaságirányultsága fokozódik, és még inkább megerősödik az a tendencia, hogy a teljesítményeket nem kvalitatív (etikai), hanem kvantitatív módon súlypontozzák és értékelik.

⁴⁹ AHLF: Klassische und neuere ethische Strategien... 482–483. o.

⁵⁰ VALENKAMP, W. – KNAUSS, I.: Zusammenfassung der Untersuchungsergebnisse und konzeptionelle Folgerungen. In VALENKAMP, W. – KNAUSS I. (szerk.): *Korruption – hinnehmen oder handeln?* BKA-Forschungsreihe. Band 34. Wiesbaden, 1995. 335. o.

⁵¹ KAUFMANN, F. – KERBER, W. – ZULEHNER, P.: *Ethos und Religion bei Führungskräften: Eine Studie im Auftrag des Arbeitskreises für Führungskräfte in der Wirtschaft*. München, 1986. 76–82. o.

h) A hibás vezetői döntések előfordulása abból a tényből fakad, hogy az *etikai prioritás-szabályozás* (rendszerint) vagy teljesen hiányzik a vállalatoknál/hatóságoknál, vagy túl ködösen van megfogalmazva.

i) Cselekményszabályozó (vállalati) *etikai kódexek*, de bizonyos foglalkozások etikai kódexének bevezetése is, intézményesen lehetőséget teremt legalábbis a korrupciós cselekedet célzott megemlézésére, helytelenítésére, és ez által megnehezítésére. Nem szabad azonban túlzott elvárásokat fűzni az etikai kódexekhez.⁵² Ugyan előfordulnak olyan etikai kódexek, melyeknek a tartalma egyértelműen korrupcióellenes, s ezáltal hozzájárulnak a dolgozói etikai szenszibilizációhoz, de érdemi hatásuk csak akkor van, ha a megfogalmazott előírásokat intézményesen is lehet biztosítani. Ezért minden etikai kódexben meg kell nevezni egy ellenőrzési és appellációs fórumot, ahová az egyes esetekben fordulni lehet, s azok funkciója pontosan leírandó. Egy valós – és nem virtuális – jogosítványokkal felruházott korrupcióellenes megbízott vagy etikai bizottság működtetése kifizetődő lenne.

j) A különösen korrupcióveszélyes szakterületek/szervezeti egységek dolgozóit meg kellene kérni, hogy írják le szervezeti egységük *önképét*, melynek során egyértelműen kerüljön szóba a korrupció problematikája is. Ez a „korrupciós önaudit” segítené feltárni a szervezet korrupciogén pontjait.

k) Az egyértelműen korrupcióveszélyes területeken támogatáshoz, tanácsadáshoz, és megfelelő segítségnyújtáshoz speciális *bizalmi emberek* alkalmazására van szükség. Ennek a javaslatnak az a célja, hogy az érintettek, akik bonyolult konfliktushelyzetben vannak, megfelelő bizalmi emberektől kérhessenek tanácsot, akik tisztában vannak az adott szervezeti egység korrupciós veszélyeivel, és jártasak a témában.

Erősíti a foglalkozásetikát, ha a dolgozók önként kötelezi magukat a korrupció elleni küzdelemre foglalkozásuk körében. Az ilyesfajta vállalat, *kvázi hippokratészi eskü* azonban jogilag nem kötelező, csupán személyes kötelezettség érvénye van. Az *önkötelezvény* explicit megfogalmazásai – például a korrupció konkrét megakadályozására, megfelelő feljelentés megtételére és ehhez hasonlók – ugyanakkor figyelmeztető jellegűek mások számára és kialakíthat szolidaritást is a hasonlóan gondolkodók között. Napjaink megváltozott vezetői etikai szocializációja és opportunisták alapbeállítottsága miatt nagy hangsúlyt kell fektetni⁵³ a vezetők etikai képzésére és továbbképzésére.⁵⁴

⁵² WALTER, C.: *Ethik und Technik: Grundfragen – Meinungen – Kontroversen*. Berlin, 1992. 59–67. o.

⁵³ WILKESMANN, U.: Unternehmensethik und organisationales Lernen – Zur theoretischen Fundierung einer pragmatischen Unternehmensethik. *Die Unternehmung*, (1994) 1. sz., 8–9. o.

⁵⁴ STEINMANN, H. – LÖHR, A.: *Grundlagen der Unternehmensethik*. 2., überarbeitete und erweiterte Auflage. Stuttgart, 1994. 171. o.

5. A korrupció elleni küzdelem új etikai stratégiája

A) INTERAKCIÓS GAZDASÁG MINT ELMÉLETI KIINDULÓPONT

A klasszikus (és a neoliberais) közgazdaságtan a piacelmélet alapján a vállalatok közötti verseny (konkurencia), azaz a *konfliktushelyzet*ből indul ki. A gazdaság szereplői alapvetően ezért nem koordinálják tevékenységeiket másokkal együtt, hanem önállóan és függetlenül végzik tevékenységüket. Ilyen verseny- (konfliktus)-helyzetben a vállalatok számára csak másodrendű, hogy saját reputációjukra ügyeljenek. Nem sürgős és nem szükségszerű a cégek számára az interakciós stratégiák alkalmazása, kifejlesztése például szövetség, kooperáció, érdekközösségek stb. létrehozásával.

A *játékteória* fogalomkategóriáiban a konstans összegű vagy a nulla összegű játszmákról esik szó. Amennyit nyer az egyik, annyit veszít a másik. A nyereségek és a veszteségek összege mindig konstans, ugyanaz az összeg.

A korrupció elleni küzdelem hasonló eseteiben klasszikus *dilemmahelyzet*ekkel állunk szemben. A gazdasági szempontból nyereségnek számító megvesztegetések ugyanis ki vannak téve a büntetőjogi szankciók veszélyének. A vállalat az előtt a dilemma előtt áll, hogy rövidtávú gazdasági sikereket célozzon meg, és ezáltal esetleg bűnös ügyletbe keveredjen.

Az Adam Smithre visszanyúló, új, átfogó *interakciós gazdaságelmélet* célja pont az ilyen dilemmás helyzetek sokszínű variációinak vizsgálata.⁵⁵ Ennek az alapgondolatnak a lényege a gazdasági élet résztvevői közötti interakció. Az ebben az értelemben vett gazdaságelmélet nem a cselekményelméleti maximalizálási paradigmát, hanem sokkal inkább az interakcióelméleti koordinációs paradigmát részesíti előnyben.⁵⁶ Ezek a kooperációs eljárások mindenképpen feltételezik a résztvevők megállapodását, s emiatt van nagyon fontos szerepe a saját reputációnak, és a vállalat mindenki számára felismerhető *szavahihetőségének*. Ha az ilyen jellegű interakciós eljárásokkal *kooperációs nyereségeket* céloznak meg (tágabb értelemben), akkor éppen az állami intézményekkel szemben központi jelentősége lesz a megbeszél, kollektív vállalásnak.

Ez azt jelenti, hogy a társadalmilag nem kívánt eredményeket – mint jelen esetben a korrupció – nem lehet csupán az értékvesztéssel, a résztvevők jellemgyengességével stb. magyarázni, és nem fogható a politikusok vagy a jelenlegi jogrendszer alkalmatlanságára sem, hanem – sokkal konkrétabban – az a javaslat, hogy a kívánt eredményt gazdaságilag célozzák meg azáltal, hogy a korrupció visszaszorításának céljára való tekintettel egészen konkrét, *állami ösztönzéseket* kínálnak a vállalat számára.

⁵⁵ HOMANN, K. – SUCHANEK, A.: *Ökonomik – Eine Einführung*. 2. Auflage. Tübingen, 2000. 398–407. o.

⁵⁶ *Ibid*, 150. o.

Az állami szereplők sajnos túl gyakran megfigyelhető *laissez-faire mentalitása*, vagy akár már az állami semmittevés⁵⁷ a korrupció elleni küzdelem területén egyszerűen *kontraproduktív*.⁵⁸

Az állami intézményeknek és a gazdaság szereplőinek ezért: egyrészt a társadalmilag vagy államilag megkívánt eredményeket lehetőleg „közös célokként/érdekeként” kell definiálnia, és azt széles körben nyilvánosságra kell hozni; másrészt a közös célokat csak akkor lehet elérni, ha az egyes vállalatok számára a keretfeltételeket is konkrétan megváltoztatják, és az „új” individuális cselekedetek a gazdaság alanyai számára is elfogadhatóak. A felkínált állami ösztönzőrendszereket és a korrupció leküzdésére irányuló javaslatokat aszerint érdemes elemezni, hogy a korrupció elleni küzdelemben gazdaságilag is célravezetőek-e.

Röviden: az állam intézményeknek konkrétan meg kell változtatni a gazdasági interakciós feltételeket. A közös cél/érdek tehát azon alapszik, hogy mindkét oldal számára kooperációs nyereségeket teremtsenek. A gazdaság szereplőinek ebből a szemszögéből a hagyományos pusztán (anyagi) *maximálási paradigmát*, amely messze kizárja – legalábbis részben – a képlékeny tényezőket, mint a reputáció és a szavahihetőség, felváltja/kiegészíti egy új *ösztönzési paradigma*. A megfelelő (állami) irányítás elsődlegesen azáltal történik, hogy a gazdaság szereplőinek saját érdekű cselekedeteinek feltételeit államilag ösztönözzék.

Az *interakciós gazdaságelmélet* akkor tűnik a korrupciós problematika megoldására alkalmasnak, ha az adott társadalomban *szociáletikai alapkonszenzus* áll fent a korrupció elutasítására.⁵⁹ Mindez sokkal ésszerűbb és agilisabb aktivitásokat feltételez az állami intézetek részéről, mint ahogy az eddig rendszerint történt.

Röviden: az állami aktivitások, amelyek kimerülnek pusztán a *büntetőjogi normák* létrehozásában, egyedül nem elegendőek⁶⁰ és célravezetők. Ennek megvalósítását a korrupciós problematikára nézve az ún. integritásszigetek létrehozásának a példájával lehet ábrázolni.

B) INTEGRITÁSSZIGETEK LÉTREHOZÁSA

Ennek a javaslatnak a távoli célja az, hogy egy hosszabb folyamaton belül létrehozzák a „*fair vállalatok közösségét*”, amely (privát) partnerek számára – de akár a hatóságok számára is – szavatolja a korrupciómentes munkavégzést. Ily módon egy *perspektívaváltásról* van szó,

⁵⁷ JÁVOR I. – JANCICS D.: The Role Of Power in Organizational Corruption: An Empirical Study. *Administration & Society*, (2013) 11 December, 15–20. o.

⁵⁸ GYÖRFI A. – GYURKÓ F. – FÖLDES Á.: Állami szervek korrupcióellenes kapacitása. In VIG Dávid (szerk.): *A Globalizáció kihívásai – Kriminálpolitikai válaszok*. Budapest, 2010. 232. o.

⁵⁹ Ilyen alapkonszenzus azonban hazánkra sajnos nem jellemző. A interakciók politikai dimenzióiról lásd bővebben: GULYÁS Gy.: *A közpolitika paradoxonai*. PhD-disszertáció. Budapest, 2002. 129–130. o.

⁶⁰ Az *ultima ratió*ról lásd KARSAI K.: Az ultima ratio elvéről – másképpen. In JUHÁSZ Zs. – NAGY F. – FANTOLY Zs. (szerk.): *Sapienti sat: ünnepi kötet dr. Cséka Ervin professzor 90. születésnapjára*. Szeged, 2012. 253–257. o.

amit kiegészítőleg kellene bevezetni a korrupció elleni küzdelem klasszikus intézkedései mellé, és amely a fent leírt alapkonszenzuson (a korrupció általános elutasítása), valamint az interakciós gazdaságon alapszik.

A gazdasági kiindulópont az a tény, hogy hosszú távon nem éri meg a korrupció. Azok a vállalatok ugyanis, amelyek egymással erősen konkurens kapcsolatban állnak, részben hatalmas *megvesztegetési pénzeket* fordítanak egy megbízás akvizíálására. Olyan pénzeket, amelyek aztán hiányoznak nekik a szükséges befektetésekhez egy innováció során, vagy saját folyamataik optimalizálásához. Ez azt jelenti, hogy hosszú távon a korrupció ezeknél a korrump vállalatoknál piaci hátrányokhoz és *innovációs deficitek*hez vezet, a reputációvesztéstől és a vállalat szavahihetőségétől teljesen eltekintve (megfelelő büntetőjogi jogkövetkezmények esetén).

Az új megközelítési mód etikai kiinduló tétele azon alapszik, hogy állami tenderekbe (projektekbe) csak olyan cégek vonhatók be, már a megbízást odaítélést megelőző fázisba is, amelyek rendelkeznek saját etikai kódexszel, vagy például saját vállalatukra nézve kötelező érvényűnek vallják a nemzetközi üzleti életben elvárt viselkedési irányelveket.⁶¹

Emellett a pusztán formai cselekmény mellett azonban fontosabb,⁶² hogy csak olyan vállalatok vehetnek részt a megbízás odaítélésében, akik értékmenedzsmentjükön belül rendelkeznek tanúsított, *auditált integritási programmal*, és ezt igazolni is tudják.⁶³ Csak az ily módon tanúsított vállalatok számára megengedhető, hogy részt vegyenek a pályázati eljárásban. Ezt már a kiírási feltételeknél le kellene szögezni, az aszimmetrikus információstruktúra elkerülése érdekében.

Az állami projektben/tervben kiválasztott vállalatokat továbbá kötelezik, hogy kössenek egy úgynevezett *integritási paktumot*. Ezt az integritási⁶⁴ paktumot mind az állami, mind a privát oldal minden projekt résztvevőjének alá kell írni, és az a célja, hogy a projektben résztvevő intézmények *fair módon* (korrupciómentesen) cselekedjenek.

Ezzel az integritási paktummal párhuzamosan intenzív munkát kellene folytatni a nyilvánosságot illetően. Így például létre lehetne hozni egy nyilvános *pódiumvitát*, amelyen a város polgármestere és a korrupciós ügyben illetékes ügyészszégi vezető mellett részt vehetnek a korrupcióellenes civil szervezetek (például a Transparency International), az összes érintett mérnöki iroda, minden építő cég, a sajtó, a rendőrség, a szakszervezetek stb., mégpedig a világos üzenettel, hogy ennek a projektnek korrupció nélkül kell megvalósulnia.

Ebben az esetben a döntő lépés a következő: az integritási paktum és a megelőző nyilvánosságot érintő intézkedések alapján kezdettől fogva egy kívülálló harmadik értékeli a pro-

⁶¹ AHLF: Klassische und neuere ethische Strategien... 485. o.

⁶² PULAY Gy.: A korrupció megelőzése a szervezeti integritás megerősítése által. *Pénzügyi Szemle*, (2014) 2. sz., 156–157. o.

⁶³ SÁNTHA Gy. – KAKATICS L.: Az integritás szerepe a közigazgatási kultúraváltásban és a korrupció visszaszorításában. *Önkormányzati Pénzügy*, (2011) 5. sz., 14–15. o.

⁶⁴ KLOTZ P. – PULAY Gy.: Térképen a korrupciós kockázatok – Integritás Felmérés 2011. *Magyar Közigazgatás*, (2011) 2. sz., 66. o.

jekt konkrét folyamatait. A legjobb – Ernst-Heinrich Alhf szerint – az lenne, ha mindezt egy, a korrupció elleni küzdelemben magas szakmai nívót képviselő intézmény vagy szervezet (például TI) tenné meg, az ugyanakkor vitathatatlan, hogy mindennek költségvonazata van.⁶⁵

Lehetne továbbá havonta „*kerekasztalt*” rendezni, amelyen részt venne a rendőrség/ügyészség, a vállalatok és az állami funkcionáriusok, valamint egyéb felelősök, azzal a céllal, hogy már elejétől fogva elkerülhető legyen a korrupció, és elmélyítsék az integritási paktumhoz a bizalom alapját.

Ennek az új etikai megközelítési módnak a távoli célja abban áll, hogy létrehozzák a „*fair vállalatok közösségét*”, melynek tagjai olyan vállalatok, amelyek etikai kódexük és auditálásuk alapján mereven elutasítják a korrupciót, és akik egymás között az értékmenedzsment keretén belül is *benchmarking*olnak (értékelnek, összemérnek).

Az ilyen magas reputációjú vállalatoknak állami engedményeket is kellene biztosítani – legalábbis a kezdeti fázisban –, amennyiben korrupciómentesen zajlottak le a nagy projektek (például adókedvezmények, kb. öt százalék ártámogatás a projekt összköltségére). Természetesen a szerző tisztában van azzal, hogy nem lehet egy csapásra megszüntetni a korrupciót Magyarországon. Mindenesetre olyan folyamatok kezdődhetnének el, amelyek alkalmasak arra, hogy lehetővé tegyék a korrupcióveszélyes projektek teljes körű, megelőző jellegű figyelemmel kísérését.

6. A jövő kihívásai

Evaluálni kell a korrupció megelőzésére irányuló etikai intézkedéseket. Magyarország még igencsak kezdőnek számít az ilyen intézkedések terén. Lényegében ismeretlen a hasonló jellegű evaluáció.

Ajánlatos vezetni a korrupció leküzdésére irányuló etikai *Good/Best-Practice*-intézkedésekről egy aktuális listát egy központi helyen, például a még létrehozandó korrupciós regiszterben.

Mivel az *átláthatóság* a korrupció halálos ellensége, hazánkban tovább kell fokozni az „*üvegigazgatás*” irányú fejlesztéseket, de nem úgy, ahogy eddig történt, hanem ahogy az már a skandináv országokban szokás.

⁶⁵ AHLF: Klassische und neuere ethische Strategien... 485. o.

A Kúria szerepe az egységes bírói jogalkalmazói gyakorlat kialakításában

Tisztelt professzor úr, hölgyeim és uraim, tisztelt kollégák! Vannak személyek, akik nevének kimondása eszünkbe juttat valamit: így Deák Ferenc a kiegyezést, Csemegi Károly a kódexet idézi fel bennem, Györgyi Kálmánról (aki előtt vizsgáztam is) a tudomány, az egyetem jut eszembe, ahol hallgatója voltam, az ember, és nem utolsósorban a magas hivatal, amelyet betöltött, a legfőbb ügyészi méltóság (amely tulajdonképpen a koronaügyész jogutódja volt).

Életutunk e magas tisztségének betöltésekor találkozott újra, amikor a Legfelsőbb Bíróságon – ami most a Kúria nevét viseli – mint előadó bíró ténykedtem, és ő akkor már ezt a magas pozíciót töltötte be. Ez a tény adta meg mai mondandómnak az apropóját, hogy tudniillik erről az épületről, ahol valamikor együtt szolgáltunk, erről az épületről és az intézmény jelenlegi helyzetéből, abban is a jogegység biztosításának kötelezettségéről, szóljak is a Kúriának ebbéli feladatáról.

1861-ben, az Októberi Diploma kiadásával megtörtént a magyar igazságszolgáltatás rendszerének visszaállítása. Az 1868. évi 54. törvénycikk a polgári törvénykezési rendtartásról kimondta, hogy a legfőbb bírói hatóságot, magyar királyi Curia néven a Legfőbb Törvényszék gyakorolja Pesten, emellett meghatározta a rendes bírósági hierarchiát. 2012-től kezdve ugyanez a hierarchia jellemzi a magyar igazságszolgáltatást, csak az ítélőtáblák száma lett kevesebb, és megváltozott a különbíróóságok helyzete. Az 1869. évi 4. törvénycikk rögzítette a bírói függetlenség elvét és annak garanciáit. A függetlenség valamennyi curiai bíró számára megkérdőjelezhetetlen működési elv volt, legfőbb szószólója és védelmezője dr. Juhász Andor lett.

Az elmúlt 100 év első felében, ha a Curiáról volt szó, akkor ez alatt mindenki az ország főbíróságát és az ítélkezést értette. Aztán jött egy másik ötven esztendő, ami alatt a Curia hallatán maximum egy utcanév, jobb esetben a Kossuth téri épület, rosszabb esetben legfeljebb egy vidéki udvarház építészeti megoldása jutott az emberek eszébe. Dr. Kukorelli István szerint fél évszázadon át a Curia inkább jogtörténeti emlék volt, mintsem élő intézmény. Hogy ez így történt, e mögött kökemény politika szándék húzódott meg, amelyet az 1949. évi XX. törvény – a korábbi alkotmány – 38. szakaszához fűzött magyarázat, Bér János és Szabó Imre tollából a következőként foglalt össze: bírósági szervezetünk e tekintetben külsőleg is megváltozik, mert az egyes bíróságok feudális ízü és feudalizmus idejéből eredő elnevezéssel

* Dr. Kónya István, a Kúria elnökhelyettese

eltűnnek, és helyüket olyan új elnevezésű bíróságoknak adják át, amelyeknek neve a bíróságok hatáskörére és illetékességi körére, nem pedig a régi nemesi világra utal.

E rendelkezéshez képest a Curia helyett a Legfelsőbb Bíróság, az ítélőtáblák helyett a felsőbíróságok, a törvényszék helyett a megyei bíróságok gyakorolják a Magyar Népköztársaságban az igazságszolgáltatást, a közigazgatási egység megjelöléséhez alkalmazkodó járásbírói elnevezés továbbra is megmarad. A Curia visszakapta régi nevét. A Legfelsőbb Bíróság előtti királyi Curián nem kollégiumok, hanem szakosztályok működtek. Az ítélkezési elvi munka a Tanács, a Jogegységi Tanács, valamint a teljes ülés feladata volt. Ezek aktusai, az eseti döntés, a teljes ülés és a jogegységi döntvény tiszta helyzetet teremtettek és elegendőek voltak az alsó bíróságok felé a szakmai kapcsolat fenntartására. A királyi Curia utáni Legfelsőbb Bíróság szakmai szervezeti egysége lett a kollégium, amelyet a jelenlegi Kúria is átvett, megőrizve a Legfelsőbb Bíróság örökségét.

Az azonos ügyszakban ítélkező bírák testületének aktusa a kollégiumi állásfoglalás lett, amelyet a 4438/1949. minisztertanácsi rendelet vezetett be, az irányelv és az elvi döntés szűkített formájaként. Kötelező erővel nem bírt, de megteremtette a részletekbe menő jogértelmezés lehetőségét, emellett olyan fórummá vált, amely szokássá tette az alsóbb bíróságok szakmai instruálását, az információáramlást, amelynek szintén ez a forma – tehát a kollégium – biztosított keretet. Fent maradt a királyi Curia múltjából a tanácselnöki értekezlet, amely ugyancsak működött.

A Legfelsőbb Bíróság előtti Curia idején tehát az eseti vagy jogegységi döntések közvetítették a szakmai igényt, elvárást, ami a Legfelsőbb Bírósággal kezdődően kiegészült az egyre hangsúlyosabbá váló kollégiumi eszköztárral. Időközben, mint sok minden más is, a kollégiumi állásfoglalás jelentősége szintén jogivá, szakmaivá változott, évtizedek során elfogadottá, nélkülözhetetlenné vált. Ma kollégiumi vélemény formájában él tovább, s megállapítható, hogy azt a bírói gyakorlat igényli, az alsóbb bíróságok számára ez forrás, kézzelfogható valóság.

Be kell látni, hogy a jelenlegi Kúria nem folytathatja ott, ahol a királyi Curia abbahagyta, és nem alapozhat továbbá a döntvényjogra. Alkotmányos kötelezettségét nem építheti kizárólag esetlegesen felmerülő döntésekre, mert az ítélkezés, a jogélet felgyorsulása ettől bővebb, rugalmasabb, azonnal reagálni képes eszköztárt igényel. Nem lehet meg nem történtté tenni több mint ötven esztendő legfelsőbb bírói korszakát, hanem az 1949-től 1993-ig, 1993-tól 1997-ig, majd onnan 2012-ig eltelt időszakot egységes kontinuitásnak kell tekinteni, s annak hasznosítható eredményeit felhasználni. Ezt a kontinuitást egyébként a Legfelsőbb Bíróság 1993-ban konkrét ügyben kimondotta, vállalva a királyi Curia ítélkezésével az adott korszak szerinti hatályos jogállapotnak fenntartható, maradandó értékeit, és annak folytatását.

A Legfelsőbb Bíróság előtti Curia idején a tendencia, tehát nem az eleve egységes, hanem az eltérő döntéseket egységesítő döntéshozatal működött, amelyért a Curia tartozott felelősséggel. A bírói működés minden szintjén és az elvi jogértelmezés terén is, az ítélkező tanács volt a meghatározó, amit jól szemléltet, hogy az elvi tartalmú döntések hivatkozása sokszor

konkrét személyekhez tapadt. A tágabb szervezési egységeknek, szakosztályoknak pedig inkább igazgatási, szakmailag pedig konzultatív szerepe volt. A királyi Curiát felváltó Legfelsőbb Bíróság, illetve a jogegységi döntést felváltó irányelv iránti eredeti és kifejezett szándék, az eleve egységes, ám felülről kézben tartható jogértelmezés megvalósítását szándékolta.

Az Alkotmány új hatáskört szab meg a Legfelsőbb Bíróságnak azzal, hogy megbízza a bíróságok működése és ítélkezése tekintetében az elvi irányítással és a bíróságok számára kötelező irányelvek megállapításával. A Legfelsőbb Bíróság jogkörének kiterjesztése a jogszabályok eltérő értelmezését kizárja, és így elsősorban a szocialista törvényesség ügyét szolgálja azzal, hogy a bíróságok ítélkezésére is kiható hierarchikus rendszert teremt, és ezáltal a bíraskodás rendszerének következetességét és szilárdságát fokozza. Ezt az 1949. évi XX. törvény 38. szakaszához fűzött magyarázat tartalmazza, mely a Jogtudományi Közlönyben, a Törvények és Rendeletek Tára harmadik számában (1949) található. S álljon itt még egy idézet: *„ha a bírói hivatás helyes betöltése érdekében, akár általános szempontból, akár valamely jogszabály részletes kifejtése végett elvi irányítás szükséges, azt az igazságügy miniszter kezdeményezésére, az alkotmány 38. szakasza alapján a Legfelsőbb Bíróság irányelv megállapításával adja meg”* – mondta ezt a 4438/1949. minisztertanácsi rendelet első szakának második bekezdésében.

Ugyanezen rendelet mondotta ki azt is, hogy a közzétett irányelvek az Alkotmány 28. szakasza értelmében a bíróságokra kötelezőek, ehhez képest azokat minden bíróság a közzétételtől kezdve követni és alkalmazni tartozik.

Nem érthetjük meg az újat, ha nem tárjuk fel a múltat. A mai Kúria nem a semmiből állt fel hirtelen, hanem másfél évszázados múltra építkezik. Az 1975-ös esztendőhöz az emlékezés is hozzátartozik. A jog megújulása önmaga gyomlálását jelenti, a változás állandóságában a bírói hivatás következetessége a stabilitás garanciája. Ma újból Kúriának hívják az ország főbíróságát, és megvan a Kúria épülete is. A kettő még nincs egy helyen, és a Kúria sem attól lesz méltó régi nevéhez, ha beköltözik a Kossuth téri palotába.

Jelenlegi helyzetünkről: Magyarország Alaptörvénynek 25. cikke szerint a legfőbb bírósági szerv a Kúria. A 25. cikk harmadik bekezdése szerint a Kúria a második bekezdésben meghatározott általános ítélkezési feladatai mellett biztosítja a bíróságok jogalkalmazásának egységét, a bíróságokra kötelező jogegységi határozatokat hoz. Az Alkotmánybíróság az Alaptörvény védelmének legfőbb szerve.

A Bszi., a bírósági szervezeti törvény, a 2011. évi CLXI. törvény 25. szakasza szerint, a Kúria az Alaptörvény 25. cikkének harmadik bekezdésében meghatározott feladatának ellátása körében jogegységi határozatokat hoz, joggyakorlat elemzést folytat jogerősen befejezett ügyekben, valamint elvi bírósági döntéseket tesz közzé. Tehát legalább három lábon áll a jogegység biztosításának törvényes eszköztára, amelyek közül a legjelentősebb a bíróságokra kötelező jogegységi határozatok hozatalára akkor kerül sor, ha a bíróság jogalkalmazásában az egység valahol megbomlik, és eltérő döntések teszik szükségessé a Kúria megszólalását, vagy ha a joggyakorlat továbbfejlesztése indokolja ugyanennek a fórumnak az akaratának a kinyilvánítását.

A Kúria jogegységi eljárásainak és az Alaptörvény, valamint a Bszi. 25. szakaszába foglalt feladatainak a teljesítése ma ugyanaz. Ugyanabból a megfontolásból származik, mint a királyi Curia döntvényjogának megvalósítása. Ezt fogalmazta meg az 1907. évi 18. törvény. Tudniillik a döntvény célja elsősorban az ellentétes gyakorlattal járó jogbizonytalanság megszüntetése. Ez mai is alkotmányos követelmény, de annál több is, mert a joggyakorlat továbbfejlesztését is szolgálja, amely nem más, mint a létező, alkalmazott jognak a megengedhető felhasználása új helyzetekre vagy új jogi szabályozás mellett. Tehát a hatályos jogalkalmazás során kialakított és általánosan elismert elvi tartalmaknak megváltozott szabályozás melletti fenntarthatóságáról, a fenntartható gyakorlat mértékének kijelöléséről szól.

Ettől nem kell félni. ezt azért mondom, mert a jogegység bizonyos értelmében vitatott intézményén belül ez az a fogalomkör, amely a legtöbb eltérő nézet keletkezésére adott okot.¹

A 2014. október 1-jén, talán ugyanebben az épületben kerekasztal-beszélgetés zajlott le, amely a Kúriával foglalkozott. Ennek során hangzott el ismételten az az aggály, amely szerint – idézem – „az igazi jogállam bírói állam, ehhez pedig mindig elengedhetetlen az önálló, független jogértelmezés. A jogegységi határozat ezt sértheti.”

Hadd szálljak szemben ehelyütt is dr. Kukorelli István állításával. Rövid példákon, a 3/2013-as és a 4/2013-as büntető jogegységi határozatokon keresztül. Ez a két jogegységi határozat a sok évtizedeken keresztül az élet elleni bűncselekmények ítélkezési gyakorlatát jól segítő, 15. számú Irányelv helyébe lépett.

A Kúriának az új Btk. hatályba lépésének az idejére, július 8-ra sikerült ezt a két jogegységi határozatot megalkotnia, és ezáltal jogtörténeti jelentőségű eljárési cselekményt hajtott végre, hiszen első ízben élt azzal a lehetőséggel, amelyet a már említett kétharmados törvény, a Bszi. biztosított számára, nevezetesen a törvény hatályba lépését megelőzően megalkotott irányelvet váltotta le az ítélkezési egységet biztosító legmagasabb két eszközzel, jogegységi határozattal. Ehhez a Kúria Büntető Kollégiumának teljes kollégiumi ülése adta a jogegységi tanácsot, és hozta meg e két nagy jelentőségű határozatát.

A jogegységi határozat tehát egy újonnan hatályba lépett törvénynek a szabályozásához igazította a korábbi joggyakorlat értékeit. Nem adott semmifajta új fogalmat, nem magyarázott meg korábban nem ismert fogalmakat sem, klasszikus tényállások jogalkalmazási gyakorlatáról szólt, és a jogos védelem új szabályozásának értelmét ismert, változatlan, az ítélkezésben állandóan jelenlévő fogalmak összegyűjtésével tette kezelhetővé. Így a magánlaksértés ítélkezési gyakorlatában felmerült fogalmak általános részi intézményekre vetítésével segíti a jövőre nézve ennek az intézménynek az alkalmazását. Így a lakás, a bekerített hely, az éjjel, a támadás, védekezés, elhárítás fogalmait mind úgy merítette a joggyakorlatból, adott esetben konkrét bírósági határozatok jogegységi döntésbe emelésével, amelyeket a bírói gyakorlat ismert, és a korábbi, valamint az új törvényben is azonos tartalommal bírnak.

¹ VARGA ZS. A.: A jogegységi határozatok és az Alkotmány rendje. *Magyar Jog*, (2004) 6. sz., 333–338. o.

Azok a fogalmak, amelyeket a törvény az értelmezési rendelkezésekben ugyancsak az 1978. évi IV. törvényből változatlan tartalommal vett át,² így a fegyveresen, felfegyverkezve, csoportosan elkövetés, ugyancsak nem voltak újak, és ezeket az új szabályozás mellett a jogegységi határozat ugyancsak kezelte.

A legfelsőbb bírósági gyakorlatból került be a kodifikációba az úgynevezett – sokat vitatott – szituatív vagy szituációs védelem szabályozásával kapcsolatban az, az ugyancsak az Irányelv alkalmazása során kikristályosodott jogelv, mely szerint élet elleni támadásnál az arányosság kérdése fel sem merülhet, ezért a védekező magatartás korlátlan. Tehát jogegységi határozatok megalkotásánál a Kúria a joggyakorlat továbbfejlesztése, a törvényi felhatalmazás alapján leváltott Irányelv helyébe, jogegységi határozat megalkotása során, úgy tett eleget a joggyakorlat továbbfejlesztése törvényi követelményének, hogy összegyűjtötte a meglévő elvi tartalmakat, és utat mutatott a jövőbe. Tehát nem alkotott jogot, hanem a létező jog tartalmát fejtette ki létező gyakorlat alapján.³

De egy rövid visszatekintéssel hadd szóljak elődeink bölcsességéről, akik már a múlt század elején igyekeztek a döntvényjog kötelező erejével kapcsolatos ellenérzéseket megcáfolni. Az 1912. évi 54. törvénycikk miniszteri indokolásából idézek: „azt ugyanis senki nem vitatta el, hogy a Curiának önmagára kötelező döntvényt alkotni nem tilalmazott, hiszen elvárható a legfőbb bírói fórumtól, hogy önmagához következetes legyen az ítélezés során”. Tehát a korabeli miniszteri indokolás szerint, „ha a döntvény sértené az ítélbíró függetlenségét, akkor a Curián sem lehetne döntvényt alkotni, mert elvégre a Curia bírójának függetlensége sem lehet kisebb, mint a törvényszék vagy a járásbíróság bírójáé. Ami pedig a másik érvet illeti, amelyre a kötelező hatály kiterjesztése ellen hivatkoztak, hogy tudniillik megköti a jogéletet és akadályozza a jog szabad fejlődését, ezt a szempontot a törvényalkotás ellen is fel lehetne hozni. Miként a jogszolgáltatás egyöntetűsége, és a jogállapot biztosítása megkívánja a jogviszonyoknak törvénnyel szabályozását, éppúgy szükségessé teszi a döntvényalkotási jogot is.”

És álljon itt egy idézett az elmúlt hetekből, a közelmúltból, napjainkból: „a jogegység biztosítása nem csak a Kúria ügye” – ezt Darák Péter mondotta, a Kúria elnökeként megtartott beszámolójában, 2014 decemberében, talán két héttel ezelőtt.

S még ekkor megpróbálom megfogalmazni azt, amit a mai kiselőadás címe tartalmazott, a Kúria jogegység területén betöltendő feladatáról. A Kúria feladata a jogegység területén egyedülálló és kizárólagos, de valójában nemcsak az ő ügye, hanem az egész bírói hivatás-renddé. Az információáramlás szükséges és ebben fel kell vállalni az elmúlt 17 év tapasztalatait, kialakult, ám nem tökéletes rendjét, valamint a kollégiumi szerveződés strukturális évtizedeinek eredményeit is. A Kúria 1998-tól 2011-ig 146 jogegységi határozatot hozott, amelyből 61 volt a büntetőtárgyú. 2012-től 2014-ig további 26-ot, amelyből 8 volt a büntetőtárgyú. 1998-tól 2014-ig – tehát összesen – 172 darab jogegységi határozat született, amely átfogta az ítélezés teljes területét.

² KÓNYA I.: A Btk. változásai, avagy a Btk. elmúlt évtizede. *Magyar Jog*, (2010) 9. sz., 513–521. o.

³ BELOVICS E.: A jogos védelem új rendszerének kialakulása a magyar büntetőjogban. *Kriminológiai tanulmányok*, (2013) 50. sz., 193–205. o.

Nem hagyatkozhatunk kizárólag az elvi döntésekre és elvi határozatokként közzétett esetek elvi tartalmára, mert ez kevés. A jelen életviszonyok lüktetése, a jogalkotás hektikus bősége csak a jól és gyorsan reagálni képes autentikus értelmezés adta megoldásokat képes hasznosítani, amelyeket csak magas szintű, a gyakorlatot ismerő és összegezni képes testületi munkával lehet szolgálni.

A Kúria jogegységet az ítéletábrák szakmai kollégiumainak bevonásával, a törvényszékek kollégiumvezetőivel együtt képes szolgálni. A jogegység biztosításának korlátja a jogegység tilalma, az analógia tilalma, és az, hogy egy különös részi új tényállás magyarázatára a jogegységi határozat nyilvánvalóan nem vállalkozhat. A Kúria szerepe az egységes jogalkalmazói gyakorlat kialakításában tehát alkotmányos, kizárólagos, mert a jogegység biztosításának egyedüli kötelezettje a legfőbb bírói fórum. Egyetlen legfőbb bírói fórum képes ellátni ezt, és ez a jogbiztonság feltétele.

Ha visszatekintünk a döntvényjog alakulásával kapcsolatos, immár jogtörténeti emlékekre, akkor ehelyütt is meglehet őrizni azt az igazságot, hogy ha többen alkothatnának döntvényjogot, azaz többen hozhatnának jogegységi határozatot, az teljes jogbizonytalansághoz vezetne, hiszen a döntvény – lásd most: jogegységi határozat – a kötelező erejével, a tekintélyével már a létező ítélkezésbeni megosztottságot, a decentralizáltságot uralná, és országos szintre fejlesztené.

A jogegység biztosítása tehát a Kúria feladata, amely ki nem szervezhető, át nem engedhető, s teljesítéséért vagy hiányosságaiért a felelősség is csak a Kúriára hárul, melyet másra át nem háríthat.

S akkor még egy gondolatot, gondolatkört a Kúriáról mint a jogegység biztosításának letéteményeséről. Rang, tekintély, jövő, párbeszéd és az államhatalmi ágak megosztását érintem nagyon röviden. Egy apróbb epizód kapcsán jutott mindez eszembe, a közelmúltban, egy budai antikvárium árverésén felbukkant egy levelezés, amely az emigrációban levő Horthy kormányzó és Teleki volt curiai elnök között történt 1953. szeptember–október hónapjában. A kormányzó azt kérte a Curia elnökétől, hogy adjon számára jogi magyarázatot az 1944. október 15-i nyilatkozatának körülményeivel kapcsolatban. A nyilatkozat az ő lemondásáról, majd Szálasi kinevezésével függött össze. A kérés a kormányzó fiának fogva tartására irányult, és a kényszer hatása alatt cselekvő kormányzóról szólt, akire „fegyverek csöve meredt”, mint mondta.

Az emigrációban lévő kormányzó nem kisebb kérdés megválaszolását kérte, mint lemondásának alkotmányosságát, annak kényszer miatti érvénytelenségét, majd következményeit alkotmányos szinten értelmezni. Akkor még Alkotmánybíróság nem volt, az értelmezés igénye, tőle, mint volt államfőtől, az igazságszolgáltatás legfőbb emberéhez, a főbíróhoz szólt, mert őt tekintette autentikus jogértelmezési forrásnak, mértékadó jogértelmezőnek. A történelmi események jelentőségéhez tartozik, hogy a levélváltás, a kormányzó emlékiratainak megjelenését követően, a két emigrációban lévő főméltóság egymáshoz fordulását szemléltette, ahol a másfél oldalas válasz az akkor már rosszul látó Telekinek Zsitvay Tibor volt igazságügy-miniszter és Méhes Ignác volt curiai bíró segítségével papírra vetett jogi okfejtését tartalmazza.

A levelezés tartalmát nem sikerült megszerezni, nyilvánvaló, hogy annak tartalma további kutatások és alkotmányjogi értékelések tárgyául is szolgálhat, sok érdekes közjogi következtetés levonására, esetleg megújítására is lehet alkalmas. Amiért mindezt itt felemlítettem, az nem is a tartalom és nem is a konkrét személyek; hanem a két tisztség, a curiai elnök, az államfő és a jogász közötti szakmai párbeszéd, azok a tények, amelyek kortól függetlenül kívánatosak az államhatalmak közötti munkamegosztást tekintve, ahogy csak önálló, egymástól elkülönített, mellérendelt hatalmi ágak föméltóságai beszélnek egymással a kölcsönös tisztelet alapján, egyenrangú partnerként.

A Kúria nevéhez, palotájához ezt a tekintélyt és elismert egymásrautaltságot tartom követendőnek és kívánatosnak. Valamint azt, hogy a mai konferenciának nevét adó dr. Györgyi Kálmán legfőbb ügyész úr, professzor úr és jómagam együtt sétálhassunk majd újra a Kúria palotájában, a Kossuth téren és esetleg ebben a gyönyörű épületben elmélkedhessünk vagy cserélhessünk gondolatot a jogalkalmazás és jogegység akkori problémáiról.

Isten éltesen professzor úr, köszönöm a figyelmet!

A hatalommegosztás elvének érvényesülése rendőri vonatkozásban

Tisztelt Györgyi Kálmán, tisztelt kolleginák, kollégák! Amikor jó egy hónappal ezelőtt az egyik szervező felhívott és megkért, hogy tartsak itt előadást, egy rövid hozzászólást, visszakérdeztem, hogy mégis mire kíváncsiak, pláne Györgyi Kálmán ürügyén. Közölték, hogy az elképzelés szerint minden jogász hivatásrend mond valamit, lehetőleg olyat, ami kapcsolódik Györgyi Kálmánhoz. Végignézve az előadók listáját, szomorúan kellett megállapítanom, hogy nekem nem sok hivatásrend jutott. Legfeljebb a rendőrség, már ha a rendőrség is hivatásrend, így valamit a rendőrségről fogok mondani, de illene kötni a jubiláns személyéhez. Lázasan elkezdtem gondolkodni, mégis mi köze lehet Györgyi Kálmánnak a rendőrséghez. Három esetet sikerült rekonstruálnom.

Az egyik még 1956. október 24-e körül lehetett, amikor valami félreértés folytán Györgyi Kálmán, az akkori Budapesti Rendőr-főkapitányság vendégszeretetét élvezte egy éjszaka, és ha jól tudom, élete legjobb darás tésztáját kóstolhatta meg.

A második eset időben már jóval később történt. 1990-ben – akkor már részese lehettem ennek az eseménynek – Horváth Balázs interim miniszterelnökkel lázasan kerestük a taxisblokádnak első napján, egy pénteki nap délelőttjén Györgyi Kálmán legfőbb ügyészt. Akkor még nem lévén mobiltelefon, Györgyi Kálmán kislánya, Dániel közölte, hogy Györgyi Kálmán az akkor még létező Csehszlovákiában van, és ákom-bákom betűkkel felírta, hogy „Apa, a Horváth Balázs bácsit kell visszahívni”. Végül Györgyi Kálmán előkerült, és a határról rendőri felvezetéssel tudtuk szolgálati helyére eljuttatni.

A harmadik talán a legérdekesebb eset. Legfőbb ügyészként egyszer sérelmére bűncselekményt próbált meg valaki elkövetni, de rajtavesztett, ugyanis a menekült Györgyi Kálmán rövid úton utolérte. Szerencsétlen flótás nem számolt a jubiláns sportosságával és hosszú lábaival, így aztán Györgyi Kálmán nemcsak valami magas szférákban üldözte a bűnt, hanem a Szilágyi Erzsébet fasoron is. Nos, legyen ennyi elég az aktualitásból.

Hölgyeim és uraim, az előadásom két témával foglalkozik. Az első, hogy hol lenne jó a rendőrség egyes ágainak a magyar alkotmányos rendben szerepelnie.¹ (Utalok itt arra, hogy az ünnepelt fő prokurátorként sokat volt kénytelen foglalkozni az ügyesség és a parlament viszonyával.) Két vonulatra lehet visszautalni. Az egyik egy közigazgatási gondolkodás,

* Dr. Korinek László, C.Sc., D.Sc., MTA r. tagja, egyetemi tanár (PTE)

¹ KORINEK L.: Rendszerváltozás a belügyben. *Belügyi Szemle*, (2015) 1. sz., 5–33. o.

és kezdődött Concha Győzővel, Magyar Zoltánnal, Szamel Lajossal és Finszter Gézával; amely gondolkodás kereste, hogy az elhelyezés hol optimális. A másik egy sokkal közelebbi, mondhatni divatos elmélet, az úgynevezett kockázati társadalom elmélete. Ez azzal foglalkozik – és itt Ulrich Beck, Irk Ferenc és ismét Finszter Géza nevét kell említeni –, hogy a rendőrségnek a tevékenysége voltaképpen a veszéllyel való küzdelem. Ez persze nem új. Az Ószövetségben az őrállók, aztán a *vigilantok*, aztán a mostani rendőrség mind ezzel foglalkozik, de ezt legcélszerűbben a veszély három szakaszára összeponosítva lehet vizsgálni.

A veszélynek van egy nulladik fázisa, amikor a környezetünkben lévő bajok még nem jelentkeztek, de jelentkezhetnek, mert potenciálisan itt vannak. Ebben a fázisban az ideális rendőr az örökös rendőr. Az a körzeti megbízott, aki ott él a lakossággal, jó szemmel kiszúrja azokat a problémákat, amikből baj lehet. Akinek nem térkép e táj, hanem ismeri az ott élőket. Tudja, hogy miből lehet baj. Erre a feladatra az ideáltípus a körzeti megbízott. Az a negyven év körüli szakember, aki jó szemmel, jó emberismerettel észreveszi a konfliktusok csíráit.

Milyen ember alkalmas erre? Az, aki jó emberismerő, aki bizonyos jogi ismeretekkel is rendelkezik.

Ha ő nem végzi jól a munkáját vagy olyan veszély jelentkezik, amivel nem tud megbirkózni, jön a második típusú rendőr. Ez a kaszárnyázott rendőr, a készenléti rendőr. Az a rendőr, aki, ha bekövetkezett a veszély, azt megszakítja, felszámolja, Erre az ideális egy harminc év körüli, kisportolt fiatalember, aki a legitim fizikai erőszakot gyakorolja. Aki képes arra, hogy tüntetéseket verjen szét, biztosítsa a közbiztonságot.

A harmadik típusú rendőr az, aki akkor jelenik meg, amikor már a veszélyt felszámolták. Ez a rekonstruáló, vagy a bűnügyi rendőr. Az a rendőr, aki megvizsgálja, hogy mi történt, ki követte el, ki a felelős stb.

Mind a három típusú rendőr pillanatnyilag a Belügyminisztériumhoz tartozik, vagyis a végrehajtó hatalomhoz. Vajon jól van-e ez így? Álláspontunk szerint – és Finszter Gézára nézek, akivel ezt már többször publikáltuk – ez a hatalommegosztás elveinek nem felel meg.

Az első típusú rendőr, a körzeti megbízott, felfogásunk szerint jobban illene a törvényhozói hatalomhoz, éspedig annak egy tágabb értelmezésében, a helyi önkormányzatokhoz. A közbiztonság absztrakt kategória. Az, hogy hol van közbiztonság és hol nincs, és hol milyen, azt nem a Teve utcai rendőrpalotában tudják megítélni, hanem helyben. Hol vannak azok a forró pontok, ahol több rendőr kell, ahol máshogy kellene őket vezényelni stb.

Elrettentő példát is tudok mondani. A kilencvenes évek első felében, amikor közelebb voltam ehhez a területhez, akkor egy olyan közbiztonsági feladatot rendelt el az országos rendőr-főkapitányság a piaci tolvajlások megelőzésére, hogy egy nap Magyarország minden piacán járőrözzenek. Egy alföldi kisvárosban aznap nem volt piacnap. Ennek ellenére kinyitatták a piacot és az üres standok között járőröztek egyet.

A második típusú rendőr – a kaszárnyázott rendőr – csak a végrehajtói hatalomhoz tarthat. Keserű leckét kaptunk belőle, amikor 2006. október 23-án délután, Budapesten – a televízióostrom után – a Károly körúton volt egy második féldő, és a készenléti rendőrök

ből heten-nyolcan földre vittek egy tüntetőt, gumibotozták és gondosan megrugdosták. Ezek veszélyes emberek. Olyanok, mint a borotva. Ezeket csak tokban lehet tartani. Azért, hogy ők mit csinálnak, a mindenkori kormánynak kell felelnie.

A harmadik típusú rendőr – és jutok el mondanivalóm lényegéhez – a bűnügyi rendőr. Felfogásom szerint neki nem szabadna a végrehajtói hatalomhoz tartoznia. Engedjék meg, hogy egy kutatásból idézzek. Bence Mátyás debreceni, szépreményű kolléga 279 büntetőügy átvizsgálása után arra a következtetésre jutott, hogy idézem: „a bírák átveszik a nyomozóhatóságok szerepfelfogását, gyakorlatilag a nyomozás jóindulatú másodfokaként működnek, úgymond, ha a rendőrség már nyomozott az ügyben, a jogász végzettségű ügyész pedig elegendő okot látott a vádemelésre, akkor a vádlott biztosan elkövetett valamit. Egy ilyen bürokratikus megoldás pedig inkább az állami érdekek szolgálatára alkalmas, sem mint az egyéni szabadságjogok védelmére.”² A szerző kimutatja: akit a rendőrség meggyanúsít, azt nagy valószínűséggel, 90% feletti valószínűséggel el is fognak ítélni. Vagyis egy-egy embernek a sorsa a meggyanúsításnál – úgyszólván – eldől. Tehát álláspontom szerint a rendőrségnek az ügyészséghez kellene tartoznia.

Biztosra veszem, hogy nem a Belügyminisztérium vezetői szobáiban dőlnek el ezek a kérdések, de megnyugtatóbb lenne, ha a bűnügyi rendőrség az ügyészséghez tartozna. És ha már a Belügyminisztériumot szóba hozom, engedjenek meg egy második témát röviden érinteni, éspedig a jelenkori magyar Belügyminisztérium struktúrájáról és méretéről is hadd mondjak pár szót.

Ha véletlenül megnézik az interneten a Belügyminisztérium honlapját, akkor azt fogják találni, hogy a Belügyminisztériumhoz tartozik a rendőrség, az önkormányzatok, az Információs Hivatal kivételével az összes polgári titkosszolgálat, a büntetés-végrehajtás, az idegenrendészet, a vízügy és még nagyon sok minden, vagyis Magyarország 160 éves történetében, amióta van Belügyminisztérium, soha ekkora Belügyminisztérium még nem létezett. Még a rettegett ÁVO-s korszakban sem. Egy irgalmatlanul nagy információs és hatalmi centrum. Veszedelemesen nagy. Ez azért alakult így ki, mert dolgoz, hozzáértő a belügyminiszter és egy ugyanilyen, vagy talán még szorgalmasabb a közigazgatási államtitkár, tehát személyiségfüggő módon viszik jól a dolgokat immár a harmadik ciklusban.

Még rossz rágondolni is, ha egy következő kormányátalakításnál a belügyön is olyan változást fognak végrehajtani, mint a külügyön, tehát a harminc évvel fiatalabb, új seprű majd hatékonyabbá teszi a rendszert, vagy hogy egy még rosszabb forgatókönyvet vázoljak, ha 2018-ban esetleg egy szélsőjobb belügyminiszter birtokába jut ez a Belügyminisztérium s azokat az eszement ötleteket végrehajtják, amiket a csendőrséggel kapcsolatban vizionálnak, akkor nagyon problémás lesz Magyarországon élni.³

² BENCZE Mátyás: Az ártatlanság vélelmének érvényesülése a magyar büntetőbíráóságok bizonyítási gyakorlatában. *Belügyi Szemle*, (2011) 11. sz., 122. o.

³ KORINEK L.: A büntetőpolitika irányelvei Magyarországon. *Belügyi Szemle*, (2003) 11–12. sz., 62–72. o.

Nos, hölgyeim és uraim, ezt szerettem volna elmondani, és végezetül engedjenek meg egy szubjektív visszatekintést. Számomra Györgyi Kálmán volt legfőbb ügyész az a jó közhivatalnok, aki tisztességgel, szorgalommal, nagy hozzáértéssel, munkabírással látta el feladatát. Tehát a közhivatalnok ideáltípusát benne látom, és azt is idesorolom, amikor nagy méltósággal fejezte be a tevékenységét, úgyhogy köszönjük, Györgyi Kálmán. És persze én is elmondom azt, hogy hosszú életet, meg minden jót kívánok, tehát *bis hundert und zwanzig*, de ne szabjunk határokat a gondviselésnek. Köszönöm szépen a figyelmet!

A katonai büntető perrendtartás születésétől a katonai ügyészi szervezet megszűnéséig

*A mikor azt a megtisztelő felkérést kaptam, hogy egy írásommal járuljak hozzá az általam
őszintén nagyra becsült Györgyi Kálmán 75. születésnapja alkalmából készülő ünnepi
kötethez, örömmel gondoltam vissza a Györgyi Kálmán legfőbb ügyész közvetlen munkatár-
saként eltöltött évtizedre, s úgy gondoltam, hogy helyénvaló, ha az annak idején általam
vezetett, de általa irányított katonai ügyészi szervezet sorsáról szóló dolgozattal tisztelgek.*

Ad multos annos!

*

2012-ben két okunk is volt megemlékezni a katonai büntetőeljárást illető jogtörténeti jelentő-
ségű eseményekről.

A Győri Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam és Jogtudományi Karának Jog-
történeti Tanszéke elsőként rendezett konferenciát „Az 1912. évi katonai jogalkotás 100.
évfordulójára” emlékezve (2012. április), majd a Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság
„100 éves a honvéd ügyész” címmel szervezett tudományos ülést (2012. október 27.). E ren-
dezvények az emlékezés, a tisztelgés mellett bizonyos ismeretterjesztést is szolgálhattak,
mert arra bizony szükség van.

Sajnos 100 év után is aktuálisak Györffy Lászlónak a Bűnügyi Szemle 1914. április 15-i
számában közölt tanulmányában a Katonai büntető perrendtartás (Kbp.) méltatása kapcsán
megfogalmazott aggályai: „...azt hiszem, nem csalódom, ha azt mondom, hogy általában még
a jogász közönségnek is gyenge fogalmai vannak a katonai büntetőjogról, és azon nem is csodál-
kozhatunk, mert a nagy többség hol hallott volna arról, és hol látta volna annak alkalmazását.”¹

Ahogyan a győri konferencián Farkas Ádám „*Adalékok az 1912. évi katonai jogalkotás
történetéhez*” című előadásában mondta: „...az 1912. évi katonai kodifikáció során négy
meghatározó, pontosabban két meghatározó, és a dualista rendszer jellegéből adódóan két
járulékos törvényt fogadtak el.”²

* Kovács Tamás, ny. legfőbb ügyész, volt katonai főügyész

¹ Idézi Csóka F.: *Az 1912. évi XXXII. és XXIII. törvények keletkezésének története*. Kézirat. 1911–1912. 24. o.

² FARKAS Á.: „*Adalékok az 1912. évi katonai jogalkotás történetéhez*” című előadásának szerkesztett kézírata 1. (elhangozott a Győri Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam és Jogtudományi Karának Jogtörténeti Tanszéke által 2012 áprilisában „Az 1912. évi katonai jogalkotás 100. évfordulójára” címmel rendezett konferencián).

A véderőről szóló 1912. évi XXX. tc. és a magyar honvédségről szóló 1912. évi XXXI. tc. témánk szempontjából nem igazán fontos, ellenben a másik „meghatározó” törvény, a közös haderő katonai bünvádi perrendtartásáról szóló 1912. évi XXXII. tc. „járulékos törvénye”: a honvédség katonai perrendtartásáról szóló 1912. évi XXIII. tc. megszületése adta a fent említett megemlékezések okát.

E jogszabályok jelentőségét méltatva Hautzinger Zoltán azt állítja, hogy e „katonai büntetőeljárási törvények ...évezredes íratlan szabályokon alapuló korszakot zártak le”.³

Érdemes azonban – ha csak utalásszerűen is, illetve csak nagyvonalakban – visszatekinteni az „évezredes korszakra”, bizonyítandó, hogy a Kbp. megalkotása nem volt előzmény nélküli: a katonák elleni büntetőeljárásoknak régóta voltak speciális szabályai, ezeket azonban nem törvények, illetve nem magyar törvények tartalmazták.

1924-ben jelent meg Cziáky Ferenc hadbíró százados *A magyar katonai büntető és fegyelmi jog ezer éves története* című műve.⁴

A cím talán túlzó, de az írás jogtörténeti hivatkozásai azt mindenesetre igazolják, hogy a több mint ezer éves államiságunk létét is biztosító mindenkor magyar haderő sohasem nélkülözhetette a kor sajátosságaihoz igazodó rendet és fegyelmet, illetve az ezek fenntartásához szükséges jogi eszközöket és az ezeket alkalmazó személyeket, szervezeteket.

Mindenesetre „A magyar katonai büntetőeljárás fejlesztési irányai” című munkájában Hautzinger Zoltán is azt az összegezést adja, hogy „a magyar katonai büntetőeljárási jog „mint történelmi kategória gyökerei a magyarok társadalomba szerveződéséig nyúlnak vissza”.⁵

Ebben a dolgozatban nincs mód számbavenni mindazokat a történeteket, rendelkezéseket, amelyeket a későbbi magyar katonai büntetőeljárási jog csíráinak tekinthetünk, de a folyamatos kialakulás, fejlődés jelzését szolgálhatja, ha megemlítjük, hogy Szent István óta vagy az Árpád-házi és a vegyesházi királyok idejéből már egyre több írás maradt fenn, amely azt tanúsítja, hogy a királyok „a katonák kihágásainak és erőszakoskodásainak megfékezése” érdekében vagy például a polgári lakossággal szembeni hatalmaskodás, illetve a hadbahívás iránti engedtlenség büntetése felől rendelkeztek.

A magyar katonai büntetőjog azidáig legjelentősebb produktuma a II. Rákóczi Ferenc által 1707. pünkösd havának első napjára összehívott ónodi országgyűlés által elfogadott, büntető anyagi és eljárási szabályokat, valamint szervezeti előírásokat tartalmazó törvény, amelynek címe „A Magyarországi confederált Nemes Statusok és Rendek részéről szabott Hadi Regulák, Articulusok, Edictumok és törvények”.

Ezeket a törvényeket szoktuk emlegetni „*Regulamentum Universale*” és a hozzá kapcsolódó „*Edictum Universale*” vagy leegyszerűsítve: *Hadi Regulamentum* néven. Ezek a korábbi erdélyi fejedelmek által kibocsátott és már büntetőjogi és eljárásjogi rendelkezéseket is tartalmazó hadiszabályzatokkal és büntető intézkedésekkel szemben immár nem a fővezér

³ HAUZINGER Z.: *A magyar katonai büntetőeljárás fejlesztési irányai*. Pécs, 2011. 175. o.

⁴ CZIÁKY F.: *A magyar katonai büntető és fegyelmi jog ezeréves története*. Pécs, 1924.

⁵ HAUZINGER: *A magyar katonai büntetőeljárás...* 43. o.

parancsának jogi kritériumait viselték, hanem az országgyűlés, ha úgy tetszik, a magyar nép törvényalkotó akaratát fejezték ki.

Ez volt a magyar katonai büntetőjog első kodifikációja, innen származtatjuk a magyar katonai igazságszolgáltatást. E jogszabály rendelkezik a katonai büntető anyagi jogi (általános és különös) kérdések mellett a katonai bünvádi eljárás részletes szabályairól, de a haditörvénykezés fórumairól is, azaz létrehozta a hadbírói szervezetet.

Igaz, a Rákóczi-féle törvényben még nem különül el a hadbíró és a vádló személye, de a törvény már rendelkezik a bizonyos kiegészítő feladatokat ellátó hadügyészekről (*generalis fiscus*).

A szervezetet illetően úgy rendelkezett, hogy „más külső keresztyén országoknak bévött szokása szerint szükségesnek ítéljük, hogy Magyarországon lévő egész Armadánkban egy Generális vagy Fő Hadi Bíránk is légyen”.

Arról is rendelkezett, hogy „minden Corpus mellett szükségképpen kelletik egy-egy hadbírónak lenni” de arról is intézkedett, hogy a csapatok (regimentek) szintjén is működjön az úgynevezett „regimentbeli auditor”, aki elé kisebb jelentőségű ügyek tartoztak.

A Rákóczi-törvények jogtörténeti értékéről szólva – bár ezen írás tulajdonképpen büntetőeljárás vonatkozású – ki kell emelni az anyagi jogi értékeket is.

Ez a törvény nagyon fontos, általános büntetőjogi kérdések tisztázására törekedett, így megkülönböztette a gondatlanságot és a szándékosságot, ezen belül az elszánt szándékot és a gonoszságot, de foglalkozott a büntethetőséget és beszámítást kizáró vagy korlátozó, továbbá a büntetést enyhítő körülményekkel és a jogos védelem, annak túllépése, valamint a tettség és részesség kérdéseivel és előre mutató különös részi megoldásokat is *tartalmazott*:

- az élet és testi épség elleni bűncselekmények közt sokrétűen differenciált, több bűncselekmény megfogalmazásával védte a hivatali személyeket, a rágalmazás esetén teret adott a valóság bizonyításának.

- a vagyon elleni bűncselekmények között rendelte büntetni az útonállást, a „záros helyek földülését”, a szegények szekerei, marhái elhajtását, az árusok és vásárok kifosztását. „Fogyasztóvédelmi” szabályai is voltak: büntette a „hamis mértéket” használókat is.

Ugyanakkor ma már csak érdekességgént említhető rendelkezései is voltak, például büntetlenséget biztosított a hadifogoly megölésére, ha a kuruc foglyot is megölték („illendő, hogy a mi részünkről is a kölcsön megadassék”). A vallás és közerkölcs elleni bűncselekmények között rendelte büntetni a káromkodást, varázslást és boszorkányságot.

- a katonai bűncselekmények körül legszigorúbban a szökést ítélte meg, de hasonló szigorral árulásként rendelte büntetni az ellenséggel való tárgyalást, a fejedelem elleni merényletet, az ellenséghez átállást, sőt büntetni rendelte – kvázi árulásként – az árulás feljelentésének elmulasztását is.

Témánk szempontjából mindezeknél is fontosabb, hogy a törvény a büntetőeljárást illetően ma is figyelemreméltó szabályokat fogalmazott meg:

- az akkor uralkodó inkvizitórius eljárással szemben kifejezetten akkuzatórius elemeket hordozott:

- tiltotta a kínzást, illetve kényszervallatást (megjegyezzük, hogy az osztrák jogban először csak Mária Terézia rendelkezett erről);

- a büntetőeljárás egyik alapelvét tette az ártatlanság vélelmét;

- bevezette a szóbeliséget;

- intézményesítette a társas bíráskodást.

(„Apróbb Causákban legalább 10–12 személyt, a nagyobbakban két annyit is rendeljenek a Commendérozó tisztjeink a hadi bíró mellé assesoroknak értelmes jólelkű embereket.” Ezek tartoztak „a hadi bíró hévatalába elmenni és minekelőtte törvényhez szólnak, az igazságra és törvényre erős hittel meg is esküdni”.)

- nagy jelentőségű rendelkezés volt, hogy a törvény előírta a feljelentő (vádoló) bizonyítási kötelezettségét, de a vádlottat is terhelte a védelmét szolgáló bizonyítási kötelezettség: a védelmére szolgáló bizonyítékokat kötelessége volt a bíróság rendelkezésére bocsátani;

- a törvény írásbeli vádközlést és írásbeli idézést tett kötelezővé („elég ideje legyen felkészülni a maga mentésére”);

- újszerű volt a védő szerepével kapcsolatos felfogása. Lényegében megvalósult a védő kirendelésének intézménye. („sokszor élet s halál közt forog a Hadi Szék előtt sokaknak dolga kik közt maga gondatlanok s rész szerint együgyűek is vannak”, ezért „az olyanoknak prókátor rendeltessék, vagy ha más jóakarójukhoz bízának, azoknak tanácsával élhessenek és mentségeket is azok által proponáltathassák”);

- a törvény intézményesítette a fellebbezést, ennek az ítélet kihirdetésétől számított 14 napig volt helye;

- ma is figyelemreméltó követelményt fogalmazott meg e törvény: „a vádlottat ne sokáig tartsák fogva ítélet nélkül”.

Végül a törvény méltatása kapcsán megjegyzendőnek tartjuk azt is, hogy Hadiregulemmum a vádolás és ítélezés jogával felruházott hadi bíró feladatává tett olyasmiket is, amelyek később is fontos katonai ügyészi feladatok voltak.

Előírta ugyanis, hogy a hadi bírók ellenőrizték a raktárakat, vegyenek részt a mustrában s ellenőrizték, hogy a kereskedők, markotányosok helyes mércét használnak-e (vesd össze a korábbi „általános törvényességi felügyeleti vizsgálatokkal”).

Előírta a törvény azt is, hogy a hadi bírók folyamatosan magyarázzák a katonáknak a rájuk vonatkozó szabályokat:

„Szorgalmatos gondja legyen arra is a hadi bírónak, hogy ezen törvényes articulusokat vagy hadi regulákat gyakran ismertessék, hogy kicsinytől fogva a nagyig minden Rendeknek tudtokra legyenek, és senki azoknak nem tudásával magát a törvény előtt ne mentegesse” (vesd össze a katonai ügyészek *korábban* gyakorolt jogi felvilágosító, jogpropaganda tevékenységével).

Tremmel professzor a törvény méltatása során erről is szót ejtett, elismerve, hogy a törvény „teret nyit a jogpropaganda bűnmegelőző hatásának is”.⁶

⁶ TREMMEL F.: A katonai igazságszolgáltatás tricentenáriumi vetületei. In BÖGÖLY Gy. – HAUZINGER Z. (szerk.): *Az önálló katonai kodifikáció tricentenáriuma*. Pécs, 2007. 242. o.

Az ismert okok miatt a Rákóczi-szabadságharc alatt alkotott törvények rövid életűek voltak: a katonai büntetőjogban is az osztrák törvények uralkodtak el, amelyek szerint a katonai igazságszolgáltatást a hadbírói tiszti kar végezte, de az ügyészt ezek a törvények sem ismerték.

A sajnálatosan szintén rövid életű 1848–1849-es szabadságharc idején voltak ugyan elképzelések és törekvések a magyar katonai jog megalkotására, és a katonai igazságügyi szervezet kialakítására, de a hadi események gyorsasága és az idő hiánya miatt ezek nem realizálódtak.

A szabadságharc leverését követően továbbra is – sőt a kiegyezés után is – a Mária Terézia nevéhez fűződő osztrák katonai büntetőjogot alkalmazták. Farkas Ádám *„Adalékok az 1912. évi katonai jogalkotás történetéhez”* című előadásában így jellemezte a helyzetet: „az 1912-es jogalkotás előtt a magyar katonai büntető-eljárásjogot a 18. századi, anakronisztikus, Mária Terézia nevével fémjelzett osztrák szabályok határozták meg”.

*

Amint ezt elsősorban Farkas Ádám már említett előadásából tudjuk, „a katonai büntetőeljárás kérdése már az 1870-es, 1880-as években akut kérdés volt úgy az országgyűlésben, mint a minisztertanácsban. Tehát már majd fél évszázaddal az 1912-es jogalkotás előtt törvényjavaslatok és kormányzati egyeztetések irányultak a katonai büntető-eljárásjog, majd a teljes katonai büntetőjog reformjára, ami azonban Bécs hajlíthatatlan akarata miatt 1912-ig eredménytelen maradt.”⁷

Az 1912-ig fennálló állapot miatt a katonai bírói és ügyészi szerep megosztására még akkor sem került sor, amikor az 1871. évi XXXIII. törvénycikk létrehozta a bíróságoktól független királyi ügyészséget. A magyar katonai igazságszolgáltatás ekkor még a polgári igazságszolgáltatástól teljes mértékben elkülönülve, a haderőbe szervesen beépülve működött, mégpedig ugye az osztrák törvények szerint, azok pedig nem ismerték a katonai ügyészt.

A monarchián belüli önálló magyar nemzeti hadsereg létrejötté (1910) után alkották meg az 1912. évi XXXIII. törvénycikket, „A Honvédség katonai perrendtartásáról”. (Kbp.) Ez volt az első önálló magyar katonai büntető eljárási törvény, hiszen Rákóczi törvényében az anyagi és eljárásjogi szabályok nem váltak szét, azért azt az első magyar katonai büntetőjogi törvénykönyvnek (egyreszerzők szerint haditörvénykönyvnek) lehet nevezni.

A korszerű külföldi katonai büntetőeljárási megoldások ismeretében, valamint az 1896 óta hatályos büntető perrendtartás (1896. évi XXXIII. tc. a bűnvádi perrendtartásról) alapvető elveinek figyelembevételével történt kodifikáció természetesen figyelemmel volt a sajátos katonai viszonyokra, a katonai rend és fegyelem fenntartásához fűződő érdekekre is. A katonai büntetőeljárással szembeni fokozott követelményként fogalmazták meg az eljárás gyorsaságát: „a fegyelem csak úgy tartható fenn, ha a büntetendő cselekményt a büntetés lehetőleg nyomon követi”.⁸

⁷ FARKAS: *Adalékok az 1912. évi...* 4. o.

⁸ A közös haderő bűnvádi perrendtartásáról szóló 1912. évi XXXII. tc. általános indokolása.

A törvényjavaslat vitája után a Képviselőház Véderőbizottsága véleményét a következők szerint összegezte: „...katonai igazságszolgáltatási tekintetben a javaslat teljes elismerést érdemlő alkotás, mert amidőn katonai perrendben a külön vádat és védelmet nélkülöző eljárás helyébe a vádelvet és kapcsolatosan a védelmet, az írásbeliség helyére a szóbeliséget és közvetlenséget, az ügyek referálása helyébe a főtárgyalást, az eljárás titkossága helyébe a nyilvánosságot, az elavult fellebbviteli rendszer helyébe modern perorvoslatok rendszerét hozza be: nemcsak a mai állapotokhoz képest mutat igen nagy jelentőségű haladást, hanem a külföld legújabb hasonló törvényhozási művei közt is kiváló helyet fog majd elfoglalni”.⁹

A törvény rendelkezéseinek ismertetése talán nem szükséges, hanem elégséges csupán a téma szempontjából legfontosabbak említésére szorítkozni.

Ez a törvény szabályozta a katonai bíróságok, mint külön bíróságok eljárását, és létrehozta a hadbírói szervezetet.

Úgy rendelkezett, hogy első fokon, csapatszinten laikusokból álló dandárbíróság működjön, másodfokon, lényegében fellebbviteli bíróságként jogvégzett hadbírákból álló hadosztálybíróság járjon el, legfelső szinten pedig a Curia melletti Legfelsőbb Honvéd Törvényszék.

A törvény bevezette, nevesítette a katonai ügyészt; ahogyan Farkas Ádám fogalmazott: „kialakította az önálló katonai ügyész napjainkra már száz esztendőös intézményét”.¹⁰

A 44. § előírta, hogy „vádlo gyanánt” a dandárbíróság előtt (nem jogász) ügyészi tiszt, a hadosztálybíróság előtt jogvégzett honvéd ügyész, a legfelső honvédtörvényszék előtt pedig az uralkodó által kinevezett honvéd koronaügyész járjon el.

E jogszabály volt tehát az első, amely magyar katonai büntetőeljárásban ügyész közreműködését tette kötelezővé, azaz e törvénycikk intézményesítette a közvádlo szerepét ellátó katonai ügyészt és kimondta, hogy „a honvéd ügyész és az ügyészi tiszt a bíróságtól független”.

Ez a Kbp. 1952-ig volt hatályban.

A későbbi katonai ügyészi szervezet szempontjából alapvető jelentőségű törvénycikket az Országgyűlés június 5-én, a Főrendi-ház június 15-én elfogadta, a Magyar Országgyűlés Szentesítési Közös Bizottsága június 16-án „legfelsőbb szentesítés alá terjeszthetőnek jelentette ki”, majd a július 5-ei királyi szentesítés után 1912. július 8-án hirdették ki.

A katonai ügyészi szervezet történelmi gyökereire való emlékezés jegyében ezt a napot választottuk a katonai ügyészek napjává.

Az önálló magyar katonai büntetőeljárási törvény megszületése kapcsán fontosnak tartom megemlíteni, hogy a katonai büntető anyagi jog „magyarosítására” azonban még két évtizedet várni kellett. E korszak kuriózuma, hogy a monarchiából való kiválás ellenére, a már magyar törvényben szabályozott büntetőeljárásban 1931-ig az osztrák Ktbtk.-t alkalmaztuk. Amikor az 1878. évi V. tc. (Csemegi-kódex) passzusait 1884-ben egy játékos kedvű,

⁹ Idézi CSÓKA: *Az 1912. évi XXXII...* 14. o.

¹⁰ FARKAS: *Adalékok az 1912. évi...* 5. o.

magát Doctor Deodatusnak nevező szerző versbe szedte, a személyi hatályról is verselt: „fegyveres erőre kivételek vannak, külön törvényekben leled nyomát annak”.¹¹

Nyilván nem gondolta, hogy közel fél évszázadig, nemhogy külön, hanem idegen törvényben kell keresni a kivételeket.

A továbbiakban tekintsük át már csak kizárólag a katonai ügyészi szervezet sorsát:

A Kbp. hatályba lépésével kialakult honvédügyészi szervezetet először csak a második világháborút követő időben érintették változások.

Az 1740/1946. számú Miniszterelnöki rendelet honvéd ügyészségeket állított fel a honvéd kerületparancsnokságok székhelyein (Budapesten, Szegeden, Pécsen és Debrecenben), ahol honvéd törvényszékek is megkezdték működésüket.

A honvéd ügyészségek a HM alá tartoztak, az ügyészeket a honvédelmi miniszter nevezte ki. A Honvéd koronaügyész-státusza megszűnt – anakronizmus lett volna a Köztársaságban koronaügyésznek működnie – s a továbbiakban a legfőbb államügyész lett a honvéd ügyészségek szakmai előjárója.

Az 1948. évi LXIII. tv. „A katonai igazságügyi szervezet, valamint a katonai büntetőbíráskodásban a fellebbvitel módosításáról” szolt, s lényegesen változtatott az addigi helyzeten.

Ekkor a Legfelsőbb Honvéd Törvényszék, illetve a Kúria Honvéd-bíróági Fellebbviteli Tanácsa helyére a Katonai Főtörvényszék került, amely mellett a vád képviseletét a katonai főügyész látta el, akit a honvédelmi miniszter nevezett ki a hadbírák állománycsoportjából. A katonai főügyész és helyettesei a Katonai Főtörvényszéktől függetlenek voltak és a honvédelmi miniszternek alárendelve működtek, a katonai ügyészségek előjárója pedig a katonai főügyész volt.

A rendőrök elleni bűnvádi ügyekben való eljárásra a belügyminiszter a honvédelmi miniszterrel egyetértésben a rendőrség szakvizsgázott tagját rendelte ki, aki katonai főügyész-helyettesként járt el, s ebben a minőségében a katonai főügyész felügyelete alatt állt.¹²

Az említett törvény hatályba lépése, tehát 1948. után öt év alatt számos különböző jogszabály érintette a katonai ügyészi szervezetet, de az addig legnagyobb jelentőségű változás 1953-ban következett be. Az 1953. évi 13. számú tvr. a 23 fegyvernemi és magasabb egység mellett működő katonai ügyészséget az egységes ügyészi szervezetbe integrálta, és megszünt a HM-mel szemben fennálló függőség.¹³

1955-ben a katonai bíróságok integrálódtak az egységes bíróági szervezetbe, majd 1957. február 28-ával megszüntették a fegyvernemi és az egyes magasabb parancsnokságok mellett működő valamennyi katonai bíróságot és katonai ügyészséget, március elsejével pedig megkezdte működését a Budapesti, a Debreceni, a Győri, a Kaposvári, és a Szegedi Katonai Bíróság, ugyanakkor azonos székhelyen, azonos illetékességgel alakultak meg a Katonai Ügyészségek, és emellett létrehozták budapesti székhellyel a Határőrség Katonai Ügyészségét is.

¹¹ *A Magyar Büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről.* Versbe szedte Doctor Deodatus. Budapest, 1884. 2. o.

¹² Vö. KARDOS S.: *A magyar katonai büntetőjog rövid története.* Debrecen, 2002. 137. o.

¹³ *Ibid,* 139. o.

Az ezt követő három évtizedben a katonai igazságszolgáltatás szervezete, hatásköre nem változott.

Ellenben: az 1950-es években kezdődött integrálódási folyamat eredményeként az addig önálló jogszabályokba foglalt katonai büntetőjogi, illetve katonai büntető-eljárásjogi rendelkezések is bekerültek az általános törvényekbe (Btk., Be.).

– Az 1961. évi V. tv. (Btk.) egységes kódex volt, és elvetette a Kbtbk.-t. Ennek indoka „...a katonákra vonatkozó anyagi büntetőjogi rendelkezések az általánoshoz képest csupán részlegesen eltérő vagy kiegészítő szabályozást igényelnek, így az általánostól való mesterkélt külön tartása többé nem indokolt”.¹⁴

– Az 1951. évi III. tv. (Bp.) végrehajtásáról szóló 1951. évi 31. sz. tvr. rendelkezett arról, hogy Bp. rendelkezéseit a katonai büntetőeljárásban is alkalmazni kell, de csak 1962-ben jutottunk el odáig, hogy „a katonai büntetőeljárásra vonatkozó egyes különös rendelkezések” az egységes Be.-be (1962. évi 8. sz. tvr.), annak XVII. Fejezetébe kerüljenek, s ugyanez érvényesült az 1973. évi új büntetőeljárás kódexben (1973. évi I. tv.) is, és ezen nem változtatott az 1998. évi XIX. tv. és annak számos módosítása sem.

*

A politikai, közjogi rendszerváltást közvetlenül megelőző időben – talán nem egészen véletlenül – napirendre kerültek a katonai igazságszolgáltatást érintő kérdések.

1988 őszén tárgyalta a parlament Kulcsár Kálmán igazságügyi miniszter előterjesztésében azt a törvényjavaslatot, amely elfogadása után az 1989. évi XXVI. törvény lényegesen érintette a katonai igazságszolgáltatást, bár ekkor még csak a katonai büntetőeljárás hatályát akként, hogy azt a katonák által elkövetett katonai bűncselekményekre korlátozta, az 1989. évi XXV. törvény pedig lényegesen szűkítette a Btk. katona-fogalmát (így a katonai bűncselekmények alanyainak körét) úgy, hogy 1990. március 1-től katonának csak a Nép-hadsereg – 1990. március 15-től Magyar Honvédség – és a Határőrség tényleges állományú tagjait tekinti.

Így szükségszerűen megszűnt a Katonai Főügyészség Belügyi Főosztálya és az öt katonai ügyészség belügyi osztálya is, a belügyi állományú katonai ügyészek leszerelésével pedig mintegy egyharmadával csökkent a katonai ügyészi létszám.

A megoldással kapcsolatos aggályokat fejezi ki viszont, hogy egy ugyanakkor életbe lépő jogszabály-módosítás (az Ütv. Mellékletének módosítása) a katonák szolgálattal összefüggő vagy a szolgálati helyen elkövetett bűncselekményeinek nyomozását továbbra is a katonai ügyészekre bízta, ezzel elismerve, hogy az ilyen ügyek elbírálásának legalább az előkészítéséhez speciális szakismeret kell.

(Ekkor az az „érdekes” helyzet alakult ki, hogy a megyei főügyészi jogállású katonai ügyészség-vezető által aláírt vádjavaslatot a járási ügyészség vezetője bírálta el, hiszen a vádat is ő képviselte az illetékes „civil” bíróság előtt.)

¹⁴ *Ibid.*, 140. o.

Mindez tehát akkor még mélyebben nem érintette a katonai igazságszolgáltatás szervezetét. De a miniszeri előterjesztés befejező mondata így hangzott: „csak zárójelben jegyzem meg, hogy át kell természetes alakítani a katonai bíraskodás szervezeteit is.”

Ez végül is nem sokáig váratott magára, az 1991. évi LXVI. tv. ugyanis (a különbíráskodás tilalmára hivatkozva) megszüntette a katonai bíróságokat, valamint a Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiumát is, és 1992. január 1. hatállyal létrehozta a kijelölt megyei bíróságok katonai tanácsait.

A másfél év tapasztalatai alapján ugyanakkor újra a katonai büntetőeljárásra utalták a katonák szolgálattal összefüggő, illetve a szolgálati helyen elkövetett bűncselekményeit is.

Később (1994-ben, 1996-ben és 2000-ben) jelentős hatáskörbővítés történt: a rendőrség, a polgári titkosszolgálatok és a büntetés-végrehajtás hivatásos állományú tagjai is „katonák”, így a katonai bűncselekményeknek alanyai lettek. Ugyanakkor a fegyveres erők tagjainak minden bűncselekménye, a bv. és a polgári titkosszolgálati hivatásos állományúak szolgálattal összefüggő vagy a szolgálati helyen elkövetett bűncselekményei is, és a szövetséges katonák bűncselekményei is katonai büntető eljárás hatálya alá kerültek.¹⁵

Ezt úgy értékeltük, hogy határozottan felfelé ívelt a katonai igazságszolgáltatás bizalmi görbéje, és annak idején még a katonai bíróságok visszaállítását is elképzelhetőnek tartottuk.

A katonai ügyészi szervezet egyébként nem osztozott a katonai bíróságok sorsában, a szervezet megváltoztatására ekkor még – sem 1992-ben, sem később – nem került sor. Sőt az Ítéletáblák és a Fellebbviteli Főügyészségek létrehozása okán megalakult a Katonai Fellebbviteli Ügyészség is, amely országos hatáskörű szervezetként a Fővárosi Ítéletábla Katonai Tanácsa előtt képviselte az ügyészi álláspontot.

És egy aprónak tűnő, de nem jelentéktelen kiegészítés: 2002-ben legfőbb ügyészi utasítás hozta létre a Mobil Katonai Ügyészi Csoportot, amelynek feladata a békefenntartó tevékenységet ellátó csapatoknál helyszíni nyomozási és más ügyészi teendők ellátása volt.

*

A politikai rendszerváltás körüli időkben – és ez szakmai körökben közismert –, sőt, valójában a Kulcsár-féle törvényjavaslat előkészületei során merült fel először Magyarországon a katonai igazságszolgáltatás megszüntetésének ötlete, ami aztán megreformálás igényévé szelídült ugyan, de többször felerősödtek mégis, azok a szakmai színezetű, de inkább politikai indíttatású vélemények, amelyek szerint tarthatatlan és nemzetközi egyezményeket is sért a katonai bíróságok mint külön bíróságok fenntartása.

Az ezzel kapcsolatos vitákban gyakran hangzottak el olyan kinyilatkoztatások, hogy a jogfejlődés iránya a katonai igazságszolgáltatás megszüntetését indokolja, hogy Európában

¹⁵ A katonai büntetőeljárás hatályának alakulását nagy alapossággal mutatja be *Az önálló katonai büntető kodifikáció Tricentenáriuma* című könyvben BÖGÖLY Gyula „A katonai büntetőeljárás hatálya Rákóczitól napjainkig” című írása.

ez már sehol sincs így, hogy ez egy szocialista hagyomány, sőt, hogy a katonai bíraskodást a volt szocialista országok is felszámolják.

Az igazság az, hogy nem sokat tudtunk arról, hogy valójában hol és milyen feltételekkel működik illetve, hogy hol és milyen okok miatt nem működik katonai igazságszolgáltatás Nyugat-Európában és a világ más részein, sőt azt se igazán tudtuk, hogy a hozzánk hasonló helyzetben lévő volt szocialista országokban miként alakult a katonai igazságszolgáltatás. Mindezek miatt fontos volt számunkra a külföldi megoldások megismerése, a mienkkel való összevetése.

Arra az alapkérdésre igyekeztünk választ keresni, hogy más országokban milyen vélemények alakultak ki arról, hogy a törvény előtti, a bíróság előtti egyenlőség eszménye összeférhet-e a katonai bíraskodás, a katonai igazságszolgáltatás létével.

Arra is kiterjedt az érdeklődésünk, hogy mások hogyan értelmezik azt, hogy mindenkinek joga van ahhoz, hogy a saját bírósága előtt feleljen és hogyan értendő a sokat emlegetett különbíraskodás, a különbíróságok felállításának tilalma.

Eldöntésre váró kérdésnek tekintettük ugyanis azt, hogy a katonai bíróság valójában különbíróság-e, vagy pedig nem más-e, mint szakbíróság, és ha ez utóbbi, akkor nem ez-e valójában az a saját bíróság, amelyhez joga van egy katonának.

Kíváncsiak voltunk arra is, hogy más országokban milyen mérvű és jellegű a katonák büntetőjogi többletfelelőssége, illetve hogy annak ellensúlyozásaként bizonyos speciális (privilegizált) eljárásjogi megoldások teret nyertek-e.

Természetesen fontosnak tartottuk azt is, hogy képet kapjunk a más országokban működő katonai ügyészségek és bíróságok kompetenciájáról, a katonai igazságügyi szervezet funkcióiról, szervezeti felépítésükről, az egyéb igazságügyi szervekhez és a katonai hierarchiához való viszonyukról és arról, hogy az adott viszonyrendszerben hogyan biztosítják (biztosítják-e) a katonai bíró és ügyész függetlenségét.

Az első fontos tapasztalat szerint téves alapfeltevés az, hogy a jogfejlődés a katonai igazságszolgáltatás megszüntetéséhez vezet; ilyen fejlődési tendencia nem mutatható ki. Ezzel szemben az állapítható meg, hogy elsősorban történelmi, politikai okok játszottak döntő szerepet abban, hogy bizonyos európai országokban nincs, vagy nem a mi fogalmaink szerinti formában van katonai igazságszolgáltatás. Feltétlenül meg kell jegyeznünk, hogy ahol megszüntették a katonai bíraskodást, ott is felemás módon tették ezt. Azért felemás a megszüntetés, mert

- a háború idejére nem terjed ki (sehol);
- nem történt meg a katonai bírósági szervezet teljes felszámolása (lásd Franciaország, Németország, Hollandia);
- az úgynevezett rendes bíróságok a katonák büntetőügyeinek elbírálásánál kénytelenek olyan katonai sajátosságokat figyelembe venni, amelyek elkerülhetetlenné teszik szakosodásukat, s így szervezetük és eljárásuk bizonyos fokú katonai színezetet kap (lásd például a francia, holland, belga, finn megoldásokat);

– a katonai bíróságok hiánya felveti annak veszélyét is, hogy a parancsnoki jogkör oly mértékben kiszélesedik, hogy annak gyakorlása már igazságszolgáltatási tevékenységnek felel meg (ez leginkább Dániában tapasztalható).

A katonai bíróságokkal kapcsolatban külföldön általában és különösen nagy hangsúllyal nem vetődik fel, hogy külön bíróságok lennének. Ilyen irányú érdeklődésünkre olyan választ kaptunk, hogy az adott állam alkotmánya vagy alkotmányos, nyilvánosan kihirdetett törvénye által létrehozott és a törvényben szabályozott módon működő bíróságokról van szó, ezek pedig nem külön bíróságok.

E dolgozat kereteit meghaladná, ha ismertetni szeretnénk a különböző országokban választott megoldásokat.

Azt azonban – a Nemzetközi Katona Jogi és Hadijogi Társaság rendezvényein, a különböző katonai jogászi, illetve ügyészségi konferenciákon szerzett ismereteink alapján – lesozgezhetjük, hogy a világ államainak túlnyomó többségében – a latin-amerikai, afrikai, ázsiai és angolszász jogrendszerű országokban szinte mindenütt – a NATO, illetőleg az Európai Unió tagországainak többségében működik katonai igazságszolgáltatás – ezen belül katonai ügyészség –, vagy legalábbis katonai ügyekre szakosodott kijelölt bírósági, ügyészségi egység.

Megállapíthattuk, hogy a katonai igazságszolgáltatás országoként eltérő fejlődést eredményező vitákban formálódott és formálódik ma is. Visszatérően felmerült több országban is a katonai igazságügyi szervezeteknek a hatalmi tényezőktől, különösen a katonai vezetés-től való függetlensége fokozottabb biztosításának igénye, a katonai bíraskodás személyi és tárgyi hatálya szűkítésének kérdése, sőt néhány országban a katonai bíraskodás megszűntetése is. (Ezek azonban nem vezettek eredményre például Svájcban, Oroszországban, Moldáviában.) Ugyanakkor az országok többségében éppen a megfelelő szakmai érveknek köszönhetően a katonai igazságszolgáltatás helyzete megszilárdult. (A tanulmány elkészülte – 1997 – után ismereteink szerint csak 2 országban; Belgiumban és Szlovákiában számolták fel a katonai igazságszolgáltatás szervezeteit.)

Azokban az országokban, ahol valamiféle katonai igazságszolgáltatás működik, mindenhol kiemelik, hogy a katonai bíróságok nem különbíróságok, hanem rendes bíróságok, ám szakbíróságok, s talán nem melleleg minden országban az egyéb bíróságoknál sokkal gyorsabban eljáró bíróságok. Ez azért fontos, mert a hozzáértő, szakszerű eljáráshoz és az ésszerű határidőhöz való jog is európai norma.

A katonai igazságszolgáltatás fenntartása mellett szóló szakmai érvek általában éppen e két vonatkozásban fogalmazódtak meg: a szakismeret és a fegyelem szempontjából oly fontos gyors eljárás tekintetében, s néhol harmadikként a katonai titokvédelmi szempontokat is felvetették.

A nemzetközi tapasztalatok kapcsán a katonai igazságszolgáltatásról és a katonai bíraskodásról szóltunk, de természetesen mindehhez szorosan kapcsolódik a katonai ügyészségek helyzete is.

A katonai ügyészségi szervezetet és funkciókat illetően vegyes a kép, azt azonban mindeesetre lesozgezhetjük, hogy a magyar katonai ügyészség szervezetére és feladatkörére

vonatköző jogi megoldások a nemzetközi összevetésben is megfelelőek voltak, és soha, semmilyen kritika nem érte általában a katonai igazságszolgáltatási berendezkedésünket, megoldásainkat sem, még az Európai Unióhoz való csatlakozást megelőző, amúgy meglehetősen kritikus elemzésekben, értékelésekben sem.

Egyébként a nemzetközi összehasonlítások azt igazolják, hogy e körben a jogi kompatibilitásra és a jogi harmonizációra való törekvés nem parttalan, hanem csak bizonyos elvi jelentőségű fő kapcsolódási pontokra irányul, és teret ad a nemzeti jogi és katonai hagyományok érvényesülésének is.

Idevonatkozóan szívesen idézzük Györgyi Kálmán volt legfőbb ügyészt: „ha Európába igyekszünk, az alkalomhoz illően kell öltözködnünk, de öltözetünket díszíthetik népviseleti elemek is”.

A magyar katonai ügyészség feltétlenül „EU-komform” volt, megfelelt a NATO-kompatibilitási igényeknek, és tevékenysége harmonizált az Európai Emberi Jogi Egyezményrel is; értékes része volt a magyar katonai és a magyar jogi kultúrának.

A magyar katonai ügyészi szervezet pozíciója tehát szilárdnak tűnt, az állomány teljesítménye, szakmai felkészültsége, fegyelme elismert volt a szervezeten belül és a fegyveres szervek vezetői előtt is.

A magyar katonai ügyészi szervezet megbecsült része volt a nemzetközi katonai jogász társadalomnak is. 1991 óta rendszeresen meghívást kaptunk – Közép- és Kelet-Európából egyedül mi – a US Court of Military Appeal (az USA Katonai Fellebbviteli Bírósága) nemzetközi konferenciáira. 1993-ban mi is vállalkoztunk egy katonai büntetőjogi konferencia megrendezésére, s ennek sikerén felbuzdulva azóta is rendszeresen sor került a Biennális Konferenciákra, 2011-ben a jubileumi X.-re, és ezidáig az utolsóra, amelyeken rendre 5 földrész 28–30 országának vezető katonai jogászai vettek részt. A konferenciák rendezésébe később bevontuk a jórészt katonai ügyészek által 1996-ban alapított Magyar Katonai Jogi és Hadi Jogi Társaságot, amely rövidesen a nemzetközi Katonai Jogi és Hadijogi Társaság egyik legjelentősebb tagszervezetévé vált.

A magyar katonai büntetőeljárás jog és katonai ügyészség szervezeti megoldásai (elsősorban az, hogy az ügyészség részeként, a katonai hierarchiától függetlenül működött) nagy érdeklődést váltottak ki, olyannyira, hogy minderről több előadás megtartására kértek fel bennünket az US Army JAG-tól Törökorszáig, Braziliától a Rodoszi Hadijogi konferenciáig, Lettországtól Szlovéniáig.

Mindezek miatt bizonyos előjelek ellenére is váratlan volt, hogy Polt Péter legfőbb ügyész a Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság megalakulásának 15. évfordulója alkalmából 2011. szeptember 8-án megrendezett jubileumi konferenciánkon a X. Budapesti Nemzetközi Katonai-büntetőjogi Konferenciát köszöntő beszédében – rangos külföldi vendégeinket is meglepve – bejelentette, hogy 2011. december 31-ével a Katonai Ügyészi szervezet megszűnik.

És valóban megszűnt a Katonai Főügyészség (így a katonai főügyészi tisztség is), megszűnt a Katonai Főosztály (beolvadt a Kiemelt Ügyek Főosztályába), és megszűntek a kato-

nai ügyészségek, amelyek bázisán létrejöttek a Központi Nyomozó Főügyészség regionális osztályai.

A legfőbb ügyész 2011. évi Országgyűlési Beszámolója lakonikus rövidséggel intézi el az ügyet: „2011. november 28-án az Országgyűlés elfogadta az ügyészségről, valamint a legfőbb ügyész, az ügyészek és más ügyészségi alkalmazottak jogállásáról és az ügyészi életpályáról szóló sarkalatos törvényeket... Az új ügyészi törvény – a honvédelemről és a magyar honvédségről szóló törvénnyel azonosan – már nem rendelkezett a megszűnő katonai ügyészségről, a katonai ügyészek – e jogállásukat megtartva – 2012. január 1-jével betagozódtak az ügyészi szervezetbe, s a katonai büntetőeljárásra tartozó ügyek mellett más ügyek felderítésében, nyomozásának felügyeletében, vádképviselésében is részt vesznek.”

Miért történt mindez?

Az igazi okokat, igazából a hivatalos indokokat sem ismerjük, csupán annyi tudható, amennyit erről a *legfőbb ügyész* az említett konferencián elmondott. E szerint: „az eddig katonai szervezatként is működő katonai ügyészség kizárólag ügyészi szervezatként folytatja munkáját”.

Ez nem így valósult meg, hiszen a volt katonai ügyészség megszűnt bármilyen szervezeti egység lenni, azaz a volt katonai ügyészségek nem valamilyen „ügyészi szervezatként” folytatják munkájukat, hanem amint legfőbb ügyész úr akkor bejelentette, a katonai ügyészek valójában „...a központi irányítás alatt álló, regionálisan szervezett, civil és katonai ügyészekből álló, nyomozó ügyészségek tagjaiként” járnak el.

A legfőbb ügyész azt is elmondta, hogy „az addigi viszonylagos szervezeti elkülönülés tarthatatlanságának megoldás keresése vezetett el” a választott megoldáshoz.

A Katonai Ügyészség megszüntető okirata, amelyet 2011. november 29-én írt alá a legfőbb ügyész és a honvédelmi miniszter, 3. pontjában is csak azt írja, hogy „a megszüntetés oka: a honvédelemről és a magyar honvédelemről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről szóló 2011. évi CXIII. törvény hatályba lépésével egyidejűleg a katonai ügyészségek kettős jogállása megszűnik, az MH szervezeti keretéből törlésre kerül”.

A döntésről szóló híradások, tájékoztatások már egyértelműen arról szóltak, hogy a katonai ügyészséget integrálni kellett az ügyészi szervezetbe.

Nos, ezek a hivatkozások megalapozatlanok. A Katonai Ügyészi szervezet 1953 óta integráns része volt az egységes ügyészi szervezetnek. (A Wikipédián is az olvasható, hogy „1953-ban az addig HM alá tartozó Katonai Ügyészségek integrálódtak az ügyészségbe”)

A legfőbb ügyész 2010. évi országgyűlési Beszámoló jelentése is úgy fogalmazott még, hogy „a Katonai Ügyészi szervezet az egységes ügyészi szervezet integráns része... A katonai ügyészek (...) tevékenységükben függetlenek a katonai hierarchiától. Ennek biztosítéka az is, hogy a katonai ügyészi szervezetet a legfőbb ügyész irányítja, egyik helyettesén, a katonai főügyészen keresztül.”

A legfőbb ügyész 2011. évi Országgyűlési Beszámolója is megerősíti mindezt: „a katonai ügyészi szervezet 2011. december 31-ig az egységes ügyészi szervezet integráns részét képezte”.

Mit kellett tehát integrálni 2012. január 1-jén?

Az viszont tény, hogy a katonai ügyészi szervezet viszonylagos önállósággal rendelkezett, a HM költségvetési fejezetében önálló Címet képezett, s csak a legfőbb ügyész hozzájárulásával ugyan, de önállóan ápolhatott nemzetközi kapcsolatokat.

Rögtön megjegyezzük, hogy ez a költségvetési helyzet semmilyen függést sem eredményezett, hiszen a költségvetési törvény meghatározta a Címnek biztosított összeget, amellyel a katonai főügyész rendelkezett. Tény viszont, hogy a beruházásokat, felújításokat a HM központi tartalékából fedezték úgy, mint bármely más katonai szervezet részére.

Mindenesetre ennek a talán látszólagos függésnek a megszüntetésére valamennyi legfőbb ügyész törekedett. Az volt a cél, hogy a Cím kerüljön át a Magyar Köztársaság Ügyészsége Fejezetbe. A HM ezzel egyet is értett, de a központi keretből a katonai ügyészi szervezetbe fordított költségek többéves átlagát nem akarta átengedni, ezért ezek a próbálkozások soha nem vezettek eredményre.

Nem hihetjük, hogy e probléma megoldása indokolta volna a szervezet megszüntetését és nem belátható, hogy miért volt „tarthatatlan” ez a fajta viszonylagos önállóság (és nem szervezeti elkülönülés). Az viszont nem vitatható, hogy feszültségeket okozott helyenként a munkaterhelés aránytalansága.

A honvédség létszáma radikálisan lecsökkent, a sorállományú szolgálat megszűnt, a határőrség is megszűnt és a rendőrségbe integrálódott, ez is létszámcsökkenéssel járt. A honvédség feladatai alapjaiban változtak, így a kiképzés jellege és a szolgálati feladatok jellege is megváltozott.

Mindez érzékelhetően kihatott a katonai bűnözés számszerű alakulására, dinamikájára, struktúrájára is.

Ugyanakkor a nyomozó ügyészségek munkaterhe nőtt, vagy legalábbis nehezen elviselhető szinten stagnált.

Mindezek miatt 2005-ben a Legfőbb Ügyészség felső vezetése egyetértett abban, hogy az új Btk. – akkor remélt közeli – elfogadása után, mivel minden tervezet szerint a vámőrök is „katonák” lettek volna, s ha emiatt úgyis meg kell változtatni a Be.-nek a katonai büntetőeljárás hatályára vonatkozó szabályait, akkor kezdeményezzük, hogy valamennyi, a Btk. 122. § szerinti „katoná” minden bűncselekménye tartozzon a katonai büntetőeljárásra. Ilyen megoldás esetén a katonai ügyészségek – és *ugyanígy a katonai bírák* – igazán el lettek volna látva munkával, a nyomozó ügyészségek pedig igen lényeges munkatehertől szabadultak volna meg.

Még a legfőbb ügyész 2010. évi – 2011. május 5-én aláírt – beszámolója is lényegében támogatta ezt a korábbi elképzelést, ugyanis a következőket tartalmazza: „a katonai ügyészi

szervezet felkészültsége és a bűnözés struktúra változásai miatt meg kell említeni, hogy fegyveres szervek hivatásos állományú tagjainak szolgálati viszonyáról szóló törvényben nevesített valamennyi rendvédelmi szerv esetében a jelenlegi katonai büntetőeljárás hatáskörök kiterjesztésével a szolgálattal össze nem függő köztörvényes bűncselekmények esetén is lehetőség nyílna a büntető eljárások eddigieknél gyorsabb, ezáltal ésszerűbb határidőn belül történt befejezésére”.¹⁶

Vajon mi történt 2011. május 5-e (az Országgyűlési Beszámoló aláírása) után, hogy a szeptember 8-án a konferenciánkon, már kész tényként jelentette be legfőbb ügyész úr a szervezet megszüntetését. Mi az oka, hogy a november 28-án elfogadott Útv. már ennek megfelelően készüljön, hogy az akkor javában készülő új Btk. „katona” fogalma olyan legyen, hogy jelentősen kiüresítse a katonai büntetőeljárás hatályát, hogy 2012. január 1-jétől a katonai ügyész már nem katonai büntetőeljárásra tartozó ügyekben is eljárhasson? (A Btk. „katona” fogalma azóta többször is változott, de várhatóan lényegesen meg fog változni a Be.-nek a katonai büntetőeljárásra vonatkozó szabálya is. Mindez önálló dolgozatot igényelne, de itt most csak egy, a szokásosnál bővebb *lábjegyzet* megfogalmazására van mód.)¹⁷

¹⁶ A legfőbb ügyész Országgyűlési Beszámolója az Ügyészség 2010. évi tevékenységéről. 42. o.

¹⁷ Nagyon tanulságos annak végigkövetése, hogy miként alakult ki végül a most hatályos „katona” fogalom, illetve a katonai büntetőeljárás hatályának szabályozása.

A Btk.-ra vonatkozó 2012. februári Előterjesztés szerint a 131.§ (1) bekezdése úgy szólt volna, hogy: „(1) E törvény alkalmazásában katona a Magyar Honvédség tényleges állományú, a rendőrség, a büntetés-végrehajtási szervezet, a hivatásos katasztrófavédelmi szerv, a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok és a Nemzeti Adó- és Vámhivatal hivatásos állományú tagja.” (Ez lényegében a katonai büntetőjog művelői várakozásának megfelelően bővítette volna az 1978. évi IV. törvény 122.§ (1) bekezdésében adott meghatározást, addig ugyanis nem volt katonának tekintendő a hivatásos katasztrófavédelmi szerv és a NAV hivatásos állományú tagja.)

Rövid idő múlva, 2012 áprilisára azonban máris változott a helyzet; az akkor T.6958. szám alatt beterjesztett Törvényjavaslat ugyanis már másként fogalmazott, és igen jelentősen szűkíteni kívánta a büntetőjogilag katonának tekintendők körét. Az Országgyűlés 2012. június 25-i ülésnapján fogadta el a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényt, amelynek 127. § (1) bekezdése az említett javaslatnak megfelelően úgy rendelkezett, hogy „E törvény alkalmazásában katona

a) a Magyar Honvédség tényleges állományú tagja,

b) a rendőrség hivatásos állományú tagja, ha csapaterős feladatot hajt végre, vagy őrszolgálatot lát el,

c) a büntetés-végrehajtási szervezet tagja, ha kötelékben lép fel, tömegoszlatást végez, vagy őrszolgálatot lát el,

d) a hivatásos katasztrófavédelmi szerv tagja, ha konkrét veszélyelhárítást végez, vagy meghatározott fokozatú készségben van.”

A fogalomból kimaradt tehát a NAV tagja, egyébként pedig a törvény a Magyar Honvédség tényleges állományú tagjain kívül a rendőrség, a büntetés-végrehajtási szervezet, illetve a hivatásos katasztrófavédelmi szerv tagját csak szűk körre meghatározott feladata vagy szolgálat ellátásnak esetére minősítette katonának.

Így azonban az említett fegyveres szervek tagjai ellen katonai bűncselekmény miatt folytatott eljárásokat (így *nevezetesen a volt* országos rendőrfőkapitány és társai elleni büntetőeljárást is)

azonnal meg kellett volna szüntetni, hiszen a Btk. 127. § (1) bekezdés értelmében a említettek nem lettek volna büntetőjogi értelemben katonák, így a terhükre rótt katonai bűncselekményeknek nem lehettek volna alanyai. Ezt felismerve a törvény 2013. június 1-jei hatályba lépése előtt 2012. december 17-én a 2012. évi CCXXIII. törvény 318. § (10) bekezdése a már kihirdetett Büntető Törvénykönyv 127. § (1) bekezdését akként módosította, hogy „e törvény alkalmazásában katona a Magyar Honvédség tényleges állományú, a rendőrség, az Országgyűlési Őrség, a büntetés-végrehajtási szervezet, a hivatásos katasztrófavédelmi szerv, a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok, valamint Nemzeti Adó- és Vámhivatal hivatásos állományú tagja”. Elhagyta tehát a törvény a rendőrség, a büntetés-végrehajtási szervezet, és a hivatásos katasztrófavédelmi szerv tagjaira vonatkozó megszorításokat, s a katona fogalma alá vonta az onnan korábban mellőzött NAV-tagot, s tovább bővítve a kört, az Országgyűlési Őrség hivatásos állományú tagját is idesorolta.

Ezzel azonban még nem volt vége a módosításoknak; a Btk. hatályba lépése előtt nem egészen egy hónappal 2013. június 3-án a LXXVIII. törvény 19. § (1) bekezdése akként módosította a Btk. 127. § (1) bekezdését, hogy kihagyta a katona fogalmából a NAV tagját.

Megjegyezzük, hogy a törvényalkotási következetességet, a megoldások szakmaiságát jól jellemzi, hogy Szabs. tv. 28. §. (1) bekezdése szerint szabálysértési eljárásban változatlanul katona volt egészen 2013. szeptember 1-jéig a NAV hivatásos állományú tagja is. [A Szabs. tv. 28.§ (1) bekezdését 2013. évi XCIII. tv. 126. §-a módosította 2013. szeptember 1. hatállyal.]

A katonafogalom alakulásával összefüggésben szükségszerűen felmerült a katonai büntetőeljárás hatályának kérdése is.

A Kormány 2013 októberében terjesztette be a T/12617. számú törvényjavaslatot, az egyes büntetőjogi tárgyú és ehhez kapcsolódó más törvények módosításáról. A törvényjavaslat általános indoklásának 1.10. pontja alatt úgy fogalmaz, hogy „a javaslat a Btk. katonafogalma módosításának megfelelően módosítja a Be.-nek a katonai büntetőeljárás hatályára vonatkozó szabályát”.

A Törvényjavaslat 63. §-a szerint – kihagyva a kihagyandók – a Be. 470. § (1) bekezdés c) pontja helyébe a következő rendelkezések lépnek:

(katonai büntetőeljárásnak van helye)

„c) a rendőrség, az Országgyűlési Őrség, a büntetés-végrehajtási szervezet, a hivatásos katasztrófavédelmi szerv, a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok hivatásos állományú tagja által a szolgálati helyen, illetve a szolgálattal összefüggésben elkövetett más bűncselekmény” (kiemelés – K. T.).

A javaslatnak megfelelő törvényt módosítás régóta és következetesen képviselt álláspontunknak majdnem teljesen megfelelné, és kétségtelenül legnagyobb részt megszüntetné a fegyveres szervek tagjai, az 1996. évi XLIII. tv. (Hszt.) hatálya alá tartozók közötti – a katonai büntetőeljárást illető – indokolatlan különbségtételt. (Vö. a Törvényjavaslatnak a 63. §-hoz fűzött részletes indoklásával.)

Hiányérzetünk csak a NAV-tagokat illetően lehet, de a „katona” fogalomból kiemelésük után a Be. máshogy nem is rendelkezhetett.

[Mindenesetre megjegyezzük, hogy a Hszt. eredeti 1. § (1) bekezdése értelmében a fegyveres szervek közé tartozott a vám- és pénzügyőrség is, mint, ahogy Hszt-t módosító 2010. évi CXXII. tv. 157. § (1) bekezdése folytán immár a NAV hivatásos állománya is fegyveres szerv tagja.]

Továbbá: a Be. a kizárólagos ügyészi nyomozásról szóló 29. §-ának e) pontjának a többi felügyeleti szervekkel „egy kalap alá veszi” a NAV-ot is.

Mivel jobb ez a megoldás az eredetileg elképzelnél?

Az eredetileg tervezett megoldás ugyanis tiszta képletet hozott volna létre, megszüntette volna a munkaterhelési anomáliákat, s a nagy múltú, elismert katonai ügyészi szervezet megtartásával biztosította volna a katonai rend és fegyelem szempontjából nagyon is fontos szakszerűséget és eljárási gyorsaságot, időszerűséget.

Miért tarthatjuk sajnálatosnak a katonai ügyészi szervezet megszüntetését?

A változtatás gyakorlati kihatásait, a katonai ügyészi szervezet hiányában minden bizonnyal felmerülő problémákat még ma sem lehet igazán felmérni, de előre látható volt, hogy ilyenekkel szembesülni fogunk.

Várható volt, hogy a Központi Nyomozó Főügyészség Regionális Osztályai nehezen fognak megbirkózni a jelentősen megnövekvő munkateherrel.

Ezek a szervezeti egységek ugyanis sem létszámban, sem infrastrukturálisan nem voltak felkészülve a helyi nyomozóügyészségektől átkerülő bűnügyekkel járó többletfeladatok fogadására.

Felmerül a kérdés, hogyha annak idején a katonai ügyészi szervezet megszüntetésének indokoltságát mintegy igazolandó egyidejűleg radikálisan szűkíteni kívánták a Btk. „katona” fogalmát, és szinte kiüresíteni kívánták a katonai büntetőeljárás hatályát, akkor most, a „katona”-fogalom fokozatos, és jelentős bővítése, valamint a katonai büntetőeljárás hatályának igen jelentős tágítása után vajon nem lenne-e indokolt a szervezeti kérdések újra átgondolása.

De idekívánczik Winston Churchill egyik ismert mondása: „építeni évekig tartó, hosszú, fáradságos munka. A meggondolatlan rombolásra egy nap is elég.”¹⁸

A katonai ügyészség tevékenységét, munkáját ismerők értékelni tudják és értékelték is a katonai ügyészi munka rendeltetését, jellegét, fontosságát, és így azt is tudják, hogy mit veszítünk. A katonai ügyészi szervezet megszüntetésével a magyar jogi és katonai kultúra egy jelentős, évszázados intézményét szüntették meg, és meggyőződésünk, hogy ennek a katonai szervezetek rendjére és fegyelmére hátrányos következményei érezhetőek lesznek.

Erre utalt Nyíri Sándor volt legfőbb ügyész helyettes *A múlt mindig velünk van* című könyvében, amikor a katonai ügyészekről is megemlékezett: „Jól képzett nyílt, őszinte fegyelmezett, sokat és jól dolgozó jogászoknak ismertem meg őket. Bár éppen mostanában (a 2012-ben megjelent könyv írása idején – K. T.) hallani híreket arról, hogy megszüntetik a katonai ügyészségeket. Annak ellenére, hogy a hazai katonai igazságszolgáltatás gyökerei II. Rákóczi Ferencig vezethetők vissza, és a demokratikus országok többségében ma is van katonai ügyészség.”¹⁹

Bizonyára jólesett a katonai ügyészi szervezet tagjainak, hogy *a legfőbb ügyész* a rossz hír bejelentésével egyidejűleg elismeréssel szólt addigi teljesítményükről. Elmondta, hogy „a katonai ügyészek széleskörű nyomozati tapasztalatait és megszerzett szaktudását” a jövőben

¹⁸ Idézi NÉMETH Á.: Rendészet és diplomácia. *Polgári Szemle*, (2010) 6. sz., 1.

¹⁹ NYÍRI S.: *A múlt mindig velünk van*. Nyíregyháza, 2012. 50. o.

is, új területeken is, így a korrupció elleni fokozott küzdelemben ki akarja használni az ügyészi szervezet.

A katonai ügyészek „betagozódásával” valóban jelentősen erősödött a Központi Nyomozó Főügyészség és létrejöttek annak regionális osztályai is. Ez valóban fontos érdek volt. Sérült azonban egy másik fontos érdek.

Polt Péter legfőbb ügyész is említette a szóban forgó köszöntő beszédében, hogy „egy fontos dologban a jogalkotó mindig következetes volt, a fegyveres és rendészeti szervek rendjének és fegyelmének biztosítása érdekében szükséges a szakértő, hatékony és gyors igazságszolgáltatás”.

Úgy véljük, ez a következetesség – amely egyébként már korábban, a bíróságok katonai tanácsaira vonatkozó szabályok változtatgatásai során is megbicsaklott – megtört.

Az új szisztémában – amikor a nyomozó főügyészségen és az alárendeltségébe tartozó regionális osztályoknál szolgáló katonai ügyészeknek (akik immár nem katonai ügyekben is eljárhatnak) meghirdetett feladata a korrupció elleni hatékonyabb ügyészi munka, a bonyolult, munkaigényes úgynevezett civil bűnügyek nyomozása, vádképviselése – nehezen várható el a kisebb súlyú, így talán kevésbé fontos, de a katonai fegyelem szempontjából mégis nagyon fontos ügyek gyors intézése.

Statisztikailag igazolható, hogy a valamikor példamutató gyorsaságú katonai bírósági ítélezés mennyit veszített időszerűségéből a katonai bíróságok önállóságának megszüntetése, de elsősorban azóta (2006. június 1.), hogy a katonai bírák nem katonai büntetőeljárásra tartozó ügyekben is *ítélkeznek*.

Félő – mi több majdnem biztosak lehetünk benne –, hogy az évtizedeken át mindig legjobb időszerűségi mutatókat produkáló ügyészségi szervezeti egység megszűnése, a feladatkörök változtatása után a katonai büntetőeljárásra tartozó ügyek nyomozásának gyorsasága lényegesen vissza fog esni. Tudjuk, mindenféle igazságszolgáltató tevékenységgel szemben követelmény (reálisan: kíváncsi) a gyorsaság; a büntető igazságszolgáltatásra ez fokozottan igaz, de a katonai büntető igazságszolgáltatásban ez eddig valóban alapkövetelmény volt. Ha ugyanis valami nem bírja el a késedelmet, az a katonai rend és fegyelem helyreállításának igénye. A veszélyt Hautzinger Zoltán is látja: „...az eljárás időszerűsége, gyorsasága kulcskérdés, amely azonban a katonai büntetőeljárási hatóságok civil ügyekben való alkalmazásával csorbulhat”.²⁰

Mi sem igazolja jobban aggodalmunk jogosságát, mint az, hogy a Kúria egyik büntetőtanácsa a rendőr vádlottak által elkövetett szolgálatban kötelességszegés vétsége miatt (a két és félévig elhúzódó büntetőeljárás befejezéseként) hozott ítéletében a vádlottakkal szemben alkalmazott meglehetősen enyhe büntetés (60-60 napi tétel, összesen 60-60 ezer forint pénzbüntetés) indoklása – a vádlottaknak fel nem róható időmúlás nyomatékos figyelembevétele – kapcsán azt is szükségesnek tartotta, hogy mintegy elvi éllel foglalkozzon a katonai büntetőeljárás időszerűsége fontosságával:

²⁰ HAUZINGER: *A magyar katonai büntetőeljárás...* 183. o.

„Az enyhítőként értékelt időmúlás kapcsán ugyanakkor rámutat a Kúria a következőkre: a katonai büntetőügyekben az utóbbi években sajnálatosan az tapasztalható, hogy az eljárás mind első fokon, mind másodfokon – nem a vádlottak mulasztása, hanem az eljáró bíróságok munkaszervezése miatt – elhúzódik, és ez a katonai állományú vádlottaknál és a fegyveres szerveknél mind a speciális, mind a generális prevenció – mint a Btk. 79. §-ában megfogalmazott büntetési célok – ellen ható jelentős körülmény.

Különös jelentősége van annak, hogy a legitim erőszak állami érdekből történő alkalmazására szervezetileg felhatalmazott fegyveres szervek, melyek különleges jogosítványokkal, az ezekhez szükséges eszközökkel, továbbá ehhez speciálisan kiképzett és különleges közszolgálati jogviszonyban lévő személyi állománnyal rendelkeznek, a feladataikat a lehető legmagasabb színvonalon és hatékonysággal lássák el. Ehhez pedig szorosan hozzátartozik, hogy a fegyveres szerv kötelékében szolgálatot teljesítő személyek büntetőjogi felelősségéről való döntés a vád tárgyává tett cselekmény elkövetésétől számított lehető legkorábbi időhatáron belül megtörténjék.

Rendkívül demoralizáló hatással bír ugyanis a fegyveres szervek egyes egységeinek fegyelmi helyzetére, így végső soron alaprendeltetésük szerinti hadrafoghatóságukra (alkalmazhatóságukra), ha a szervezeti egység tagja (tagjai) – éppen az igazságügyi szervek mulasztása, késlekedése miatt – éveken át áll (állnak) büntetőeljárás hatálya alatt.

Ez nem csupán a büntetőeljárás hatálya alatt álló katona jogállása, hanem a szolgálat szervezése – a fegyveres szerv alapfeladata ellátása – szempontjából is komoly akadályt jelent, egyben munkajogi – szolgálati jogviszonyból eredő – peres eljárásra is alapot adhat. Ezért a katonai büntetőeljárásra kijelölt bíróságoknak arra kell törekedniük, hogy a Be. 471. § (3) bekezdésében adott felhatalmazás mellett is a katonai büntetőügyeket a fegyveres szerv működési rendje által megkívánt ésszerű határidőn belül bírálják el, amelyet egyébként a Be. 278. § (3) bekezdése, 287. § (1)–(2) bekezdése minden büntetőügy tárgyalásánál előír”.²¹

Úgy véljük, hogy a katonai tanácsok továbbra sem, és immár a katonai ügyészek sem lesznek képesek e kívánalmaknak megfelelni, de nem azért, mert nem értenek egyet az idézett ítéleti indoklásában foglaltakkal, hanem a nagy és fokozódó „civil” munkateher miatt, és amiatt, hogy a bírósági és az ügyészségi vezetők – az ő szempontjaik szerint talán indokoltan – nem igen vannak figyelemmel a szolgálati, fegyelmi érdekekre, a fegyveres szerv működési rendjének érdekeire. Idekivánczik az a megjegyzés, hogy sajnálatos módon a katonai vezetők sem kezelték jelentőségüknek megfelelően e szempontokat, amikor oly könnyedén lemondtak előbb az önálló katonai bíráskodásról, majd a katonai ügyészi szervezetről; a fegyveres szervek törvényes és zavartalan működéséhez elengedhetetlen katonai fegyelem és a szolgálati rend szempontjait mindig szem előtt tartó, a katonák bűncselekménye miatti szakszerű, hatékony, és ésszerű határidőn belüli büntetőeljárások lefolytatása feltételeit biztosítani képes, meghatározó jelentőségű szereplőjéről.

²¹ A Kúria Bhar.1.1253/2014/5. számú, 2014 szeptemberében hozott ítélete 9–10.

És kopni fog a szakszerűség is. (Erre is vannak bírósági és külföldi tapasztalataink is.) Ezidáig a katonai ügyészi szervezet nevelte ki utánpótlását, a mostaniak pótlása vajon hogyan fog történni?

A szakszerűség alatt nemcsak a Btk. és Be. katonai rendelkezéseinek az ismeretét értjük, mert ismerni kell a katonai szervezetek belső szabályait, fogalomrendszerét, a szolgálati viszonyokat és életkörülményeket, valamint a katonai élet szellemét, szemléletét is.

Nem hihetjük, hogy az így felfogott szakszerűség biztosítását szolgálhatja a Be. 474.§ (1) bekezdésének részbeni, de igen nagy jelentőségű módosítása (2011. évi CL. törvény 64. § (2) bekezdés), miszerint a katonai büntető eljárásban az ügyészi feladatokat már nemcsak a katonai ügyész, hanem: „valamint a legfőbb ügyész által kijelölt ügyész látja el”.

A dolgozat első része tulajdonképpen az első magyar katonai büntetőeljárási törvény, a Kbp. méltatására irányult, annak 100. születésnapja alkalmából. Szeretnénk leszögezni, hogy erre az ünnepésre még mindig van okunk, mert hiszen a magyar jogrendben, a Btk.-ban és a Be.-ben továbbra is megtalálhatjuk a katonákra vonatkozó különös rendelkezéseket, azaz továbbra is létezik magyar katonai büntetőeljárás, és továbbra is létezik a katonai ügyész (hiszen „csupán” a katonai ügyészi szervezet szűnt meg). Ilyen szempontból az nem feltétlenül releváns, hogy milyen csonkítások és értelmetlen változtatások érintették.

Fontosabb az, amit Hautzinger Zoltán összegezeként megállapított: „...a magyar katonai büntető-eljárásban a büntetőeljárásra vonatkozó szervezeti és főleg működési alapelvek érvényesülnek, azok pusztán a katonai büntetőeljárás ténye miatt indokolatlanul nincsenek korlátozva, eltérést... a katonai sajátosságok megkívánta mértékben tapasztalhatunk”.

Ezért egyetérthetünk következtetéseivel is: „...helyesebbnek látjuk a katonai büntető-eljárásra nem mint külön eljárásra, hanem olyan szakeljárásra gondolni, amelynek keretében az általános büntető-eljárási jogtételek és fő kérdések követelményszerűen – igaz, a katonai életviszonyok megkívánta módon eltérő hatósági intézményrendszer szerint – érvényesülnek”.²²

A dolgozat második része, az 1912-ben létrehozott honvéd (katonai) ügyészi szervezet sorsával foglalkozott.

A katonai ügyészi szervezet története kissé önkényesen és leegyszerűsítve 3 korszakra osztható.

Az első 40 év (1912–1953) a létrehozás, megalakulás, a változó körülmények (első világháború, a Monarchia felbomlása, Tanácsköztársaság, második világháború) közötti, jellemzően a katonai hierarchia alá rendelt működés korszaka.

A második, mintegy 40 év (1953-tól az 1990-es évek elejéig) az egységes ügyészség integráns részeként való, jószerével háborítatlan, csak kisebb szervezeti változásokkal érintett korszaka.

A harmadik korszak, az utolsó közel 20 év a sorozatos támadások elhárítása után a bizalom fokozatos visszanyeréséért, végül szervezet fennmaradásáért való küzdelem korszaka volt.

²² HAUTZINGER: *A magyar katonai büntetőeljárás...* 176. o.

*

Azzal indítottunk, hogy a megemlékezések apropója a Kbp. megalakulásának 100. évfordulója volt, de egyúttal a katonai ügyész, a honvédügyész, a katonai ügyészi szervezet 100. születésnapjáról is meg kellett emlékeznünk.

2002-ben, a 90. születésnapra a katonai ügyészi szervezet még igen szép elismerést kapott. Egy katonai szervezet részére a legnagyobb elismerés a hadsereg főparancsnoka, az államfő által adományozható csapatzászló.

Nos, a katonai ügyészi szervezet részére – a hadbírói és a honvédügyészi szervezet történetében először – Mádl Ferenc köztársasági elnök 2002-ben a katonai ügyészek napján csapatzászlót adományozott.

Sajnálatos, hogy néhány hónappal a 100. születésnap előtt az immár megszűnt szervezet csapatzászlóját – méltatlan körülmények között – úgy adták át a Hadtörténeti Múzeumnak, hogy ennek a szervezetnek még csak az sem adatott meg, hogy léte utolsó napján ünnepi állománygyűlésen, méltó módon búcsúzzon el a zászlójától.

Amennyiben e dolgozat második része egyúttal nekrológnak is hatott, akkor befejezésül egy gyászjelentést kellene írni.

De mit lehetne ráírni?

Azt nem, hogy a katonai ügyészi szervezet élt 100 évet, hiszen nem élte meg a 2012. július 8-át, azaz csak azt lehetne ráírni, hogy a katonai ügyészi szervezet megszűnt létezni életének 100. évében.

Ez utóbbi az igaz, de az is igaz, hogy nem végelgyengülésben múlt ki, hanem ereje teljében, értelmetlen halált halt.

*

Dixi et salvavi animam meam.

(Elmondtam, és ezzel megnyugtattam a lelkiismeretemet.)

A feltételes szabadságra bocsátás lehetőségéből kizárt életfogytig tartó szabadságvesztésre ítéltek kötelező kegyelmi eljárásának szabályozása a 2014. évi LXXII. törvényben, figyelemmel az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlatára

Megtiszteltetés számomra, hogy előadó lehetek a Györgyi Kálmán ünnepi konferencián. Köszönöm a szervezőknek, Gellér Balázs professzor úrnak és Belovics Ervin professzor úrnak, hogy felkérték előadás tartására.

Örömmel tettem eleget a felkérésnek, mert sok szakmai élménnyel gazdagított Györgyi Kálmán tanár úr. Egyetemistaként, még az 1976–77-es tanév tavaszi félévében, Tanár úrtól hallhattam először a büntetőjogi szankciók dogmatikájáról és a hamarosan hatályba lépő, 1978. évi Btk. büntetési rendszeréről. A miskolci Jogi Kar pályakezdő oktatójaként, Horváth Tibor professzor úr javaslatára Györgyi tanár úr szemináriumi foglalkozásaira jártam oktatási tapasztalatot szerezni. Ennek során, mintegy jutalmul, életem első büntetőjogi gyakorlatát – remegő gyomorral – Tanár úr előtt tarthattam meg. Első recenzióim egyikét a *Büntetések és intézkedések* című 1984-ben megjelent monográfiáról írtam. Úgy a monográfia, mint a Györgyi Kálmán vezette, 2001-ben létrejött Büntetőjogi Kodifikációs Bizottságban való tagságom jelentős mértékben befolyásolta a büntetőjogi szankciórendszerrel kapcsolatos gondolkodásomat.

Az előzőekre figyelemmel mai előadásom témája is egy büntetőjogi szankció, a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés, annak emberi jogi vetülete, figyelemmel az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlatára

A 20. század második felében Európában a halálbüntetés abolíciója következtében az országok jelentős részében a büntetési rendszer legszigorúbb büntetésévé, a „végső büntetésé” nem egyszerűen az életfogytig tartó szabadságvesztés, hanem annak úgynevezett tényleges változata vált.

A szankcióval kapcsolatos büntetéstani igazolások, úgy mint az elrettentés, a társadalom védelme, mellett először csak a szakirodalomban, majd a joggyakorlatban megjelentek az emberi jogi ellenérvek. A tárgyalt szankció megítélését, az Európai Emberi Jogi Bíróság (EJEB) joggyakorlata révén, alapvetően az utóbbi megfontolások alakították az elmúlt közel egy évtizedben. Mielőtt ennek a joggyakorlatnak a főbb jellemzőit tárgyalnám, röviden

* Dr. Lévay Miklós, PhD, dr. habil., tanszékvezető egyetemi tanár (ELTE), alkotmánybíró

utalok a Német Alkotmánybíróságnak arra a döntésére, amely álláspontom szerint meghatározó befolyással bírt a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztéssel kapcsolatos emberi jogi, alkotmányos megközelítésre.

Ez a döntés pedig a *Német Szövetségi Alkotmánybíróság 1977. június 21-i határozata*.¹ A testület az életfogytig tartó szabadságvesztés gyilkosság és népirtás bűncselekmény miatti kötelező alkalmazásának alkotmányosságát vizsgálta. A határozat rögzítette, hogy a büntetés önmagában nem alkotmányellenes, valamint, hogy a büntetési elméletek értékelése elsődlegesen nem alkotmányossági kérdés.² Ugyanakkor – közvetett módon – a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést alkotmányellenessége mellett foglalt állást döntésében a Német Alkotmánybíróság. A határozat indokolása szerint ugyanis ez a büntetés csak akkor egyeztethető össze az emberi méltósággal és a szociális állam követelményével,³ ha az elítéltnak konkrét, valóságosan realizálható esélye van a szabadon bocsátásra. Az emberi méltóság lényegét sérti, ha az elítéltet megfosztják szabadsága visszanyerésének minden reményétől, tekintet nélkül személyiségének jövőbeli fejlődésére, kedvező alakulására. Az indokolás szerint magától értetődő igényként merül fel minden olyan közösségben az elkövetők reszocializációjának fontossága, melyek az emberi méltóságot állítják középpontba.⁴ A döntés hangsúlyozta, hogy a kegyelem intézménye nem jelent hatékony garanciát a valamikor szabadulással kapcsolatos remény szempontjából, holott az elítélt számára csak ez teszi elviselhetővé ezt a büntetést.⁵

A döntés következményeként a Német Büntető Törvénykönyv úgy módosult, hogy az 57a. § alapján lehetővé vált az életfogytiglani szabadságvesztésre ítélt büntetésének bíróság általi felfüggesztése, a következő feltételek fennállása esetén: *a)* 15 év szabadságvesztést letöltött, *b)* bűnösségének súlya nem teszi szükségessé a szabadságvesztés végrehajtásának folytatását, *c)* a körülményekből az várható, hogy az elítélt törvénytisztelő életmódot fog folytatni, *d)* az elítélt a büntetés felfüggesztéséhez hozzájárult.⁶

Alkotmányossági szempontból kiemelendő további következménye a határozatnak, hogy megteremtette annak a lehetőségét, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés vég-

¹ BVerfGE 45 187.

² *Ibid*, 253. o.

³ A Német Szövetségi Köztársaság Alaptörvényének 1. cikk (1) bekezdése szerint: „Az emberi méltóság sérthetetlen. Annak tisztelete és védelme kötelező minden állami hatalom számára.” A 19. cikk (1) bekezdése értelmében alapjogot törvénnyel vagy törvény alapján korlátozni lehet, a (2) bekezdés azonban rögzíti: „Alapjog lényeges tartalmát semmiképpen nem lehet érinteni.” A 20. cikk (1) bekezdése pedig kinyilvánítja, hogy a „Német Szövetségi Köztársaság demokratikus és szociális szövetségi állam.” Lásd TRÓCSÁNYI L. – BADÓ A. (szerk.): *Nemzeti alkotmányok az Európai Unióban*. Budapest, 2005. Német Szövetségi Köztársaság Alkotmánya, 725–779., 725., 732. o.

⁴ BVerfGE 45, 187, 176. pont.

⁵ *Ibid*, 245–246. o.

⁶ Lásd NAGY F.: Az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetésről. In NAGY F.: *Tanulmányok a Btk. Általános Részének kodifikációjához*. Budapest, 2005. 175–216., 205. o.

rehajtásának felfüggesztésére és így az elítélt szabadulására nem csupán kegyelem révén, hanem bírósági döntés alapján is sor kerülhet.

Az idézett határozat gondolatmenetét, emberi jogi megközelítésmódját tükrözik az Emberi Jogok Európai Bíróságának (EJEB) azok az ítéletei, amelyek a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés, mint „nem mérsékelhető tartamú” szabadságvesztés egyezmény-konformitásával foglalkoznak.

A vonatkozó strasbourgi döntések közös elvi magja, hogy az Európai Emberi Jogi Egyezmény részes államai számára biztosítani kell különösen súlyos bűncselekmények, mint az emberölés, felnőtt elkövetőivel szemben az életfogytig tartó szabadságvesztés alkalmazhatóságát. A Bíróság szerint egy ilyen büntetés kiszabását önmagában nem tiltja az Egyezmény, illetve ez a büntetés nem ütközik az Egyezmény 3. vagy más cikkébe, különösen, ha az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása nem kötelező és azt egy független bíró szabja ki az enyhítő és súlyosító körülmények mérlegelésével.

A Bíróság ítéleteiben azonban hangsúlyozza, hogy egy, nem mérsékelhető tartamú életfogytig tartó szabadságvesztés alkalmazása felnőttkorú elkövetővel szemben felvetheti a 3. cikk, azaz az embertelen, megalázó bánásmód vagy büntetés tilalmának a sérelmét.⁷ Ezzel az elvi megállapítással kapcsolatban a Bíróság két egymással összefüggő szempontot hangsúlyoz és erősít meg ítéleteiben.

Az egyik, hogy az életfogytiglani szabadságvesztés attól nem válik nem csökkenthető tartamúvá, hogy konkrét esetben ténylegesen a fogvatartott élete végéig tart, amennyiben *de facto* és *de iure* is van esély a büntetés mérséklésére. A Bíróság döntéseiben rámutat arra, hogy amennyiben egy életfogytig tartó szabadságvesztésre ítéltnek a hazai jog szerint van lehetősége feltételes szabadságra helyezést kérni, azonban kérelmét azon az alapon utasítják vissza, hogy változatlanul veszélyt jelent a társadalomra, akkor ez nem veti fel a 3. cikk sérelmét. Egy bűnöző ismételt bűnelkövetésének a megelőzése ugyanis – hangsúlyozza a Bíróság – az egyik „lényegi funkciója” a börtönnek. Az államok kötelessége a közösség védelme, ennek a kötelességüknek pedig azzal tehetnek eleget, ha az emberölés vagy más súlyos személy elleni bűncselekmény elkövetőit addig tartják börtönben, amíg veszélyesek a társadalomra.⁸

A második szempont, hogy az EJEB annak megítélése során, hogy egy életfogytig tartó szabadságvesztés csökkenthető tartamú, arról kíván meggyőződni, hogy az elítéltnek van-e kilátása, esélye a szabadulásra. Ahol a nemzeti jog lehetőséget nyújt a kiszabott életfogytig tartó szabadságvesztés felülvizsgálatára abból a célból, hogy a büntetés átváltoztatható, csökkenthető, megszüntethető vagy a fogvatartott feltételes szabadságra bocsátható, az kielégíti a 3. cikk szerinti követelményt. A Bíróság szerint az Egyezmény 3. cikkét úgy kell értelmezni, hogy az megkívánja a büntetés mérsékelhetőségét egy olyan felülvizsgálat során, amely a hazai hatóságoknak lehetővé teszi annak megfontolását, hogy a fogvatartott magatartásában bekövetkezett változások olyan jelentőségűek és a fogvatartott

⁷ Magyar v. Hungary, Ítélet 48. p.

⁸ Magyar v. Hungary, Ítélet 49. p.

olyan előrehaladást mutat a rehabilitáció tekintetében a büntetés végrehajtása során, hogy további fogva tartásának nincs legitim büntetéstani alapja.⁹

A tárgykörben hozott strasbourgi határozatok közül a következőkben két ügyben hozott ítélet lényegét ismertetem. Az egyik az Emberi Jogok Európai Bírósága Nagykamarájának a *Vinter és mások Egyesült Királyság elleni ügyében hozott 2013. július 9-i ítélete*, a másik az EJEB Második Szekcióhoz tartozó Kamarájának *Magyar László Magyarország elleni ügyében a 2014. május 20-án hozott ítélete*.

A *Vinter és mások Egyesült Királyság elleni* ügynek hazai szempontból a jelentősége, hogy az közvetlenül megelőzte a Magyar László ügyében hozott ítéletet.

A *Vinter*-ügy részletei megismerhetők többek között Tóth Mihály és Karsai Dániel vonatkozó tanulmányaiból.¹⁰ Az ügyben hozott nagykamarai ítélet elvi megállapításaira koncentrálok csupán a következőkben.

Az Emberi Jogok Európai Bíróságának *Nagykamarája 2013. július 9-én hozott ítéletében*¹¹ megállapította, hogy a felülvizsgálati lehetőség nélkül kiszabott életfogytig tartó szabadságvesztés embertelen, megalázó bánásmódnak minősül és ezáltal sérti az Egyezmény 3. cikkét.¹²

A 3. cikk megsértésének vizsgálata során a Nagykamara egyértelművé tette, hogy a büntető igazságszolgáltatási rendszerre vonatkozó szabályok kialakítása az Egyezményben részes államok kompetenciája. A Bíróság ezek általános jelleggel történő felülvizsgálatára nem jogosult¹³ abban az esetben, ha az igazságszolgáltatási rendszer az Egyezmény rendelkezéseivel összhangban van. A részes államok jogosultsága abban a tekintetben sem korlátozható, hogy felnőtt korú, súlyosabban minősülő bűncselekményt elkövető személyek esetében életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabását tegyék lehetővé.¹⁴

A vizsgálat során a Bíróság alapvetően abból indult ki, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása akkor tekinthető a 3. cikk rendelkezéseivel összhangban állónak, ha a részes állam törvényei egyidejűleg biztosítják az elítélt számára a szabadlábra helyezés

⁹ *Magyar v. Hungary*, Ítélet, 50. o.

¹⁰ TÓTH M.: Életfogytig tartó szabadságvesztés és a remény joga újabb emberi jogi döntésekben. *Jogtudományi Közlöny*, (2012) 6. sz. 268–272. o.; KARSAI D.: Az Emberi Jogok Európai Bíróságának határozata a tényleges életfogytiglani szabadságvesztésről. Szabadságvesztés és az embertelen bánásmód tilalma. *Jogesetek Magyarázata*, (2014) 1. sz., 70–77. o.; Lásd még LÉVAY M.: Az Emberi Jogok Európai Bírósága a tényleges életfogytiglani szabadságvesztésről. Az embertelen, megalázó bánásmód vagy büntetés tilalma a büntetés kiszabásakor és a büntetés fenntartásakor. *Jogesetek Magyarázata*, (2012) 3. sz., 74–78. o.; LÉVAY M. – KOVÁCS K. – DOSZPOTH A.: Ha már a kiszabásakor életfogytig szól, akkor embertelen büntetés. *Fundamentum*, (2014) 3. sz., 73–84. o.

¹¹ *Vinter and Others v. the United Kingdom* [GC], nos. 66069/09, 130/10 and 3896/10, ECHR 2013.

¹² A *Vinter and Others v. the United Kingdom* ügyben a Nagykamara által hozott döntésről lásd KARSAI: Az Emberi Jogok Európai Bíróságának határozata... 70–77. o.

¹³ *Vinter and Others...* [GC], Ítélet, 104. pont.

¹⁴ *Vinter and Others...* [GC], Ítélet, 106. pont.

lehetőségét, és legalább egy, az alapul szolgáló ítélet felülvizsgálatára irányuló eljárás¹⁵ mechanizmust.

A Bíróság álláspontja szerint a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést „abból a szempontból is vizsgálni kell, hogy összeegyeztethető-e az emberi méltósággal, amelynek védelme az EJEE védelmi rendszerének lényege. Az EJEK megállapította, hogy megfigyelhető az új európai trend, mely szerint minden fogvatartottnak joga van a rehabilitációra és a szabadulásra, ha a rehabilitáció megfelelő mértékű, és ez a fejlődés mint büntetőpolitikai cél egyre hangsúlyosabbá válik a büntetés végének közeledtével.”¹⁶

A Bíróság az Egyezmény 3. cikkének értelmezése során arra a következtetésre jutott, hogy az a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztéssel összefüggésben oly módon értelmezendő, hogy a már kiszabott büntetés későbbi mérséklésének, azaz az ítélet felülvizsgálatának követelményét támasztja.¹⁷ A Bíróság kiemelte azonban, hogy a felülvizsgálatra irányuló eljárás szabályainak kialakítása nem tartozik a hatáskörébe, ez a kérdés kizárólag a részes államok kompetenciája. Ugyanezen oknál fogva tartózkodik a Bíróság attól is, hogy a felülvizsgálat időpontját meghatározza. Az ítélet 120. pontja viszont rögzíti: „Az összehasonlító és a nemzetközi jogi anyagok világosan támogatják, jelen kell, hogy legyen egy olyan meghatározott mechanizmus, amely biztosíték arra, hogy legalább huszonöt esztendő elteltével sor kerüljön felülvizsgálatra, majd ugyanígy további időszaki felülvizsgálatokra is.”

Az előzőekre és a hatályos angol szabályozásra tekintettel a Bíróság megállapította, hogy a „vonatkozó jogszabályok túl tág megfogalmazása, a rendkívül szigorú szabadulási feltételek, valamint, hogy nincs értékelhető felülvizsgálati mechanizmus, az angol jogban a tényleges életfogytiglani szabadságvesztés nem tekinthető olyannak, amely csökkenthető, így ellentétes az EJEE 3. cikkével”.¹⁸

Az ítélet mögötti elvek Karsai Dániel összegzésében a következők: „a, az EJEE 3. cikke alapján a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésnek csökkenthetőnek kell lennie, b, olyan formában, hogy létezzen a hazai jogban egy eljárás, amelynek során eldönthető, hogy szolgál-e a további fogva tartás további büntetőpolitikai célokat, c, az érintettnek nem kell meghatározatlan ideig várnia a felülvizsgálatra, ez ugyanis ellentétes a jogbiztonsággal, d, az elítéltnak büntetése megkezdésekor tudnia kell, hogy milyen feltételek teljesülése esetén szabadulhat.”¹⁹

A Bíróságnak a *Vinter és mások* ügyében hozott ítéletének tételein, elvein alapul a testület Kamarájának a *Magyar László kontra Magyarország* ügyben született 2014. május 20-i ítélete.

¹⁵ *Vinter and Others* ... [GC], Ítélet, 109. pont.

¹⁶ *A Vinter and Others*... [GC], tétel 112–115. pontjainak összegzése: KARSAI: Az Emberi Jogok Európai Bíróságának határozata... 73. o.

¹⁷ *Vinter and Others*... [GC], Ítélet, 119–122. pontok.

¹⁸ Az Ítélet 128–130. pontjait összegzi: KARSAI: Az Emberi Jogok Európai Bíróságának határozata... 73. o.

¹⁹ *Ibid*, 74. o.

A *Bíróság 2014. május 20-i ítéletében* egyhangú határozatával megállapította, hogy a *Magyar Lászlóval* szemben kiszabott tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés sérti az Egyezmény 3. cikkét.²⁰

Az ítélet rögzíti a panaszos kérelmének elbírálása során irányadónak tekintett általános elveket. Ennek során a Bíróság hangsúlyozza, hogy ahol a hazai jog nem biztosítja a felülvizsgálat lehetőségét, ott a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés nem felel meg az Egyezmény 3. cikke szerinti követelménynek.²¹ További lényeges elvi követelményként megállapítja a Bíróság, hogy a jogbiztonságnak az felel meg, ha a tényleges életfogytig tartó szabadságra ítélt már a büntetés kiszabásakor tisztában van azzal, hogy mit kell tennie annak érdekében, hogy feltételes szabadlábra helyezése egyáltalán szóba kerülhessen, valamint hogy mikor kérheti a feltételes szabadlábra helyezést. Ebből az következik, hogy ahol a hazai jog nem biztosítja a felülvizsgálat mechanizmusát vagy a lehetőségét, ott az összeegyeztetlenség a 3. cikkel már a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása pillanatában felmerül, nem pedig a bebörtönzés későbbi fázisában.

A vonatkozó hazai jogszabályi rendelkezéseket értékelve a Bíróság arra a következtetésre jutott, hogy mivel a feltételes szabadon bocsátás lehetőségéből az elítélt eleve ki van zárva, a köztársasági elnöki kegyelem szabályozásának és gyakorlatának szigorúbb vizsgálata szükséges. A Bíróság ezzel kapcsolatban kifejtette, hogy azért nincs meggyőződve arról, hogy a kérelmező büntetése ténylegesen csökkenthető, mert ennek nincs gyakorlata Magyarországon. Nincs továbbá megfelelően kidolgozott törvényi szabályozás sem, amely konkrét útmutatással szolgálna arra nézve, hogy milyen kritériumokat és feltételeket kell figyelembe venni és milyen adatokat kell összegyűjteni a fogvatartott kérelmének elbírálásakor. Tekintettel arra, hogy sem az igazságügy-miniszter, sem a köztársasági elnök nem köteles megindokolni döntését, a fogvatartottaknak nincs lehetőségük megismerni, hogy mit kell tenniük a kegyelemért. A szabályozás nem biztosítja továbbá a fogvatartottnak a rehabilitáció érdekében tett erőfeszítései figyelembevételét. A Bíróság az előzőek alapján kétségsbe vonta, hogy a kérelmezővel szemben kiszabott életfogytig tartó szabadságvesztés az Egyezmény 3. cikke értelmében csökkenthető lenne. Következésképpen – állapítja meg a Bíróság – megvalósult az Egyezmény 3. cikkének sérelme, a panaszossal szemben kiszabott tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés sérti az Európai Emberi Jogi Egyezmény 3. cikkében foglalt embertelen, megalázó bánásmód vagy büntetés tilalmát.

A Bíróság a *Magyar László* ügyben hozott ítéletének az Egyezmény 46. cikk²² alkalmazásáról szóló részében külön kiemeli, hogy az ítélet megfelelő végrehajtása az Állam részéről a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés felülvizsgálati rendszerének jogalkotási reformját kívánja meg. A rendszernek garantálnia kell minden egyes esetben annak vizsgálatát, hogy a szabadságvesztés fenntartásának van-e legitim büntetéstani indoka, valamint

²⁰ *Case of László Magyar v. Hungary* (application no. 73593/10).

²¹ *Magyar v. Hungary*, Ítélet, 52.

²² Az Egyezmény 46. cikke értelmében az adott ügyben érintett állam a Bíróság végleges ítéletét magára nézve kötelezőnek tekinti.

hogy a fogvatartottak bizonyos pontossággal előreláthatják-e, hogy mit kell tenniük, hogy szóba kerülhessen feltételes szabadlábra helyezésük és ez milyen feltételekkel történhet.²³

A strasbourgi ítélet végrehajtása érdekében született meg a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítétek esetében a *különleges kegyelmi eljárás szabályozása, amelyet a 2014. évi LXXII. törvény 109. §-a iktatott az új Büntetés-végrehajtási Kódexbe*. A vonatkozó törvényi rendelkezések részletes indokolásaként a jogalkotó azt hangsúlyozza, hogy ezzel a különleges, nem kérelemre induló kegyelmi eljárással biztosítja a magyar jogrendszer a *Magyar László* ügyében hozott EJEB-ítéletben „kifejtett azon követelményt, hogy, hogy a TÉSZ esetében legyen olyan eljárás, amely során – ha a szabadságvesztésből már megfelelő hosszúságú idő eltelt – vizsgálható, hogy a büntetés büntetőpolitikai indokai továbbra is fennállnak-e.”

Kérdés az, hogy *sikerült-e a hivatkozott törvényi rendelkezéssel a strasbourgi joggyakorlatnak és különösen a Magyar László-ügyben kifejtett követelményeknek maradéktalanul megfelelő eljárást kialakítani*.

Az eljárás lényege a következő:

Amennyiben a tényleges szabadságvesztésre elítélt büntetéséből negyven évet kitöltött, akkor hivatalból megindul a kegyelmi eljárás, amelynek központi intézménye az eseti jelleggel működő Kegyelmi Bizottság. A Bizottság tagjait a Kúria elnöke jelöli ki a Kúria büntető kollégiumának javaslata alapján. A Kegyelmi Bizottság tagjává a Kúrián vagy az ítéletáblán büntetőügyekben eljáró bíró jelölhető ki. A kijelöléshez a bíró hozzájárulása szükséges. A Bizottság részletes törvényi szempontok alapján végzett vizsgálatot követően indokolt állásfoglalást fogad el, amelyben javaslatot tesz a kegyelem gyakorlásával kapcsolatban az igazságügyért felelős miniszternek. A Bizottság állásfoglalásától a miniszter nem térhet el. Ez azt jelenti, hogy a miniszter a Kegyelmi Bizottság állásfoglalásában szereplő tartalommal készíti el a köztársasági elnök részére a felterjesztést, amely az állásfoglalás indokolását is tartalmazza. A végső döntést tehát a köztársasági elnök hozza meg. Döntésében nincs kötve a Kegyelmi Bizottság állásfoglalásához, indokolási kötelezettsége nincs. A Bv. tv. 46/H. §-a szerint, „ha a kötelező kegyelmi eljárás anélkül zárult le, hogy az elítélt kegyelemben részesült volna, (és az elítélt továbbra is életfogytig tartó szabadságvesztését tölti), a kötelező kegyelmi eljárás lezárultát követően két év elteltével a kötelező kegyelmi eljárást ismételten le kell folytatni”.

A vázlatosan ismertetett eljárás *pozitívuma*, hogy létrehoz egy olyan felülvizsgálati mechanizmust, amely első pillantásra az elítélt számára az elítéléskor megismerhetővé teszi azokat a szempontokat, amelyekhez igazíthatja viselkedését, hogy esélye legyen a szabadulásra.

A kötelező kegyelmi eljárást létrehívó strasbourgi ítélet követelményei szempontjából azonban álláspontom szerint van *két negatívuma* a szabályozásnak.

Az egyik: erre a kegyelmi eljárásra csak akkor kerülhet sor, ha az elítélt a szabadságvesztésből 40 évet kitöltött. A vonatkozó törvényi rendelkezés indokolása szerint a törvény

²³ *Magyar v. Hungary, Ítélet, 71.*

„jogpolitikai indokból és a magyar jogrendszer koherenciájára tekintettel állapítja meg ezt az időpontot”. (Ez utalás arra, hogy ha a bíróság az elítéltet úgy ítéli életfogytig tartó szabadságvesztésre, hogy a feltételes szabadságvesztésre bocsátás lehetőségét nem zárja ki, akkor a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontját 25 és 40 év közötti időpontban állapítja meg.) A megoldással szemben alappal vethető fel, hogy egy nemzetközi kötelezettségből fakadó szabályozás esetén a magyar jogrendszer koherenciáját a kötelezettséghez konzekvens módon való hazai igazodással kellene biztosítani.

Kétségtelen, hogy az Európai Emberi Jogi Bírósága a *Magyar-ügyben* tartózkodott attól, hogy meghatározza, mikor kell a felülvizsgálatnak megtörténni.²⁴ Ugyanakkor azonban, amint azt idéztük, a *Vinter-ügyben* hozott ítélet 120. pontjában legalább huszonöt esztendő elteltével sorra kerülő felülvizsgálat szerepel. Bizonyos nemzetközi jogi instrumentumokból, mint például az Európai Unió Kerethatározata az Európai Elfogatóparancsról és a Tagállamok Közötti Átadási Eljárásokról, pedig szintén jóval rövidebb legkorábbi felülvizsgálati idő következik.²⁵ Az emberi méltóság jogából fakadó szabadulás reális reménye követelménye szempontjából is túlzottnak tekinthető a szabadságvesztésből legalább 40 év kitöltése utáni felülvizsgálat. Ehhez pedig még hozzá kell tenni, hogy a Magyarországon 2014 végén feltételes szabadságra bocsátás lehetőségével életfogytig tartó szabadságvesztésüket töltő 270 elítélt 26,0 % esetében a bíróság által meghatározott felülvizsgálati idő a szabadságvesztésből kitöltött 30–40 év, a tipikus pedig, 43%, a 26–30 év.²⁶

A másik negatívum – és ezért állíthatjuk azt, hogy csak első pillantásra tűnik úgy, hogy az elítélt számára az elítéléskor megismerhetők azok a szempontok, amelyekhez igazíthatja viselkedését, hogy esélye legyen a szabadulásra –, hogy az eljárás során a döntést a köztársasági elnök hozza meg. Márpedig a köztársasági elnök kegyelmi döntésében nincs kötve a Kegyelmi Bizottság előterjesztéséhez. Továbbra sem állapítható meg tehát, hogy a köztársasági elnök e jogkörének gyakorlása során milyen szempontokat mérlegel, ezért valójában változatlanul nem tudható az elítéléskor, hogy milyen feltételeknek kell megfelelnie az elítéltnak ahhoz, hogy a szabadulásra reális esélye legyen.²⁷

²⁴ Lásd például *Magyar v. Hungary* 51. pont.

²⁵ Az Európai Unió Tanácsának 2002. június 13-án elfogadott 2002/584/IB számú kerethatározata 5. cikke lehetőséget biztosít a tagállamoknak arra, hogy a más tagállamban kibocsátott európai elfogatóparancs végrehajtását ahhoz a feltételhez kössék, hogy a kibocsátó tagállam jogrendszere lehetővé teszi a kiszabott büntetés végrehajtásának felfüggesztését célzó, kérelemre vagy legkésőbb 20 éven belül történő felülvizsgálatot.

²⁶ Forrás: a Büntetés-végrehajtás országos parancsnokának 2014. december 23-i tájékoztató levele.

²⁷ Időközben az Alkotmánybíróságáténylegeséletfogytig tartó szabadságvesztésalkotmányosságának bírói kezdeményezésre indult vizsgálatára vonatkozó eljárásban az eljárást okafogyottság címén megszüntette. A 3013/2015. (I. 27.) AB végzés szerint ugyanis a 2014. évi LXXII. törvény nyomán „lényegesen módosult az indítvány benyújtásakor fennállt az a jogi helyzet, amely az indítványra okot adott” [15]. A végzéshez Czine Ágnes és Salamon László párhuzamos indokolást, Lévay Miklós pedig különvéleményt írt, utóbbihoz Kiss László csatlakozott.

A 2014. december 31-én hatályba lépő szabályozásnak egy esetleges Európai Emberi Jogi Bíróság előtti vizsgálat eredményére vonatkozóan – Györgyi Kálmán közismert megfontoltságát magamra véve – annyit mondhatok: majd meglátjuk.

Az egyesítő büntetési elméletekről a német büntetőjog-tudományban

Jelen tanulmány dr. Györgyi Kálmán kolléga tiszteletére íródo ünnepi kötet részére készül(t), és tisztelgés mindenekelőtt tudományos/szakmai munkássága előtt. A jubilánssal, vagyis – egyebek mellett – szakmai mentorommal, (tan)könyveim lektorával, kodifikációs társsal kölcsönös tisztelet köt össze bennünket. E jeles alkalommal is őszinte barátsággal köszöntöm az ünnepeltet, és ajánlom számára ezen büntetéselméleti munkámat, amely részben kapcsolódik a jubiláns 1973. évi kiváló ELTE Acta tanulmányához, valamint az 1984. évi szankciótani alapművéhez.¹

1. Büntetési alapkoncepciók rövid áttekintése

Aki a büntetőjogi büntetés elméleti problematikájával kíván foglalkozni, nem légüres térben mozog. A büntetés nem az elmélet találmánya. A büntetésre vonatkozó szó és a lényege már hosszú ideje a tudomány előtt létezett. A nyelvhasználat az első és szinte egyedüli vezetőnk, és ebben a vizsgálatban az elemzés, az analízis fundamentális jelentőségű. A tudomány és a tudományos megközelítés a büntetés értelméről dönthet.²

Az is megállapítható, hogy a büntetési elméletek fontossága és állandó aktualitása nem változott semmit. Azon viszont csodálkozni lehet, hogy az államok alkotmányos változásai és a társadalmi viszonyok hosszú idő óta tartó módosulásai mindig csak ugyanazon büntetési koncepciókat kínálják, amelyek a tudományos viták előterében állnak és a törvényhozást, továbbá a büntetési gyakorlatot is növekvő mértékben meghatározzák.³

* Dr. Nagy Ferenc, dr. habil., C.Sc., egyetemi tanár (SZTE)

¹ GYÖRGYI K.: Büntetési elméletek a német burzsoá büntetőjogtudományban. *Acta Budapest*, Tomus XV. 1973. 137–155. o.; GYÖRGYI K.: *Büntetések és intézkedések*. Budapest, 1984., különösen 178–200. o.

² FEUERBACH, von P. J. A.: *Revision der Grundsätze und Grundbegriffe des positiven peinlichen Rechts Teil I*. Erfurt, 1799. Neudruck: Aalen, 1966. 3. o.

³ ROXIN, C.: Wandlungen der Strafzwecklehre. In GUIDO, B. et al. (Hrsg.): *Grundfragen staatlichen Straßens. Festschrift für Heinz Müller-Dietz zum 70. Geburtstag*. München, 2001. 701–715. o.

Az idők során sokféle büntetési koncepció született. Ezek áttekintéseként kiindulásul egy összegző váz(lat) következik, amely rendszerbe foglalja a büntetési teóriákat.⁴

1. Abszolút büntetési teóriák

„*Punitur, quia peccatum est*” (Büntetni, mert jogtalanságot követtek el)

A) Megtorló igazságossági teória

A büntetés igazolása az igazságosság parancsából (követelményéből) levezetett. A büntetés a megsértett norma érvényességének helyreállítása, deklarálása = megtorlás, arányos viszonzás.

B) Bűnhődési teória

A büntetéssel a büntetett bűnhődése, önkéntes kiengesztelő teljesítése és kibékülése történik meg saját magával, a megsértett jogrenddel, a közösséggel.

2. Relatív büntetési teóriák

„*Punitur, sed ne peccetur*” (Büntetni, hogy jogtalanság ne történhessen)

A büntetés igazolása a bűncselekmények megakadályozásának állami feladatából levezetett (prevenció).

A) A generális prevenció teóriája

Negatív oldala: Elrettentés

a) Speciális generálprevenció: a bűncselekményre hajlamos, potenciális bűnelkövetők elrettentése.

b) Általános generálprevenció: a társadalom, a közösség tagjainak az elrettentése.

Pozitív iránya: A normába vetett bizalom, a jogkövetés erősítése, stabilizálása.

B) A speciális prevenció teóriája

Pozitív vetülete: A bűnelkövető reszocializációja, illetve javítása, de legalábbis a deszocializáció elkerülése.

Negatív oldala: A büntetett elrettentése, illetve a biztonság biztosítása.

3. Egyesítő büntetési teóriák

A) Megtorló egyesítő teóriák

A speciális és a generális prevenciók cél mellett domináns funkciót a megtorlás tölt be.

B) Preventív egyesítő teória

Dialektikus, illetve preventív egyesítő teória.

C) Preventív bűnösségi büntetőjog/büntetés.

Bizonyos variánsoktól eltekintve lényegében *három alapkoncepció* között tehető különbség.⁵

⁴ MEIER, B.-D.: *Strafrechtliche Sanktionen*. Berlin–Heidelberg, 2001. 18. o.; GYÖRGYI: Büntetési elméletek... 138. o.; NAGY F.: Gondolatok a generális prevencióról. In NAGY F. (szerk.): *Büntetőjog és humánus. Emlékkötet Fonyó Antal halálának 25. évfordulójára*. Szeged, 2007. 58. o. Átfogó büntetéselméleti munka hazánkban utoljára közel 35 éve jelent meg: HORVÁTH T.: *A büntetési elméletek fejlődésének vázlata*. Budapest, 1981.

⁵ FRISCH, W.: Konzepte der Strafe und Entwicklungen des Strafrechts in Europa. *Goldammer's Archiv für Strafrecht*, (2009) 385. sz. A három helyett alapvetően két büntetés-elméleti koncepciót

Az *első*, többek által képviselt koncepció a büntetésben az *elkövetett (bűn)cselekményre vonatkozó válasz(reakció)* lát. Ez jelenti/alkotja a büntetés mértékét is. Mindez megfelel a (bűn)cselekmény súlyának, tehát a bűnös jogtalanság tárgyi súlyának és ezáltal az elkövető bűnösségének is. Egy így a fenyegetésben meghatározott büntetés kiszabása a potenciális elkövető számára a normakövetés kiegészítő motívumát adja. A büntetés kiszabása ugyanis azt mutatja, hogy a fenyegetést komolyan gondolják. Eddig e koncepció képviselői egyetértenek. Divergenciák vannak, amennyiben az így meghatározott büntetés elrendelésének további céljairól van szó. Némelyek az ilyen büntetéskiszabásban bűnösségkiegyenlítést vagy a jog helyreállítását látják (Köhler,⁶ Frisch⁷), mások a norma megerősítését és a jogrend érvényességének megőrzését (Jakobs⁸, Hassemer⁹), ismét mások a lakosság jogtudatának fenn-/megtartását és erősítését (Roxin¹⁰, Schünemann¹¹).

A *második* megbüntető koncepció a büntetést egy egészen más összefüggésbe állítja. Eszerint a büntetés nem a tett súlyához mért válasz az elkövetett deliktumra. Ez a *jövőbe*

(abszolút/megtorló és relatív/megelőző) is szokás említeni. Vö. JESCHECK, H.-H.: *Lehrbuch des Strafrechts. Allgemeiner Teil*. 4. Aufl., Berlin, 1988. 58–59. o.; KÖHLER, M.: *Strafrecht. Allgemeiner Teil*. Berlin–Heidelberg, 1997. 44. o.; SINN, A.: Funktion von Strafen und Maßregeln – Alternativen vor dem Hintergrund eines wachsenden gesellschaftlichen Unsicherheitsgefühls in Deutschland und in Japan. In ROSENAU, H. – KIM, S. (Hrsg.): *Straftheorie und Strafgerechtigkeit*. Frankfurt am Main, 2010. 123. o.

⁶ KÖHLER: *Strafrecht...* 44., 43., 48. o.

⁷ FRISCH, W.: Schwächen und berechtigte Aspekte der Theorie der positiven Generalprävention. In SCHÜNEMANN, B. et al. (Hrsg.): *Positive Generalprävention*. Heidelberg, 1998. 125. o.; FRISCH: *Konzepte der Strafe und Entwicklungen...* 385. o.

⁸ Jakobs szerint a bűncselekmény meghatározó ismérve a normasértés, nem pedig a jogtárgysértés. Így a büntetés célja a büntetendő cselekmény marginalizálása, ezáltal a társadalom megingott normastabilitásának helyreállítása. Ezt Jakobs a büntetés nyílt közfunkciójának (*offene Funktion*) nevezi, amely arra hivatott, hogy a társadalom arra fogékony tagjaiban megtartsa és erősítse a norma érvényességébe vetett bizalmat. E mellett említi Jakobs a büntetőjog latens funkcióját is, amely alatt a pozitív generális prevenciót érti. Ehhez még jöhet elrettentő hatás, tehát a negatív generális, továbbá a speciális prevenció is. JAKOBS, G.: *Strafrecht, Allgemeiner Teil. 2. Aufl., Studienausgabe*. Berlin – New York, 1993. 27–29. o.; JAKOBS, G.: Das Selbstverständnis der Strafrechtswissenschaft vor den Herausforderungen der Gegenwart. In ESER, A. et al. (Hrsg.): *Die deutsche Strafrechtswissenschaft vor der Jahrtausendwende*. München, 2000. 47–56. o., különösen 49. o.

⁹ HASSEMER, W.: *Warum Strafe sein muss*. 2. Aufl., Berlin, 2009. 107–114. o.; HASSEMER, W. – NEUMANN, U.: Vor § 1. In KINDHÄSER, U. et al. (Hrsg.): *Strafgesetzbuch. Nomos Kommentar*. 3. Aufl., Band 1. Baden-Baden, 2010., 140–147. o.

¹⁰ ROXIN, C.: *Strafrecht Allgemeiner Teil. Band I*. 4. Aufl., München, 2006. 85–91. o.

¹¹ Schünemann számára a bűnösségmegtorló büntetőjogból származó büntetés(kiszabási) koncepció a modern prevenciós büntetőjogban már nem képviselhető, mert a büntetés, amely egyedül prevenciós célt szolgál, tartalmilag szintén csak prevenciós céllal határozható meg, tehát a büntetést a prevenciós szempontok szerinti felső mértékéhez kell mérni. SCHÜNEMANN, B.: Die Funktion des Schuldprinzips im Präventionsstrafrecht. In SCHÜNEMANN, B. (Hrsg.): *Grundfragen des modernen Strafrechtssystems*. Berlin – New York, 1984. 188. o.

tekint, és azt kell megakadályoznia, hogy az elkövető újból bűncselekményeket kövessen el. Ez tehát speciálisan az elkövetőre vonatkozó prevenció eszköze. Az elkövető azt kapja, ami szükségesnek tűnik, hogy további, általa fenyegetett bűncselekményeket meg lehessen akadályozni. Ez lehet intés/figyelmeztetés, de terápiai ráhatás/kezelés is, avagy lehetséges, hogy sokévi biztonság garantálása szükséges (Liszt¹², M. Ancel¹³).

Az előző két koncepció lényege röviden abban a kérdésben foglalható össze, hogy a büntetés az elkövető tettbűnösségéhez vagy a veszélyességéhez igazodjon-e. Tehát két lehetőség adódik: az egyik elgondolás szerint az elkövető bűncselekménye *veszélyként* fogható fel. A magatartás így az ismétlődés, a visszaesés csíráját hordja magában, legyen az az elkövető, vagy a mások általi mintaadás, utánzás alapján. A másik lehetőség az, hogy a magatartás az elkövető akaratnyilvánításaként *jogsértést/törvényszegést* jelent, amely nem fogadható el és szimbolikus rosszállást igényel. Az első esetet a prevenció, a másodikat pedig a retribúció/megtorlás címkével szokás ellátni.¹⁴

A harmadik koncepció büntetésen ugyancsak a prevenció eszközét érti. Azonban e koncepció szerint nem a konkrét elkövető további cselekményeinek megakadályozásáról van szó, hanem a büntetés alkalmazása azt célozza, hogy a lehetséges *potenciális bűnelkövetőket* a bűncselekmények elkövetésétől lehetőség szerint hathatósan *visszatartsa*. Ez vonatkozik mind a büntetéssel fenyegetésre, mind a büntetés kiszabására (Feuerbach,¹⁵ Schünemann¹⁶).

A büntetés és a büntetőjog helyes koncepcióját illetően a diszkusszió lényegében arról szól, hogy a vázolt alapkoncepciók melyike élvez elsőbbséget/előnyt. Koncepcionális tekintetben a büntetőjogi fejlődés tükröződik az e modellek elismerésének és érvényesítésének változásában a gyakorlat és a tudomány vonatkozásában egyaránt. A mai német büntetőjog alapjául szolgáló reformtörvények, a német Btk.-nak a tett súlyához és a tettbűnösség mértékéhez orientált büntetés gondolatához ragaszkodik és súlypontot képez. A prevenciós igények, a bűnelkövető veszélyessége és a speciálprevenció szempontja csak a tett súlyához (és a tettbűnösség mértékéhez) orientált német büntetőjog *kiegészítője*.¹⁷

A német büntetőjogban a büntetőjogi reform kezdetéig túlnyomórészt az abszolút büntetési teóriákból indultak ki, amely mellett azonban célszerűségi szempontok is teret nyertek. Az egyesítő teóriák irányába mutató tendenciák legkésőbb az 1962. évi német Btk. tervezete óta állapíthatók meg. Speciálpreventív aspektusokat különösen a német Btk. 1966. évi általa-

¹² LISZT, F. v.: Der Zweckgedanke im Strafrecht (1882/83). In LISZT, F. v.: *Strafrechtliche Aufsätze und Vorträge*. Erster Band. Berlin, 1905. 126–179., 163., 174. o.; NAGY F.: *Anyagi büntetőjog. Általános rész. II.* Szeged, 2014. 119. o.

¹³ ANCEL, M.: *Die neue Sozialverteidigung (Le défense sociale nouvelle)*. (német fordítás: MELZER, M.) Stuttgart, 1970. 70., 179., 214. o.

¹⁴ SINN: Funktion von Strafen und Maßregeln... 123. o.

¹⁵ FEUERBACH, P. J. A.: Lehrbuch des gemeinen in Deutschland gültigen peinlichen Rechts (zuerst 1801). 14. Aufl., 1847. 12. és 16. §§. In VORMBAUM, T. (Hrsg.): *Strafrechtsdenker der Neuzeit*. Baden-Baden, 1998. 327–337. o.

¹⁶ SCHÜNEMANN: Die Funktion des Schuldprinzips... 188. o.

¹⁷ FRISCH: Konzepte der Strafe... 386., 390. o.

nos részi alternatív tervezete hozott felszínre. Az 1970-es évtized közepe óta a speciálpreventív kezelési ideológiától a generálprevenció, különösen a pozitív prevenció és a megtorlás iránya rögzíthető. A német büntetőjog-tudományban is ez a trend figyelhető meg. A legújabb megfontolások már megkísérlik a sértetti, az áldozati perspektívát is jobban figyelembe venni a büntetési teóriák alakításában.¹⁸

2. Az egyesítő büntetési teóriákról – érvekről, kételyekről, tényekről

A generál- és a speciálpreventív felfogások fogyatékosága az ún. *egyesítő teóriák* kidolgozásához vezetett, amelyek bizonyos tekintetben a kriminológiában a bűnözés keletkezése (oki) magyarázatára ismert többfaktor-elmélettel mutatnak hasonlóságot. Ez a teória megkísérli az eltérő súlyú aspektusokat – részben a bűnösségi gondolat befolyására – egymással kombinált egységbe hozni.¹⁹

Az egyesítő teóriákkal szembeni kifogások sorában Roxin is elismétli az egyesítő elmélettel szemben felhozott, ismert argumentumokat, mondván, hogy itt „reznált eklekticizmusról” van szó.

A beavatkozási lehetőségek ilyen kumulálásával [...] nem elégedhetünk meg. Ugyan az egyesítő elméletek alapját az a helyes felismerés képezi, hogy az egyes felfogások olyan használható szempontokat tartalmaznak, amelyek abszolutizálása hibás. De az a kísérlet, amely ezen fogyatékoságon úgy kíván segíteni, hogy három különböző koncepciót egymás mellé állít, természetesen sikertelenségre kárhoztatott, mert az egyszerű összefoglalás lerombolja az egyes koncepciók belső következetességét... Az egyes teóriák hibái egyáltalán nem küszöbölik ki egymást, hanem megsokszorozódnak.²⁰

Az egyesítő teória két alappozíció között kíván közvetíteni úgy, hogy mégsem hagyja feladni az egyik büntetési célt sem a másikért. Manapság ez dominál abban a formában, hogy valamennyi büntetési célt egymással mértéktartó viszonyba hoznak, de a bűnösségi elvnek korlátfunkciót juttatnak. Ez elégtelen: a különböző büntetési célokból kiindulva, ellentmondásmentes különféle szisztémákat alkotnak, például a generál-, speciálprevencióból, illetve a bűnösségkiegyenlítésből. Azonban egy konzisztens metodológiai igényt szem előtt tartva

¹⁸ SINN: Funktion von Strafen und Maßregeln... 126–127. o.

¹⁹ STREE, W. – KINZIG, J.: Vorbem §§ 38ff. 11. In SCHÖNKE, A. – SCHRÖDER, H.: *Strafgesetzbuch Kommentar*. 29. Aufl., München, 2014. 726. o.; FISCHER, T.: *Strafgesetzbuch mit Nebengesetzen*. 61. Aufl., München, 2014. 370–371. o.; HASSEMER–NEUMANN: Vor § 1. In KINDHÄSER: *Strafgesetzbuch*. 145. o.

²⁰ ROXIN, C.: Sinn und Grenzen staatlicher Strafe. *Juristische Schulung*, 1966. 377–387. o.; megjelent még ROXIN, C.: *Strafrechtliche Grundlagenprobleme*. Berlin – New York, 1973. 1–31. o. Roxin érvelését idézi GYÖRGYI: Büntetési elméletek... 152–153. o.

az kizárt, hogy a büntetés identitását egyszerre különbözőképp határozzák meg, és ennek megfelelően egészen ellentétes mértékmeghatározási alapokat fogadjanak el. Az ilyen ellentmondásosság teljes határozatlanságot feltételez. Az ellentétes büntetismeghatározási elvek összeadódásából, azaz addíciójából közvetítő/egyesítő elv nem keletkezik. Az általános megfogalmazás határozatlansága az elvi problémát a büntetéskiszabás területére tolja.²¹

Minden időben léteztek az ún. egyesítő teóriák különböző változataikban. A német szakirodalomban az egyesítő elméleteket a 19. század második felének és az elmúlt század első évtizedeinek több neves szerzőjére vezetik vissza. Közülük Adolf Merkel jelzi az átmenetet: az „egyesítő teóriája” a büntetés vonatkozásában leválasztódik a tisztán megtorló gondolatról és figyelembe veszi az érintette gyakorolt hatást is.²² A 20. század elején az egyesítő elmélet legsikerültebb kifejtése Robert von Hippeltől származik.²³ Hippel a büntetőjog állami és erkölcsi igazolását a büntetésnek a jogrend megóvásának/védelmének szükségességében látja, speciális tulajdonsága az igazságos megtorlás és egyúttal a bűncselekmények hatékony megelőzése.²⁴ Hippel a prevenciót is az ún. konstans büntetési célok közé sorolja ugyan, mégis nyitva marad a megtorló elvhez kapcsolása. Ezen említett felfogások többnyire a különböző teóriák egymás mellé állítását jelentik, és az ún. additív (összeadó) egyesítő teóriát²⁵ képviselik.

A későbbiekben is ezt az elméletet követi különösen a bírói gyakorlat és a német szövetségi Alkotmánybíróság. Az egyesítő teóriákat Calliess gunyorosan „*Eintopf*”-nak, azaz egytálételnek nevezi, amelyben mindent mindennel összekevernek és az összeegyeztethetlent összeegyeztethetőként állítják be az összeegyeztethetlen lehetőségek piacán, amelyen mindenki politikai opportunitása szerint saját magát szabadon kiszolgálhatja.²⁶ Egy ilyen teória nem tartható, hiszen az egymással nem kompatibilis és ezért többféle módon (össze)ütköző egyes büntetési célok nem adnak semmilyen mércét az ellentmondások feloldására. Ezen túlmenően nem alkalmasak arra, hogy az egyes büntetési célok mindenkorhi elégtelenség-

²¹ KÖHLER: *Strafrecht*... 44. o.

²² VÖ. RÜPING, H. – JEROUSCHEK, G.: *Grundriss der Strafrechtsgeschichte*. 5. Aufl., München, 2007. 110. o.

²³ GYÖRGYI: Büntetési elméletek... 152. o.

²⁴ HIPPEL, R. v.: *Deutsches Strafrecht. I. Band*. Berlin, 1925. 490–494. o.

²⁵ A megnevezés Roxintól származik; vö. Roxin: *Sinn und Grenzen*... 339. o.

²⁶ CALLIES, R.-P.: *Strafzwecke und Strafrecht. Neue Juristische Wochenschrift*, 1989. 1339. o.; A generálprevenció elmélete éppúgy nem alapozza meg a büntetési célok tanát. Az lehetséges, hogy a büntetésnek van generálpreventív hatása, amit azonban empirikusan nem sikerült bizonyítani. A büntetés célja nem lehet a generálprevenció, ez már alkotmányjogi okokból sem megalapozott. Hiszen a büntetés célja nem lehet az, hogy a büntettest példaként másokért büntetnek és a szankció csak azt szolgálja, hogy az emberekkel mint eszközzel és demonstrációs tárggyal visszaéljenek, s ezzel látják megerősíteni a társadalmat, és az addig érvényesülő normákat. VÖ. CALLIES, R.-P.: *Die Strafzwecke und ihre Funktion*. In GUIDO: *Grundfragen staatlichen Strafens*. 99–118. o.

geit kigyomlálják. Alapjaiban véve e tekintetben nem többről van szó, mint a pragmatikus álláspont-nélküliség és az elméleti tanácstalanság igazolásáról, bizonyítékáról.²⁷

Az egyesítő teóriák problémája végül a kötelezettség nélküliségben van: nem képes az állami büntetés céljának irányt és konzisztens indokolást adni, illetve a különböző büntetési célok kollíziója esetén funkcionálisan meggyőzően megalapozott elsőbbségi szabályt megnevezni.

Reprezentatív a német szövetségi alkotmánybíróság állásfoglalása. E fórum ismételten foglalkozott az állami megbüntetés értelmével és céljával anélkül, hogy a tudomány által képviselt büntetési teóriák kérdéskörében elvileg állást foglalt volna. A büntetőjog általános feladataként megjelölte a közösségi együttélés elementáris értékeinek a védelmét. Hangsúlyozta továbbá, hogy a tettbűnösség kiegyenlítése, a prevenció, az elkövető reszocializációja, az elkövetett jogtalanság megtorlása a megfelelő és alkalmas büntető szankcionálás aspektusai [BVerfG (E 45, 253)].

Az egyesítő teóriák az újabb megfogalmazásaikban a megtorlást, a speciális és a generális prevenciót többnyire egyenrangú büntetési célként kezelik.

3. Dialektikus, illetve preventív egyesítő teória

Peter Noll mainzi székfoglaló előadásához²⁸ kapcsolódóan Roxin „dialektikus egyesítő teóriát” dolgozott ki.²⁹ Roxin értelmezésében az állami megbüntetés egyes aspektusai az állami beavatkozás stádiumai alapján különféle helyiértéket kapnak. Roxin az ennek megfelelően különböző büntetési célok ellentétét hangsúlyozva megkísérli ezeket szintézisbe hozni. Gondolatmenete szerint a büntetőjog az egyes emberrel szemben *három módon* lép fel: a büntetéssel fenyegetés, a büntetés kiszabása és a büntetés végrehajtása formájában, és az állami tevékenység e három területe külön-külön funkciómeghatározásra és igazolásra szorul. A büntetőjog érvényesülésének az említett különböző stádiumai egymásra épülnek, és ezért minden következő szakasznak magában kell foglalnia az előző alapelveit. A cél szempontjából a *büntetéssel fenyegetés* szakaszában a büntetőrendelkezések *generálpreventív jellegűek*, és ezt az első fázist a generálpreventív, szubszidiárius jogtárgy- és szolgáltatásvédelem szükségessége igazolja. A második szakasz, a *büntetés kiszabása* preventív elemet szintén tartalmaz, tehát *generálpreventív hatást* is célzó az elkövető jogaiba való éles beavatkozással. Azonban mindenekelőtt a társadalom, a jogrend megőrzésében kell a büntetőjogi beavatkozás célját látni. A büntetés alkalmazása már az absztrakt fenyegetés komolyságának biztosítása végett is szükséges. E körben nem is a cél megfelelő volta vitatott, hanem a bűncselekmény reakcióeszközének a jogszerűsége.

²⁷ LESCH, H. H.: Zur Einführung in das Strafrecht: Über den Sinn und Zweck staatlichen Strafsens (2. Teil). *Juristische Arbeitsblätter*, 1994. No. 595.

²⁸ NOLL, P.: *Die ethische Begründung der Strafe*. Tübingen, 1962.

²⁹ ROXIN: Sinn und Grenzen... 377–387. o.

A büntetés alkalmazási fázisában Roxin a *bűnösségi elv*hez is fordul. Eszerint a büntetésnek nem szabad a *bűnösség mértékét* túllépni, azonban legalább a felső határt tekintve a bűnösséghez kell mérni, mert ez így nem sérti az elkövető emberi méltóságát, jogait. Tehát az egyes embernek a társadalom, a közösség tagjaként a rend megőrzése érdekében a tettéért bűnössége mértékének megfelelően felelnie kell. A bűnösség ezáltal a büntetés előfeltételét és behatárolását jelenti.

A büntetés végrehajtásának *speciális prevencióra*, a *reszocializáció szolgálatára* kell koncentrálnia. Ez a harmadik szakasz csak akkor igazolható, ha – amennyire lehetséges – az elítéltnak a jogközösségbe történő visszailleszkedése tartalmával rendelkezik. Azonban e fázis során nem szorulhat háttérbe a generálpreventív gondolat sem, mert másként az absztrakt fenyegetésnek nem volna tartalma.

Roxin akként összegez, hogy a jogrend szubszidiárius védelméhez a személyiséget, az emberi méltóságot megőrző generális és speciális prevenció útján, a személyes bűnösség mértéke által meghatározott keretek között kell a büntetőjog és a büntetés értelmét és határait látni.³⁰

Müller-Dietz szerint az abszolút és a relatív büntetési elméletek hagyományos bemutatásának és szembeállításának messzemenően absztrakt-statikus argumentációja sem a megbüntetés valóságát, sem a folyamatát igazából nem tudta/tudja érvényre juttatni. Jóllehet már Franz von Liszt korábban azon fáradozott, hogy a büntetőjogi dogmatika és a kriminálpolitika figyelmét a büntetőjog realitására irányítsa. Az a megállapítása, hogy nem a fogalom büntetendő, hanem a bűnelkövető ember, és az a követelése, hogy minden metafizikai spekulációt a büntetés empirikus kialakításának befolyásolására meg kell akadályozni, hatástalan és következmény nélkül maradt.³¹

A döntő lépés ebben a helyzetben Roxin sokat idézett tanulmánya, amely kriminálpolitikai programot tartalmaz, de egyúttal gondolati alapot is szolgáltat az ún. fáziselmélet (*Stufentheorie*) számára. Ebben az értelemben a büntetéssel fenyegetés a törvényhozáson keresztül elsődlegesen generálpreventív; a büntetés kiszabása mindenekelőtt jogot fenntartó és megerősítő; és a büntetés végrehajtása individuálpreventív funkciót lát el. Ennek megfelelően a büntetési célok sajátos hangsúly-áthelyeződéséről van szó a vázolt megbüntetői folyamat három szakasza alapján.³²

³⁰ *Ibid.*, 381–387. o.; GYÖRGYI: Büntetési elméletek... 152–153. o.; NAGY F. – TOKAJI G.: *A magyar büntetőjog általános része*. Budapest, 1998. 274. o.; NAGY F.: *A magyar büntetőjog általános része*. Budapest, 2004. 358–359. o.; NAGY F.: *A magyar büntetőjog általános része*. Budapest, 2010. 267–268. o.

³¹ MÜLLER-DIETZ, H.: *Grundfragen des strafrechtlichen Sanktionensystems*. Heidelberg–Hamburg, 1979. 30–35. o.; LISZT: *Der Zweckgedanke im Strafrecht*... 133. o.; vö.: NAGY F.: *Régi és új tendenciák a büntetőjogban és a büntetőjog-tudományban*. Budapest, 106. o.

³² MÜLLER-DIETZ: *Grundfragen*... 30–35. o. Későbbi munkájában úgy fogalmaz, hogy a régi megkülönböztetés alap, lényeg és cél között, amely már Feuerbachnál megjelent, ismét előtérbe került. Az a kérdés ugyanis, mi a büntetés lényege és az, hogy társadalomban vagy egyes emberben, mit céloz, nem fedik egymást. A büntetés rossz, és a jogalapja az elkövetett bűncselekmény. De a büntetés nem öncél, a megtorlás csupán annyiban, amennyiben a bűncselekményi megelőzés

Ezt követően Roxin az 1992. évi általános részi tankönyvének első kiadásától kezdődően ún. *preventív egyesítő teóriát* képvisel. A szerző szerint minden ma képviselhető büntetési teória kiindulópontja azon a belátáson nyugszik, hogy a büntetés célja csak preventív jellegű lehet. Hiszen a büntető normák csupán akkor igazolhatóak, ha az egyéni szabadság és az ezt szolgáló társadalmi rend védelmét célozzák. Így a konkrét büntetés is csak ezt, azaz a bűncselekményt megelőző célt követhet. Ebből adódik továbbá, hogy büntetési célként a speciális és a generális prevenciónak egymás mellett kell állniuk. Ugyanis mind az egyes személyre, mind a társadalomra gyakorolt behatás révén bűncselekmények akadályozhatók meg, és mindkét eszköz egy végcélba rendeződik és egyformán legitim.

A speciális és a generálpreventív célok egyidejű követése nem problematikus ott, ahol a konkrét ítéletben kiszabott büntetés mindkét cél elérésére hatásosan és lehetőség szerint alkalmas.

A speciális és a generális prevenció közötti ellentmondás ott fordulhat elő, ahol mindkét célkitűzés különböző büntetési mértéket igényel. Így az egyes esetben (például ha egy fiatalember verekedés során halált okozó testi sértést követett el) a generálprevenció szempontjából háromévi szabadságvesztés tűnik megfelelőnek, míg a speciálprevenció követelménye csak egy év felfüggesztett büntetést igényelne, mivel a súlyosabb büntetés nem az elkövető társadalmi beilleszkedését segítené, hanem a jövőbeni bűnelkövetését. Ilyen esetben az szükséges, hogy a speciális és a generális prevenció céljait egymással mérlegelni és rangsorolni kell.

A generális és a speciális prevenció jelentősége a büntető igazságszolgáltatás folyamatában különbözőképp hangsúlyozandó. A büntetéssel fenyegetés célja mindenekelőtt tisztán generálpreventív. A büntetések ítéletben történő kiszabása során ellenben a speciál- és a generálpreventív szükségleteket egyformán figyelembe kell venni. Végül a büntetés végrehajtásánál a speciális prevenció lép egészen előtérbe.

Roxin szerint az itt vázolt egyesítő teóriája nem legitimálja a speciális és a generális szempontok válogatás nélküli, tetszés szerinti alkalmazását, hanem mindkettőt gondosan kiegyensúlyozott rendszerbe hozza az állami megbüntetés elemeinek a korlátozásával.³³

Roxin büntetési célrendszerében a megtorlás nem jöhet figyelembe a prevenció mellett büntetési célként. Az a megállapítás, hogy a német náci korszak erőszakos elkövetőivel szemben – akik később társadalmilag rendezetten éltek és további veszélyt nem jelentettek/jelentenek a közösségre – csak a megtorlási teória lenne igazolható, ez Roxin szerint nem helyes, hiszen ezen cselekményeknek a megbüntetése generálpreventív okokból szükséges, mert e tettek nem üldözése és büntetlenül hagyása az általános jogtudat súlyos megrendítése lenne.

szükséges eszköze. Ezen preventív célok különböző és változó jelentőséghez jutottak. MÜLLER-DIETZ, H.: Integrationsprävention und Strafrecht. In VOGLER, T. (Hrsg.): *Festschrift für Hans-Heinrich Jescheck*. Berlin, 1985. 813–827. o., különösen 815. o.

³³ ROXIN, C.: *Strafrecht Allgemeiner Teil. Band I*. München, 1992. 38–40. o.; 3. Aufl., 1997. 54–57. o.; 4. Aufl., 2006. 85–88. o.

Elvileg szögezi le a szerző, hogy a modern államnak nincs joga, hogy filozófiai vagy vallásos alapon polgárai szabadságába beavatkozzon.³⁴

A preventív egyesítő teória számára a bűnösségi elv a büntetés behatárolásának eszköze. A preventív teóriák közös fogyatékosága, hogy a büntető hatalom jogállamilag szükséges korlátait nem foglalják magukban.

Az a követelmény, hogy a büntetés semmi esetre sem lehet nagyobb, mint az elkövető bűnössége, nos, ez a tétel általánosan elfogadott a németeknél. Vagyis a bűnösség mértékét túllépő büntetés az emberi méltóságba ütközik, így a bűnösségi elv bűnösség behatároló funkcióját illetően alkotmányos rangú. Az alapvető döntés értelmében: az az elv, hogy minden büntetés bűnösséget feltételez, alkotmányjogi rangra jut, amely a jogállamiság elvében megalapozott [BVerfGE 20, 323 (331)].³⁵

Az ún. dialektikus, illetve a preventív egyesítő teória azzal az igénnyel lépett fel, hogy a különböző büntetéselméleti tételek megfelelő aspektusait átívelő koncepcióban megőrizzék és a gyengéit kölcsönös kiegészítés, illetve korlátozás rendszere révén kiegyenlítsék.

A Roxin-féle teória azonban – több szerző értelmezése szerint – elmarad a megfogalmazott igényektől. Az egyes célok elkerülhetetlen antinómiája folytán nem marad más hátra, mint az egymással szembeni szempontokat mérlegelni és rangsorba állítani, amelynek során hol az egyik, hol a másik kerül előtérbe. Egy ilyen eljárás azonban nem más, mint amilyen érveket Roxin az additív egyesítő teória ellen korábban felhozott. Különösen a preventív büntetési célok és a bűnösségi elv közötti ellentmondások szembetűnőek. A bűnösség-kiegyenlítés retrospektív, múltba tekintő szemlélete és a prevenció prospektív, jövőbe mutató látásmódja tökéletesen nem összetartozó és nem összekapcsolható.³⁶

4. A megtorló egyesítő teóriák

A megtorlást, a speciális és a generális prevenciót egymás mellett követendő büntetési célként látják. Közülük eredetileg a megtorlást tekintették az egyértelműen domináló funkciónak, és a többi büntetési célt háttérbe szorították. E tekintetben kérdés, hogy így „igazi” egyesítő teóriáról lehet-e beszélni. Nevezetesen ha a preventív célok a büntetés megtorló karakterét nem érinthetik, nem sérthetik, és egyedül a megtorlás által meghatározott keretben követhetők. Ennek jó példája Maurach büntetési teóriája.

³⁴ *Ibid.*, 88–91. o.

³⁵ *Ibid.*, 91–95. o.

³⁶ LESCH: Zur Einführung in das Strafrecht... 595. o.; KORIATH, H.: Über Vereinigungstheorien als Rechtfertigung staatlicher Strafe. *Juristische Ausbildung*, 1995. No. 12. 625–635. o., különösen 631. o.; PAWLIK, M.: Der Täter ist um der Gemeinschaft willen verpflichtet, die Strafe auf sich zu nehmen. Überlegungen zur Strafbegründung im Anschluss an Claus Roxin. *Goldammer's Archiv für Strafrecht*, 2006. No. 5. 345–349. o.; NEUMANN, U.: Claus Roxin zum 80. Geburtstag. *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft*, 2011. No. 2. 216–217. o.

Maurach a felfogását kifejezetten az egyesítő elméletek közé sorolta. Szerinte a büntetés elsődleges célja a megtorlás és az ennek alapján kiszabott büntetéssel lehet prevenciós célok elérésére törekedni. De az ezen célok elérésére való törekvés sohasem vezethet ahhoz, hogy a büntetés lényegét, amely az igazságos megtorlás, egy preventív célnak feláldozzuk. Bármilyen *prevenciós cél* egyoldalú *túlhangsúlyozása* megingatja a megtorlás eszméjét, és ezzel a büntetés fogalmát kérdéses jelenséggé alacsonyítja le.³⁷

A Maurach által képviselt előbbi gondolatsor a lényegét illetően a Zipf révén továbbvitt későbbi kiadású tankönyvben sem változott. Eszerint egyesítő teóriáknak hagyományos értelemben csak azok a nézetek minősíthetők, amelyek a büntetés tettbűnösségi karakterét sértetlenül hagyják. Az ilyen módon a lényegét illetően biztosan meghatározott büntetés prevenciós célokat csak annyiban követhet, amennyiben ezáltal a büntetés tett- és bűnösség-proporcionalitása nem sérül, nem szűnik meg. Ellenben azok az egyesítő teóriák, amelyek a konkrét esetben a tett- és bűnösségkiegyenlítést prevenciós célnak rendelik alá, igazából már az egyesítő teória nevét sem viselhetik. Hiszen a relatív elméletek sem tagadhatják, hogy a büntetés valójában represszió. Ha a lényeg és a cél kombinációja úgy nyilvánul meg, hogy a büntetést a lényegét meghatározó céloknak feláldozzák, úgy mindez a valóságban az, amire a relatív elméletek is törekednek. Az „igazi” egyesítő teória e tekintetben a tettbűnösségnek mint a büntetés alapjának a világos elismerését feltételezi, és amely a tett- és bűnösség-proporcionalitás keretén belül preventív célokat is követ(het).³⁸

Jescheck már az első kiadású általános részi tankönyvében az egyesítő elméletének következetes kidolgozását adta/adja. Kiindulópontja szerint a megtorlás és a megelőzés nem állnak kibékíthetetlen ellentmondásban. „*Összekapcsolásuk* akként lehetséges, hogy a büntetés nem önmagáért, hanem a társadalom jövőbeni bűncselekményekkel szembeni védelme céljából kerül megállapításra és alkalmazásra úgy, hogy az elkövetett bűncselekmény miatti bűnösség kiegyenlítését szolgálja, amennyiben a megelőzést *igazságos módon* kíséri meg elérni. Az igazságos büntetés emellett a közre erkölcsképző erőként hat, és az elítéltre a felelősségérzetére apelláló mértéktartása miatt figyelmeztetően és nevelő módon. Azok a prevenciós célok, amelyek az igazságos büntetéssel nem érhetők el, az intézkedések számára maradnak fenn tartva.”³⁹

A későbbi kiadású tankönyveiben Jescheck kifejti, hogy az egyesítő elméletek az abszolút és a relatív teóriák között kísérelnek meg közvetíteni, természetesen az egymásnak ellentmondó alapgondolatok nem pusztá összeadása révén. Azonban abból a praktikus megfontolásból, hogy az érintett elkövetőkkel és a közösséggel szembeni büntetés alkalmazása során

³⁷ MAURACH, R.: *Deutsches Strafrecht. Allgemeiner Teil.* 3. Aufl., Karlsruhe, 1965. 60–65. o.; 4. Aufl., 1971.; MAURACH, R. – ZIPF, H.: *Strafrecht Allgemeiner Teil. Teilband I.* 5. Aufl., (Heidelberg–Karlsruhe, 1977. 73–74. o.; GYÖRGYI: Büntetési elméletek... 153. o.

³⁸ MAURACH, R. – ZIPF, H.: *Strafrecht Allgemeiner Teil. Teilband I.* 7. Aufl., Heidelberg, 1987. 66–67. o.

³⁹ JESCHECK, H.-H.: *Lehrbuch des Strafrechts. Allgemeiner Teil.* Berlin, 1969. 44. o. Idézi GYÖRGYI: Büntetési elméletek... 153–154. o.

valóban a funkcióinak teljessége kibontakozhasson, ezért valamennyi büntetési célt egymással kiegyensúlyozott és mértéktartó viszonyba kell hozni. Emellett a büntetési célok antinómiájának elkerülhetetlensége esetében az egyik vagy a másik princípiumnak az egyes esetben elsőbbséget kell kapnia. E tekintetben a tett súlya és a bűnösség mértéke állandó orientációs pontot kell, hogy képezzen. Így a generális prevenció és az igazságos megtorlás összekapcsolása a gyakorlatban akként történhet, hogy a tett súlya és a bűnösség mértéke alapján indokolt büntetés elrettentő és szociálpedagógiai értelemben is nevelő hatású legyen. Ennek megfelelően a megtorlás sohasem az elítélt pusztá megalázásaként értendő és értelmezendő, hanem lehetőleg kíméletes beavatkozásként. Ennek érdekében az elkövetőt a tett és bűnössége mértéktartó kiegyenlítése révén a közösséggel ismét ki kell békíteni. Így minden büntetés a kialakítását illetően – amennyire szükséges és lehetséges – reszocializáló hatású (is).

Ehhez a célhoz, illetve hatáshoz a tett súlya és a bűnösség foka alapján megérdemelt szigorúbb büntetési mérték adott esetben enyhíthető is, azért, hogy az elkövető visszaileszkedési útja ne nehezüljön. Mindezt anélkül persze, hogy a tettebűnösséggel való kapcsolat alapját veszítené.

Ebben sohasem szabad a tett súlya és a bűnösség foka szerint megérdemelt büntetést generál- vagy speciálpreventív okokból túllépni. Az egyesítő teória ezáltal többdimenziós büntetésfogalommal jellemezhető, amely a kiegyenlítő gondolathoz orientált, azonban nem korlátozódik arra.⁴⁰

5. Schild preventív bűnösségi büntetőjoga/büntetése

Az abszolút büntetésfogalom azért „abszolút”, mert a megtorlás (mint a jogtalanság megszűnése és a jog helyreállítása) nem cél, amit a büntetésnek el kell érnie, hanem a büntetés princípium (értelem, lényeg), ami egyúttal azt jelenti, hogy a büntetés a lényege szerint nem rossz (*malum*), a büntetést azonban hátrányként rendelik el és hajtják végre, mert csak ezen a módon érhető el a generális és az individuális prevenció. Ez a célkövetés a szociális állam igazgatási jellegű cselekményeként minősítendő. A szociális állam azonban mégis vissza kapcsolódik a materiális igazságossághoz annyiban, hogy annak alapja és értelme abban áll, miszerint az intézkedései a szabad, egyenlő és önálló személyek együttélését lehetővé tegyék és biztosítsák, s ezért az embereket nem tárgyként kezelik, hanem a polgárainak a szabadságát kell feltételeznie és elismernie. Innen tekintve a generális és az individuális prevenció céljai a büntetésfogalomra utalnak vissza: az alapja abban van, hogy a bűnelkövetőnek a társadalomhoz és az áldozathoz való viszonya a szabad, egyenlő és önálló polgár viszonya. Ezáltal tehát a jogot a társadalmi valóságában kell helyreállítani. Ennek természetesen az az

⁴⁰ JESCHECK, H.-H.: *Lehrbuch des Strafrechts Allgemeiner Teil*. 3. Aufl., Berlin, 1978. 59–60. o.; 4. Aufl., 1988. i. m. 61–70. o.; JESCHECK, H.-H. – WEIGEND, T.: *Lehrbuch des Strafrechts. Allgemeiner Teil*. 5. Aufl., Berlin, 1996. 75–76. o.

előfeltétele, hogy a bűncselekmény jogtalansága megszűnjön és a jog helyreálljon, amely bűnösségi ítéletet tesz szükségessé, s ez az elkövetőnek a tettéért való felelősségét meghatározza. A felelősségre vonás során az elkövetőt szabadként ismerik el, és nem csupán így bánnak vele, hanem a bűnösségének megfelelő felső határig büntetési hátránnyal a prevenció céljából büntetendő. Ez a preventív bűnösségi büntetőjog és büntetés („*präventives Schuldstrafrecht*”).⁴¹

6. A szerző szemszögéből levonható néhány tanulság

– Legelőször is fogalmi, terminológiai tisztázás és tisztán látás szükségeltetik a merev fogalomelkülönítések mellőzésével.

– A büntetőjog feladata, a büntetés alapja, lényege, funkciója, célja, eszköze stb. szervesen összefüggő fogalmak, de nem feltétlenül azonosak.

– A *büntetőjog feladata* csak azáltal magyarázható értelmesen, hogy az általános és a különös (speciális) feladatok a büntetőjog egymást feltételező, azonos értékű kölcsönösen kiegészítő és korlátozó funkciójaként értendők.⁴² Tehát a *büntetőjognak nem lehet egy kizárólagos célja*.⁴³ Ehhez azt lehet hozzáfűzni, hogy a büntetőjogi állami *büntetésnek sem lehet egy kizárólagos célja, funkciója*.

– A prevenciónak mint a büntetés kizárólagos alapjának és céljának elfogadásában megnyilvánuló egyoldalúság ellen kell fordulni.

– Ha a *büntetés megtorlás*, akkor az, ami maga a jelenség, így az *nem lehet* a jelenség *célja* is. A megtorlás fogalmának helyesen értett értelmezése kikerülhetetlen. Ezzel összefüggésben a *bűnösségi elv figyelembevételének* szükségessége azt jelenti, hogy elégtelen egy pusztán relatív, cél-eszköz relációra felépített büntetési teória kifejtése. A bűnösségi elv értethetővé teszi, hogy az állami megbüntetés alapja és lényege csak a bűnös jogtalan cselekmény elkövetésében rejlik, ezáltal a múltban gyökerezik, ezért a jövőre irányított *relatív teóriának elégtelennek* kell lennie.⁴⁴

– Az egyesítő teóriákat kategorikusan elutasító, illetve azt alapjaiban kritizáló érvelések, nézetek háttérben – egyebek mellett – az a megfontolás húzódhat meg, hogy kibékíthetetlen ellentétet, ellentmondást vélnek feltételezni a megtorlás (represszió) és a prevenció között, így ezért nem igazából összeillőek és nem megfelelően kombinálhatóak.

⁴¹ SCHILD, W.: Ende und Zukunft des Strafrechts. Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie, Vol. 1984. LXX.

⁴² JESCHECK–WEIGEND: *Lehrbuch des Strafrechts*... 8. o.; NAGY: *Régi és új tendenciák*... 33–42. o.; NAGY: *Anyagi büntetőjog*. 33. o.

⁴³ JAKOBS: *Strafrecht*... 13–14. o.

⁴⁴ SCHILD, W.: Strafbegriff und Grundgesetz. In ESER, A. et al. (Hrsg.): *Festschrift für Theodor Lenckner*. München, 1998. 287–288. o.

A megtorlás és a megelőzés közötti ellentét többnyire képzelt, a valójában nem feltétlenül létező. A *represszió és a prevenció* ugyanis általában *nem ellentétek*. Liszt példáival érzékeltetve: úszom, mert vízbe estem, vagy hogy ezáltal ne fulladjak meg? Beveszem a gyógyszert, mert beteg vagyok, vagy hogy ezáltal egészséges legyek? Vagyis a büntetés represszió általi prevenció, vagy úgy is mondható: prevenció általi represszió.⁴⁵

⁴⁵ LISZT: Der Zweckgedanke im Strafrecht... 126–179. o., különösen 175–176. o.

Az európai ügyész**

Kedves Györgyi Kálmán, tisztelt hölgyeim és uraim, kedves kollégák! Amikor nekem is kel kell gondolkodnom azon, hogy hogyan kapcsolódik az előadásom Györgyi Kálmán személyéhez, akkor nincs olyan nagyon nehéz dolgom, hiszen ha csak előadásom címét vesszük, „az európai ügyész”, akkor nyugodtan beszélhetnék Györgyi Kálmánról. Ő személyében valóban megtestesítette és megtestesíti most is az európai ügyészt. Természetesen átvitt értelemben, hiszen mind tudása, mind kulturáltsága, mind pedig képességei alapján aligha lehet nála jobb alanyt keresni, amikor arról akarunk beszélni, hogy milyennek kell lennie egy európai ügyésznek.

Természetesen nem erről fog szólni az előadásom, és azt sem mondhatom, hogy szakmai szempontból nem tudok kapcsolódási pontot találni. Tudok, hiszen az európai ügyész szorosan összefügg az OLAF tevékenységével, és talán köztudomású, talán nem, de mindenképpen elmondom, hogy Györgyi Kálmán nagyon hosszú ideig az OLAF felügyelőbizottságában tevékenykedett és ott vívott ki megbecsülést a munkája iránt. Az OLAF mint az Európai Unió hivatalos szerve, az Európai Unió érdekeit sértő pénzügyi tevékenységek felderítésével foglalkozik, és így közvetlenül kapcsolatba hozható az ilyen jellegű bűncselekmények vizsgálatára szánt Európai Ügyészség intézményével.

Személyes kapcsolódásainkról most nem akarnék részletesen szólni, talán csak annyit, hogy amikor én elkezdtem az egyetemen dolgozni, akkor nagyon-nagyon sokat kaptam Györgyi Kálmántól, sok olyan útravalót, amit később is tudtam alkalmazni és nemcsak a szakma terén, hanem az emberség terén is.

Az előadásom az európai ügyésről, vagy az Európai Ügyészség intézményéről szól, amely intézmény felállítása a Lisszaboni Szerződés hatályba lépésével fordult célegyenesbe. Az Európai Unió Működési Szerződésének 86. cikke mondja ki, hogy az Unió érdekeit sértő pénzügyi bűncselekmények üldözésére a Tanács egy különleges jogalkotási eljárás keretében elfogadott rendeletekben, a jelenleg létező EUROJUST-ból Európai Ügyészséget hozhat létre.¹ A Tanács az Európai Parlament egyetértését követően egyhangúlag határoz erről. A 86. cikk második bekezdése meghatározza a leendő Európai Ügyészség hatáskörét. E szerint ez az intézmény esetenként az EUROPOL-lal együttműködve, hatáskörrel rendelkezne az Unió érdekeit sértő pénzügyi bűncselekmények tetteseinek és részeseinek felkutatására,

* Dr. Polt Péter, PhD, legfőbb ügyész, c. egyetemi tanár

** Az ünnepi ülésen elhangzott beszéd szerkesztett változata

¹ BÉKÉS Á.: Az Európai Ügyészség alapításának problémái és lehetőségei. *Európai Jog*, (2003) 6. sz., 25–32. o.

velük szemben a nyomozás lefolytatására és bíróság elé állításukra. Az ilyen bűncselekmények vonatkozásában a tagállamok hatáskörrel és illetékességgel rendelkező bíróságai előtt a vádhatósági feladatokat is az Európai Ügyészség látná el.

Igen hosszas vitákat követően az Európai Bizottság 2013 júliusában tette közzé azt a rendelettervezetét, ami az Európai Ügyészség felállításának szabályairól szól. A Javaslat jogalapja az előbb már említett Működési Szerződés 86. cikkelye.

Melyek a fő célkitűzései ennek a javaslatnak?

A rendelettervezet egyrészt hozzá akar járulni az Unió pénzügyi érdekei védelmének megerősítéséhez. A cél a jog érvényesülésén alapuló térség továbbfejlesztése, valamint az uniós vállalkozások és polgárok uniós intézményekbe vetett bizalmának növelése. Természetesen konkrét szakmai cél is van. Ez a szakmai cél az Unió pénzügyi érdekeit sértő bűncselekményekkel kapcsolatos koherens európai nyomozási és vádemelési rendszer kialakítása, s ugyanígy a mai rendszer tekintetében egy hatékonyabb és eredményesebb rendszerrel való felváltása.

Mi az indoka a javaslatnak? Egyet kell érteni azzal a gondolattal, hogy „amióta az Európai Közösség a tagállamoktól elkülönülő, önálló költségvetéssel rendelkezik, fennáll a veszélye annak, hogy – hasonlóan minden ország költségvetéséhez – sérelmére pénzügyi, gazdasági, illetve ezekkel összefüggésben más bűncselekményt követnek el”.² Gondoljuk meg, hogy az Unió 2013-ban 150,9 milliárd euróból gazdálkodhatott. Csak becsülni lehet, ebből mennyi veszteséget okoznak bűncselekmények révén. A brit Lordok Háza például 5 milliárd eurós kárt jelöl meg, beleértve ebbe az áfacsalásokat is.

A csalárd módon megszerzett uniós források hatékonyabb visszaszerzését is szükségesnek tűzte ki a Javaslat, ugyanúgy, mint az uniós államok közötti szorosabb együttműködést és hatékonyabb információcserét. A Javaslatnak az anyagi jogi rendelkezései összetettek, bár nem közvetlenül olvashatók ki a Javaslathoz. A 4. cikk annyit mond ki, hogy az Európai Ügyészség feladata az uniós pénzügyi érdekeit sértő bűncselekmények üldözése és a 12. cikk pedig ezzel összefüggésben visszaül az 1995-ös Egyezményre, az úgynevezett PIF-bűncselekményekre. Az Egyezség definiálja a csalásnak minősülő magatartásokat mind a bevételi, mind pedig a kiadási oldalon. Az Egyezséghez 3 jegyzőkönyvet is csatoltak, amelyek a vesztegetés, a pénzmosás büntetendőségét, a jogi személy felelősségre vonhatóságát, valamint az EU-bíróság hatáskörének az egyezség értelmezésére való kiterjesztését tartalmazza.

2012. július 11-én az Európai Parlament és Tanács egy irányelvet bocsátott ki az Unió pénzügyi érdekeit érintő csalás elleni büntetőjogi eszközökkel folytatott küzdelemről. Ez az irányelv elfogadása esetén tartalmazná az alapvető anyagi jogi alapját az európai ügyész létrehozásának és ez váltaná fel az említett '95-ös PIF-egyezményt és jegyzőkönyveit.

Nagyon röviden ez az irányelvtervezet a következő magatartásokat szabályozza bűncselekményként mind a pénzügyi bevételei, mind pedig pénzügyi kiadásai tekintetében az

² GARAMVÖLGYI B.: (20. §) Az Európai Ügyészség gondolata. In KONDOROSI F. – LIGETI K. (szerk.): *Az európai büntetőjog kézikönyve*. Budapest, 2008.

Európai Uniónak. Kimondja a rendelettervezet, hogy bűncselekményként kell, hogy minősüljön „az olyan hamis, helytelen vagy hiányos nyilatkozatok, vagy dokumentumok felhasználása vagy előterjesztése, amelynek következménye az Unió általános költségvetéséből származó vagy az Unió kezelésében lévő, illetve az Unió nevében kezelt költségvetésekből biztosított pénzeszközök jogtalan megszerzése, vagy visszatartása”. Az információ elhallgatása és ez egy konkrét köteleesség megszegése az előbbiekkel megegyező követelményekkel. A kötelezettség vállalásoknak vagy kiadásoknak nem a megjelölt és a döntést alapjául szolgáló célokkal történő jogellenes felhasználása kiadási oldalon, illetve a jogszerűen szerzett haszon jogellenes felhasználása az előbbiekkel megegyező követelményekkel a bevételi oldalon. Ugyancsak bűncselekményként kell szabályozni az irányelv hatálya alá tartozó bűncselekmények esetében a pénzmosást is, valamint büntetendő cselekmény kell legyen az Unió pénzügyi érdekeit sértő passzív és aktív vesztegetés. A PIF-egyezménynél azonban más tekintetben is szélesebb körben húzza meg a büntetőjogi felelősség határait az irányelv tervezet. Így bűncselekménynek minősíti a szabálytalan közbeszerzéseket. Kötelező minimumszankciókat ír elő, egységesen szabályozza az elévülési időt, továbbá bevonja a felelőségi körbe az áfabűncselekményeket.

Az anyagi jog tekintetében egyik legvitatottabb és egyben kulcskérdés éppen az, hogy vajon az Európai Ügyészség hatásköre kiterjedjen-e az áfacsalásokra, tehát a hozzáadott értékadóval elkövetett bűncselekményekre. Nyilvánvaló, hogy szoros kapcsolódás van az Unió pénzügyi érdekeihez, hiszen a beszédett áfa egy része az Uniót illeti meg, nagyobb része pedig a tagállamokat. Azt lehet látni azonban az irányelvtervezettel kapcsolatban is, hogy nincs még közmegegyezés abban, hogy milyen körre terjedjen ki anyagi jogi értelemben a leendő európai ügyész hatásköre. Nem véletlen, hogy a Bel- és Igazságügyi Tanács a rendelettervezetből kihagyná az áfabűncselekményeket, megtartva azokat a nemzeti hatáskörben.

A legnagyobb vitákat azonban mégsem az anyagi és nem is az eljárásjogi kérdések miatt folytatják le, hanem az Európai Ügyészség struktúrája, illetve a tagállamokhoz fűződött viszonya tűnik problematikusnak. A tervezet az Európai Ügyészséget egy „office” típusú, hivatali típusú ügyészségként határozza meg. Az egyes tagállamokban a konkrét feladatokat az úgynevezett delegált ügyészek végeznék el, akik ugyanakkor a nemzeti ügyészségek tagjai maradnának, tehát egy ún. „kettős kalap” alatt működnének. Ez a felépítés önmagában is problematikus lehet, hogy vajon melyek azok a kérdések, amelyekben a delegált ügyész a nemzeti ügyészségen belül fennálló hierarchiában köteles tevékenykedni és melyek azok, amelyek esetében kifejezetten és kizárólagosan az Európai Ügyészség érdekében.

Ennél is nagyobb problémát vet fel azonban az Európai Ügyészség központi szervezetének felépítése és jogosítványa.³ A tervezet szerint az Európai Ügyészség élén az európai ügyész áll, és irányítja az Európai Ügyészség tevékenységét és munkáját. Ahogy említettem, a nyomozás és vádemelési tevékenységet viszont a delegált európai ügyészek hajtják végre, de az európai ügyésznek igen kiterjedt jogai vannak irányításukra és felügyeletükre, akár

³ Kiss A.: Eurojustból Európai Ügyész? *Kriminológiai tanulmányok*, (2009) 46. sz., 115–131. o.

közvetlenül is gyakorolhatja az európai ügyész a hatáskörét, tehát valamennyi ügyet magához is vonhatja.

Egyébként az európai ügyészt a Tanács nevezné ki egyszerű többséggel, 8 évre, de a Parlament hozzájárulásával és pályázat útján lehetne betölteni ezt a posztot. A gyakorlati munkát, tehát a delegált ügyészeket az európai ügyész nevezné ki a tagállam javaslatára. Arról viták vannak, hogy a tagállamok hány főt javasolhatnak, mindenesetre az tűnik erősebb támogatottságúnak, hogy több főből választhasson az európai ügyész. Az alapvető kérdés, hogy ez a struktúra vajon milyen hozzáadott értéket képvisel az ilyen típusú bűncselekmények üldözésében, nyomozásában, vádképviseletében.

Az Európai Bizottságnak az egyik legfontosabb érve ezzel kapcsolatban az, hogy nagyon lassú az európai bűnügyi együttműködés ezekben az ügyekben, és hogy ha meg is történik ez az együttműködés, akkor sem elég hatékony. Arra viszont nem tér ki az Európai Bizottság – bár elég vaskos anyagot tesz az asztalra –, hogy ha ez az alapvető probléma, akkor vajon nem lehetséges-e az együttműködési formák javítása útján elérni az eljárások gyorsítását, illetve lebontani az együttműködési akadályokat.

Kérdéses lehet az a szám is, amit a Bizottság hatástanulmánya tartalmaz, hogy évi 1500 ügyre számíthat majd a leendő Európai Ügyészség. Az EUROJUST adatai ezt nem feltétlenül támasztják alá. A legnagyobb probléma azonban mégis a szubszidiaritás kérdése. A szubszidiaritás elvének alkalmazását az Lisszaboni Szerződés teszi lehetővé. Ennek alapján a nemzeti Parlamentek megvizsgálhatják, hogy az adott uniós aktus megfelel-e a szubszidiaritás elvének, azaz sérti-e a tagállamok szuverenitását, és nem tartalmaz-e olyan előírásokat, amelyek tagállami szinten rendezhetők lennének, tehát nem lenne szükséges hozzá uniós szintű intézmény, vagy uniós szintű eljárás.

A szubszidiaritás elve alapján, amennyiben az indokolt vélemények nemzeti parlamentek részére biztosított szavazatok együttes számának legalább $\frac{1}{3}$ -át kiteszik, akkor az adott uniós tervezetet felül kell vizsgálni. A magyar Országgyűlés is megvizsgálta a rendelettervezetet, és azt mondta ki, hogy fennállnak az indokolt vélemény elfogadásának feltételei, és megállapította, hogy a rendelettervezet sérti a szubszidiaritás elvét. Magyarországgal együtt összesen 11 tagállam parlamentje, illetve annak alsó vagy felső háza állapította meg ugyancsak a szubszidiaritás sérelmét, ez összességében 18 szavazatot jelent, ami bőven az $\frac{1}{3}$ fölött van és ez annyit jelent, hogy sárga lapos figyelmeztetésben részesítették a Bizottságot, és hogy át kell gondolni a rendelettervezetet.

Ennek lett az eredménye az, hogy a görög elnökség 2014 márciusában egy új javaslatot tett le az asztalra, ami koncepciójában különbözik a korábbi javaslatától. Az eredeti elképzeléstől eltérően az „*office*” típusú felépítés helyett egy „*kollégiumi*” típusú felépítést javasolt a görög elnökség, valamint több tagállam. Ez a javaslat szakít az eddig kizárólagos hatáskörrel – tehát megosztaná a hatáskört a PIF-bűncselekmények tekintetében az Európai Ügyészség és tagállamok között. Ugyanakkor meg is határozza azokat az elveket, hogy hogyan kellene ezt a megosztást elvégezni. A lényege azonban ennek a javaslatnak, hogy egy központosított, vertikálisan centralizált szerv helyett egy kormányközi, horizontálisan tago-

zódott szupranacionális szerv legyen az Európai Ügyészség. A kollégiumi típusú irányítás ugyanis megfelelőképpen tudja figyelembe venni az egyes eltérő jogrendszereket, nemzeti sajátosságokat, jogi hagyományokat, és ez az integráció biztosíthatná a megfelelő hatékonyság elérését.

Az elnökségi Javaslat szerint az Európai Ügyészség az európai főügyészből, a főügyész-helyettesekből, az európai ügyészekből, a delegált nemzeti ügyészekből, illetve a kiszolgáló személyzetből állna. Az európai ügyészeket a tagállamok jelölhetnék, az a tagállam ahonnan az európai főügyész van, még egy európai ügyészt delegálhatna. Itt 9 év lenne a mandátum és a tagállami kinevezést meg kellene erősíteni a Tanácsnak, amely egy bizottság véleménye alapján dönt. Az európai ügyészek, illetve a főügyész lenne a tagjai az Európai Ügyészség kollégiumának, amely nem dönthetne egyedi ügyekben, viszont kialakítaná a stratégiai kérdésekben az Európai Ügyészség álláspontját.

A konkrét ügyek intézését egy vagy több állandó kamara folytatná, és ez az állandó kamara vagy kamarák felügyelnék az európai delegált ügyészek operatív tevékenységét, döntenének a legfontosabb kérdésekben, olyan kérdésekben, mint a vádemelés, vagy a nyomozás megszüntetése. A kamara döntésének végrehajtásáért végső soron az európai delegált ügyész lenne a felelős, aki az operatív munkát végezné és rendszeres jelentési kötelezettséggel tartozna a kamara vagy a kamarák felé.

Azt gondolom, hogy számos olyan probléma létezik továbbra is, amelyet egyik – nagyon röviden és nem teljes körűen – vázolt modell sem oldana meg, ezért Magyarország a magyar ügyészség szakmai javaslataként egy alternatív megoldást vázolt fel. Ez a javaslat már nemzetközi fórumokon is elhangzott, így a visegrádi országok legfőbb ügyészeinek találkozáján, illetve az uniós tagállamok legfőbb ügyészei 2014-es trieri konferenciáján.

Hogyan nézne ki ez a modell, amit mi „hálózati” vagy „network” modellnek neveztünk el? Kiindulva a decentralizált modellből az Európai Ügyészség a delegált európai ügyészek decentralizált hálózataként működne. Ezek az ügyészek az Európai Ügyészség hatáskörébe tartozó ügyekben járnának el nemzeti szinten, a nemzeti jogrendszer keretein belül. A hálózatot koordinálná és támogatná egy továbbfejlesztett és megerősített, a EUROJUST-on belüli, vagy a EUROJUST-hoz kapcsolódóan kialakított, az együttműködését központilag felelős egység, és a delegált európai ügyészek tulajdonképpen együttműködése hasonló lenne a közös nyomozócsoport tagjainak együttműködéséhez, ami szerintem a legsikeresebb bűnügyi együttműködési forma ma pillanatnyilag Európában, azzal a különbséggel azonban, hogy ez egy állandó jellegű forma lenne, ellentétben a nyomozócsoportokkal.

Minden tagállam tehát létrehozna egy ilyen specializált egységet, ha úgy tetszik, kis ügyészséget, akár regionális ügyészi hivatalokkal. Ezek vizsgálnák kifejezetten a szóban forgó bűncselekményeket, és ez a nemzeti egység három szinten kapcsolódna az uniós szervekhez.

Egyrészt a legfelső szintet jelentené a ma is létező Európai Legfőbb Ügyészek Konzultatív Fóruma, amely ma is félévenként tart ülést az elnökségekhez igazodva. Nyilvánvalóan a konzultatív fórum azon tagjai lennének a hálózati irányító testület tagjai, akiknek az országa

csatlakozott az Európai Ügyész intézményéhez. A többiek megfigyelői minőségben vehetnének részt az üléseken.

Ez, a hálózat kérdéseivel európai dimenziókban foglalkozó fórum helyet biztosítana a lényegi kérdések megvitatásának, a stratégiai irányokat itt határoznák meg, valamint általános szinten felügyeletet gyakorolna. Egyedi ügyekkel nem foglalkozna, feladata a következő időszak féléves stratégiájának kialakítása, illetve az elmúlt félév tevékenységének ellenőrzése lenne.

A EUROJUST úgy kapcsolódhatna a munkához, hogy a EUROJUST kollégiuma hajtaná végre az irányító testület stratégiai iránymutatásait az érintett nemzeti tagok részvételével. Ugyancsak a EUROJUST-on belül lehetne kialakítani egy speciális egységet, amelynek a feladata a központi koordináció, a logisztikai, a titkársági és adminisztratív munka és specifikus támogatást is nyújthatna ez az egység egyedi ügyekben is a pénzügyi bűncselekményekre szakosodott nemzeti ügyészségeknek.

Mivel a hálózattal kapcsolatos központi tevékenység így teljes mértékben integrálódhatna az EUROJUST-ba, ezért logikusnak tűnne, hogy a EUROJUST elnöke lehetne maga az európai ügyész. Ő a hálózat elnök vezérigazgatója, és miként a EUROJUST-nál sem, úgy a hálózat vonatkozásában sem foglalkozna konkrét büntetőügyekkel.

Mi lenne a nagy előnye ennek a modellnek? Egyrészt biztos, hogy ez nem sérti a szubszidiaritás elvét, hiszen az eljárási kérdések mind tagállami hatáskörben maradnának, ugyanakkor létrejönne egy nagyfokú integráció, ami viszont lehetővé tenné az áfabűncselekmények üldözését ebben a modellben, annak ellenére, hogy az államok nagyon ódzkodnak az áfabűncselekmények nemzetközi hatáskörbe vonásától. Ebben az esetben azt gondolom, hogy az Unió és a nemzeti érdekek egyértelműen összehangolhatók lennének.⁴

Nyilvánvalóan ma még nem beszélhetünk arról, hogy a hagyományos bűnügyi együttműködés intézményrendszerét és eszközét egy korábbiakban még nem ismert, de minden felmerülő kérdésre megfelelő választ adó egységes mechanizmus váltja fel. Éppen ellenkezőleg. Valójában annak lehetünk tanúi, hogy a jelentkező kihívásokra válaszul különböző megoldások vagy megoldási javaslatok születnek, amelyek aztán párhuzamosan egymás mellett élnek, vagy éppenséggel halnak el. Nem mondhatjuk azt sem, hogy van egy egyedül üdvözítő módszer, melynek elérésére kell törekednünk, és amely kiválthat minden eddig alkalmazott korábbi módszert és eszközt.⁵

Világosnak tűnik, hogy akármilyen modell is valósul meg, Juncker bizottsági elnök úr motivációs levelében kifejtette, 2016-ra fel kell állnia az európai ügyésznek, az Európai Ügyészségnek. Sok igazság van abban, hogy „az Európai Ügyészség, az egységes igazságszolgáltatási térséget feltételezné. A nyomozati jogkörök megadásával szövetségi hatáskör jelenne meg, amely viszont visszahatna az egészre, az Európai Unióra, annak szövetségi jel-

⁴ Időközben az Európai Bizottság az ún. *Taricco*-ügyben (Case C-105/14) egyértelműsítette, hogy az áfacsalást nem lehet kizárni az Unió pénzügyi érdekeit sértő bűncselekményi körből.

⁵ POLT P.: Az Eurojust működése, és az Európai Ügyészség létrehozatalának tervei. In HOLLÁN M. (szerk.): *Az EU mint a szabadság, a biztonság és a jog térsége*. Budapest, 2014. 183. o.

lege erősítésével, s a föderális Európa irányába is mutatna.”⁶ Kérdés persze, hogy mi valósulhat meg ebből a gyakorlatban. Kétségtelen, hogy ez egy új korszak lesz a nemzeti ügyészségek életében, de az uniós jogi életben is, valamint hozzá kell tenni, hogy mindez akkor lehet sikeres, ha táplálkozik a hagyományokból, a jogrendszerek eddig elért közelítéséből és azokból az értékekből, amit az olyan ügyészek és olyan tudósok testesítenek meg, mint Györgyi Kálmán, akinek én is hadd kívánjak ezúton is nagyon jó egészséget, és azt, hogy minél többször beszélgethessünk mi is ezekről a kérdésekről és másokról is.

⁶ FEJES P.: Az európai ügyész a Lisszaboni Szerződés tükrében. In BIHARI M. – PATYI A.: *Ünnepi kötet Szalay Gyula 65. születésnapjára*. Győr, 2010. 154. o.

Nem állami ellenőrzése a fogva tartásnak

1. Általános alapvetés

A bűnelkövetőre kiszabott szankció gyakorlati érvényesülése akkor valósul meg ténylegesen, amikor a végrehajtásra kerül sor, amikor a bűnelkövetőt bezárják, elveszik jogosítványait, korlátozzák jogaiban. Ennek a határait és a határok betartásának garanciáját egy jogállamban pontosan meg kell határozni.

Át kell gondolnunk a bűnügyi jogterület egészét a büntető igazságszolgáltatás, a büntetőjog és a büntetés-végrehajtás harmóniájának megteremtése érdekében.

A büntetés-végrehajtás szervezetét és rendszerét a büntetési rendszerhez kell igazítani. Több büntetés, intézkedés nélkülözi a központi tartalmi irányítást, de főként a belső ellenőrzést. A biztonság és a biztonságosság, a helyes rend, a köteleességek teljesítése és a jogok érvényesülése, a jogi helyzet fenntartásának nélkülözhetetlen feltétele.

Nem lehet hátrább sorolni – akár anyagi okokra hivatkozással is – ennek, de az egész büntetés-végrehajtási tevékenységnek a fejlesztési kérdését, mert ártatlanokat is sújtó jogsértésekhez is vezethet, sülyesztheti a jogállamiság elért szintjét.

A cél a bűncselekmény folytán megbomlott jogi egyensúly helyreállítása, amely a büntető felelősségre vonás hatálya alatt álló személy részére cselekményéért hátránnyal járó következményt jelent, de a reintegráció, a reszocializáció is hozzájárul a megbomlott egyensúly helyreállítása fő követelménye érvényesüléséhez.

Magyarországon a változó jogszabályi környezet hatására változott a börtönök szabályozása is. Megvalósult a büntetés-végrehajtás első törvényi szintű szabályozása.

Úgy látom, hogy a jogalkotó több mint másfél évszázados büntetőjogi hagyományok értékeit megtartó kereteken belül igazította az aktuális kriminálpolitikai irányvonalba a szabályozást, illő koherenciára törekedve.

A büntető igazságszolgáltatás szempontjából a szankcionálás feltételei és formái mellett fontos az eljárás és a büntetés-végrehajtás is. Noha a büntetési és büntetés-végrehajtási elmélet filozófiai alaptételei összecsengenek, a konkrét büntetés és annak végrehajtása elemzésénél a különbségek válnak egyre hangsúlyosabbakká, ami következik már a jogszabályi környezetből is. A büntető felelősségre vonás e szakaszában már a tettesre esik nagyobb figyelem. Az ítéletben kiszabott és törvényben meghatározott büntetés jogfosztó, illetve jogkorlátozó mivolta akkor realizálódik, amikor a végrehajtásra kerül sor. A jogfosztás, a jogkorlátozás mértékét az adott szankció tartalma adja. Ez nem lehet semmivel sem kevesebb vagy több,

* Dr. Vókó György, C.Sc., D.Sc., egyetemi tanár (PPKE), igazgató (OKRI)

mint amit a törvény és a bírósági ítélet tartalmaz. Az általános állampolgári jogi helyzetben bekövetkező változásnak a mértéke jelenti a büntetés-végrehajtási jogi helyzet tartalmát. A legtöbb jogkorlátozás a fogva tartással járó büntetések, intézkedések, eljárási kényszerintézkedések, igazgatási szankciók során áll elő. Mivel alapvető jogok korlátozásáról van szó – még ha maga az állam részéről is és törvény alapján is –, messzemenő védelmet kell nyújtani az esetleges visszaélésekkel szemben. Ezt követeli meg a személyiség és emberi jogok megnövekedett jelentősége. Szempont a társadalom védelme a bűnelkövetőtől, de szempont a végrehajtás során az ő védelme is a társadalom haragjától, a hatóság egyes megtévedt tagjainak esetleges önkényes eljárásától.

A büntető végrehajtás a számos jogkorlátozás miatt szükséges rossz, azonban nemcsak rossz lehet.

A humanitás minden büntetőpolitikát megelőző tétele azt kívánja meg, hogy a bűncselekmény elkövetője és a közösség között létrejött kapcsolatok a bünt elkövető emberekért való társadalmi felelősség alapján, valamint az elítélt újbóli integrációjára vonatkozó gondoskodás, az emberiséghez tartozás alapján legyenek szabályozva.

Napjaink elméleti vitáiban a feladatok és célok sokrétűsége is megfigyelhető, s a visszaíllendezést – a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény (új Bv. törvény) a reintegráció szó mintegy félszázszor történt használatával – más-más módon tartják elérhetőnek. A jogszabályi rendelkezések, az emberiességi elvárások legmesszebbmenő betartása nélkül a fogvatartottól sem várhatja el a személyzet a törvények tiszteletét, ilyen példa nélkül az nem alakul ki benne.

Az Európai Börtönszabályok¹ 92. és 93. szabályai egyértelműen különbséget tesznek a nemzeti kormányzati és a nemzeti kormányzattól független (ügyészség, bíróság), valamint az államtól is független társadalmi, továbbá nemzetközi ellenőrzéstől.

A két nemzeti ellenőrző rendszer (a belső vagy kormányzati, valamint a végrehajtó szervtől független igazságügyi) és az államtól is független ellenőrzés a legjobb biztosítékot jelenti az ajánlás indokolása értelmében arra, hogy a fogva tartásokat a jog és az emberi méltóság tiszteletben tartásával, hatékonyan és átláthatóan hajtsák végre.

„A nemzeti és nemzetközi kormányzati szervek jelentései, a CPT² által Európában feltárt visszaélések és az Emberi Jogok Európai Bíróságának több határozata mutatja, hogy még azokban az országokban is, ahol a büntetés-végrehajtási rendszerek a legfejlettebbek és viszonylag átláthatók, lényeges a fogva tartási feltételek és a fogvatartottak kezelésének független ellenőrzése az embertelen és igazságtalan bánásmódok megelőzése, az életminőség és az irányítás javításához a börtönökben. Nemzeti és független ellenőrző bizottságok létrehozása, amelyek a kormányzati ellenőrzéshez adódnak, nem tekinthetők a kormányzati ellenőrzés minőségével szembeni bizalmatlanság kifejezésének, hanem annak hatékony elkerülését

¹ Európa Tanács Miniszteri Bizottsága Rec(2006) 2. ajánlása a tagállamok számára.

² European Committee for the prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment.

szolgáló további eszközökként minősíthetők, hogy a fogvatartottakat rossz bánásmódok miatt sérelem érje.”³ A nem állami szervek kapcsolata a büntetés-végrehajtási adminisztrációval teljesen eltér a kormányzati felügyeleti szervek kapcsolatától. Ez összhangban van az Egyesült Nemzetek a Kínzás és a kegyetlen vagy megalázó büntetés és bánásmódok más formái elleni Egyezményének fakultatív jegyzőkönyve⁴ megelőző nemzeti mechanizmusok létrehozásáról és működéséről szóló mondataival, amelyeket e szabályok „független ellenőrző szervezetek”-ként szerepeltetnek.

Magyarországon is megkezdte működését ez a Nemzeti Megelőző Bizottság az Alapvető Jogok Biztosának irányításával, hivatala és költségvetése részeként. Nyilvánvalóan az őt működtető államtól nem független, hanem a büntetés-végrehajtási és egyéb szervektől az.

Ugyancsak ilyen függetlennek tekintendők az ajánlás 93. Szabályához fűzött indoklás értelmében a bíróságok és ügyészségek. Eszerint „Az Európa Tanács tagállamaiban a börtönfeltételek független ellenőrzése különféle formákat ölthet. Egyes országokban a mediátor az, aki ennek a feladatnak az elvégzéséhez szükséges jogosítványokkal rendelkezik; máshol ezt a feladatot a bíróságokra, ügyészségekre bízák, amelyek ezen kívül jogorvoslatok a fogvatartottak panaszainak fogadására és feldolgozására.” Kihangsúlyozza továbbá az indoklás, hogy „az ajánlás célja nem az ellenőrzés kizárólagos formáinak leírása, hanem azt kiemelni, hogy a független ellenőrzésnek jó minőségűnek kell lennie”. Ez eleve feltételezi, hogy ezek a nemzeti ellenőrző szervezetek képzett személyi állományra támaszkodhassanak és független szakértőkhöz fordulhassanak.

Az ügyészség szintén a kormánytól és a végrehajtó szervektől független szervként látja el – például Magyarországon – a büntetés-végrehajtás törvényességi felügyeletét, amelynek során az ügyészségről szóló törvény szerinti jogosultságok illetik meg és kötelezettségek terhelik.⁵

2. A büntetés-végrehajtás társadalmi ellenőrzése

Egyes büntetések, illetve intézkedések sajátosságai a végrehajtásban az államon kívül egyéb szervek közreműködését is szükségessé teszik, amelyek ezáltal elősegítik a végrehajtó szerv munkáját. A büntetés-végrehajtási szervezet a büntetés-végrehajtás feladatainak segítése érdekében más, nem állami szervezetekkel és magánszemélyekkel is együttműködik.⁶

³ Vóko György fordítása a Rec(2006) 2. ajánlás melléklete indokolásából – kiemelés V. Gy.: *Új európai börtön szabályok és magyarázatuk*. Budapest, 2007. 137. o.

⁴ Hivatkozás: VN-CAT: GA res A/RES/57/199, elfogadva 2002 december 18-án.

⁵ A büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény 6. §-a, Alaptörvény 29. § (2) bekezdés c) pontja, 2011. évi CLXIII. törvény 1. § (1) bekezdése, 4. § (1)–(2) és (4) bekezdés, 5. § (1) bekezdése, és 22–24. §-ai.

⁶ Bv. tv. 5. § (2)–(3) bekezdései.

A büntetés-végrehajtási szervezetről szóló 1995. évi CVII. törvény 13. §-ának (1) bekezdése rögzíti, hogy a büntetés-végrehajtási szervezet a jogszabályok keretei között együttműködik a fogva tartás körülményeinek figyelemmel kísérésére, a szabadulás után a társadalomba való beilleszkedés elősegítésére, a karitatív tevékenység végzésére, továbbá az egyéb büntetés-végrehajtási feladatok segítésére alakult börtönmissziókkal és társadalmi egyesületekkel, szervezetekkel, az ilyen tevékenységet ellátó vallási közösségekkel, alapítványokkal, oktatási intézményekkel és személyekkel. E szervezetek, alapítványok tevékenységüket a büntetés-végrehajtási intézetekkel kötött együttműködési megállapodás keretében végzik. Amennyiben megszegik az intézet rendjére és biztonságára vonatkozó szabályokat vagy az együttműködési megállapodásban foglaltakat, a bv. szervezet az együttműködési megállapodást megszüntetheti. Az együttműködés módját és kereteit sajnos külön jogszabály nem rendezi.⁷ A gyakorlatban ez már szereptévesztéseket eredményezett, de nyomozások eredményének tönkretételét is. Például késő este bement ellenőrizni a bv. intézetbe a szereptévesztő ügyvéd az ott lévő védencéhez a többi nyugovóra tért fogvatartottat is zavarva, társadalmi ellenőrként járt be egy másik ügyvéd olajmaffiában való részvétellel gyanúsított bűntársához stb.

Többször javasoltam – amivel valamennyi NGO⁸ képviselője egyet is értett –, hogy részletes szabályozást igényel a látogatás gyakorisága, a fogvatartottakkal való kapcsolattartás módja, a fogva tartás helyére belépés és ott tartózkodás módja és formája, a jogosultság igazolásának módja, a személyiségi jogok védelme, a titokvédelmi előírások betartása és nem utolsósorban az iratbetekintés.

Ellenőrzéseket végezhetnének például a bánásmód, elhelyezés, anyagi és egészségügyi ellátás, jogorvoslati jog biztosítása, a társadalmi beilleszkedés elősegítése témában. A bv. intézet vagy rendőrségi fogda székhelyén működő önkormányzatot lenne helyes a tagok megválasztására felkérni. Kizáró okként kellene megfogalmazni a büntetett előéletet, továbbá a jelölttel szemben folyamatban lévő büntetőeljárást (erről valamennyi nyomozó hatóság véleményét előzetesen be kellene szerezni), valamint ha a jelölt hozzátartozóján szabadságelvonással járó büntetést vagy intézkedést hajtanak végre. Meg kell határozni a megbízás tartalmát, megszűnésének feltételeit, továbbá a bizottsági tagsággal összefüggésben történő bármilyen visszaélés jogkövetkezményeit (büntető, fegyelmi, kártérítési stb.). Az ellenőrzés tapasztalatairól folyamatosan, intézkedés szükségessége esetén soron kívül tájékoztatni indokolt a törvényességi felügyeletet ellátó ügyészt, valamint a fogva tartó szerv vezetőjét. Ez nem zárja ki az európai börtönszabályokról szóló ajánlás 93.2. pontjában foglalt nemzetközi szervezetekkel való együttműködésüket. Az adófizetők elvárhatják azonban, hogy nemcsak külföldieket, hanem az illetékes magyar szerveket is tájékoztassák a mielőbbi intézkedés megtétele végett. Egy esetleges jogsértő állapot azonnali megszüntetése éppen a sértett érdeke.

⁷ LAJTÁR I.: A büntetés-végrehajtási jogharmonizáció és a végrehajtás külső kontrollja. *Ügyészek Lapja*, (1997) 5. sz., 69. o.; továbbá Bv. tv. 5. § (3) bekezdése.

⁸ NGO = nem kormányzati szerv, független ellenőrző szerv.

Olyan törvényi szintű szabályozás lenne jó, amely a személyi szabadságkorlátozásokat érintően a jelenlegi szabályozásnál sokkal több biztosítékkal és – a kontroll működését nem nehezítve – részletesebb szabályozás mentén megnyugtató módon biztosítaná a társadalmi ellenőrzésnek a kontrollrendszeren belüli korrekt elhelyezését. Többen javasolták már konferenciákon és publikációkban is, hogy a civil kontrollnak nemcsak az ellenőrzés, az intézményesített nyilvánosság szerepét kellene betöltenie, hanem a helyi szervekkel együtt segítő, támogató, tanácsadó és közvetítői feladatokat is ellátnia.⁹ Erre is számos példa volt már. Előfordult nem egy intézetnél, hogy külön személyt kellett beállítani a különféle NGO-k fogadására, kalauzolására, kiszolgálására, annyi alkalommal és olyan számban jelentek meg; volt, amikor egymás tevékenységét is zavarva. Érdeklődésemre azt a választ kaptam a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságától, hogy 38 ilyen szervezettel van együttműködési megállapodásuk. Megjegyzem, hogy magyarországi látogatásai alkalmával a CPT küldöttség sem fogadott minden NGO-t, csak 4-5-tel tárgyalt.

A társadalmi ellenőrzés – amely a büntetés-végrehajtási jogviszonyban állók közül csak a fogva tartottakat érinti – nyilvánvalóan nem tud megoldani komoly büntető, anyagi, eljárási vagy végrehajtási jogi törvényességi kérdéseket, főként nem azonnal, viszont a problémákat a szakértelemmel rendelkező hatósághoz továbbíthatja. A társadalmi ellenőrzés ezekben – például bonyolultabb összbüntetési kérdésben – nemigen tud szakszerűen állást foglalni, intézkedni meg főként nem. Ugyanakkor viszont mindenkinek, így az elítéltnak, a más címen fogvatartottnak is segít, ha jelzi az ügyészi törvényességi felügyeletnek vagy más joghatóságnak. Szerepének kellene lennie a büntetés-végrehajtási intézet, más fogvatartó intézet és a környezet kapcsolatának erősítésében, az elítéltek társadalmi beilleszkedésének elősegítésében is. A társadalmi kontroll nem lehet felügyelet, nem büntető és egyéb hatóság. A felügyelet kifejezés helyett az ellenőrzés a pontos, mert a felügyelet szoros időközönkénti, rendszeres, de a soron kívüli szükség szerinti azonnali ellenőrzést, vizsgálatot, az azonnali jogi (bűnügyről lévén szó: büntetőjogi vagy büntetés-végrehajtási jogi) intézkedési jogosultságot jelent. Rendszeresen és gyakran jelen kell lenni a felügyelt szervnél és benne lenni a büntető felelősségre vonás folyamatában.

Ez más, mint egy ellenőrzés vagy jogorvoslati fórum. A társadalmi ellenőrzéssel egyébként is azokban az országokban lehet találkozni, ahol a bv. szervezet az ügyészséghez tartozik és az ügyészség operatív és igazgatási bv. feladatokat is ellát. Magyarországon az ügyészség nem ezt, hanem törvényességi felügyeletet lát el a büntetés-végrehajtási szervektől független joghatósággént. A büntetés-végrehajtás nem azonos a szabadságvesztés végrehajtásával, hanem jelenti a többi nem szabadságelvonással járó büntetés, a mellékbüntetés, a büntetőjogi intézkedések végrehajtását is. Azokat viszont más-más ágazathoz, minisztériumhoz tartozó, egymástól független szervek végzik, amelyeknél a végrehajtás társadalmi ellenőrzése egyéb gondokat is jelentene.

A fogva tartási helyeket látogató bizottságok tagjaival szemben követelmény a végrehajtó szervektől való függetlenség. Több országban a bizottság tagjai között van a bv. bíró

⁹ Vö. Vókó GY.: *A magyar büntetés-végrehajtási jog*. Budapest–Pécs, 1999. 414–415. o.

és az ügyész is. Figyelemmel arra, hogy a kellő garanciákkal körülhatárolt és törvényesen működő társadalmi ellenőrzés hozzájárulhat a külső kontroll erősítéséhez, ezért indokolt, hogy a több vitát is kiváltó és garanciális szempontból sem minden tekintetben megnyugtató eddigi, ún. együttműködési megállapodások helyett törvényi szabályozás rendezze a társadalmi ellenőrzés kérdését.

3. Nemzetközi ellenőrzés

Az emberi jogok, a fogvatartottakkal való emberséges bánásmód szabályainak megsértése előfordul jogállamban is. Ez ellen minden jogállamnak, valamint az emberi jogok védelmére hivatott nemzetközi szervezeteknek fel kell lépniük. A büntetés és intézkedés végrehajtása nemzetközi kontrolljának fontos részét képezi a kínzás megakadályozására vonatkozó európai egyezmény, az 1987-ben aláírt és 1989-ben bevezetett megelőzést szolgáló látogatási rendszer, amely jelentős mértékben kiegészíti a jellegében eltérő, az emberi jogok európai egyezménye szerint felállított jogvédő fórumot, az Emberi Jogok Európai Bíróságát. Magyarország az egyezményt megerősítő okiratát 1993. november 4-jén helyezte letétbe az Európa Tanács főtítkáránál, amely az egyezmény 19. cikke értelmében három hónap múltán Magyarország tekintetében hatályba lépett. Az Egyezmény kihirdetésére az 1995. évi III. törvénnyel került sor. Az ún. Kínzás Elleni Bizottság (CPT) hazánkban először 1994. november 1. és 14. között, másodszor 1999. december 5. és 16. között tett látogatást, s azóta már ötször. „A kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok elleni nemzetközi egyezmény kihirdetéséről” az 1988. évi 3. számú törvényerejű rendelet szól. Alaptörvényünk III. cikk (1) bekezdése szerint „Senkit sem lehet kínzásnak, embertelen, megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni, valamint szolgátságban tartani.” Alaptörvényünk is egyértelműen tartalmazza a kínzás elleni előírást. A fogva tartottak is, mint minden állampolgár, az összes hazai jogorvoslati lehetőség kimerítése után egyéni panaszukkal a Strasbourgban működő Emberi Jogok Európai Bíróságához fordulhatnak. Ezt az utat az 1993. évi XXXI. törvénnyel kihirdetett „Az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről” szóló, Rómában 1950. november 4-jén kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc jegyzőkönyv kihirdetése megnyitotta a büntetés-végrehajtási jog alanyai számára is.

Hazánk európai jogállami integrációja kapcsán számos olyan nemzetközi egyezményhez csatlakozott, amelyek az emberi jogokkal, valamint kifejezetten vagy közvetve a büntetés-végrehajtással, a büntetés-végrehajtási jogviszonyban álló személyek jogi helyzetével, a velük való bánásmóddal kapcsolatosak a fentiekén kívül. Ilyenek még többek között:

- az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatából különösképpen a 3., 5., 6., 9. cikk;
- az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. Ülésszakán, 1966. december 16-én elfogadott polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya kihirdetéséről szóló 1976. évi 8. számú törvényerejű rendelet (7., 9., 10. cikk különösen);

- a polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányához kapcsolódó, a szintén az Egyesült Nemzetek Közgyűlése által New Yorkban, 1966. december 16-án elfogadott Fakultatív Jegyzőkönyv kihirdetéséről szóló 1988. évi 25. számú törvényerejű rendelet;
- a gyermek jogairól szóló New Yorkban, 1989. november 20-án kelt egyezmény kihirdetéséről szóló 1991. évi LXIV. törvény;
- Párizsban, 1957. december 13-án kelt Európai Kiadatási Egyezmény és kiegészítő jegyzőkönyveinek kihirdetéséről szóló 1994. évi XVIII. törvény;
- Strasbourgban, 1959. április 20-án kelt, a kölcsönös bűnügyi jogsegélyről szóló európai egyezmény és kiegészítő jegyzőkönyvének kihirdetéséről szóló 1994. évi XIX. törvény;
- Strasbourgban, 1983. március 23-án kelt, az elítélt személyek átszállításáról szóló egyezmény kihirdetéséről szóló 1994. évi XX. törvény;
- a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XLIV. ülésszakán, 1989. december 15-én elfogadott Második Fakultatív Jegyzőkönyve kihirdetéséről szóló 1995. évi II. törvény;
- az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4. napján kelt egyezmény tizenegyedik jegyzőkönyvének kihirdetéséről szóló 1998. évi XLII. törvény.

Ezen egyezményeket, illetve az azokat kihirdető jogszabályokat a büntetés-végrehajtási jog forrásainak tekintjük. A vonatkozó nemzetközi normák a belső jog egyéb szabályaival, valamint a büntetés-végrehajtási jog forrásainak érvényesülését segítő hazai irányító eszközökkel (alkotmánybírósági határozatok, a Kúria jogegységi határozatai, belső utasítások, intézkedések stb.), továbbá az irányadó nemzetközi ajánlásokkal kiegészülve adják a magyar büntetés-végrehajtási jogalkalmazás kereteit.

A jogállamiságból fakadó követelmények teljesítése a nemzetközi egyezményekhez történő csatlakozással szükségszerűen eredményezte az általánosan elfogadott nemzetközi büntető anyagi jogi, eljárási jogi és végrehajtási jogi alapelveknek, rendelkezéseknek a hazai jogszabályokban történő megjelenését, a jogalkalmazási gyakorlatban való tükröződését.

Így például az Emberi Jogok Európai Egyezményének ratifikálásával Magyarország – mint az Egyezményt elfogadó valamennyi ország – azt a kötelezettséget vállalta, hogy az Egyezményben meghatározott emberi jogokat olyan tartalommal és módon biztosítja a joghatósága alatt álló személyeknek, ahogyan azt az Egyezmény előírja.

Az Alaptörvény Q cikk (3) bekezdése értelmében „Magyarország nemzetközi jogi kötelezettségeinek teljesítése érdekében biztosítja a nemzetközi jog és a magyar jog összhangját... elfogadja a nemzetközi jog általánosan elismert szabályait. A nemzetközi jog más forrásai jogszabályban történő kihirdetésükkel válnak a magyar jogrendszer részévé.” A nemzetek közösségében való részvétel alkotmányos követelmény, tehát belső jogunkat úgy kell értelmezni, hogy a nemzetközi jog általánosan elfogadott szabályai érvényesüljenek. Mindezek mellett (és mindezek ellenére) azt is szükséges hangsúlyozni – mint arra többek között már jóval ezelőtt magam is rámutattam –, hogy a létező nemzetközi mérce, a jogharmonizáció

azonban nem eredményez „egyenjogot”, nem teremt jogi „uniformizáltságot”. Ahogy nincs Európában egységes büntetőeljárási jog, ugyanúgy nincs egységes büntetés-végrehajtási jog sem.¹⁰

Más kérdés, hogy az egyezmények betartásával, az ajánlások figyelembevételével és bizonyos szabályok adaptálásával, transzferálásukkal mégis szükségszerűen kialakul a büntetés-végrehajtás egyfajta európai modellje.

Belső jogunk és annak alkalmazása, valamint a nemzetközi kívánalmak közötti összhang biztosítását az e körben érvényesülő kontroll is indokolja. A nemzetközi kontroll alapvetően háromféle módon érvényesül. Egyrészt hazánk – mint a nemzetközi egyezmények részes állama – időszakos jelentésekben köteles beszámolni a nemzetközi fórumoknak.

Így például:

– a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 40. cikkének 1. pontja szerint a részes államok kötelezik magukat arra, hogy az Egyezségokmányban elismert jogok érvényesítése érdekében elfogadott intézkedéseikről és e jogok gyakorlásában elért előrehaladásról jelentéseket terjesszenek elő; az Egyezségokmánynak az adott államra vonatkozó hatálybalépésétől számított egy éven belül, majd ezt követően minden olyan alkalommal, amikor erre a Bizottság felkéri őket;

– a gyermek jogairól szóló Egyezmény 44. cikkének 1. pontja alapján az Egyezményben részes államok kötelezik magukat az Egyesült Nemzetek főtitkárának közvetítésével az Egyezményben elismert jogok érvényesítése érdekében elfogadott intézkedésekről és e jogok gyakorlásában elért előrehaladásról jelentést terjesztenek a Bizottság elé, éspedig az Egyezménynek az adott államra vonatkozó hatálybalépésétől számított két éven belül, majd ezt követien öt évenként;

– a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok elleni nemzetközi Egyezmény 19. cikkének 1. pontja a részes államoknak előírja, hogy az Egyesült Nemzetek Szervezete főtitkárának közvetítésével a Bizottsághoz jelentést terjesztsenek be az Egyezmény értelmében vállalt kötelezettségeik teljesítését célzó intézkedéseikről az attól számított egy éven belül, mikor az Egyezmény az érintett állam tekintetében hatályba lépett. A továbbiakban az Egyezményben részes államok négyévenként kiegészítő jelentéseket kötelesek előterjeszteni az általuk foganatosított újabb intézkedésekről és benyújtani azokat az egyéb jelentéseket, amelyeket tőlük a Bizottság kér.

A nemzetközi kontroll másik – igen hatékony – formája, amikor az egyezményben foglaltak végrehajtásának ellenőrzésére külön nemzetközi ellenőrző szervet hoznak létre, amely a tagállamokban végzett időszakonként visszatérő vagy *ad hoc* látogatásai útján gyakorol kontrollt.

Ezzel összefüggésben kiemelten szólni kell arról, hogy Magyarország a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód elleni nemzetközi egyezmény (Kínzás Elleni Egyezmény) részes állama, amelyet hazánkban az 1988. évi 3. számú

¹⁰ VÓKÓ Gy.: Európai mérce. A büntetés-végrehajtás jogharmonizációs gyakorlata. *Börtönügyi Szemle*, (1997) 4. sz., 12. o.

törvényerejű rendelet hirdetett ki. Az Európa Tanács tagállamai 1987. november 26. napján aláírták a kínzás és az embertelen vagy megalázó büntetések, vagy bánásmód megelőzéséről szóló Egyezményt (Konvenció), amely hazánkban az 1995. évi III. törvénnyel került kihirdetésre. A Konvenció I. fejezetének 1. cikke létrehozta az Európai Bizottságot (CPT),¹¹ amely időszakonkénti vagy a körülmények miatt szükség szerinti látogatása révén megvizsgálja a részes államokban a szabadságuktól megfosztott személyekkel való bánásmódot abból a célból, hogy szükség esetén a védelmüket megerősítse a kínzás és embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok ellen.¹²

A CPT szerepét vizsgálva Ruzsonyi Péter rámutat arra, hogy a Bizottság nem a nemzetközi szerződés megsértéséből származó jogviták eldöntésére hivatott, hanem elsősorban egy mechanizmus a rossz bánásmód megelőzésére. Célja nem a konfliktus megoldása, hanem elkerülése, feladata nem az államok nyilvános bírálata, hanem az együttműködésen alapuló javaslatok megtétele, annak elősegítése, hogy megtalálják a megfelelő megoldásokat az elfogadható bánásmód megvalósításához. A CPT megvizsgálja a ténybeli helyzetet, a fogva tartás általános körülményeit, az ezt szabályozó normákat, a végrehajtásért felelős személyzet fogvatartottakkal szembeni magatartását, valamint a fogvatartottak szempontjait és panaszait. A tapasztalatokat nem annak alapján értékeli, hogy egy helyzet jogos vagy jogtalan, hanem hogy az kiindulópontja lehet-e olyan tendenciának, illetve bánásmódnak, amelyet a bizottság nemkívánatosnak ítél. Így nemcsak azt vizsgálják, hogy történtek-e tényleges jogsértések, hanem figyelemmel vannak az „okokra” és az „előjelekre” is a jövőbeni lehetséges eseteknél.¹³

A Kínzás Elleni Egyezmény valamennyi részes államának gondoskodnia kell arról, hogy büntetőjoga szempontjából minden kínzási cselekmény bűncselekménynek minősüljön. Biztosítaniuk kell továbbá azt is, hogy az illetékes szervek haladéktalanul és részrehajlás nélkül vizsgálatot folytassanak le minden olyan esetben, amikor ésszerű indokok állnak fenn annak feltételezésére, hogy joghatóságuk területén kínzási cselekményt követtek el. Annak

¹¹ European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment.

¹² A Kínzás Elleni Egyezmény 1. cikke meghatározza a kínzás fogalmát. E szerint: „Az Egyezmény szempontjából a <kínzás> kifejezés minden olyan cselekményt jelent, amelyet szándékosan, éles testi vagy lelki fájdalom, vagy szenvedés kiváltása céljából alkalmaznak valakivel szemben, hogy tőle, illetőleg harmadik személytől értesüléseket vagy vallomást csikarjanak ki, vagy, hogy olyan cselekmény miatt büntessék, amelyet ő vagy harmadik személy követett el, illetőleg amelynek elkövetésével őt vagy harmadik személyt gyanúsítanak, hogy megfélemlítsék vagy nyomást gyakoroljanak rá, illetőleg, hogy harmadik személyt félemlítsenek meg, vagy hogy harmadik személyre gyakoroljanak nyomást, valamint bármilyen megkülönböztetési formára alapított más okból alkalmaznak, ha az ilyen fájdalmat vagy szenvedést közfeladatot ellátó személy vagy hivatalos minőségben eljáró bármely más személy vagy ilyen személy kifejezett vagy hallgatólagos ösztönzésére, vagy ennek hozzájárulásával bárki más okozza.”

¹³ Vö. RUZSONYI P.: Konvenció. A kínzás ellen. Megelőzés. Bizalom. *Börtönügyi Szemle*, (1993) 4. sz., 92. o.

számára, aki azt állítja, hogy kínzásnak vetették alá, lehetővé kell tenni, hogy panasszal élhessen az adott állam illetékes hatóságánál, amely azonnal és részrehajlás nélkül lefolytatja a vizsgálatot.¹⁴

A Kínzás Elleni Egyezmény megsértését – az élet elleni bűncselekményeken kívül – a következő hivatali bűncselekmények jelenthetik: a bántalmazás hivatalos eljárásban (Btk. 301. §), bántalmazás közfeladatot ellátó személy eljárásában (Btk. 302. §), a kényszervallatás (Btk. 303. §), a jogellenes fogva tartás (Btk. 304. §), az olyan hivatali visszaélés (Btk. 305. §), közfeladati helyzettel visszaélés (Btk. 306. §), amely a fogvatartottakkal való bánásmóddal összefüggésbe hozható. E bűncselekményeken kívül a bánásmód törvényességét súlyosan sértik a fogva tartó szerv személyi állománya és a fogvatartottak közötti tiltott kapcsolattal összefüggő korrupciós jellegű bűncselekmények (például a hivatali vesztegetés elfogadása) is.¹⁵

A kínzás és más törvényt sértő bánásmód tilalmát az Alaptörvényen, a Btk.-n kívül a Bv. törvényben is megfogalmazták.¹⁶

Az Európai Bizottság a legkülönbözőbb foglalkozásokat képviseli, és független, pártatlan szakértőkből (jogászokból, orvosokból, büntetés-végrehajtási szakemberekből) áll. Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága országokként egy-egy tagot négyéves időtartamra abszolút szavazattöbbséggel választ az Egyezményben részes államok jelöltjeiből az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének Irodája által összeállított névjegyzék alapján. Megválasztásokat követően a bizottság tagjai államukról „leválnak”. Az Európai Bizottság megelőző tevékenysége a részes államok joghatósága alá tartozó, minden fogva tartási helyszín – például börtönök, fiatalkorúak fogva tartási intézetei, rendőrségi fogdák, katonai laktanyák, elmeógyógyintézetek, pszichiátriai szociális otthonok – időszakos vagy eseti látogatásából áll, annak megállapítására, hogyan bánnak a fogvatartottakkal.

¹⁴ Kínzás Elleni Egyezmény 4., 12., 13. cikk.

¹⁵ Vö. Vökő Gy: A fogvatartottakkal való bánásmód törvényességéről. *Belügyi Szemle*, (2000) 11. sz., 85–97. o.

¹⁶ A Bv. törvény praeambulumában értelmében a fogvatartott méltóságát tiszteletben kell tartani, nem lehet őt kínzásnak alávetni, kegyetlen, embertelen, megalázó bánásmódban részesíteni;

– a Bv. szervezeti törvény 11. §-ának (3)–(4) bekezdése hangsúlyozza, hogy az intézkedő személy nem alkalmazhat kínzást, kényszervallatást, embertelen vagy megalázó bánásmódot, az erre vonatkozó utasítást köteles megtagadni. A személyi állomány tagja az ilyen magatartás tanúsítóját a cselekmény abbahagyására felszólítani, vele szemben intézkedni vagy az intézkedésre jogosult személynek jelentést tenni köteles. A személyi állomány tagja köteles továbbá megakadályozni, hogy a fogvatartottak egymást bántalmazzák, sanyargassák, vagy egyéb, az emberi méltóságot sértő magatartást tanúsítsanak.

– a Fogdarendelet 1. §-ának (2)–(3) bekezdése kategorikus rendelkezésként mondja ki, hogy a fogva tartás során a fogvatartottal az emberi méltóság tiszteletben tartásával kell bánni. Tilos a fogvatartottat kínzásnak alávetni, kegyetlen, embertelen, megalázó bánásmódban részesíteni, rajta orvosi kísérletet vagy tudományos vizsgálatot vagy kísérletet még beleegyezésével sem lehet végezni. A fogvatartottak között nem lehet hátrányos megkülönböztetést alkalmazni faj, bőrszín, a nem, a vallás, a politikai vagy bármilyen más vélemény, nemzeti és társadalmi hovatartozás, a születés, a társadalmi vagy bármilyen más helyzet különbsége miatt stb.

A CPT munkássága az együttműködés (*co-operation*), a titkosság, a bizalom (*confidentiality*) és prevenció négyes talpkövére épül.¹⁷

A Konvenció 3. cikke kimondja, hogy az Európai Bizottság és az érintett szerződő fél illetékes hazai hatóságai együttműködnek a Konvenció alkalmazása céljából. Az államok biztosítani kötelesek az Európai Bizottságnak a feladat végrehajtásához szükséges összes rendelkezésükre álló információt, teljes körű tájékoztatást kell adniuk a közhatalom által szabadságuktól megfosztott személyek fogvatartási helyéről, szabad bejutást kell garantálniuk a küldöttség tagjainak egyrészt az ország területére, másrészt a fogva tartási helyekre és részükre ezen helyeken szabad mozgást kell biztosítaniuk. Az együttműködési kötelezettség megszegése esetén az Európai Bizottság „szankciókat” alkalmazhat, ha az állam nem hajlandó együttműködni vagy visszautasítja a javasolt módosításokat. Ebben az esetben az Európai Bizottság kétharmados többséggel határozhat az elkészített jelentés nyilvánosságra hozataláról. Az együttműködési kötelezettség a CPT-nek is kötelessége, mivel az elmarasztaló határozat előtt lehetőséget kell biztosítani az érintett államnak álláspontja kifejtésére, továbbá figyelembe kell venni az állam nehézségeit is az ajánlások végrehajtása terén.

Az együttműködés biztosítását szolgálja továbbá az összekötő tisztviselő kinevezése is, amit a Konvenció 15. cikke kíván meg. Ennek értelmében a szerződés megkötésekor közölni kellett annak az illetékes hatóságnak a nevét és címét, amely a mindenkori kormányhoz címzett közlések átvételére illetékes, valamint a kapcsolattartó személy nevét és címét, akit a szerződő fél kijelölt.¹⁸

A titkosság – mint a CPT működésének másik alapelve – vonatkozik a bizottság üléseire (zárt ülés), az ülésekről készített jelentésekre, a látogatásokon nyert értesülésekre, ezekről az államoknak küldött jelentésekre és ajánlásokra, de a bizottság munkájával kapcsolatos egyéb iratokra is. Nyilvános a bizottság éves munkájáról készített jelentés, de abban sem közölhetők bizalmas adatok. A látogatásokról készült jelentést a bizottság akkor teheti közzé, ha ahhoz az érintett állam hozzájárul, vagy azt maga kéri. Bizalmasan szerzett információkat azonban ilyenkor sem lehet közölni, és valamilyen konkrét személyt érintő adatokat is csak akkor, ha ehhez az érdekelt személy hozzájárul, vagy olyan módon történik a közlés, hogy a konkrét személyre nem lehet ráismerni. A titkosság azonban nem mehet a hatékonyság rovására, csak addig alkalmazható, amíg az együttműködést szolgálja és nem jelent szemhunyasztást a nem megfelelő állapotok felett. Az együttműködés és a titkosság mellett harmadik fontos elem a bizalom. A kormányok bizalmának elnyerése mellett szükség van a fogva tartási intézmények személyzetének és a fogvatartottaknak a bizalmára is. Ezen a téren elsődleges feladat a megfelelő tájékoztatás a látogatások céljáról, a bizottság feladatának jellegéről és hatásköréről. Fontos, hogy a jogalkalmazók és a fogvatartottakkal kapcsolatba kerülő személyek képzésében is nyújtsanak ilyen irányú ismereteket. A személyzet szempontjából ez azért fontos, hogy ne érezzék a látogatást ellenségesnek, amely eleve vádol, hanem tudatosítani

¹⁷ VÓKÓ Gy.: *Európai büntetés-végrehajtási jog*. Budapest–Pécs, 2006. 287. o.

¹⁸ Vö. VÓKÓ Gy.: Nemzeti összekötő. A foglyokkal való bánásmód nemzetközi ellenőrzésének új vonásai. *Börtönügyi Szemle*, (1998) 2. sz., 105. o.

kell a bizottság tevékenységének megelőző jellegét. Az ilyen irányú képzés továbbá a fogvatartottak jogainak jobb megismerését és így hatékonyabb tiszteletben tartását is elősegítheti. A fogvatartottak tájékoztatása pedig azért szükséges, hogy a látogatás ne keltsen megalapozatlan reményeket, majd pedig csalódást. A fogvatartottakkal történő beszélgetések iránt az is erősíti a bizalmat, hogy az az intézmény képviselőinek ellenőrzése nélkül zajlik.¹⁹

Végül a Bizottság látogatásainak, jelentéseinek és ajánlásainak jelentős preventív szerepük is van az adott országokban a törvénysértő bánásmódok megelőzésében. A Bizottság eddigi magyarországi látogatásai jelentős segítséget nyújtottak a fogvatartottakkal szembeni emberséges bánásmódra vonatkozó nemzetközi elvárások teljesítésében, a jogi szabályozás harmonizálásában.

A büntetés végrehajtása feletti nemzetközi kontroll legfőbb szerve az emberi jogok európai vagy strasbourgi bírászkodása, amely kettős rendeltetést tölt be. A felmerülő konkrét panaszok megvizsgálása és elbírálása révén egyrészt értelmezi, és ezáltal gazdagítja az Európai Emberi Jogi Egyezmény és a kiegészítő jegyzőkönyvek anyagát, másrészt kiegészítő szerepet vállal a kezdeményezésre jogosult természetes személyek, szervezetek és egyének csoportjai, valamint a szerződő felek által előterjesztett jogsérelmek orvoslásában. Az emberi jogok védelmének strasbourgi szervei nem jogosultak arra, hogy valamely részes állam jogszabályát, bírósági vagy más hatósági döntését megsemmisítsék. Legfeljebb azt állapíthatják meg, hogy megsértettek valamely, az Egyezmény által védett emberi jogot. Minderre válaszként az érintett állam hatáskörrel rendelkező szervei az Egyezményben vállalt kötelesség teljesítéseként nem mellőzhetik a szükséges korrekciós és reparációs intézkedések meghozatalát.

Az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezmény 19. cikke az Egyezményben foglalt kötelességek tiszteletben tartásának biztosítása céljából felállította az Emberi Jogok Európai Bíróságát.²⁰ Azon fogvatartottak számára, akik úgy érzik, hogy az emberi jogaikban csorbát szenvedtek, az államon kívüli kontrollforum működésével összefüggésben mindenekelőtt az egyéni panasznak van jelentősége, mivel ez közvetlen utat nyit az Emberi Jogok Európai Bíróságához. Az elítélteknek azonban előtte az összes hazai jogorvoslati lehetőséget ki kell meríteniük (a szolgálati felügyeleti panaszt, az ügyészhez fordulást és – amennyiben egybevágó alapjogról van szó – az alkotmányjogi panaszt is), és a kérelem benyújtására a jogerős határozat meghozatalától számított hat hónapon belül van lehetőség. A letartóztatott személyek panaszai az eddigiekben sok esetben azért nem voltak sikeresek, mert a panasztevők nem éltek korábban az összes belső állami jogvédelmi lehetőséggel. A benyújtott panaszokat a Bírósági Hivatal fogadja, ahol megvizsgálják az elfogadhatóság formai feltételeit (névtelenül megküldött vagy már elbírált beadványokkal nem foglalkoznak)

¹⁹ Vö. RUZSONYI: Konvenció... 93. o.

²⁰ 1998 novemberében – az Egyezmény tizenegyedik kiegészítő jegyzőkönyvének elfogadásával – szervezeti reformra került sor, melynek jegyében az Emberi Jogi Bizottság és az Emberi Jogi Bíróság összeolvadásával állandó egységes bíróság jött létre, megszüntetve ezáltal a Bizottság korábbi „quasi ítélkezési” funkcióját.

és ha nincs nyilvánvaló formai akadály, elküldik a kérelem nyilvántartásba vételéhez szükséges formanyomtatványt. Ennek visszaérkezése és az ügy nyilvántartásba vétele után következik az érdemi döntés, de még mindig csak az elfogadhatóság kérdésében.

A kérelem egy kijelölt előadó bíróhoz kerül, aki általában ismeri a panaszos államának jogrendszerét. Ha a bíró a kérelmet elfogadhatatlannak tartja, jelentését – véleménye megerősítése végett – háromfős bírói tanácshoz terjeszti, egyébként álláspontjának összegzését az ítélezésre kijelölt valamelyik héttagú kamarához továbbítja. A kérelmet a tanács csak egyhangúlag, a kamara szótöbbséggel minisítheti elfogadhatatlannak, ha azonban a kérelem alaposnak látszik, a kamara azt megküldi a bepanaszolt állam kormányának, amelyet általában az igazságügy-miniszter képvisel.

A kérelemnek a kamara általi elfogadhatóvá nyilvánítása után a feleknek módjuk van a békés megegyezésre. Megegyezés hiányában az ügyek érdemi vizsgálata a Bírószág négy héttagú kamarájának egyike előtt zajlik, kivételesen fontos elvi kérdésben a Bírószág tizenkét tagú kamarája is határozhat.

A Bírószág ítéleteit szótöbbséggel hozza, melyben megállapítja, hogy megsértették-e az Egyezmény valamelyik pontját, igenlő válasz esetében pedig dönt a kártérítésre kötelezésről is. Az ítélet végrehajtását az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága ellenőrzi.

Ennek során vizsgálhatják azt is, hogy az elmarasztalt szerződő állam milyen intézkedéseket tett és hogyan alakította át belső jogát a megállapítottához hasonló jogsértések megelőzése érdekében.²¹

A hazai büntetés-végrehajtási jogszabályok több esetben is nevesítik a fogvatartottak nemzetközi szervezetekhez fordulásának lehetőségét. Így a Bv. törvény 10. § (5) bekezdés *b)* és *c)* pontjai, a 122. § *f)* pontja és a 275.§ (1) bekezdés *j)* pontja.

A CPT jelentéseiből és ajánlásaiból kitűnően különösen a következő fő területekre tér ki:

- figyelmet fordít minden olyan állításra, amely a fogvatartottakkal való rossz bánásmóddal kapcsolatos;
- megfigyeli az intézményen belül uralkodó légkört (*the prevailing climate within an establishment*), fontosnak tartják a személyzet és a fogvatartottak közötti konstruktív légkört, a megfelelő kommunikációt (a konfrontáció helyett);
- különösen releváns a CPT mandátuma szempontjából a túlszűfolttság kérdése, leszögezve, hogy a túlszűfolttság egy bizonyos szintje önmagában is megvalósíthatja az embertelen és megalázó bánásmódot;
- döntő fontosságúak a fogvatartottak számára biztosított programok, tevékenységek (munka, tanulás, sport);
- fontos a zárkán kívül töltött idő, különösen az előzetesen letartóztatottakat fogva tartó intézményekben;
- kiemelt jelentőségű a szabad levegőn tartózkodás, kivétel nélkül valamennyi fogvatartott tekintetében;

²¹ Emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Egyezmény – tizenegyedik jegyzőkönyvvel módosított – 35–46. cikke.

- a megfelelő higiénés követelményeket, a fürdési és toaletthasználati lehetőségek elérhetőségét vizsgálják;

- a külvilággal való jó kapcsolatot, ideértve a családdal, barátokkal való levelezést, telefonálást, látogatásokat, mindezek rugalmas rendszerét;

- különös figyelmet fordítanak a sajátos csoportok problémáira, úgy mint a nők, a fiatalok és a külföldiek;

- ellenőrzik a fogvatartottakkal szemben alkalmazott kényszerítő eszközök használatát, az azt követő orvosi vizsgálat elvégzését és mindezek dokumentálását;

- fontos a hatékony jogorvoslat, a kérelem előterjesztésének lehetőségét biztosítani független hatósághoz, továbbá a rendszeres látogatások, ellenőrzések független hatóság által;

- fontos érdek, hogy a fegyelmi eljárás megfelelően szabályozott legyen, külön figyelmet fordítanak a veszélyes fogvatartottakra, a magánelzárás fenyítés hatálya alatt állókra, a fogvatartottak közötti erőszak jelenségére, a különleges biztonságú körletekre (*high security units*), az életfogytig tartó és a hosszú tartamú szabadságvesztést töltőkre;

- kiemelt vizsgálati terület a fiatalkorú bebörtönzöttek helyzetének vizsgálata;

- átfogóan vizsgálja a CPT az egészségügyi szolgáltatásokat, az azokhoz való hozzáférés lehetőségét, beleértve az orvoshoz jutást, a megfelelő ellátást, a prevenciót (ideértve a szűrővizsgálatok kérdését, az öngyilkosság és az erőszak megelőzését), a szakmai függetlenséget;

- a CPT hangsúlyozza a személyzet képzésének kiemelt fontosságát, a tréningek szervezését a kommunikációs képességek fejlesztésére, mely az emberi méltóság tiszteletén alapul.

E felsorolás a teljesség igénye nélkül készült azzal a további megszorítással, hogy csak a büntetés-végrehajtási intézeteket érintő szakterületekre terjed ki. Nem érinti a rendőrségi fogdákat, a fiatalkorúak javítóintézteit, a polgári egészségügyi intézményeket, amelyeknél szintén figyelembe kell venni az európai büntetés-végrehajtási szabályokról szóló ajánlást. A CPT az Európai Emberi Jogi Bíróság esetértelmezéseiből, illetve a gyakorlati tapasztalataiból indul ki.

A jól működő európai mechanizmus mintájára az ENSZ is kidolgozott egy megelőzést segítő szervezetet. Természetesen teljesen eltérőre sikerült az európaiktól, hiszen az ENSZ több, különféle berendezkedésű országból tevődik össze. Az ENSZ 2002. december 18-án megtartott 25. közgyűlésén az A/RES/57/199. számú határozattal elfogadták a kínzás és az embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód elleni Egyezmény²² fakultatív kiegészítő jegyzőkönyvét.

A jegyzőkönyv Preambuluma többek között emlékeztet az Emberi Jogok Világkonferenciájának azon állásfoglalására, mely szerint a kínzás megszüntetésére irányuló erőfeszítéseknek mindenekelőtt a megelőzésre kellene koncentrálniuk, ami a fogva tartási helyek rendszeres látogatásának kiépítését igényli. Fel kell állítani egy Megelőzési Albizottságot.

²² Az Egyezményt az ENSZ Közgyűlése XXXIX. Ülésszakán fogadta el, Magyarország részéről a megerősítő okirat letétbe helyezése 1987. augusztus 15-én megtörtént, az Egyezmény 1987. június 26-án lépett hatályba, Magyarországon az 1988. évi 3. számú törvényerejű rendelet hirdette ki.

A Megelőzési Albizottság tevékenységét az ENSZ Alapokmányának keretei között végzi, annak céljai és elvei alapján, a szabadságuktól megfosztott személyekkel való bánásmódra vonatkozó ENSZ-szabályokra figyelemmel. Tevékenységét a bizalom, a pártatlanság, az egyenlőség, az egyetemesség és a tárgyilagosság elve vezérli. Tagjai a szerződő felek által jelöltek közül – titkos szavazás útján – választott magas erkölcsi értékkel bíró személyek, akik bizonyított szakmai tapasztalatokkal rendelkeznek az igazságszolgáltatás területén, különösen büntetőjogi, büntetés-végrehajtási vagy rendészeti szakágban, vagy olyan területeken, ahol a szabadságuktól megfosztott személyekkel való bánásmód jelentőséggel bír.

A jegyzőkönyv 4. cikkének 2. pontja értelmében a szabadságelvonás fogalma magában foglalja a fogva tartás és a szabadságvesztés bármely formáját, továbbá a személynek olyan köz- vagy civil fogva tartási létesítményben történő elhelyezését, amelyet az érintett tetszés szerint nem, csak bírói, közigazgatási vagy más hatósági döntés alapján hagyhat el.

A Megelőzési Albizottság látogatásokat tesz a 4. cikk szerinti helyszíneken és javaslatokkal él a szerződő felek irányában a szabadságuktól megfosztott személyek védelmével kapcsolatban a kínzás és az embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód ellen. Együttműködik mindazon nemzetközi, regionális és nemzeti intézményekkel, amelyek a kínzás és az embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód elleni védelem erősítésén dolgoznak.

A Megelőzési Albizottság szükség esetén tanácsokat és segítséget ad a szerződő felek részére a nemzeti megelőző mechanizmusok felállításához, közvetlen – szükség esetén bizalmas – kapcsolatot tart fenn a nemzeti megelőzési mechanizmusokkal, képzéseket és technikai segítséget nyújt részükre. A szerződő feleknek ajánlásokat tehet annak érdekében, hogy erősítsék a nemzeti megelőző mechanizmus kapacitását és megbízatását a kínzás és az embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód elleni védelemben (jegyzőkönyv 11. cikk).

Annak érdekében, hogy a Megelőzési Albizottság elláthassa a 11. cikkben meghatározott mandátumát, a szerződő felek vállalják, hogy:

a) területükön fogadják a Megelőzési Albizottságot és engedélyezik a jelen jegyzőkönyv 4. cikk szerinti fogva tartási helyszínekhez való hozzáférést;

b) minden lényeges információt közölnek a Megelőzési Albizottsággal, amelyet a kínzás és az embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód elleni védelem erősítése érdekében elfogadható szükségletek és intézkedések értékeléséhez igényelhet;

c) előmozdítják és megkönnyítik a Megelőzési Albizottság és a nemzeti prevenciók mechanizmusok közötti kontaktusokat;

d) megvizsgálják a Megelőzési Albizottság javaslatait és a lehetséges végrehajtási intézkedésekről párbeszédet folytatnak (jegyzőkönyv 12. cikk).

A látogatásokon – melyeket a Megelőzési Albizottság legalább két tagja végez – szükség esetén a tagok kíséretében az ENSZ emberi jogi főbiztosa és az ENSZ nemzetközi bűnmegelőzési központja által tett javaslatok alapján összeállított szakértői névjegyzékből választható szakértők is részt vehetnek. A névjegyzék összeállításakor az érintett államok

legfeljebb öt nemzeti szakértőt javasolhatnak. Amennyiben az érintett szerződő fél ellenzi a kijelölt szakértő látogatáson való részvételét, a Megelőzési Albizottság új szakértőt javasolhat.

A szerződő felek kötelesek együttműködni a Megelőzési Albizottsággal.

Annak érdekében, hogy a Megelőzési Albizottság elláthassa mandátumát, a szerződő felek vállalják, hogy engedélyezik/biztosítják:

a) a jegyzőkönyv 4. cikke szerinti fogva tartási helyszíneken lévő személyi szabadságuktól megfosztott személyek létszámára vonatkozó információkhoz való korlátlan hozzáférést, úgyszintén a helyszínek számához és elhelyezkedésükhöz való hozzáférést;

b) ezen személyekkel való bánásmódra vonatkozó minden információhoz való korlátlan hozzáférést, továbbá a fogva tartásuk körülményeire vonatkozó információkat;

c) a fogva tartási helyekre, azok felszereléseire, illetve berendezéseire vonatkozó minden információhoz való korlátlan hozzáférést;

d) a lehetőséget a szabadságuktól megfosztott személyekkel történő tanúk nélküli személyes interjúk készítésére, szükség esetén tolmács segítségével vagy más olyan személy közreműködésével, akiről a Megelőzési Albizottság feltételezi, hogy lényeges információkat szolgáltatathat;

e) a látogatandó helyszínek és a megkérdezendő személyek megválasztásának szabadságát (jegyzőkönyv 14. cikk).

A szerződő felek kötelesek együttműködni a Megelőzési Albizottsággal, melynek részleteit a jegyzőkönyv 14. cikke tartalmazza. A meghatározott fogva tartási helyszínek meglátogatása ellen kifogást emelni csak olyan nemzetvédelmi, közbiztonsági ok, természeti katasztrófa, sürgős és elháríthatatlan indok, illetve a meglátogatandó helyszínen lévő súlyos zavargás miatt lehet, amelyek átmenetileg megakadályozzák az ilyen látogatások lefolytatását. Ezen körön kívül eső vészhelyzetre a szerződő fél nem hivatkozhat a látogatás elleni kifogásként.

A jegyzőkönyv 16. cikke alapján a Megelőzési Albizottság ajánlásait és megállapításait bizalmasan közli a szerződő féllel és – amennyiben azt jelentősnek ítéli – a nemzeti prevenciók mechanizmussal.

A fakultatív jegyzőkönyvhöz való csatlakozás egy CPT-tagállam részére azt jelenti, hogy az adott területen érvényesülő nemzetközi kontroll gyakorlatilag megduplázódik. Ez azon túl, hogy a tagállam számára szükségszerűen többletfeladatot és megfelelési kényszert jelent, vélhetően alapvetően új kihívással nem jár. Ehhez képest azonban már tartalmilag is újszerű kihívást eredményez a nemzeti prevenciók mechanizmusok megteremtésével összefüggő elvárás.

A jegyzőkönyv 18. cikke alapján a szerződő feleknek biztosítaniuk kell a nemzeti prevenciók mechanizmusok és azok személyi összetételének függetlenségét. Megfelelő lépéseket kell tenniük annak érdekében, hogy ezen mechanizmusok rendelkezzenek a megkívánt képességekkel és szakmai ismeretekkel. Igyekezniük kell a nemi egyensúly fenntartására és az országban található etnikai és kisebbségi csoportok képviseletének biztosítására. A szerződő feleknek garantálniuk kell továbbá a kontroll működéséhez szükséges forrásokat.

A nemzeti prevenciós mechanizmusok számára a szerződő feleknek minimálisan a következő hatásköröket kell biztosítaniuk:

a) A 4. cikk szerinti fogva tartási helyszíneken a szabadságuktól megfosztott személyekkel való bánásmód időszakos vizsgálatát azzal a céllal, hogy amennyiben szükséges, erősítsék a kínzással és az embertelen vagy megalázó büntetésekkel vagy bánásmóddal szembeni védelmüket;

b) ajánlások tételét az illetékes hatóságok részére azzal a céllal, hogy javítsák a szabadságuktól megfosztott személyekkel való bánásmódot és megelőzzék a kínzást és más embertelen vagy megalázó büntetéseket;

c) javaslatok és megállapítások tételét a hatályos jogszabályok vagy a jogszabálytervezetek tekintetében (jegyzőkönyv 19. cikk).

Az ENSZ nemzeti prevenciós mechanizmus az olyan szabadságelvonásokra is kiterjed, amelyek eddig kívül estek a hazai gyakorlaton. Ilyenek például a polgári pszichiátriai intézetben történt elhelyezések. Ezeket ugyan a CPT látogatja saját szakértőivel megelőző tevékenysége keretében.

Az új nemzeti kontroll – annak összetételére, a vonatkozó elvárásaira, a tárgyi (pénzügyi különösen) és személyi feltételek hiányára tekintettel – nehezen volt telepíthető a meglévő kontrollrendszer bármelyik eleméhez is. Ezt igazolta, hogy nem is volt sorban állás érte. Az Európában eddig aláírt országok közül a legtöbb az ombudsmanhoz csatolta, Magyarország is az alapvető jogok biztosításához. Természetesen csak az anyagi eszközökkel volt lehetséges ez. A szakirodalomból olvashatóan a legtöbb országban komoly gondok voltak a beindulással kapcsolatban. A fakultatív jegyzőkönyv aláírása – másokéhoz hasonlóan – véleményem szerint a hazai garancia és kontrollrendszernek és egyben az érintett hatóságoknak, szervezeteknek igen nagy kihívás. Nálunk a törvényesség már van azon a szinten, hogy csak a „papíron létező”, s nem előírászerűen működő szervet nem tud tolerálni.

4. A belső ellenőrzésről

A jogállami biztosíték és ellenőrző rendszerhez lehet sorolni a belső ellenőrzést is, ami viszont állami, nem független. Ahány végrehajtó vagy végrehajtásban közreműködő szerv van, annyi fajta belső ellenőrző rendszer működik. Ebbe beleértendő nemcsak a pénzügyi, hanem a szakmai ellenőrzés is, ami lehet rendszeres, időszakos, sőt akár folyamatos is. Az utóbbi időkben sajnos nem kapott kellő figyelmet hazánkban. Nem lehet rajta takarékoskodni, nem szabad elhanyagolni, mert az előbb-utóbb súlyos következményekhez vezethet. A kormányzati és belső működési módjai a naplók vezetésének egyszerű ellenőrzésétől a helyszínek gondos és aprólékos látogatásáig terjedhetnek, ideértve az intézmények vezetésének és a fogvatartottak kezelésének valamennyi aspektusát. „Kormányzati szervezeteknek rendszeresen ellenőrizni, instruálni, vizsgálni kell a fogva tartó intézeteket, hogy ellenőrizzék;

a nemzeti és nemzetközi jogi normáknak és a jelen szabályok rendelkezéseinek megfelelően működtetik-e azokat.”²³

Fontos, hogy a felügyeleti vizsgálatok megállapításait haladéktalanul közöljék az illetékes hatósággal és bocsássák azokat a többi érdekelt fél rendelkezésére is.²⁴

5. Zárógondolat

Ha minél gazdagabb, sokrétűbb a jogállami biztosítérendszer, a büntetés-végrehajtás kontrollja, annál nagyobb a valószínűsége, hogy az elszenvedett jogsérelmek orvoslást nyernek, s az esetleges törvénysértések megelőzésre kerülnek. A kellő garanciákkal körülhatárolt és törvényesen működő társadalmi ellenőrzés hozzájárulhat a külső kontroll erősítéséhez, annak szükségszerű része is a világon. Felhívja az általa feltárt hiányosságokra a rendszer intézkedési jogosultsággal rendelkező szereplőinek, illetőleg a közvéleménynek a figyelmét.

A bv. bíró dönt az elé került, az „asztalára helyezett”, hatáskörébe utalt kérdésekben. Az alapvető jogok biztosa az állampolgári jogok biztosításával; a nemzetközi, továbbá a társadalmi ellenőrzés, valamint a Független Rendészeti Panasztestület a jogok biztosításával, sérelmek orvoslásával foglalkozik. Az ügyészi törvényességi felügyelet ezzel is, azonban emellett – egyedüli garanciális szervként – a köteleességek teljesítésével, ennek megkövetelésével is, mások jogainak tiszteletben tartásával. Györgyi Kálmán legfőbb ügyészi munkásságával nagyban elősegítette ennek az ügyészi szakterületnek európai élvonalúvá, példává válását.

Tehát az ideális, jó megoldás, ha a büntetés-végrehajtást, ha az egész büntető felelősségre vonást övező garancia- és kontrollrendszer minél gazdagabb, sokrétűbb. Mindegyik más-más szempontból, tapasztalatokkal, szakértelemmel, jogkörrel, intézkedési lehetőségekkel segíti elő a jogállam, a törvényességi, az emberiességi, hatékonysági követelmények teljesítését, egyik sem pótolhatja vagy helyettesítheti a másikat. Az, hogy jól kiegészíthessék egymást, együttműködés és szervezés kérdése.

²³ Rec(2006) 2. ajánlás 92. szabály.

²⁴ Vö.: Rec(2006) 2. ajánlás 92. szabály magyarázata.

Meghívó

2014. december 19. (péntek) 09:00
ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Aula Magna
1053 Budapest, Egyetem tér 1–3. (I. emelet)

DR. GYÖRGYI KÁLMÁN

ÜNNEPI KONFERENCIA

A

PPKE JÁK BÜNTETŐ ANYAGI, ELJÁRÁSI ÉS
VÉGREHAJTÁSI JOGI TANSZÉK

ÉS AZ

ELTE ÁJK BÜNTETŐJOGI TANSZÉK

SZERVEZÉSÉBEN

Program I

- 9.30 Megnyitó/Köszöntő:**
Dr. Mezey Barna rektor, ELTE ÁJK
- 9.45 Dr. Király Tibor** akadémikus, *professor emeritus*, ELTE ÁJK
- 10.05 Dr. Korinek László** akadémikus, egyetemi tanár, PTE ÁJK
A hatalommegosztás elvének érvényesülése rendőri vonatkozásában
- 10.25 Dr. Kónya István**, a Kúria elnökhelyettese
A Kúria szerepe az egységes bírói jogalkalmazói gyakorlat kialakításában
- 10.45 Dr. Polt Péter** legfőbb ügyész
Az európai ügyész
- 11.05 Dr. Görgényi Ilona** tanszékvezető egyetemi tanár, ME ÁJK
A restoratív büntetőjog új irányai
- 11.25 Dr. Bánáti János**, a Magyar Ügyvédi Kamara elnöke
Gyorsítás, hatékonyság *versus* garanciák
- 11.50 Dr. Belovics Ervin** tanszékvezető egyetemi tanár, PPKE JÁK
Egység, többség, halmazat
- 12.05 Kávészünet**

Program II

- 12.25 Dr. Lévy Miklós tanszékvezető egyetemi tanár, ELTE ÁJK**
A feltételes szabadságra bocsátás lehetőségéből kizárt életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt kötelező kegyelmi eljárásának szabályozása a 2014. évi LXXII. törvényben, figyelemmel az Emberi Jogok Európai Bírósága joggyakorlatára
- 12.50 Dr. Hack Péter tanszékvezető habilitált egyetemi docens, ELTE ÁJK**
Gondolatok a 20. századi ügyészségről
- 13.10 Dr. Busch Béla habilitált egyetemi docens, ELTE ÁJK**
Az idő a büntetőjogban
- 13.30 Dr. Gellér Balázs tanszékvezető egyetemi tanár, ELTE ÁJK**
A mulasztás okozatosságának találkozása a hivatali gondossági kötelemmel
- 13.50 Zárszó:**
Dr. Király Miklós dékán, ELTE ÁJK
- 14.05 Állófogadás**

Dr. Belovics Ervin

Dr. Gellér Balázs

ISBN 978-963-312-247-1

9 789633 122471